studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

A INFLUENȚAT ACTUL CEH DE CANCELARIE DOCUMENTELE MOLDOVENEȘTI DIN A DOUA JUMĂTATE A SEC. AL XV-LEA? J. Macůrek (Brno)
CONTRIBUȚII LA PROBLEMA ORIGINII ȘI LOCALIZĂRII BOLOHOVENILOR Th. Holban
COMERȚUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI ȘI MOLDOVEI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SEC. AL XVII-LEA Lia Lehr
ASPECTE ALE COLABORĂRII PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN DIN TRANSILVANIA CU MIȘCAREA SOCIALISTĂ I. D. Suciu
TRATATELE DE LA LOCARNO ȘI SEMNIFICAȚIA LOR ÎN CREAREA UNUI LOCARNO BALCANIC Eliza Campus
LUPTA PROLETARIATULUI DIN ROMÂNIA PENTRU APLICAREA PREVEDERILOR DEMOCRATICE ALE LEGILOR MUNCII ADOPTATE ÎN ANII 1929—1933 I. Ceaușescu
PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII
REVISTA REVISTELOR
ÎNSEMNĂRI

TOMUL 21 — 1968

1

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

www.dacoromanica.ro

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. A. OȚETEA (*redactor responsabil*); VASILE MACIU, membru corespondent al Academiei (*redactor responsabil adjunct*); acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI; Acad. C. DAICOVICIU; M. BERZA, ȘT. PASCU, membri corespondenți ai Academiei; L. BANYAI; MIRON CONSTANTINESCU; AL. ELIAN; M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA; EUGEN STĂNESCU; ȘT. ȘTEFĂNESCU (*membri*); I. APOSTOL (*secretar de redacție*)

Prețul unui abonament anual este de 90 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile și abonamentele din străinătate (numere izolate sau abonamente) se fac prin CARTIMEX, căsuța poștală 134—135, București, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „Studii", revistă de istorie. Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacției
B-dul Aviatorilor nr. 1
București
Telefon 18.25.86

www.dacoromanica.ro

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

TOM. 21 1968 Nr. 1

SUMAR

Pag.

JOSEF MACŮREK (Brno), A influențat actul ceh de cancelarie documentele moldovenești în a doua jumătate a sec. al XV-lea? 3

TH. HOLBAN, Contribuții la problema originii și localizării bolohovenilor. . . . 21

LIA LEHR, Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a sec. al XVII-lea 29

V. MOLDOVAN, Mișcările țărănești din Valea Rodnei de la mijlocul sec. al XVIII-lea. 53

GH. DUZINCHEVICI, Date noi asupra răscoalei tătărășenilor din Iași și asupra sfîrșitului domniei lui Scarlat Callimachi (1819) 63

I. I. NEACȘU, În legătură cu componența socială a pandurilor din Oltenia participanți la războiul ruso-turc (1828—1829) 83

★

I. D. SUCIU, Aspecte ale colaborării Partidului Național Român din Transilvania cu mișcarea socialistă 89

★

ELIZA CAMPUS, Tratatele de la Locarno și semnificația lor în crearea unui Locarno balcanic 103

I. CEAUȘESCU, Lupta proletariatului din România pentru aplicarea prevederilor democratice ale legilor muncii adoptate în anii 1929—1933. 117

★

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

Lucrări cu privire la istoria monarhiei habsburgice apărute în ultimii ani (*C. Göllner*) 141

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea de comunicări științifice consacrată aniversării a 20 de ani de la proclamarea republicii (*I. Babici*). Sesiunea științifică consacrată împlinirii a 50 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie (*Tr. Udrea*). Centenarul Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România (*Nicolae Liu*). Sesiunea științifică de comunicări a Facultății de istorie din București (*I. Șendrulescu*). Congresul internațional al istoricilor hîrtiei de la Oxford (*L. Demény*). Congresul de istoria jurnalismului de la Rimini — San Marino (*Dan Berindei*). Călătorie de studii în Republica Populară Polonă (*Gh. Cronț*). Cronică 147

RECENZII

SULTANA SUTA-SELEJAN, *Gîndirea economică a lui Nicolae Bălcescu*, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, 495 p. (*G.D. Iscru, A. Stan*). 171

www.dacoromanica.ro

Pag.

LUCIA PROTOPOPESCU, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania (1774—1805)*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1966, 350(—353) p. (*Nicolae Albu*) 177

TÓTH ZOLTÁN, *Magyarok és románok. Történelmi tanulmányok* (Ungurii și românii. Studii istorice), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966,496 p. (*L. Demény, V. Netea*) 181

JACQUES LE GOFF, *Il basso medioevo*, Milano, Edit. Feltrinelli, 1967, 382 p. (Storia Universale Feltrinelli, vol. XI). (*Ș. Papacostea*) 185

REVISTA REVISTELOR

„Journal des Savants", Institut de France, Académie des Inscriptions et Belles — Lettres, Paris, nr. 1—4, 1965, 670 p., nr. 1—4, 1966, 256 p. (*St. Brezeanu*) . . 191

ÎNSEMNĂRI

Istoria României. — ION LUNGU, VASILE RADU, MIRCEA VALEA, GHEORGHE I. IONIȚĂ, CONSTANTIN ENEA, *Pagini din trecutul de luptă al muncitorimii hunedorene (1914—1944)*, Muzeul regional Hunedoara—Deva, 1966, 304 p. (*I. Babici*); COSTIN C. KIRIȚESCU, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. II, Edit. Academiei, București, 1967, 582 p. (*M. Horovitz*); *Istoria Universală. — Из взаимо отношенята на балканските народа* (Din istoria relațiilor popoarelor balcanice), Edit. Academiei Bulgare de științe, Institutul de studii balcanice, Seria „Balcanii", nr. 1, Sofia, 1966, 132 p. (*Tr. Ionescu-Nișcov*); THEODORE MACKIW, *Prince Mazepa Hetman of Ukraine in Contemporary English Publications 1687—1709*, Chicago, Ukrainian Research and Information Institute, Inc., 1967, 126 p. + 16 il. + 5 hărți. (*P. Cernovodeanu*); * * *, История Византии vol. I, Edit. „Nauka", Moscova, 1967, p. 583 + 6 pl. + 11, hărți. (*E. Frances*); * * *, *Venezia e l'Oriente fra tardo Medioevo e Rinascimento*, a cura di Agostino Pertusi, Venezia, „Sansoni", (1966), XV + 594 p. + 6 f. (*S. Columbeanu*); ***, Европа в новое и новейшие время, Сборник статей, памяти акад. Н.М. Лукина, *Moscova*, „Наука", 1966, 688 p. (*Alvina Lazea*); J. C. HOLT, *Magna Carta*, Cambridge University Press, 1965, 393 p. (*C. Jiga*); CHARLES — EMMANUEL DUFOURCQ —, *L'Espagne catalane et le Maghrib aux XIII-e et XIV-e siècles. De la bataille de Las Navas de Tolosa (1212) à l'avenement du sultan mérinid. Abou-l- Hasan (1331)*. Paris, 1965, 664 p. (*M. Grosu*); MARIA TERESA HUERTA PRECIADO, *Rebeliones indígenas en el Noreste de México en la epoca colonial*. Mexico, Instituto Nacional de Antropologia e Historia, 1966, 108 p. (*I. Neacșu*). 197

P. P. Panaitescu 213

www.dacoromanica.ro

A INFLUENȚAT ACTUL CEH DE CANCELARIE DOCUMENTELE MOLDOVENEȘTI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA?

(Note în legătură cu relațiile culturale ceho-române și ceho-ucrainene)

DE

JOSEF MACŮREK (Brno)

Despre documentele modovenești din sec. XIV și XVI, adică actele emise în cancelaria Moldovei, situată între Carpații răsăriteni, Nistru, Marea Neagră și gurile Dunării, cu centrul la Suceava, în apropiere de Cernăuții de mai tîrziu — documente scrise în slavonește — există o bogată literatură științifică de specialitate. Același lucru se poate spune și despre documentele din a doua jumătate a sec. al XV-lea cînd, datorită puterii la care ajunsese țara Moldovei sub Ștefan cel Mare (1457—1504)[1], emiterea acestor acte a cunoscut o adevărată înflorire.

Părerile despre caracterul și limba acestor documente care în cea mai mare parte au fost publicate[2] —unele dintre ele chiar cu greșeli probabil de tipar[3] —sînt diferite, atît în literatura română de specialitate, cît și în cea străină. Să vedem acum părerile cercetătorilor ruși și ucraineni, care printre cei dintîi s-au ocupat cu studiul documentelor slavo-române din Moldova. Unul dintre primii editori de documente a fost J. Venelin (1840)[4]. El a afirmat că actele de cancelarie din Moldova au fost scrise în limba rusă, și anume în dialectul din sudul Rusiei („južno russkoje narěčije).

[1] *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956: *Istoria României*, I, Edit. Academiei R.P.R., București, 1960, p. 488; *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, culegere de studii îngrijită de M. Berza, București, 1964.

[2] Gr. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova. 1346—1603*, București, 1931; M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I—II, București, 1931—1933; I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare* I—II, București, 1913.

[3] De pildă, în ediția lui M. Costăchescu: za dși (în loc de zaduși), issěm (în loc de i s sěm), pisti (în loc de pisati), prěstpiti (în loc de prěstupiti) etc.; în ediția lui Bogdan: priidonia (în loc de priidoša), pečat naš (în loc de pečat našu), bylvi (în loc de by.by), mum (în loc de nam) etc.

[4] J. Venelin, *Vlachobolgarskije i dakoslavjanskije gramoty*, Petrograd, 1840.

„STUDII", tomul 21, nr. 1, p. 3—20, 1968.

www.dacoromanica.ro

Pe la 1880, V. A. Ulianiţki susţinea de asemenea că documentele moldoveneşti conţin, sub aspectul limbii, elemente de influenţă rusă şi ucraineană [5]. E. Kalujniaţki, care a studiat documentele slavo-române din arhivele Liovului, a scris, în ediţia publicată sub titlul în limba polonă, că pînă la jumătatea sec. al XVI-lea limba documentelor moldoveneşti e de redacţie rusă [6]. De aceeaşi părere a fost şi cunoscutul istoric şi slavist ceh K. Jireček, care s-a ocupat mai cu seamă de problemele istorice ale slavilor sudici [7]. Pe la finele secolului al XIX-lea, A. J. Sobolevski a ajuns la concluzia că documentele moldoveneşti au fost redactate în bielorusă, în rusa apuseană („belorusskij, zapadorusskij) şi amestecate cu elemente din sudul Rusiei [8].

Noi cercetări au fost întreprinse de către cercetătorii ruşi şi ucraineni după primul război mondial. Rezultatele acestor cercetări sînt următoarele : B. Jarošenko [9] a scris în 1931 despre limba ucraineană a documentelor moldoveneşti din sec. XIV—XV. S. B. Bernštein [10], ocupîndu-se într-una din lucrările sale în primul rînd de documente din Ţara Românească — adică de actele emise în cancelaria principatului român numit Ţara Românească şi situat între povîrnişurile Carpaţilor sudici, Dunărea de jos şi Marea Neagră — a subliniat elementele sîrbeşti şi medio-bulgare din limba acestor documente. Cît priveşte cele moldoveneşti, Bernštein s-a mulţumit să facă o apreciere generală, în sensul că acestea pot spune multe dialectologiei istorice ucrainene.

Cu problemele documentelor moldoveneşti s-a ocupat în ultimul timp şi L. L. Gumeţka [11], împreună cu un colectiv de cercetători de la Kiev şi Liov. Pregătind un dicţionar al limbii vechi ucrainene, Gumeţka a studiat funcţia conjuncţiilor şi prepoziţiilor în limba documentelor ucrainene din secolele XIV—XV, caracterizîndu-le ca provenind din „vechea ucraineană" sau „vechea rusă". Cu alte cuvinţe, ea atribuie fenomenului de polnoglasie şi altor particularităţi fonetice o provenienţă internă. În toate lucrările sale pregătitoare, Gumeţka nu pomeneşte nimic de apariţia acestor fenomene ; nu face comparaţie între actele ucrainene şi cele similare, provenite de la slavii occidentali, nu foloseşte metoda comparativă. Uneori recunoaşte că există unele asemănări între vechile monumente literare ucrainene şi polone, însă nu sesizează totuşi problema recepţionării unor elemente de limbă, provenind din cea mai înaintată limbă slavă medievală. Dacă ici, colo, admite pătrunderea unor influenţe sîrbeşti în monumentele literare

[5] V. A. Uljanickij, *Materialy dla istorii vzaimnych otnošenij Rossii, Polši, Moldavii, Valachii i Turcii 14. i 15 v.* „Čtenia imp. obšč. istorii i drevnostej pri mosk, univ.", Moskva, 1887.

[6] E. Kalužniacki, *Dokumenta mołdavskie i multańskie z archiwum miasta Lwowa*, în „Akta Grodzkie i ziemskie", VII, Liov, 1878.

[7] K. Jireček, articol în „Archiv f. slav. Philologie", XV, p. 81.

[8] A. I. Sobolevskij, *Iz istorii russkago jazyka*, 1897 ; acelaşi *Lekcii po istorii russkago jazyka*, Moscova, 1903.

[9] V. Jarošenko, *Ukrainśka mova v moldavskich gramotach* 14. — 15. v., în *„Zbirnýk komisii dla istorii ukrains 'koi movi"* I, Kiev, 1931.

[10] S. B. Bernstein, *Razyskanija v oblasti bolgarskoj istoričeskoj dialektologii*, I, *Jazyk valašskich gramot 14.—15. vv.*, Moscova, 1948.

[11] L. L. Gumeţka, *Funkcii pervynnych spolučnykyv v ukrains'kij aktovi movi 14.—15 st. Doslidžennja i materialy z ukrains'koi movy*, I, Kiev, 1959 ; de asemenea, *Vttorini spolučnyky i ich syntaksyčni funkcii v ukrains'kych gramotach 14./15. st.*, II, Kiev, 1960; idem, *Pervinni prijmennyki i ich syntaksyčni funkciji v ukrajins'kich gramotach* 14.—15. st., III, Kiev, 1960.

www.dacoromanica.ro

ucrainene, în schimb nu vorbeşte nimic despre posibilitatea influenţelor slave occidentale în secolele XIV—XV. Gumeţka nu soluţionează nici problema anumitor caracteristici ale vechii limbi ucrainene din secolele XIV—XV, care au dispărut şi nu se mai întîlnesc în textele literare de mai tîrziu. Se poate spune că cercetătorii ruşi şi ucraineni, atît cei vechi cît şi cei din perioada mai nouă, subliniază în toate lucrările lor elementele autohtone, însă în ceea ce priveşte actele moldoveneşti, ei văd în componenţa lor numai influenţe ruseşti şi ucrainene. În afară de cîteva excepţii izolate, problema înrîuririi exercitate de limbile slave occidentale nu apare în lucrările specialiştilor ruşi şi ucraineni.

Dintre cercetătorii români, care s-au ocupat de documentele slavo-române din secolele XIV—XV, menţionăm pe următorii: I. Bogdan [12], I. Bărbulescu [13], D. P. Bogdan [14], P. P. Panaitescu [15], P. Olteanu [16], L. Djamo şi O. Stoicovici [17], E. Linţa [18] şi alţii. Ioan Bogdan, fost elev al lui Jagič, profesor de istorie la Universitatea din Bucureşti, susţine că documentele moldoveneşti din sec. XIV—XV trebuie împărţite în două grupe: a) acte interne (donaţii, confirmări de donaţii, cumpărări-vînzări); b) acte externe (acte omagiale, convenţii şi tratate cu Polonia şi Ungaria, privilegii acordate negustorilor poloni şi transilvăneni). După I. Bogdan, ambele categorii de acte au fost scrise în rusă. Chiar dacă în conţinutul lor există elemente comune dialectelor velico-ruse, maloruse sau bieloruse şi chiar dacă se întîlnesc sigur forme ucrainene, limba lor nu poate fi alta decît rusa.

Deosebirea dintre cele „interne" şi „externe", precizează mai departe Ioan Bogdan, constă în aceea că acestea din urmă conţin multe polonisme; în actele interne se întîlnesc foarte rar polonisme şi cele care sînt se limitează, după părerea lui Bogdan, numai la particularităţi fonetice. Ele se explică, pe de o parte, prin influenţa solilor poloni, folosiţi în relaţiile diplomatice moldo-polone, iar pe de alta prin aceea că multe documente slavo-moldoveneşti au fost scrise pe teritoriul statului polono-lituan (Sniatin, Colomeea, Liov, Sambor etc.). Cît priveşte polonismele, de care a fost vorba mai sus, I. Bogdan nu interpretează totdeauna just. De pildă, el leagă în mod greşit cuvîntul „knjaz" de cuvîntul polon „ksiądz" [19], forma „knjažata" de cuvîntul polon „książęta" [20], cuvîntul „zaše"

[12] I. Bogdan, *Über die Sprache der ältesten moldauischen Urkunden*, în „Sbornik u slavu V. Jagiće", Berlin, 1908, p. 369; idem, *Documentele lui Ştefan cel Mare* I—II, Bucureşti, 1913.

[13] I. Bărbulescu, *Individualitatea limbii române şi elementele slave vechi*, Bucureşti, 1929.

[14] Damian B. Bogdan, *Din paleografia slavo-română*, în *Documente privind istoria României*. Introducere, I, Bucureşti, 1956, p. 79—148; idem, *Diplomatica slavo-română*, în D. I. R., Introducere, vol. II, p. 5—160, şi *Glosarul cuvintelor româneşti din documentele slavo-române*, Bucureşti, 1946.

[15] P. P. Panaitescu, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava 1401* în „Revista istorică română", IV, 1934, p. 44—56, şi *Documentele Ţării Româneşti*, I. *Documente interne 1369—1490*, Bucureşti, 1938.

[16] P. Olteanu, *Nekotoryje osobennosti slavjanskago jazyka Transylvanii* în „Romanoslavica", II, 1958, p. 77—114.

[17] Lucia Djamo — Olga Stoicovici, *Din terminologia socială a documentelor slavo-moldoveneşti din sec. al XIV-lea şi al XV-lea*, în „Romanoslavica", VI, Bucureşti, 1962, p. 61—92.

[18] Helena Linţa, *Termeni militari de origine polonă în limba cronicarilor români*, în „Romanoslavica", X, Bucureşti, 1964, p. 195—208.

[19] I. Bogdan, *Documentele* ..., II, p. 293 din anul 1462.

[20] Idem, *Über die Sprache*, loc. cit.

www.dacoromanica.ro

numai de forma polonă „zas" [21], în sfîrşit cuvîntul „učinek" numai de expresia polonă „uczynek" [22]. De asemenea, socotim că formularea următoare: „naijasnějšim i prěmogučim i šljachetnym gospodarem ... všem, kto na ses'naš list uzrit'alibo ego čtuči uslyšit" [23], nu se întîlneşte nici în actele maghiare, nici în cele polone, şi nici în altă parte, şi greşit o consideră de origine curat moldovenească.

O altă poziţie ocupă faţă de aceste probleme fostul profesor de slavistică la Universitatea din Iaşi, Ilie Bărbulescu. Acesta susţine că „limba şi ortografia textelor slavo-moldoveneşti din sec. XIV—XV sînt slavo-bulgare şi combinate cu elemente slavo-sîrbeşti şi slavo-ruse". După părerea lui Bărbulescu, rusismele, care apar în actele interne din Moldova, „sînt neorganice şi se întîlnesc numai ici şi colo". Numai documentele care se referă la relaţiile moldo-polone, adică actele adresate Poloniei de către statul Moldovei, sînt scrise în limba ruso-polonă. Concepţia lui Bărbulescu nu se mai poate susţine astăzi. Tot atît de inexactă este şi părerea acestuia, după care nu există în esenţă deosebiri între actele slave scrise în Ţara Românească şi cele din Moldova. Elementele sud-slave, susţine el, predomină în actele din ambele ţări româneşti.

În ultimul timp, cu problema documentelor slave-moldoveneşti s-a ocupat şi Damian P. Bogdan, care a colaborat la editarea izvoarelor istorice privitoare la istoria României. Această ediţie cuprinde în traducere românească documentele slavo-române, inclusiv pe cele moldoveneşti din sec. XIV—XVI [24]. Bogdan admite că limba acestor documente din Moldova e complexă. Se întîlnesc acolo forme din vechea limbă slavă, cuvinte ucrainene, ruseşti şi sporadic sîrbeşti. Cu rare excepţii, polonisme nu apar. În privinţa componenţei documentelor moldoveneşti, D. P. Bogdan scrie [25]: „formularul documentului slavo-român nu e identic cu nici un alt formular folosit în ţările vecine. În cancelaria domnească din nordul Moldovei s-au folosit, dimpotrivă, elemente întîlnite în mod curent în actele din Ţara Românească şi în cancelaria Poloniei [26]. Însă aceste elemente s-au adaptat nevoilor din cancelaria domnească a Moldovei. Astfel s-a întîmplat ca formularul documentelor slavo-române să fie de fapt un produs românesc. Elementele preluate de aiurea au fost stilizate după necesităţile cancelariilor din ţările române". Dacă în ceea ce priveşte documentele slavo-române din Ţara Românească, în care predomină formele bulgăreşti şi sîrbeşti, părerile lui D. P. Bogdan sînt juste, în schimb, n-am putea spune acelaşi lucru şi despre concepţia lui asupra actelor moldoveneşti din sec. XIV—XV. De asemenea, nu sînt totdeauna exacte unele din interpretările pe care D. P. Bogdan le dă unor cuvinte din documentele moldoveneşti. De pildă, Bogdan socoate că formula „glejtovnyj list, glejt" ar fi de origină polonă, ceea ce nu-i exact, după cum nici apropierea pe care o face de vechiul slav

[21] Idem, *Documentele* ..., II, p. 329 330, din anul 1475.
[22] *Ibidem*, p. 291.
[23] *Ibidem*, p. 322.
[24] *Documente privind istoria României*, I, *A*, Bucureşti, 1949.
[25] D. P. Bogdan, *Diplomatica* ... loc. cit., II, p. 41.
[26] După D. P. Bogdan, din cancelaria polonă au fost împrumutaţi aceşti termeni: list, my, z milosti božĭ, osvěcenoi, osvěcenomu, buducim, knjažata, prišel pred nas, za jego věrnuju službu, formula martorilor etc.

www.dacoromanica.ro

„kljatije" nu-i exactă [27]. Ar trebui precizat ce anume consideră Bogdan drept polonisme [28], ce elemente a împrumutat, după părerea lui, cancelaria Moldovei din Polonia [29], ce numeşte el rusisme în actele moldoveneşti [30] şi care sînt formulele preluate din mediul rus [31]. Se poate pune la îndoială şi afirmaţia lui că formula moldovenească privitoare la mărturie, legată de confirmarea actului, are „o origină apuseană" [32] şi că folosirea acestei „formule a trecut în Moldova din documentele ruseşti, emise pe teritoriul statului polon". Îndoiala creşte atunci cînd D. P. Bogdan respinge rezultatele oricărei influenţe străine asupra mediului moldovenesc şi cînd afirmă că formularele documentelor slavo-române nu sînt identice şi nici apropiate de formularul cancelariilor popoarelor vecine. El admite că formularul slavo-român e un produs românesc [33] şi că elementele preluate de aiurea au fost totdeauna transformate potrivit trebuinţelor mediului românesc.

P. Olteanu a studiat, în primul rînd, documentele slave din Transilvania, însă s-a referit în acelaşi timp şi la caracterul actelor slavone din Moldova din sec. XIV—XV. P. Olteanu se ocupă, în general, de unele expresii din limbile slave apusene, pe care le tratează mai cu seamă ca polonisme, o altă parte ca slovăcisme şi ungurisme. Lucia Djamo şi Olga Stoicovici au scris despre influenţele slave apusene în documentele moldoveneşti, tratîndu-le ca polonisme, adică forme germane, ruseşti şi maghiare, pătrunse prin intermediul limbii polone.

În literatura ştiinţifică polonă aceste probleme n-au format obiectul nici unui studiu de acest fel. Excepţie face numai lucrarea lui Wł. Kuraszkiewicz [34], consacrată mai ales documentelor ucrainene din Volinia şi ţara Haliciului. În cursul expunerii, autorul se referă de asemenea şi la actele slavone din Moldova, subliniind, în primul rînd, elementele polone.

Mult mai amănunţit s-a ocupat de această problemă cercetătorul suedez Ch. S. Stang [35]. Pornind de la faptul că limba de cancelarie din marele principat lituan era cea din Rusia apuseană, Stang a ajuns la concluzia că actele emise în cancelaria lituană au avut un caracter propriu, original şi că au fost scrise în limba autohtonă. Vorbind despre acte de cancelarie din Moldova şi sprijinindu-se pe lucrările lui Kuraszkiewicz, Demjančuk [36] şi Jarošenko [37], Stang s-a mulţumit să constate, fără a cunoaşte literatura română de specialitate, că majoritatea documentelor

---

[27] D. P. Bogdan, *Diplomatica...*, loc. cit., II, p. 30 nota 11.

[28] De pildă : list, my, z milosti boží etc., vezi nota 26.

[29] De pildă, intitulatio, promulgatio, naratio, dispositio, coroboratio şi formula datării.

[30] De pildă ; rjadcja, urjadnik, so vsěm dochodom, u věky, uživati nikoli, najbližnii ş. a.

[31] De pildă ; prišel pred nas, za jego věrnu službu, viděvši jego věrnu i pravu službu ş. a. m. d.

[32] D. P. Bogdan, *Diplomatica...*, loc. cit., II, p. 145.

[33] *Ibidem*, p. 41.

[34] Wł. Kuraszkiewicz, *Gramoty halicko-wołyńskie 14.—15. w. Studium jezyka*, Cracovia, 1934.

[35] Ch. S. Stang, *Die westrussische Kanzleisprache des Grossfürstenthums Littauen*, Oslo, 1935.

[36] V. Demjančuk, *Morfologia ukrains'kich gramot 14. — 1 pol. 15 v.*, în „Zap. ist. fil. vid. Ukrain. Akad. Nauk u Kiivi", XVI, Kiev, 1928.

[37] Karošenko, *Ukrain'ska mova moldavskich gramot 14. — 15. v.*, în „Zbirnyk Komisii dlja istorii ukrain, movi", I, Kiev, 1931.

www.dacoromanica.ro

moldovenești are un caracter ucrainean [38] și că influențele străine pot fi reduse la polonisme [39].

Părerile diferiților cercetători, care s-au ocupat fie de documentele ucrainene sau de cele moldovenești, din sec. XIV—XV, sînt împărțite. O documentare detaliată pentru multe din tezele de mai sus lipsește. Lucrările amintite de noi, care au în general un caracter filologic, nu țin seamă de realitățile și conexiunile istorice. Documentul ucrainean sau cel moldovenesc n-au fost niciodată comparate cu actele de cancelarie din țările vecine. Nu și-a pus nimeni problema originii documentului polon care, potrivit unor păreri, a influențat actele de cancelarie ucrainene și moldovenești și n-a studiat nimeni formele actului polon. De asemenea, nu s-a pronunțat nimeni asupra faptului că documentul polon din sec. XIV—XV a avut un caracter exclusiv latinesc, și această formă latinească a fost influențată de modele străine și că, în această epocă, n-a existat de fapt o limbă polonă cu caracter administrativ. În felul acesta, cel puțin în lucrările amintite mai sus, problema documentelor ucrainene și moldovenești n-a fost soluționată. De aceea, scopul studiului de față, urmînd după alte cîteva articole mai mici, publicate anterior, în legătură cu documentele ucrainene și moldovenești din secolele XIV—XV [40], încearcă să umple acest gol și să aducă lucruri noi despre caracterul și apariția actului de cancelarie din Ucraina și Moldova, mai ales în cursul celei de a doua jumătăți a sec. al XV-lea.

II

Documentele slavo-române din această perioadă pot fi împărțite în două categorii : a) *acte de donație* (pentru confirmarea donațiilor sau achizițiilor, hotărîri în diferite pricini pentru pămînt) și b) *tratate* (glejtovni).

Actele de danie formează majoritatea. Sînt însă stereotipe și în general uniforme. Nu-i posibil și n-ar avea nici un sens să citățm în studiul nostru toate actele de danie date de cancelaria Moldovei. E de ajuns să redăm într-o formă prescurtată numai acele pasaje care prezintă importanță pentru noi — variante mai mici și mai mari. Dacă ne referim la formulele esențiale ale actului, varianta scurtă prezintă de obicei următoarea schemă : de pildă actul din 1451, iulie 31 [41] :

---

[38] Ch. S. Stang, *loc. cit.* : „Die Sprache der moldauischen Urkunde ist nicht einheitlich, die meisten sind aber deutlich kleinrussisch die moldau-russische Kanzleisprache war eine von Ksl. beeinflusste Kleinrussische Sprachform".

[39] *Ibidem*, p. 142 : „Als Beispiele der polnischen Wörter : Biskup, užitočnyi voit, upevniti, urjadnik, věnovati, zavityi, zapis, kanovnik, knjaz, biskup, list, budovati, laska, měnovite, moc, město, nedbati, porozuměti, senožat', slušnyj, tratiti, čas U. S. W.".

[40] J. Mačůrek, *Po stopách spisovné češtiny v jihozápadní Ukrajině koncem 14. a v 1. pol. 15. století*, în „Sborník Fr. Wollmannovi k 70 nár.", Praga, 1958, p. 42—63 ; *K dějinám česko-ukrajinských i česko-rumunských vztahů v, 2. pol. 14. a 1. pol. 15. století*, în „Slovanské historické studie", III, Praga, 1959, p. 127—184 ; *K otázce vztahu listiny české, ukrajinské a moldavské 2.pol. 15. století*, în „Sborník prací fil. fak. brněnské univ.", 1960, p. 151—159 ; *K otázce kulturních souvislostí západních a východních Slovanů ve 14. — poč. 16. století*, în „Čsl. přednášky pro V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii", Praga, 1963, p. 329—333 ; *K otázce slovanských recepcí v rumunských památkách (gramotách) z počátku 16. století*, în „Sborník prací fil. fak. brněnské univ.", 1963, p. 55—70.

[41] M. Costăchescu, *Documente*, II, p. 400.

www.dacoromanica.ro

1. † Милостию божїею, мы Богданъ воєвода... чинимъ знаменито не сѣмъ нашимъ листомъ оусимъ, кто на нъ оузрїтъ или его оуслишитъ чтоучи... потвръждаемъ ... съ въсѣмъ доходомъ ... а на то ест вѣра ... а на ... томъ въсемъ вышеписанномъ велѣли есми... привѣсити... печатъ к семъ нашемъ листъ.

2. Textul unui act de donaţie mai dezvoltat sună astfel: (de pildă, documentul din 1452, decembrie 21 :[42])

† Милостїю божїю мы Алеѯандръ воєвод..., знаменито чинимъ не сѣмъ нашимъ листомъ въсѣмъ, кто на нем оузритъ .... чтѣчи оуслышитъ ..., мы видѣвши его правою и вѣрною слѣжбою до насъ ... дали и потвердили ... а нато ... вѣра нашего ... а на ... потвырждение ... велѣли есми ,.. привѣсити нашъ печат к семъ нашемъ листъ ...

În ceea ce priveşte *tratatele* (glejtovni), cităm din a doua jumătate a sec. al XV-lea. Din cauza structurii lor complexe şi a prescurtării textului, reproducem cîteva variante.

1. 1449, decembrie 2, cererea lui Bogdan, voievod al Moldovei, adresată lui Detrih Buceaţki, staroste de Kameneţ Podolsk pentru ajutor[43].

† Милостїю божїею, мы Богданъ воєвода, господаръ земли Молдавукои, вызнавами не тымъто нашимъ листомъ каждомъ добромъ, кто коли на немъ оузритъ алибо его чтѣчи оуслышитъ... ѡже пришли есмо оу вечном едность и ... признъ не ... паном Детрихомъ Коучацкимъ ... имаетъ намъ панъ Детрихъ принати ... якъ вѣрны отецъ своемъ сыноу ... яко кажды добры человѣкъ ... а мы его милости имаемо принати тымъже обычеем, доколѣ есмо наидали живи ... також имаетъ стати нашъ милыи приятель ... за нас оу нашего ... пана ... и добрымъ оумысломъ на кажды часъ ... имаетъ стати противъ каждого нашего непріятелм ... никого не вынмоучи але имаетъ ... от граници отдалити ... панъ Детрихъ ... имаетъ насъ естѣречи яко нашъ милы приятель ... имает намъ радити ... а мы имаемъ давати панъ Детрихъ на кажды рокъ ... а пак ли сѣ бы нам пригодила ... а мы абыхом ... мешкати оу его милости... Тое оусе вышеписанное имаемъ здержати ... при нашен чти и при вѣрѣ ... И на... потверженне томъ оусемъ вышеписанномъ и печать нашъ привѣсили есмо къ семъ нашемъ листъ. Писанъ оу Сучавѣ.

2. 1458, martie 13. Ştefan cel Mare, voievodul Moldovei, reînnoieşte braşovenilor vechile privilegii comerciale pentru mărfurile de import[44].

† Милостїю божїею мы Стефанъ ... чинимъ знаменито и сѣмъ нашимъ листомъ въсѣмъ, кто нан оузрит или его оуслышит чтѣчи, ѡже... дали есми сес наш лист... оусим Брашовѣном и оусим кѫпцем... на то да имают от нас тот закон и тое право... щобы... имъ приїти до наше земли... а мыто имаютъ платити от тарѣ по четыри гроши, якож было старое право, им дано от нашихъ предкове... продавати... и сѣкна и платно... але платно ... продаютъ локтем ... а мыто имаютъ платити от ... вигo ... по ... гроши ... а Чеѣ

[42] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 425—426.
[43] *Ibidem*, p. 746.
[44] Ioan Bogdan, *Documentele* ..., II, p. 261—263.

www.dacoromanica.ro

п д̄ гроши ... И пак ... абыхом мы иⷯ сѣдили а ины никто ... не смѣеть иⷯ сѣдити ... а ... въсемѫ вышеписанномѫ велѣли есми нашимѫ ... подкацлерю писати и печат наш привѣсити к семѫ нашемѫ листѫ. Писалъ ... оу Сочавѣ ...

3. 1462, martie 2. Ştefan cel Mare, voievod al Moldovei, făgăduieşte fidelitate regelui Cazimir al Poloniei, că va respecta toate convenţiile încheiate în vremuri mai vechi cu Polonia[45].

† Кѡ имѧ божїе амин. Кѫ вѣчнои памѧти ... протож и мы ... Стефан воевода и пан земли Молдавскои, знакомито чиним тым то листом ... каждомѫ ... нынѣшным и так и ... бѫдѫчимъ ... wтцѣ нашего ... наслидовати ... иⷯ иⷯ вѣры ... посвѣдчити и потвердити ... записали ... так и мы ... послѫхати завжды винни есми. Яле колиж панаснѣишее кнѧжа и пан Казимир ... пан наш наимилостївшїи, нас ... напомѣнѫл, и ... кѫ наслѣдованю ... тыⷯ то нашиⷯ предков вспоминал ... мы хотячи его wсвѣцености ... вѣевнити вызнавамы тым то листом на его wсвѣцености и сватwи его корѫнѣ ... з дотъкнепемъ сватого Христа быти покинни и wбезанѫ кѫ держаню ... чести и вѣры нашеи кѫ вставичнои слѫжбѣ и тиж помочи ... а то под wбычаем ... на долѣ писанным. Наиперво иж никого иного за пана нашего мимо реченного пана нашего Казимира ... не хочем имѣти ани слѫжити. Тиж ... на потѫм далшїи часы слюбѫем томѫ панѫ Казимирѫ ... чистоа правѫ вѣрѫ ховати ... противности которїи пришли кѫ нашемѫ вѣдомѫ маем вставично выстерегати; и тиж иⷯ противко каждомѫ непріятелеви иⷯ пристати и помагати ... Тиж не имамо ... никоторыⷯ ... мѣстъ ... wтдалѣти; ач бы был которы wтдаленны, тыⷯ засѣ пражискати хочемо ... имамо ден ... которы намъ ... его милостъ намени и вказе его wсвѣцености ... wлдовати ... а там ... лго милостъ имает нас листы и манстатѫ въсего потвердити. Пак ли бы тот ден ... валка алибо воина ... алиѧо ... немоч ... нам пригодила сѣ ... на наши час подобны имает его милостъ ден ... wтложити, з моцъю и без порѫшенїа нинѣшного листѫ ... а то ... кымѣнивши иж ... его милостъ ... имает напред ... wбвѣстити. Я далеи слюбѫем иж въсѣ ... листы и записы ... реченыⷯ предков нашиⷯ воевод ... и иншиⷯ которыⷯ ... записал сѣ и wбезал сѣ ... без лъсти, без израды ... заховамо. И такиж ... слюбѫем ... старыи записы ... которыи был бы ... противкѫ панѫ нашемѫ ... тоты записы вмарѣмо тым то листомъ скажено и вморено чинимъ ... жаднои моци неимѣти ... кѫ семѫ листѫ и печат нашѫ казали есми привѣсити. Писанъ ѫ Сѫчавѣ.

4. 1468, iulie 28. Ştefan cel Mare, voievod al Moldovei, eliberează logofătului Mihail, fratelui său, Duma ş. a. fugiţi în Polonia un salvconduct pentru întoarcerea lor în ţară. În acelaşi timp, le făgăduieşte libertate şi retrocedarea averii[46].

† Милостїю божїею мы Стефан воевода ... знаменито чиним ... слюбѫем ... и глентѫемь сим нашим правым и христианскым листомь и глентом ... панъ нашъ наимилѣишїи ... просил нас ... през пана Станчѫла ... так а быхом ... до

[45] I. Bogdan, *Documentele* ..., II, p. 282—285.
[46] *Ibidem*, p. 305 şi urm.

www.dacoromanica.ro

нас прислал ... под комором его Холмского ... пришли без всего старѣ ... Хочем нѣ миловати и вѣти и ласци держати ... велѣли есмы ... нашѣ печат привѣсити семѣ нашемѣ листѣ. Писанъ в Свчавѣ ...

5. 1503, noiembrie 22. Ştefan cel Mare, voievod al Moldovei, trimite o solie la regele Poloniei, aminteşte de tratatele cu Polonia, încheiate prin mijlocirea lui Vladislav, rege al Poloniei şi al ţărilor cehe şi cere regelui polon să renunţe la pretenţiile faţă de Pocuţia, asigurîndu-l de bunăvoinţa şi intenţia lui de pace[47].

... Стефанъ воевода, божъею милостью ... прышол до насъ отъ Владислава ... въ посольстве Добръ Имъбры а отъ Алъбрахъта ... князь Андреи Рожа, арѣцыбискѣпъ Лвовъский ... есмо вчынили межы нами миръ и покои ... панове наяснѣишого Владислава ... абы сѣ тому ... конецъ вчынилъ. Мы тогдыжъ ... послали ... посла до наяснѣишого ... Владислава ... и дали есмо его милости знати ... на день светого Михаила ... на тотъ день абы его милость наяснейшы Владиславъ ... своих пановъ послалъ ... а отъ вашое милости ниҳто не прышолъ. Про то мы ... вареє кто бы ималъ таковое вѣдъванье и рокование ... и непришолъ бы ... онъ был ималъ отъ всего права страгити а ҳто бы имал стати на тотъ день и онъ бы ималъ зыскати. И мы ... зыскали отъ всего права ... Владиславъ ... просилъ насъ, абыҳмо вчынили ... недавно ... прыслалъ ... до насъ своего посла Фѳрътата Маръка и Фѳрътата Маръко ... поставилъ день на день всихъ светыҳ ... и глентокный листъ ... тото рокование ... день всихъ светихъ ... Владиславъ послалъ ... пана Телегы Ищвана и Балажъфи Френъцъ ... прото ... просимъ ..., абы есте ... вчинили ... Пак кто ... естли бы ...

★

Dacă comparăm documentele slavo-române din Moldova cu alte documente moldoveneşti, de pildă cu cele nemţeşti sau latineşti, care se găsesc în număr suficient în Moldova secolului al XV-lea, sau cu documentele emise în cancelaria ţărilor vecine, putem spune următoarele: între documentele latineşti şi slave din Moldova există, la prima vedere, anumite asemănări. Sînt însă şi deosebiri în ceea ce priveşte diferitele formule. De pildă: promulgaţia, naraţia, coroboraţia, formula datării[48]. Această observaţie nu are numai caracter general, ci e valabilă şi pentru actele emise concomitent în latină şi slavă, cum sînt cele din 1435[49] şi 1499[50]. Se poate spune că actele latineşti emise în Moldova sînt stilizate altfel decît cele slavone. Acelaşi lucru se poate spune şi despre actele latineşti emise în Polonia şi Ungaria[51]. Cu alte cuvinte, documentul latinesc nu stă la baza documentului slav din Moldova. Acesta din urmă a fost scris după un alt formular şi de alţi dieci.

Dacă comparăm actele slavo-române din Moldova cu cele slavone emise în cancelariile ţărilor vecine descoperim aceleaşi deosebiri. Lucrul acesta e valabil mai ales în ceea ce priveşte actele din Moldova, Ţara Româ-

[47] I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 482 şi urm.
[48] Vezi J. Macurek, în „Slovanské historické studie", III, p. 127 şi urm.
[49] *Ibidem*, p. 152.
[50] Com. deosebirile în ediţia lui I. Bogdan, *Documentele ...*, II, p. 417 şi urm.
[51] J. Macurek, *op. cit.*, p. 146 şi urm.

www.dacoromanica.ro

nească, Bulgaria sau Serbia — fie că e vorba de compoziție, de diferite formule sau de limbă. În mediul moldovenesc au circulat, fără îndoială, nu numai în secolul al XIV-lea, și în prima jumătate a secolului al XV-lea, ci și în a doua jumătate a secolului al XV-lea și alte modele și formulare de documente decît cele din Țara Românească. Din punct de vedere al diplomaticei medievale, actele moldovenești, spre deosebire de cele din Țara Românească, prezintă o formă mai completă, mai desăvîrșită. Spre deosebire de actele emise în cancelariile țărilor vecine, cele din Moldova cuprind cele trei părți esențiale ale documentului medieval: protocolul, contextul și eshatocolul. Prima parte cuprinde invocația (simbolică și verbală) și intitulația; în partea a doua (contextul) intră promulgația, narația, dispoziția și coroborația. În sfîrșit, partea a treia (eshatocolul) cuprinde formula datării.

Dacă comparăm documentul moldovenesc cu cel ucrainean care, începînd din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, începuse să evolueze satisfăcător, nu rezolvăm totul. Documentul ucrainean din secolele XIV—XV a suferit diferite influențe, nu numai din rusă și polonă, ci și influență cehă [52]. Comparația cu documentul polon din secolul al XV-lea nu se poate face, chiar dacă o astfel de comparație ne e oferită de relațiile politice și culturale polono-moldovenești din secolele XIV—XV. În a doua jumătate a secolului al XV-lea, încă nu se scriau acte de cancelarie în limba polonă. Actele emise pe teritoriul Poloniei în acest secol au fost concepute și stilizate exclusiv în limba latină. Ca și în cazul documentului ucrainean, la fel și cu cel moldovenesc, care se află într-o legătură organică cu cel ucrainean, totul pledează pentru comparația documentului moldovenesc cu un alt document de limbă slavă din secolul al XV-lea, și anume cu actul ceh de cancelarie, care, în a doua jumătate a acestui secol, a cunoscut o mare dezvoltare și nu numai în țările cehe, ci și în Polonia și Ungaria [53] — adică în imediata vecinătate a teritoriului Moldovei. În această perioadă actul ceh de cancelarie era cel mai cultivat dintre toate documentele emise în țările slave.

Comparația între actul ceh de cancelarie și cel moldovenesc din a doua jumătate a secolului al XV-lea nu e ușoară. Dacă documentul moldovenesc din secolul al XV-lea se limitează practic numai la donații și tratate, actul ceh din această perioadă se distinge nu numai prin bogăția lui numerică, ci și printr-o mare varietate. Însă, dacă lăsăm la o parte toate documentele și zapisele care nu prezintă caracter juridic și dacă ne limităm numai la actele de donație și la convenții, situația e mai clară. Desigur, și aici se ivesc dificultăți. Dacă documentele moldovenești din secolele XIV—XV (de donații sau cu caracter extern) au fost pînă acum depistate și în cea mai mare parte publicate, nu tot astfel stau lucrările cu actele cehe de cancelarie din această perioadă, mai ales cele din Moravia, Silezia și ținuturile de margine. Nu există o ediție completă a documentelor cehe emise în secolul al XV-lea în Polonia și Ungaria. Nu avem nici o ediție a tratatelor și convențiilor din secolul al XV-lea care să se refere la relațiile internaționale.

[52] J. Macůrek, *op. cit.*, p. 159 și urm.

[53] J. Macůrek — M. Rejnuš, *K otázce spisovné češtiny v Polsku v. 15. a poč. 16. stol.* în „Slovanské historické studie", IV, Praga, 1961, p. 163 și urm. Idem, *K otázce české listiny a české kanceláře na dvoře uherském v 2. pol. 15. století* (v l. 1486—1490) în „Historický časopis", VI, Bratislava, 1958, p. 560—569.

www.dacoromanica.ro

În calea noastră stau şi alte dificultăţi. Între actele de cancelarie emise în ţări situate la o atît de mare depărtare, la care se aflau Moldova şi ţările cehe în secolul al XV-lea, nu există asemănări identice — nici sub aspect lexical şi nici sub aspectul lucrurilor. Ici şi colo, stilizarea a fost influenţată de necesităţi locale şi de diferite elemente din afară. Diecii documentelor moldoveneşti, care s-au lăsat influenţaţi de un model sau altul, n-au putut să prindă totdeauna toate particularităţile limbii slavone, pe care n-o cunoşteau bine, aşa după cum reiese din numeroase exemple. Ei confundau, de pildă, şi cazurile declinării substantivelor etc. Cu toate aceste dificultăţi şi evoluţii diferite să încercăm totuşi o comparaţie între formele de limbă şi compoziţia acestor două feluri de documente : ceh şi moldovenesc. Să începem cu actele de donaţie, apoi cu salv-conductele şi, în sfîrşit, cu tratatele şi convenţiile externe.

A. În ceea ce priveşte actele de donaţie din a doua jumătate a secolului al XV-lea, întîlnim aceste formule :

doc. ceh [54]		doc. mold. [55]
	a) *intitulatio*	
My. Václav, z buožie milosti knieže...		+ Milostiju božieju my Bogdan voevoda (1451)
	b) *promulgatio*	
Oznamujem tímto listem přede všemi, ktož jej uzří neb čitúce slyšeti budú		Činim znamenito i s sěm listom našim vsěm, kto nan uzrit ili ego uslyšit čtuči (1457).
	c) *naratio*	
Shledavše věrné a pilné služby Spatřivše na tu snažnost, kterúž ... učinil		My viděvši pravu a věrnu službu do nás (1458) My viděvši ich dobruju volju (1460)
	d) *dispositio*	
S dobrým rozmyslem dali sme ... dáváme ... nic nevymiňujíce ani sobě...		S našej dobroi voli i rozmyslu (1454) Svoim dobrym umyslom ...
	e) *sanctio*	
A jestliže by kto nám se protivil ..		A kto by chotil porušiti buď prokljat (1457).
	f) *coroboratio*	
Tomu na svědomie a na potvrzenie pečet naši kazali sme přivěsiti k tomuto listu		A na potverždenie veléli esmi privesiti pečat k semu listu našemu (1457).

[54] Actele cehe de cancelarie sînt citate de autor din mai multe publicaţii şi arhive din Cehoslovacia.

[55] Doc. mold. le citez din ediţiile menţionate la nota 2. În afară de acestea : M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1933 ; idem, *Documente moldoveneşti de la Bogdan voievod*, Bucureşti, 1940 ; Idem, *Documente de la Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1949.

www.dacoromanica.ro

g) *formula datării*

	Pisan u Sučavě (a 2-a jum. sec. XV)
Jenž jest dán a psán	
Dán v Praze	Pisal v Jasoch (Ibidem).

B. În ceea ce priveşte salv-conductele, care au fost emise atît în relaţiile interne cît şi cu prilejul trimiterii unor soli peste hotare, găsim aceste formule:

doc. ceh [56]	doc. mold. [57]

a) *intitulatio*

My z boži milosti	+ Milostiju božieju my Ştefan (1457)

b) *promulgatio*

Vyznáváme tiemto listem přede všemi, kdož jej uzřie neb čtúč slyšeti budú ...	Svědomo činim i s sěm našim listom każdomu dobromu, ktokoli na nem uzrit abo ego čtuči uslyšit (1457)

c) *dispositio*

Sme dali a mocí tohoto listu dáváme pravý glejt křesťanský	Dali esmi ses naš list gleitovnyi pravym christianskym glejtom (1457).

d) *coroboratio*

Toho na svědomie i lepší jistotu pečeti naše k tomuto listu sme přivěsili	A na potvrždenie vsěmu vyšepisanomu veleli esmi ... pečat privěsiti sěmu listu našemu (1457)

e) *formula datării*

Jenž jest dán a psán	Pisan v ...

C. În sfîrşit, trecem la comparaţia formulelor din tratate:

doc. ceh [58]	doc. mold. [59]

a) *intitulatio*

My ... z božie milosti král	My Petr voevoda (1458)

b) *promulgatio*

Vyznáváme tímto listem všem, ktož jej uzřie neb čtúce slyšeti budú ...	Vyznavajum sim našim listom każdomu, ktokoli tot list uzrit ili čtuči uslyšit (1458)

[56] Salv-conductele cehe le citez din „Český Archiv", vol. VI, X, din diplomatarul lui Oldřich z Rožemberk, IV, folosite în studiul lui J. Macůrek şi M. Rejnuš, *op. cit.*, IV, p. 225 şi urm.

[57] Cele moldoveneşti le citez după ediţia lui Ion Bogdan, *Documentele*, II, p. 257.

[58] Documentele cehe sînt citate după izvoarele menţionate la nota 56.

[59] Documentele moldoveneşti sînt citate după ediţiile menţionate la nota 55.

www.dacoromanica.ro

c) *naratio*

Jest přistúpil před nás ..., proše nás, abychom jemu ... potvrditi ráčili	Prišli prěd nas a prosili nas, abychom im (1460)

d) *dispositio*

Tímto liste odpouštíme	Sme vsi škody i krivdy odpustili (1499)

e) *formula martorilor*

A při tom byli věrní naši milí (svědkové)	A na to svědkove (1460) A na to jest věra (1490)

f) *sanctio*

Pakliže, pakliby, pakli bychom toho neučinili, pakli se to nestalo, pakli bychom ...	A pak, a pakli, ač pak, a pakliby, a jestli, jestli by, jestli bychom ...

g) *coroboratio*

Toho na potvrzení náš majestát ... kazali sme přivěsiti k tomuto listu	A na potvrždenie vsemu vyšepisanomu veléli esmi pečat privěsiti k semu listu našemu (1457)

h) *datarea*

Jenž jest dán	Pisan v Sučavě (1449)
Jenž jest dán a psán	Pisal v Sučavě ... (a doua jum. a sec. XV)

★

În urma acestor comparaţii putem să tragem concluzii în problema compoziţiei şi formulelor din documentele cehe şi moldoveneşti. Comparaţia actelor cehe şi moldoveneşti de donaţie, salvconductele şi tratatele din a doua jumătate a sec. al XV-lea se poate încheia în felul următor :

1. Între actele cehe şi moldoveneşti de cancelarie (donaţii, salvconducte, tratate) din a doua jumătate a sec. al XV-lea nu există o deplină uniformitate, în ceea ce priveşte compoziţia şi formulele lor.

2. Ici şi colo nu apar toate formulele obişnuite.

3. Stilizarea formulelor apare pe alocuri diferit ; de pildă, se ivesc deosebiri în legătură cu formula martorilor şi a datării (în documentele cehe, de la naşterea lui Cristos, în cele moldoveneşti, de la facerea lumii). Uneori se resimte intervenţia unor procedee interne, eventual şi diferite sugestii din afară (externe).

4. Totuşi se poate observa că documentele citate mai sus prezintă analogii în ceea ce priveşte formulele şi frazeologia. De ambele părţi apare şi se repetă aproape acelaşi caracter stereotip al formulelor ; deosebiri esenţiale în această privinţă nu există între cele două categorii de documente.

5. Fie că e vorba de acte interne sau externe, se poate vorbi, ici şi colo, de asemănări surprinzătoare.

www.dacoromanica.ro

6. Se poate spune că între actele cehe şi moldoveneşti există anumite legături şi deci putem vorbi despre influenţa exercitată de actul ceh asupra celui moldovenesc, dacă nu chiar şi dimpotrivă. S-ar putea spune desigur că multe din asemănările sau conexiunile dintre cele două categorii de acte izvorăsc dintr-un arhetip de document medieval, comun, sau din Europa centrală, că e vorba de o manifestare a anumitor elemente cu caracter general şi că despre o influenţă reciprocă sau de o înrîurire directă între cele două documente nu poate fi vorba. Chiar dacă împotriva ipotezei în legătură cu elementele provenite dintr-un arhetip medieval se poate obiecta că acesta n-a fost totdeauna şi pretutindeni la fel (de pildă, în actele poloneze, ungureşti, ucrainene). Totuşi, obiecţia amintită nu poate fi trecută cu vederea.

În aceste împrejurări e necesar să luăm în consideraţie şi alte fapte care ne pot ajuta la soluţionarea problemei noastre, şi anume, formele, particularităţile şi structura limbii actelor moldoveneşti din a doua jumătate a sec. al XV-lea, ţinînd seama de faptul că nu numai sub aspect formal, dar şi din punct de vedere al conţinutului există anumite deosebiri între actele moldoveneşti de donaţie şi cele externe (tratatele). Din punct de vedere al limbii, primele sînt mai mult stereotipe, celelalte sînt lexical mai bogate; în cele dintîi apar mai adesea tendinţe şi particularităţi ale limbii băştinaşe, în cele din categoria a doua, legate mai mult de formulele convenţiilor internaţionale, se întîlnesc mai cu seamă influenţe şi elemente externe. De aceea e necesar să ne ocupăm, în ceea ce priveşte problemele de limbă, mai întîi de limba actelor moldoveneşti de donaţie şi numai după aceea de particularităţile de limbă din actele cu caracter extern.

Dacă analizăm actele moldoveneşti din a doua jumătate a sec. al XV-lea sub aspectul limbii, adică din punct de vedere lexical, frazeologic, fonetic, morfologic şi sintactic, ajungem la următoarele concluzii:

1. Caracterele limbii, în care au fost redactate aceste documente, nu sînt întîmplătoare.

2. Dacă anumite formule ar putea fi explicate după uzanţa generală a actelor europene şi nicidecum de pe urma influenţei pe care un act ar fi avut-o asupra celuilalt, în cazul particularităţilor de limbă din actele slavo-române din Moldova lucrurile trebuie văzute şi altfel.

3. Particularităţile de limbă sînt desigur complicate. Aceasta cu atît mai mult, cu cît pisarul actelor moldoveneşti deseori nu înţelegea unele expresii slave, le scria greşit şi le denatura.

4. Fără îndoială că multe din formele de limbă fac parte din slava comună, altele aparţin vocabularului limbilor slave răsăritene sau occidentale. De asemenea, multe cuvinte provin desigur din limbile literare medievale sau, în cazul cînd acestea nu existau, din graiurile vorbite în anumite regiuni.

5. Multe expresii din actele slave moldoveneşti din a doua jumătate a sec. al XV-lea, mai ales în cele externe, pot fi socotite drept polonisme, cum ar fi, de pildă: rĕč (lucru, afacere), pokui, şoim, brovar, krol, obyčaj, holdunok, polecil, šukali ş. a.

6. Alte cuvinte sînt de origine ucraineană. De pildă, pinězi, diti, did, z ditmi, dilati, privisili, esmi, choćum ş. a. sau rusă: osmotrĕvši, krepost ş. a. Ucrainismele s-au înmulţit în actele moldoveneşti, mai ales începînd de la finele secolului al XV-lea.

www.dacoromanica.ro

7. Multe forme trebuiesc socotite ca românisme. De pildă, bukata, nepot ş. a. Atît polonismele cît şi românismele n-au pătruns în actele slave moldoveneşti din actele polone sau din Ţara Românească, care nu existau încă în sec. al XIV-lea, ci mai curînd din limba vorbită română şi polonă.

8. Unele expresii, care apar mai cu seamă în actele interne din Moldova, pot fi caracterizate ca sudslavisme (de pildă: vojsko ş. a.).

9. Multe forme de limbă provin din mediul unguresc sau slovac. E vorba de pildă de următoarele: vare kto, vare ščo, vare koliko, vare kogo, hotar, urik, bantovati, hitlenstvo, mesto, ş. a.

10. Însă, fără discuţie, multe cuvinte trebuie considerate ca boemisme. Chiar dacă în unele cazuri se poate vorbi deopotrivă de polonisme ca şi de boemisme, totuşi, majoritatea unor astfel de expresii stă mult mai aproape de ceha literară din evul mediu şi de actul ceh medieval decît de limba polonă. Aceasta din urmă, în sec. al XV-lea, încă nu-şi găsise o formă literară precisă. Chiar dacă de multe ori ar fi posibil să ne gîndim şi la o altă regiune slavă, totuşi, în contextul dat, semnificaţia şi folosirea diferitelor expresii corespund, în primul rînd, uzului din vechea limbă cehă. Ici, colo, se întîlnesc etimologii şi rădăcini de origină cehă. Uneori proveniența cehă e sigură. Alteori, se poate vorbi de rădăcina cuvîntului ceh, la care s-a adăugat un sufix ucrainean şi nu e vorba numai de cuvinte cehe, ci şi de locuţiuni şi construcţii cehe, frazeologie cehă, ba chiar propoziţii întregi.

11. Unele boemisme se prezintă ca o categorie aparte. Se ştie doar că limba cehă a preluat în evul mediu şi multe cuvinte străine, le-a împămîntenit şi a devenit astfel purtătoarea lor pînă dincolo de hotarele ţării. E vorba de substantivele *glejt*, *hold* şi verbele: *glejtovat*, *holdovat*, care sînt de origină germană. Ele s-au răspîndit în secolul al XV-lea în Europa centrală, datorită influenţei limbii cehe.

12. Multe cuvinte sau construcţii au putut pătrunde direct din monumentele literare cehe sau din formularul diplomatic ceh. Despre unele se poate afirma cu mare probabilitate sau se poate spune că au pătruns sub influenţa mediului din imediata vecinătate (polon sau maghiar).

13. Ţinînd seama de boemismele amintite, care apar mai mult sau mai puţin atît în actele interne cît şi în cele externe moldoveneşti, nu se poate face, de fapt, deosebiri substanţiale între cele două categorii de acte. Ambele categorii — una mai mult, alta mai puţin — s-au aflat într-o anumită dependenţă de un alt document mai avansat. Putem vorbi despre influenţa limbii literare cehe sau a actului de cancelarie ceh, fie asupra actelor interne sau externe emise în cancelaria Moldovei.

14. Stilul şi limba documentului slav din Moldova şi ale actului ceh de cancelarie prezintă multe asemănări. Aceste asemănări nu pot fi explicate numai prin legăturile cu stilul actelor latineşti sau cu al celor din Europa de răsărit. Se poate vorbi deci despre o influenţă a vechiului act ceh de cancelarie şi a limbii literare cehe asupra actelor moldoveneşti. Documentul ceh, care în secolul al XIV-lea se afla sub influenţa modelelor străine — pornind de la tipul actului comun european şi evoluînd independent din punct de vedere al limbii, a atins, la începutul secolului al XV-lea, o formă desăvîrşită şi a devenit cunoscut în diferite părţi din Europa centrală şi răsăriteană. A fost cunoscut şi în Moldova de nord. Nu numai actul ucrainean, ci şi cel din Moldova prezintă elemente comune cu actul ceh, cu

www.dacoromanica.ro

sintaxa, stilul şi formele de limbă ale acestuia, chiar dacă n-a închis porţile şi în faţa altor influenţe. Multe din expresiile documentului moldovenesc, considerate pînă acum ca polonisme sau ucrainisme, trebuie socotite mai curînd ca boemisme.

★

Problema care se pune acum e următoarea: ce anume a înlesnit pătrunderea practicii actului ceh de cancelarie, din a doua jumătate a secolului al XV-lea, atît de departe spre răsărit? Ar trebui să ne întrebăm: care a fost atmosfera, condiţiile şi cauzele acestui fenomen? Aici se pot formula următoarele concluzii:

1. E vorba de rezultatul unei practici mai vechi a vechilor tradiţii din secolul al XIV-lea, din prima jumătate a secolului al XV-lea [60]. Caracterul actelor moldoveneşti de cancelarie din a doua jumătate a secolului al XV-lea a fost înrîurit deja de tradiţia şi influenţa mai veche a limbii literare cehe în ţinuturile de pe cursul superior şi de mijloc al Prutului şi Nistrului.

2. Multe din aceste fenomene au izvorît de pe urma atît a relaţiilor ceho-moldoveneşti şi ceho-ucrainene mai vechi, relaţii cu caracter politic, economic, comercial, cît şi a legăturilor cu Silezia care, începînd de la jumătatea secolului al XIV-lea şi în secolul al XV-lea, a făcut parte în toată întinderea ei, din statul ceh, cu Haliciul de răsărit, şi cu Ucraina de sud-vest. Legătura importantă în această vreme o forma calea de comerţ care mergea de la Breslau, trecea prin Cracovia, Liov, Suceava şi mai departe pînă la porturile Mării Negre [61]. Mari dregători, care apar printre emitenţii actelor din Haliciul de răsărit şi din Moldova, la începutul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XV-lea, cum e, de pildă, neamul Buceaţchi — una din cele mai puternice familii din ţinuturile de răsărit ale Haliciului şi de pe frontiera cu Moldova — sînt de fel din Silezia [62]. Nu-i de mirare că şi în secolul al XV-lea s-au păstrat nume curente mai curînd în mediul ceh decît în cel polon, ucrainean sau românesc (Ditrich, Bartoş, Stibor ş. a.), ca şi o serie de nume ale unor dregători din Liov de origină silezianã (Bilik, Fridrich, Prokop, Kaşpar).

3. În a doua jumătate a secolului al XV-lea, au apărut şi alte împrejurări care au ajutat la dezvoltarea acestor relaţii istorice. Pe de o parte, a intervenit avîntul limbii literare cehe în Europa centrală, în ţinuturile ungureşti, slovace şi poloneze, unde ceha se împămîntenise pretutindeni şi devenise, în lipsa limbilor literare locale, o limbă naţională — şi s-a produs influenţa actului ceh de cancelarie prin mijlocirea celui polon şi

[60] Vezi J. Macůrek în „Slovanské historické studie", III, p. 127 şi urm.

[61] Despre aceste relaţii de comerţ vezi: P. P. Panaitescu, *La route commerciale de la Pologne à la Mer Noire au moyen âge*, în „Revista istorică română", I, Bucureşti, 1933, p. 172—193; idem, *Legăturile moldo-polone în secolul XV şi problema Chiliei*, în „Romanoslavica", III, Bucureşti, 1958, p. 95—114, idem, *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în evul mediu*, *în Interpretări româneşti*, Bucureşti, 1947, p. 107—129; L. Charewiczowa, *Handel średniowiecznego Lwowa*, Liov 1925; Fr. Kavka, *Český a slovenský obchod s textilními výrobky v rumunských zemích* în „Sborník historický", Praga, 1957.

[62] Vezi J. Macůrek, studiul său din „Slovanské historické studie", III, p. 154, nota 116; J. Skoczek, *Stosunki kulturalne Śląska ze Lwowem w wiekach średnich*, Katovice, 1937; idem, *Udział Śląska w rozwoju i kulturze południowo-wschodnich ziem Polski*, Katovice, 1938.

www.dacoromanica.ro

maghiar asupra teritoriilor ucrainene şi carpato-răsăritene [63]; pe de altă parte, în a doua jumătate a secolului al XV-lea s-a ajuns la o consolidare a relaţiilor politice, comerciale, precum şi de altă natură, relaţii ceho-ucrainene şi ceho-moldoveneşti în timpul domniei lui Gheorghe De Poděbrad şi Ştefan cel Mare. Aceste legături au culminat o dată cu intervenţia lui Vladislav Jagiello, regele Cehiei şi Ungariei, în conflictul dintre Polonia şi Moldova de la finele secolului al XV-lea [64]. Impulsurile au fost date în această perioadă de ecourile mişcării revoluţionare husiste din Europa centrală, care au apărut deja în prima jumătate a secolului al XV-lea şi care au culminat după aceea cu emigraţia „fraţilor cehi" în Moldova, în ultima decadă a secolului al XV-lea [65].

4. Diferitele relaţii din a doua jumătate a acestui secol nu s-au mărginit numai la contacte directe, în multe privinţe un rol de seamă au jucat ţinuturile polone, ucrainene şi maghiare. Atît în ceea ce priveşte stilizarea actelor cehe, emise în secolul al XV-lea în Polonia, ca şi a celor româneşti, rolul de mijlocitor al actului polon e mai mult decît clar [66]. Intermedierea actului maghiar se oglindeşte nu numai în numeroasele „ungurisme", în participarea politicii maghiare la acţiunea de pacificare a Moldovei cu Polonia, ci şi în stilizarea unor tratate moldo-polone de la sfîrşitul secolului al XV-lea şi începutul celui de-al XVI-lea [67].

La emiterea unor acte slavo-moldoveneşti cu caracter extern s-a ajuns prin mijlocirea trimişilor lui Vladislav Jagiello, rege al Cehiei şi Ungariei. Dacă luăm în consideraţie faptul că în timpul domniei acestui suveran, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, limba cehă luase un mare avînt în cancelaria cehă şi maghiară, nu se putea ca această împrejurare să nu exercite o anumită influenţă acolo unde se producea intervenţia puterii regale.

5. Participarea actului ucrainean la stilizarea actelor moldoveneşti din a doua jumătate a secolului al XV-lea e, de asemenea, foarte clară. Dacă în ţinuturile Haliciului şi Ucrainei porneau în secolul al XIV-lea şi

---

[63] O serie de documente cehe au fost emise pe frontiera dintre Halici şi Moldova şi publicate în studiul lui J. Macůrek şi M. Rejnuš, *op. cit.*, IV, p. 213.

[64] Despre rolul de mijlocitor al lui Vladislav, regele Ungariei, cu ajutorul unor soli speciali în disputele dintre Moldova şi Polonia, ca şi despre influenţa delegaţilor polonі asupra stilizării actelor slavo-moldoveneşti de la finele secolului al XV-lea, vezi : A. Jablonowski, *Sprawy wołoskie za Jagellonow. Zródła dziejowe*, Varşovia 178, p. LXXI.

[65] J. Macůrek, *Husitství v rumunských zemích*, Brno, 1927; idem, un studiu publicat în colecţia : *Co daly naše země Evropě a lidstvu*, Praga, 1940, p. 80—89; M. Dan, *Cehi, Slovaci şi Români în veacurile XIV—XVI*, Sibiu, 1944, p. 71—153; L. Démeny — I. Pataki, *Husitské revoluční hnutí na území R. L. R. v 1. pol. XV. století*, în „*Mezinárodní ohlas husitství*, Praga, 1956. C. C. Giurescu *Utočiště husitů a jejich střediska v Moldavsku*, în „Sborník prací fil. fak. brnénské univ.", 1961, p. 105—120; Ş. Papacostea, *Ştiri noi cu privire la istoria husitismului în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice. Istorie", Iaşi, an. XIII, fasc. 2, 1962, p. 253—258; P. P. Panaitescu, *Husitismul şi cultura slavonă în Moldova*, în „Romanoslavica", X, 1964, p.275—286. Tr. Ionescu-Nişcov, *Husitica în istoriografia română*, în „Romanoslavica", X, 1964, p. 385—403.

[66] O mică dovadă în acest sens o constituie faptul că pisarul polon Jan Lanka a asistat la stilizarea actului ceh emis în Polonia în 1486, iar în 1462 a apărut ca pisar al regelui la stilizarea actului moldovenesc din Succava (Český časopis historický", LX, p. 410—411).

[67] Reprezentanţii lui Vladislav la această mediaţie au fost : în 1499, Czobor E. şi Horvat şi în 1503 Czobor şi Marek.

www.dacoromanica.ro

la începutul celui următor, în mod sigur, de la actul ceh de cancelarie [68], la începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XV-lea situația nu era alta, așa după cum se poate dovedi întîmplător cu cîteva exemple [69]. Dacă ținem seama de faptul că la origina actelor ucrainene și moldovenești au fost adesea aceiași autori, că la stilizarea lor s-a ajuns în împrejurări similare, o altă concluzie nu-i posibilă.

*

Dacă în literatura de pînă acum s-a susținut că actele de cancelarie din Moldova din sec. al XV-lea au suferit influențe sud-slave, rusești sau ucrainene, o astfel de teză trebuie acum revizuită. Dacă s-a spus că în aceste acte predomină polonismele, e timpul să atragem atenția asupra boemismelor care au pătruns spre răsărit, direct sau peste teritoriul polon sau maghiar. În evoluția actelor de cancelarie din Moldova secolului al XV-lea, un loc important îl ocupă fără îndoială boemismele și influența limbii literare cehe. Așadar, cîmpul de influență a limbii literare cehe, în secolul al XV-lea, n-a fost numai Ungaria, Slovacia și Polonia, ci și Haliciul și Moldova de nord.

La soluționarea problemei, care se oglindește deja în titlul acestui studiu, s-a procedat folosindu-se o metodă complexă. Temeiul lucrării îl constituie analiza actelor slave moldovenești din punct de vedere istoric și folosind o metodă istorică. Argumentele filologice au un rol auxiliar, deși pot fi în aceeași măsură hotărîtoare. Desigur că la argumentarea filologică în cadrul acestor probleme va trebui să se revină din nou. S-au mai folosit, de asemenea, numeroase studii și metode comparative și nu odată, cu ajutorul comparatisticii, s-au putut găsi noi soluții în dezlegarea problemelor.

Fără îndoială că știința istorică poate ajuta și la soluționarea unor probleme din domeniul lingvisticii, poate indica noi posibilități de interpretare în măsura în care e vorba de problematica lingvisticii slave. În sfîrșit, știința istorică poate ajuta și la soluționarea problematicii cu elemente preponderente de slavistică, devenind ea însăși o disciplină din domeniul slavisticii.

Tradus din cehă de Tr. Ionescu-Nișcov

---

[68] Vezi J. Macůrek, *op. cit.*, în „Slovanské historické studie", III.

[69] E suficient să amintim două documente ucrainene interne din 1451 (V. Rozov, *Ukrainskije gramoty 14. i 1. pol. 15 v.*, Kiev, 1928) și din 1454 (M. Costăchescu, *Doc.*, II, p. 804) și să le comparăm cu un document ceh intern din 1458 și cu variantele lui :

Doc. ucrainene din 1451 și 1454 :	Doc. ceh din 1448 și variantele :
Milostiju božju my...	My Přemek z božie milosti...
Videvši vernuju službu...	Vzhledše na mnohé pilné i verné služby...
S našci dobroci voli i rozmyslu...	S dobrým rozmyslem, dobrovolné a beze všcho přinucení...
A pri tom byli svetki...	A při tom byli... svědkové...
Dan v...	Dán a psán...

www.dacoromanica.ro

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA ORIGINII ȘI LOCALIZĂRII BOLOHOVENILOR

DE

TH. HOLBAN

Cronicile timpului amintesc, prin sec. XII și XIII, de un popor numit b o l o h o v e n i, care poseda organizații administrative proprii, sate și orașe, conduse de cneji și de voievozi; dar în aceste izvoare de bază nu se arată *unde* se aflau teritoriile lor, *cînd* și de *unde* au venit, *cine* au fost ei, și din *care neam* făceau parte? Pentru completarea acestei lacune, știința istorică a emis în decursul vremii diferite ipoteze, mai mult sau mai puțin convingătoare, fără să se ajungă însă la o soluționare satisfăcătoare a problemei; cîmpul cercetărilor în această direcție rămîne deci deschis în fața istoricilor.

Dorind să contribuim la lămurirea acestei probleme de istorie medievală răsăriteană atît de controversată, vom încerca în rîndurile de mai jos, bazați pe sursele documentare existente, să propunem o soluționare mai plauzibilă a chestiunii ce ne interesează. În acest scop vom împărți materialul documentar în trei capitole, corespunzînd principalelor întrebări, pe care și le-au pus cercetătorii problemei și anume: 1 — unde se aflau teritoriile bolohovenilor, 2—cînd și de unde au venit și 3 — din care neam făceau parte.

1 — *Unde se aflau teritoriile bolohovenilor.* Bolohovenii apar în istoria scrisă o dată cu înființarea statului slav al Haliciului, eveniment ce se petrece pe la jumătatea secolului al XII-lea [1]. Dar în acest timp, după cum reiese din izvoarele contemporane, bolohovenii aveau sate, orașe și organizații administrative proprii independente, cnezate și voievodate, ceea ce ne dovedește că ei se așezaseră pe locurile lor mai înainte de această dată, adică înainte de jumătatea sec. al XII-lea.

1 *Zapiski kasatelno Rossiiskoi istorii*, 11, S. Peterburg, 1787. Orașul Halici apare ca unitate administrativă în timpul domniei lui Vsevolod II (1130—1146), iar sub Volodimirko (1141—1153) ajunge capitala statului.

„Studii", tomul 21, nr. 1, p. 21—27, 1968.

www.dacoromanica.ro

Conducătorii noului stat al Haliciului, lărgindu-şi graniţele spre sud-vest [2], mutîndu-şi apoi capitala de la Terebovlea (Trembowla) la Halici [3], deci mai spre vest, vin mereu în contact cu bolohovenii, pe care îi constatăm cînd ca prieteni, cînd ca duşmani ai halicienilor. Din această cauză cronicile slave îi menţionează de-abia acum şi nu mai devreme, ceea ce constituie un prim indiciu că teritoriul bolohovenilor se afla la vest de statul Haliciului. Este deci firesc să credem că dacă teritoriul bolohovenilor s-ar fi aflat la est de statul Haliciului, adică în graniţă cu statul Chievului, cronicile ruseşti ar fi amintit mai devreme despre ei. Tot aşa ne explicăm şi faptul că în cronicile ruseşti abia pe la jumătatea sec. al XII-lea sînt amintiţi bolohovenii, deşi ei au existat pe locurile lor mult mai înainte.

Trebuie să arătăm de la început că poporul bolohovenilor apare ca un element dîrz, condus de cneji şi de voievozi, în continuă frămîntare războinică, înrolîndu-se şi ca mercenari în afara graniţelor lor.

Părerile istoricilor cu privire la aşezarea bolohovenilor sînt împărţite, deoarece nu s-au luat în considerare toate elementele care ar putea să contribuie la rezolvarea controverselor. Socotim că una din posibilităţile de lămurire a acestei chestiuni ne-o oferă analiza atentă a toponimiei, menţionată în materialele documentare ca aparţinînd bolohovenilor. Ne referim cu deosebire la acele numiri de localităţi bolohovene pe care le întîlnim şi astăzi şi care au fost locuite de români.

Astfel în ţinuturile : Kalusz, Rohatin, Sepeniţa şi Hotin, am identificat patru localităţi cu numele de Bolohovo sau Bolohovţe, ceea ce poate constitui încă o dovadă că ţara bolohovenilor trebuie să se fi întins la sud-vest de Halici. Localităţile despre care este vorba sînt amintite pe la jumătatea sec. al XII-lea [4] şi iată care sînt :

Bolohov. Prin sec. XIV şi XV existau două localităţi cu acest nume — Bolechow Woloski sau Bolechow Valachorum, sat locuit de români cu drept românesc (*jus Valachorum*). În documentul de locatare se arată, între altele că cneazul era obligat să se prezinte înarmat în caz de război, la chemarea voievodului. Este deci o continuare a tradiţiei bolohovenilor. Satul se afla aşezat pe malul rîului Szukil, în ţinutul Żydaczow, regiunea Lwowului [5]. Localitatea există şi astăzi sub acelaşi nume.

Bolochowce. Sat locuit de români, după dreptul românesc. Între locuitorii satului, amintiţi de documentul de locatare, găsim pe : Melinku, Zan, Nowak, Limbian, Mihăilă, Maxim [6]. Satul Bolochowce se afla în ţinutul Drochobycz, regiunea Przemyśl, în apropiere de Bolechow Woloski. Astăzi nu mai există.

Tysmeniczani. Sat cu drept românesc, aşezat în regiunea Halici, exista în sec. al XII-lea [7]. Numirea pare să fie de origine cumană. De comparat cu Tismana de la noi.

---

[2] La începutul sec. al XII-lea ţara Haliciului se întindea spre vest pînă la rîul San (A.N. Nasonov, *Ruskaia Zemlia*, Moskva, 1951, p. 136) şi anume pînă la Sanul Superior, iar la sud pînă la Nistru.

[3] În timpul domniei lui Volodimirko (1141 — 1153).

[4] *Letopis po ipatskomu spisku*, în *Polnoie sobranie russkih letopisei, izdanie Arheograficeskoi komisii*, vol. 11, S. Peterburg, 1871, p. 555.

[5] *Akta Grodzkie i Ziemskie*, VII, Varşovia, p. 127.

[6] *Ibidem*, XVIII, nr. 3827.

[7] A.N. Nosov, *op. cit.*, 111, p. 14.

www.dacoromanica.ro

Jedeceva. Este oraşul de astăzi Zydaczow, situat pe Nistrul superior, spre nord-est de Bolechow. În jurul acestei localităţi găsim în sec. XV şi XVI mai multe sate cu drept românesc şi locuite de români.

Cerniatinţe. Este identic cu satul Czerniawa de pe rîul Wisznia, din regiunea Przemyśl. În sec. al XV-lea era locuit de români şi poseda drept românesc.

Tot în acest loc trebuie să amintim şi de oraşul Halici, aşezat pe Nistrul superior, care încă din sec. al XII-lea a ajuns capitala statului cu acelaşi nume [8]. De la numele acestui oraş întreaga parte sudică a vechei Rusii Roşii, adică teritoriul cuprins între rîurile: Bug, San, Nistru şi munţii Carpaţi, după 1774 a căpătat denumirea de Galiţia [9]. Amintim aici de această localitate, deoarece prin sec. XV şi XVI găsim în jurul ei aproximativ 50 de sate, locuite de români, cu drept românesc [10].

Documentele de proveniență polonă, din sec. XIV şi XV, ne amintesc şi de alte localităţi, unde au locuit bolohovenii, dar care nu ni s-au păstrat. Astfel găsim: Bolechowska Wola din ţinutul Drochobycz, Bolechowice din ţinutul Cracoviei, Bolochow din ţinutul Kalusz, Bolszowce din ţinutul Rohatin [11], apoi Bolochowka lîngă Hotin [12] şi Cîmpul Bolohovo dintre Prut şi Nistru.

Toate numirile de localităţi, arătate mai sus, au apărut înainte de anexarea localităţilor la Coroana polonă, adică înainte de înregistrarea valahilor din Galiţia de mai tîrziu în condicile administrative polone, căci satele înfiinţate după această dată au căpătat numele de — woloch —, după pronunţia polonă. Trebuie de asemenea să subliniem că localităţile ce poartă pecetea bolohovenilor se găsesc numai în sudul Galiţiei; asemenea localităţi nu se întîlnesc nici spre nord, şi nici spre răsărit de fostele graniţi a'e Rusiei Roşii [13].

Din cele de mai sus se poate trage deci concluzia că teritoriile locuite de bolohoveni se aflau în sudul Galiţiei şi anume între Lwow, Halici, Kolomîia, Sambor, Sanok, Przemyśl şi rîul Prut, adică la graniţa de sud-vest a statului Halici. Satele locuite de bolohoveni erau împrăştiate pe la poalele Carpaţilor nordici pînă dincolo de Kolomîia, în sud pînă la Prut şi la nord pînă aproape de Lwow, adică aproximativ cam pe unde se întindeau coloniile româneşti constatate documentar prin sec. XIII, XIV, XV, XVI, ba chiar şi în sec. al XII-lea [14], colonii cunoscute în vechea istoriografie sub numele de „valahii din Galiţia", cu alte cuvinte — *bolohovenii se confundă cu valahii, fiind acelaşi popor.*

La început teritoriile cnejilor bolohoveni au fost independente, dar pe măsură ce stăpînirea statului Halici continua să se întindă spre vest, neatîrnarea lor era stingherită, pînă cînd sub cneazul Daniil Romanovici (1245—1264) au fost incluse cu totul în acest stat, iar oraşele lor mai de seamă au fost distruse, cu prilejul luptelor ce au avut loc.

---

[8] *Letopis po ipatskomu spisku*, în *op. cit.*

[9] Michał Bobrzyński, *Dzieje Polski w zarysie*, Varşovia 1927, harta.

[10] T. Holban, în „Arhiva", Iaşi, 1930, p. 230—243 şi 261—277.

[11] F. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen*, Wien, 1879, p. 26 şi M. N. Tihomirov, *Drevneruskie goroda*, Moskova 1956, passim.

[12] T. Holban, *op. cit.*

[13] M. Hruszewski, *Istoria Ukraini Rusi*, Lvov, 1898.

[14] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

În prima jumătate a sec. al XIV-lea (1349), cînd întreaga Rusie Roşie fu anexată la regatul Poloniei, din fostele teritorii bolohovene rămăseseră doar nişte sate valahe răzleţe, conduse de cneji. Din documentele ce ni s-au păstrat reiese că în toate regiunile din sudul fostului stat al Haliciului au existat prin sec. XIII, XIV, XV şi XVI un mare număr de sate valahe, adică româneşti, locuite după drept românesc (*jus valachicum*). [15]

Dăm mai jos cîteva nume mai caracteristice de sate cu *jus valachicum* de pe teritoriul Galiţiei, pe unde au trăit şi bolohovenii. Insistăm mai ales asupra numirilor „walach" şi „woloch" date coloniilor româneşti de către cancelariile polone, precum şi asupra numirilor cu nuanţă românească (păstrăm ortografia originală a documentului).

În regiunea Lwow-ului am identificat 69 de sate cu drept românesc, între care găsim numirile: Walaskie [16], Wołoskie [17], Manastir [18] (nu Monastir).

În regiunea Przemyśl am găsit 81 sate cu drept românesc, între care aflăm numirile: Bolochowce [19], Lopuszanka [20] Mala, Lopusznica [21], Lopuska [22], Lopuska Minori [23], Lopuska Maiori [24], Lopuska Parva [25], Stankow [26], Trojca [27], Stanila [28], Wolochorcze [29].

În regiunea Sanok au fost 117 sate cu drept românesc, între care notăm numirile: Woloskie [30], Woloszarka [31], Tyrawa Wołoska [32], Stankowa Wola [33], Kulaszne [34].

În regiunea Sniatyn notăm satul Czolhan, dat lui Dragnea Valahul în anul 1399 [35].

În regiunea Podoliei au fost 13 sate cu drept românesc, între care amintim de: Woloska wieś [36], în stărostia Bokotka (anul 1430) şi Wołosowcze [37].

---

[15] Numele Rusiei Roşii (Ruś Czerwona) vine de la oraşul Roşu (Cerveni). Informaţiile documentare contemporane ne arată că oraşul Cerveni, aşezat pe Nistru, între Kolomîia şi Hotin (astăzi i se spune Cervonograd) a devenit rusesc după anul 1097. De la numele acestui oraş întreaga parte sudică a statului Halici a căpătat numele de Rusia Roşie (Ştefan M. Kuczyński, *Nieznany traktat polsko-ruski*, în „Slavia Antiqua", Poznań 1956.

[16] *Akta Grodzkie i Ziemskie*, în *op. cit.*, XIX, nr. 1555 (documentul de locatare a fost reînnoit în anul 1483).

[17] *Ibidem*, XVIII, nr. 1785, actul de locatare se reînnoieşte în 1483.

[18] *Ibidem*, XIII, nr. 818, anul 1438.

[19] *Ibidem*, XVIII, nr. 3827, anul 1490.

[20] M. Hruszewski, *Zerela*, *op. cit.*, p. 145, sec. al XVI-lea.

[21] *Ibidem*, p. 143 — 144, sec. al XVI-lea.

[22] *Akta Grodzkie i Ziemskie*, XIII, nr. 1581, anul 1441.

[23] *Ibidem*, XVII, nr. 1290, anul 1477.

[24] *Ibidem*, XIX, nr. 3048, anul 1531.

[25] *Ibidem*, XIX, nr. 636, anul 1499.

[26] *Ibidem*, XVIII, nr. 4194, anul 1503 (de la Stancu).

[27] *Ibidem*, XVIII, nr. 3430, anul 1565 (de la Trişa).

[28] M. Hruszewski, *op. cit.*, 1, p. 205, sec. al XVI-lea (de la Stănilă).

[29] *Ibidem*.

[30] Karel Kadlec, *Valaši a Valašskė pravo*, Praga, 1923, anul 1456.

[31] M. Hruszewski, *op. cit.*, 11, p. 286, anul 1557.

[32] *Akta Grodzkie i Ziemskie*, XI, nr. 3319, anul 1456.

[33] *Ibidem*, XVI, nr. 1515, anul 1481.

[34] M. Hruszewski, *op, cit.*, 11, p. 272—274.

[35] K. Kadlec, *op. cit.*, p. 292.

[36] M. Hruszewski, *Materialt*, Lvov, 1906, p. 24 (satul valah).

[37] *Arhiv iugozapadnoi Rossii*, 1, p. 342.

www.dacoromanica.ro

În regiunea Sambor au fost 102 sate cu drept românesc, între care găsim : două sate cu numele Woloszanka [38], apoi Walaski Kat (Colţul Valah) [39], Woloszcza [40], Nanczulowa Wola [41], Manasterzec [42], trei sate cu numele Lopuszanka [43] şi Woloszowa Wola [44].

În regiunea Halici au fost 50 de sate cu drept românesc, între care notăm : Walaska wieś (Satul valah) [45] şi Woloszow [46].

În regiunea Helm au fost 9 sate cu drept românesc şi în sfîrşit în regiunea Belsk — 36, între care notăm : Kobelnica Woloska [47] şi Ruda Woloska [48].

Prin urmare vedem că prin locurile unde cronica rusă arată că au existat aşezări bolohovene, găsim cele mai multe şi mai vechi sate cu drept românesc, dintre care unele (Bolechow, Bolochowce, Tysmieniczani etc.) se constată în mod documentar că reprezintă o continuare a vechilor localităţi bolohovene.

Am arătat în altă lucrare vechimea coloniilor româneşti din Galiţia [49], care şi din acest punct de vedere se identifică cu cele ale bolohovenilor. Aici am amintit însă numai acele localităţi care au putut fi identificate. În acelaşi timp trebuie să menţionăm amănuntul că marea majoritate a coloniilor valahe, înfiinţate înainte de anexarea lor la Coroana polonă, poartă nume româneşti. De pildă : *Brad*uszyce, *Bortat*yn, *Bun*ow, *Byrcza*, *Dzulin*, *Kulaszne*, *Lele*chowka, *Mak*owa, *Mik*ow, *Mosz*yne, *Nan*czulowa Wola, *Nan*ow, *Czolhan*, *Stan*kow, *Rypi*any, *Rzepedź* etc.

Credem deci că acestea sînt suficiente dovezi, din care reiese că vechile teritorii ale bolohovenilor se aflau în sudul Galiţiei şi anume prin locurile pe unde găsim răspîndite coloniile româneşti cu drept valah.

Prin urmare teritoriile bolohovene coincid cu ceea ce s-a numit mai tîrziu „coloniile valahe" din Galiţia.

2. *Cînd şi de unde au venit.* Sursele documentare existente ne îndreptăţesc să credem că majoritatea bolohovenilor au venit în Galiţia din Transilvania, pătrunzînd prin Maramureş în partea nord-estică a Carpaţilor [50], începînd din sec. al XI-lea [51]. Dar elemente româneşti au pătruns în aceste locuri, venind şi din teritoriul cuprins între Carpaţi şi Nistru, unde existau organizaţii statale româneşti şi care mai tîrziu s-au unit într-un singur stat al Moldovei. În acel timp, adică prin sec. X şi XII, pe teritoriul Moldovei alături de români trăiau pecenegi şi cumani [52]. Din cauza continuelor

[38] M. Hruszewski, *Zerela*, 1, p. 234.
[39] *Akta Grodzkie i Ziemskie*, XVIII, nr. 4230 (anul 1504).
[40] *Ibidem*, XIII, nr. 2280 (anul 1444).
[41] Al. Jablonowski, *Zródła dziejowe*, XVIII, 11, p. 395.
[42] *Akta Grodzkie i Ziemskie*, XIX, nr. 3030 (anul 1521).
[43] M. Hruszewski, *op. cit.*, p. 230, 240 şi 257.
[44] *Ibidem*, 11, p. 24—25.
[45] *Matricularum regni Polonice Summaria*, 11, nr. 2811 (anul 1506).
[46] *Akta Grodzkie i Ziemskie*, XII, nr. 1161 (anul 1443).
[47] M. Hruszewski, *op. cit.*, 111, p. 285.
[48] T. Lubomirski, *Północno-wschodne wołoskie osady*, pag. 11 (anul 1374).
[49] În „Arhiva" din Iaşi, XXXVII—XXXIX, 1930—1932. Amintim de satele : Wolosice (anul 1153), Choloszino (anul 1210), Klag (anul 1242) şi Lucesku (anul 1128).
[50] A. S. Petruşevici, *Kto bili bolohovskie kniazia*, în „*Slovo*" din Lwow, 1877, p. 2 şi passim.
[51] *Svodnaia letopisi vremennih let*, S. Peterburg, 1876, p. 23 şi *Istoria României*, II, Edit. Academiei, R.P.Române, Bucureşti, 1962, p. 72—74.
[52] *Istoria gosudarstva Rossiiskago*, socinenie N.M. Karamzina, vol. 1, S. Petersburg, 1864, p. 180, cartea IV. În sec. X şi XI pecenegii au jucat un rol important în istoria timpului (M. Kuczyński, *op. cit.*, p. 269).

www.dacoromanica.ro

frămîntări ale pecenegilor şi cumanilor, mulţi dintre românii din aceste părţi au plecat să-şi găsească locuri mai liniştite, mărind astfel numărul „bolohovenilor", alături de cei veniţi din Transilvania, din aceleaşi motive. În această privinţă ne vine în ajutor şi toponomastica regiunilor, pe unde au trăit bolohovenii. Pe la anul 1259 [53] ni se aminteşte de cîmpul Bolehovo sau Bolohovo, aşezat în nordul Moldovei. Într-un document din 13 decembrie 1433, dat lui Ştefan al Moldovei de Vladislav, regele Poloniei, găsim următoarele: „Îi dăm şi i-am dat în veci aceste oraşe, Ţeţina şi Hmelov, cu ţinuturile şi cu satele ce aparţin lor, care oraşe sînt aşezate între ţara noastră a Rusiei şi Moldova... Între aceste oraşe şi între ţara noastră a Rusiei va fi această graniţă vecinică: mai întîi între oraşul nostru Sniatyn şi între Sepinţi, care Sepinţi aparţine Moldovei... de la rîul Kolacin drept peste cîmpia Bolohovului, pînă la rîul cel mare Nistrul..." [54].

Din documentul de mai sus se poate trage concluzia că o parte din ţara bolohovenilor se întindea şi peste Moldova de nord. În această privinţă amintim şi de satul Bolohovka de lîngă Hotin [55].

În privinţa originii transilvănene şi moldovene a bolohovenilor putem cita şi alte dovezi documentare. De pildă: Ladomir Woloszyn [56], Alexandru Moldavici [57] etc., care ne arată că sînt persoane venite din Transilvania sau Moldova.

Toate aceste ştiri constituie dovezi care ne arată cu aproximaţie cînd şi de unde au venit bolohovenii în Galiţia sudică. După cum am văzut, ei au venit aici din Transilvania şi din Moldova, din diferite motive, fără să întrerupă legăturile cu ţara lor de baştină. Descoperirile arheologice ne arată că populaţia din sudul Galiţiei aducea fier de la Rodna (Transilvania) [58], iar numele de „moldavici" a unora dintre ei ne demonstrează că ţineau legătura şi cu Moldova.

Prin urmare, o parte dintre românii din Transilvania şi din Moldova, în dorinţa de a găsi locuri mai retrase pentru gospodăriile lor de oameni aşezaţi, şi-au părăsit locurile natale şi s-au stabilit în sudul Galiţiei, la poalele munţilor Carpaţi.

3. *Cine au fost bolohovenii.* Ţinînd seama de cele spuse mai sus, răspunsul la această întrebare se impune de la sine — bolohovenii au fost români. Numele de *boloh* este o pronunţie slavă răsăriteană a formei *blah*, *blacorum*, aşa cum erau prezentaţi românii în textele latine pînă prin a doua jumătate a sec. al XIV-lea [59]. Numele de boloh acordat românilor apare numai în cronica zisă Ipatievsk, care, socotind după limba în care este scrisă şi după unele amănunte, pare să fi fost alcătuită la curtea cnejilor din Halici. În conformitate cu legile fonetice (polnoglasia) ale limbii

[53] *Letopisi po ipatskomu spisku*, p. 498.

[54] M. Costăchescu, *Documente*, 11, p. 663.

[55] A. Boldur, *Întemeierea Moldovei*, Bucureşti, 1946, p. 21.

[56] *Akta Grodzkie i Ziemskie*, VII, nr. 22 (an. 1377).

[57] *Letopisi...*, p. 509 (an. 1334). În 1317 se aminteşte de un oraş cu numele Moldova în Slovacia (în revista „Historicky Casopis" Bratislava, 1958, nr. 2, p. 192).

[58] *Ocerki istorii SSSR. IX — XIII*, vv., p. 359.

[59] În scrisorile papale medievale românii apar sub numele de blaci-blachi-blacorum. Acest nume se întîlneşte pînă prin anul 1366, cînd este înlocuit cu ungurescul olah-olacorum, deoarece popoarele turanice nu-l puteau pronunţa pe *v* protetic, apoi avem: volaci-volahi şi mai rar valachis (Emerico Lukivich, Documenta Historicon Valachorum in Hungaria Illustrantia usque ad annum 1400, Budapesta 1941, p. XLII).

www.dacoromanica.ro

slave de răsărit, termenul de blah a devenit boloh. Astfel coloniştii români din Galiţia sudică au devenit în cronica rusă — zisă Ipatievsk — bolohoveni, iar ţara Bolohovo. Numirile de localităţi — Bolechow Woloski, Bolochowce şi Bolochowka, ca şi Cîmpul Bolohovo, reprezintă un ecou al acestui nou nume dat românilor de către cronicarii ruşi.

Nu trebuie să se confunde numele generic, dat românilor din Galiţia de către cronicarii ruşi, cu numele comun de : boloto, bolhati, borovina, bolhari, şi nici cu numirile de localităţi : Bolhov, Bolhunî etc., care se întîlnesc la slavii de răsărit.

În concluzie constatăm că bolohovenii sînt români veniţi în Galiţia din Transilvania şi Moldova, care şi-au părăsit locurile natale, din diferite motive legate de timpurile de atunci, aşezîndu-se prin ţinuturile (de mai tîrziu) : Sanok, Sambor, Przemyśl, Halici, Rohatin, pe unde se constată existenţa coloniilor valahe cu drept valah, adică bolohovenii şi valahii sînt unul şi acelaşi popor.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

COMERȚUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI ȘI MOLDOVEI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI al XVII-lea *

DE

LIA LEHR

Moldova și Țara Românească sînt țări bogate, dispunînd de tot felul de produse — grîu, orz, mei, miere, ceară, animale și păsări, fructe, pește, sare, potasă etc. Toți călătorii străini care trec în această perioadă prin țările române recunosc că este foarte mult belșug, piețele sînt bine aprovizionate cu tot felul de mărfuri și ieftine [1].

Bogățiile naturale ca și dezvoltarea agriculturii și producției meșteșugărești locale, care ia în această perioadă un avînt tot mai mare, contribuie la desfășurarea unei activități comerciale intense continue. Pe de altă parte, domnia acordă o importanță tot mai mare acestei ramuri a vieții economice, căutînd să o reglementeze din ce în ce mai mult, mai ales spre sfîrșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea.

Vînzarea produselor are loc în piețele orașelor și în prăvălii. Crește foarte mult numărul prăvăliilor în orașe în această perioadă, prăvălii unde se vînd tot felul de produse, de la cele alimentare, materii prime, pînă la diverse produse meșteșugărești finite. Unele produse se vînd în locuri speciale. Astfel, scaunele de carne serveau ca loc de tăiere și vînzare a cărnii, și un timp chiar și pentru vînzarea peștelui, mai tîrziu însă, va fi un loc special denumit în Țara Românească „scaunele de pește", iar în Moldova „ulița măjilor" [2]. De asemenea, există un loc special pentru vînzarea sării.

---

* Acest articol prezintă într-o formă rezumativă aspecte mai importante dintr-o lucrare mai amplă privind comerțul celor două țări românești.

[1] Menționăm în special știrile găsite la: Robert Bargrave (Fr. Babinger, *R. Bargrave, un voyageur anglais dans les pays roumains du temps de Basile Lupu*, Buc., 1936); De la Croix (în *Acte și fragmente*, vol. II, p. 735 și urm. și „An. Ac. Rom. Mem. secț. ist.", s. III, t. XIX); Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei* (ed. Cris-Cristian, Iași, 1929). Materialele folosite fac parte din colecția *Călători străini despre țările române*, lucrată de un colectiv în cadrul secției de istorie universală din Institutul de istorie „N. Iorga" al Academiei Republicii Socialiste România.

[2] La Iași vor fi existat probabil mai multe locuri pentru vînzarea peștelui, sau locul de vînzare a fost schimbat, deoarece găsim în documente: „ulița măjilor din vale" și „ulița măjilor celor bătrîne".

„STUDII", tomul 21, nr. 1, p. 29—51, 1968.

www.dacoromanica.ro

În afară de aceste locuri permanente, pentru desfășurarea activității comerciale se foloseau și tîrgurile săptămînale — care, cu timpul, capătă și ele un caracter permanent —, unde veneau cu produsele lor țăranii din împrejurimi și cumpărau în schimb de pe piața orașului produsele de care aveau nevoie. Astfel de tîrguri săptămînale aveau loc în toate orașele și tîrgurile, și erau deosebite de iarmaroacele ce se țineau numai în anumite locuri și care deserveau mai mult comerțul de import și export. Tîrgurile săptămînale aveau loc într-o zi fixă, ce diferă de la oraș la oraș. În anumite cazuri, domnia poate acorda dreptul de a se schimba ziua de tîrg. La 30 martie 1673, Teodor episcop de Roman primește dreptul de „a muta dzuoa tărgului să nu fie duminică, ce să fie marți și miercuri, cum au fost de veac" [3]. În acest caz schimbarea zilei de tîrg nu a convenit celor ce supravegheau desfășurarea negoțului înlăuntrul tîrgului și ei obțin revenirea la vechile zile.

Comerțul intern

Urmărind lista mărfurilor aduse pe piața internă a Moldovei și Țării Românești în a doua jumătate a sec. al XVII-lea vedem că acestea nu diferă de cele aduse pe piață în prima jumătate a secolului [4]; iar prețurile, de asemenea, sînt în cea mai mare parte aceleași, fiind mai scăzute numai la acele mărfuri apărute în cantitate mai mare pe piață.

De exemplu, prețul obrocului de grîu este de 90 aspri în perioadele cu o recoltă normală — în anii de mare abundență ajunge chiar la 25—33 aspri. În anii de foamete — cum a fost în anii 1661, 1663, 1683—1684, 1686 — atît în Țara Românească, cît și în Moldova prețul obrocului crește foarte mult. În Țara Românească, obrocul de grîu ajunge la 170—200 de aspri, iar obrocul de mei variază între 100—165 aspri. În Moldova, cronicile menționează că în 1684 „s-au făcut foarte foamete mare, cît au agiuns mirța tîrgului cea de 16 ocă de grîu 3 lei bătuți, eară sacul de secară ca de 2 mirțe jumătate era cinci șase lei" [5]. Neculce explică cauzele care au dus la foamete și măsurile luate pentru a scădea prețul cerealelor [6].

Prețul unor produse — ca brînzeturile, untul sau păsările — apare numai sporadic în documente, deoarece acestea sînt produse care în general se găsesc în fiecare gospodărie. În Țara Românească oca de unt se vinde în 1669 și 1675 cu 30—33 de aspri; iar oca de cașcaval și brînză cu un preț ce variază între 8—12 aspri (în anii 1671—1678). Pentru prețul păsărilor avem o singură mențiune din 1686 în care se spune că o găină costă 10 aspri, o gîscă 33 aspri, iar o curcă 44 aspri. Despre prețul acestor

[3] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 125.

[4] Despre aceasta vezi pe larg L. Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI și prima jumătate a secolului XVII*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, 1960, p. 223—306.

[5] Rev. „I. Neculce", f. 3, 1923, p. 177; cf. N. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. M. Kogălniceanu, *Cronicele Românie*i, vol. II, 1872, p. 34.

[6] În 1684 era mare foamete în Moldova „că fusesă țara toată bejănită și nu putuse oamenii ara și nu se făcuse pîne... Pîne aducé oamenii de pen Țara Ungurească și de la tătari, cîte puținté... Iar cînd au fostu în al doilea anu a domniei început-au a vini mulțime de taberi de cară tătărești cu mălaiu de vîndut în Iași. De ce Dumitrașco-vodă pus-au de au făcut mierța mare ș-au pus de au strigat crainecul să nu cumpere nime păn-în trei dzili, că-l va înțepa care va cumpăra. Și așé au rumtu prețul mirțăi cîte un leu bătut, și peste doo, trei săptămîni s-au scoborît mierța și la zlot" (I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei* și *O seamă de cuvinte*, ed. acad. I. Iordan, ed. a II-a, Buc., 1959, p. 84—85.

www.dacoromanica.ro

produse în Moldova avem o mențiune tot în cronica lui Ion Neculce, dar și aceasta privește anul 1684: „Găina cîte un leu, oul cîte un potronic (zece bani), oca de untu cîte doi orți bătuți și un zlot, oca de brîndză cîte doi potronici" [7]. Comparînd aceste prețuri ne putem da seama ce însemna un an de foamete pentru locuitorii țărilor române.

Grăsimile sînt folosite și pentru confecționarea lumînărilor, ocaua de seu vînzîndu-se în acest caz 8 bani ocaua. Lumînările erau făcute la lumînăria domnească și numai lumînărarii care căpătau concesionarea acesteia puteau vinde lumînări la București și Tîrgoviște [8]. Bineînțeles că tot aci se confecționau și lumînările din ceară, care erau însă mai scumpe.

Peștele continua să fie unul din principalele alimente ale locuitorilor Moldovei și Țării Românești, prețul lui fiind atît de scăzut încît cu o sumă foarte mică se pot hrăni 5—6 persoane. Abundența de pește este așa de mare, încît constituie și o importantă marfă de export, peștele sărat fiind vîndut la un preț bun negustorilor ce îl exportă apoi în diferite țări [9].

De asemenea, vinul se găsește și el din abundență, vinurile cele mai bune găsindu-se în Țara Românească la Pitești, iar în Moldova la Cotnari și lîngă Huși. Comerțul cu vin este exercitat de majoritatea locuitorilor, care își vînd marfa fie în prăvălii special amenajate, numite cîrciumi, sau în pivnițele de piatră unde îl și depozitează, fie chiar pe locul viei respective [10]. Uneori și domnii se ocupă cu vînzarea vinului făcut pe moșiile lor. Unul dintre aceștia este Constantin Brîncoveanu, care se va ocupa atît de mult cu acest comerț încît un cronicar al vremii îl învinuiește că se folosește de puterea lui pentru a-și vinde unele vinuri de calitate mai proastă și a obține un preț cît mai bun [11]. Domnul se folosește de puterea lui pentru a impune vînzarea în primul rînd a produselor lui — indiferent de calitatea lor —, lucru ce nu reprezenta de fapt o practică nouă; și în sec. al XVI-lea domnul se folosea de calitatea pe care o avea, în activitatea sa comercială.

Măsura obișnuită cu care se vinde vinul este vadra, iar cînd cantitatea vîndută este mai mare, vinul este pus în butii de mai multe vedre — de obicei o butie avea între 70 și 120 vedre. Prețul unei vedre de vin se stabilea în funcție de calitatea lui, dar se menține în general între 20—40 de aspri, adică în medie circa 30 de aspri vadra. Vinul bun poate ajunge la un preț mergînd pînă la 86—88 aspri o vadră.

---

[7] *Ibidem*, p. 84.

[8] În anatefter se menționează concesionarea lumînăriei domnești din București și Tîrgoviște lui Hagi Vasilie lumînărar la 21 martie 1698 și „să oprească pre toți măcelarii... să nu vînză săul într-altă parte, nici nimini... a cumpăra seu, fără numai lumînărarii domnești". (*Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui C. Brîncoveanu*, ed. Dinu C. Giurescu, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. V. 1962, p. 389).

[9] M. Guboglu, *Evlya Čelebi. De la situation sociale-economique des pays roumains vers le milieu du XVIIe siècle*, în *Studia et Acta Orientalia*, IV, 1962, p. 171.

[10] La 18 octombrie 1661 orășenii, care au vii și moșii pe ocina mănăstirii Nucet și a boierilor din Topoloveni, stabilesc ca „pentru rîndul di vînzări di vin să aibă dumnealor boiarii al vîndi pisti an în dealul și în moșie domnelor, iar alții nimeni să nu fie slobod să vînză în dealul dumnealor" (Arh. St. Buc., m-rea Nucet, XX/22, orig. rom.).

[11] „Și aduce rachiu și vinuri stricate den venitul casii lui și-l împărțea pe la neguțători și pe la țară cu prețuri mare și pune de plătea în silă" (N. Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 29; cf. N. Iorga, *Cronicele muntene*, Buc., 1899, p. 106, extras din „An. Ac. Rom.", s. II, tom. XXI, Mem. Secț. Ist.).

www.dacoromanica.ro

Şi în Moldova, vinul constituie o marfă de largă circulaţie, vadra de vin vînzîndu-se cu 3 potronici.

Stupăritul continuă să fie şi în a doua jumătate a sec. al XVII-lea una din principalele ocupaţii a locuitorilor Moldovei şi Ţării Româneşti. Atît mierea, cît şi ceara constituie produse foarte căutate pe piaţa internă şi externă, aducînd importante venituri celor ce le comercializează. Preţul unei vedre de miere variază în Ţara Românească între 80 şi 100 aspri, iar în Moldova un poloboc de miere era preţuit în 1667 la 10 galbeni (2000 aspri). Oca de ceară se vinde cu 70 şi 100 aspri.

Un alt produs adus în cantităţi mari pe piaţă şi foarte căutat este şi sarea. Sarea este scoasă din ocnele aparţinînd domniei şi din cele aflate pe unele moşii boiereşti; vînzarea ei însă constituie un monopol al domniei, care reglementează vînzarea şi preţul pe piaţă, putînd dispune închiderea ocnelor atunci cînd veniturile încasate scădeau [12]. Vînzarea sării este de obicei arendată unor boieri — aceştia, alături de sare, primesc şi dreptul de a vinde fier — singurii în drept de a vinde acest produs pe piaţă. Astfel, la 1 ianuarie 1700 Constantin Brîncoveanu dă lui Ianache clucer „să aibă a ţiné sărăriea şi cu vînzarea fierului aici... în Bucureşti şi în Tîrgovişte... Iar nimeni dăn orăşeni, au den neguţători, au den turci, au dăn boieri, au den slujitori... să n-aibă voe aici în Bucureşti, nici în Tîrgovişte să vînză nici sare, nici fier". Cei prinşi că vînd sare, fără a avea drept, vor fi pedepsiţi cu confiscarea mărfii pe seama domniei [13]. În mod excepţional domnul acordă în anumite cazuri şi boierilor dreptul de a-şi vinde singuri sarea scoasă din ocnele aflate pe moşiile lor, la fel ca şi sarea domnească, cu condiţia ca preţul să nu fie mai scăzut decît la cea domnească [14]. Deci şi în aceste cazuri domnul este acela care coordonează şi fixează preţul sării pe piaţă.

În a doua jumătate a sec. al XVII-lea numărul animalelor aduse pe piaţă este mult mai mic ca înainte, aceasta şi din cauză că numărul animalelor strînse şi trimise la Constantinopol pentru nevoile turcilor creşte. Totuşi preţurile acestora nu variază prea mult faţă de cele din prima jumătate a secolului. Astfel, preţul de vînzare al boilor se menţine între 500 şi 1330 aspri, depinde de calitatea lor — dacă sînt boi de negoţ sau nu. În Moldova preţul unui bou de negoţ poate ajunge pînă la suma de 1990 aspri. La fel şi pentru celelalte animale [15].

Preţul cailor este menţionat numai sporadic, aşa încît nu putem preciza, chiar cu aproximaţie, care este preţul pe piaţă. De fapt se ştie

---

[12] Astfel, în 1705 Constantin Brîncoveanu este nevoit să închidă ocnele de la Chilioara şi Telega, deoarece „se scotea sare multă, carea neputîndu-se vinde cu preţu bun, venitul ţării şi al domnici venia la scădere" (N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XIV, p. 10).

[13] *Anaţefterul...*, p. 366—367. Ianachi clucer păstrează acest drept de a vinde sarea şi fierul pe piaţa oraşului şi mai tîrziu *(ibidem*, p. 402).

[14] În 1691 Constantin Brîncoveanu dă voie lui Mihai Cantacuzino mare spătar ca sarea ce se scoate din ocnele aflate pe moşiile lui din Slănic „a şi-o vinde de acolea la neguţători, împreună cu sarea domnească, tot precum să va vinde cea domnească, într-acel preţ să o vînză şi a dumnealui, iar mai jos nu". (Acad. Republicii Socialiste România, CCCLXIX/100, orig. rom.).

[15] Şi în Moldova şi în Ţara Românească preţul vacilor oscilează între 500 şi 1300 aspri, cele mai scumpe fiind vacile vîndute cu viţeii lor şi care ajung de obicei la 1200—1300 aspri. Preţul oilor este în Ţara Românească de 100—133 aspri pentru o oaie; iar în Moldova ajunge la 200 aspri, mai ales cînd se cumpără pentru gelepi. Preţul unui rîmător este de 266—399 aspri.

www.dacoromanica.ro

că vînzarea cailor este interzisă și nu se face achiziționarea cailor decît pentru nevoile curții domnești sau ale Porții [16].

★

În privința produselor meșteșugărești, știrile rămase pentru a doua jumătate a sec. al XVII-lea sînt destul de puține, aceasta nu înseamnă însă că numărul lor pe piață a scăzut. În prăvăliile tot mai numeroase ce apar acum în orașe se găsesc de vînzare nu numai produse finite, ci și materii prime, mergînd de la fier, aramă, la postavuri, piei, metale prețioase etc. Într-o prăvălie poți găsi toate aceste mărfuri [17], atît negustorul cît și meșteșugarul vînzîndu-le împreună pe piață — singura diferență este că pe cînd meșteșugarul vinde numai produsul muncii lui și în unele cazuri și materia primă, negustorul vinde diferite mărfuri. Prețul acestor mărfuri este mai greu de stabilit, din cauza știrilor disparate ce ne-au rămas, ceea ce nu ne permite să urmărim evoluția lui. Astfel, o maramă de „sîrmă" valora 14 taleri în 1682, iar în 1685 numai 2 lei. O dulamă de dimie se vindea în 1685 cu 10 lei, una de taftă leșească cu 15 lei și o dulamă de feleandreș cu 18 lei. Prețul unui cojoc este de 3 lei. Podoabele sînt scumpe — mai ales acelea care au și pietre prețioase [18].

Pe piață mai sînt aduse spre vînzare și alte produse meșteșugărești, ca săbii, pistoale, cazane, care, hamuri etc.

După cum am mai amintit, pe piață se găsesc spre vînzare și materii prime. Ioachim spătar din Baia de Aramă ia în 1672 bani de la Nedelco abagiu din București pentru 420 oca de aramă, ce trebuie livrată pînă la Sf. Ilie [19], iar în 1673 ia bani de la Vasilie pentru 400 oca de aramă, pe care va trebui s-o dea „cînd va ieși la ceșmia dentăi" [20]. În ambele cazuri Iacșa căpitan s-a pus chezaș pentru Ioachim spătar și a trebuit să plătească el pentru arama nelivrată, luînd pentru aceasta chiar bani cu camătă.

În a doua jumătate a sec. al XVII-lea, atît în Moldova, cît și în Țara Românească, se folosește pe scară largă forma creditului în tranzacțiile comerciale, luîndu-se toate măsurile — sub forma chezașilor și a zălogirilor de ocină — ca nici una dintre părți să nu fie păgubită. Atunci cînd nu i se poate livra marfa, cumpărătorul este despăgubit într-o formă oarecare, chiar dacă așteaptă timp mai îndelungat, uneori și 2—3 ani. La 22 mai 1669 Dumitru Boban împreună cu alți oameni iau bani turcești de la Antonie din Herești, „că au fost Antonie scăunaș de bani turcești", pentru 9 oca de unt. Cînd a venit turcul după unt, ei nu au

[16] În Țara Românească calul se plătește 7 lei (931 aspri), 15 taleri (1995 aspri), 10 taleri (1330 aspri); iar un cal adus de la Moscova poate ajunge pînă la circa 33 taleri (4389 aspri). În Moldova prețul unui cal este 15 lei (1995 aspri), 20 lei (2660 aspri) sau 24 lei (3192 aspri). Calul de călărie ajunge chiar la 80 de lei (10 640 aspri).

[17] Urmărind catastihul unei dughene din Iași la 1679 putem să ne facem o imagine a gamei diferite de mărfuri ce putem găsi într-o astfel de prăvălie (G. Turcu, *Catastihul unei dughene din Iași la 1679*, în „Studii și cercetări științifice. Istorie", Iași, 1955, nr. 3—4, p. 175—181).

[18] În Țara Românească prețul unei perechi de brățări de aur este de 30 lei, al unui inel de aur cu safir de 25 lei. În Moldova prețul unei perechi de brățări cu diamant și rubine este de 120 lei, al unei perechi de brățări cu mărgăritar, 115 lei. Un inel cu diamante mici și unul mare la mijloc costă 70 de lei, unul cu un singur diamant mai mare, 150 lei; un inel cu safir albastru se plătește 70 de lei, iar unul cu rubin în patru muchii, 60 de lei. O cunună de aur cu smaragde peste tot și cu mărgăritar valorează 300 de lei.

[19] Arh. St. Buc., ep. Argeș, XLV/6, orig. rom.

[20] Arh. St. Buc., ep. Argeș, XLV/8, orig. rom.

www.dacoromanica.ro

avut unt şi acesta i-a prins să-i plătească untul, cum au luat de la Antonie. Ei n-au putut plăti şi „s-au aşteptat untul 2 leaturi. De ce au căzut di au înblat oca de unt ban 30". Dumitru Boban împreună cu ceilalţi oameni s-au înţeles „cum să plătească Antonie untul turcului. Şi au plătit Antonie untul de au dat bani 270, iar noi am dat piscul lui Bălan pintru banii carii i-au dat turcului de au plătit untul" [21]. Un alt caz este cel din 2 iunie 1673, cînd Dragu schilerul de la Rucăr împreună cu soţia lui Maria au fost datori unui turc 1000 oca de brînză, chezaş fiind pentru Maria, Istrate din Rucăr. Dragu fuge, lăsînd pe soţia lui să plătească datoriile. Turcul „au apucat pe Istratie pentru brînză, el fiind chezaş n-au avut ce face, ci au plătit într-un timp ocale 500, ocaua cîte bani 8 şi într-alt timp au plătit iar ocale 500, cîte bani 9..." [22].

În unele cazuri se fac şi abuzuri, cumpărătorii — atunci cînd nu li se livrează marfa — luînd despăgubiri mult mai mari decît valoarea mărfii respective, vînzătorul fiind nevoit în astfel de cazuri să recurgă la domnie [23].

Negustorii

Creşterea volumului schimburilor comerciale a determinat o creştere a rolului şi importanţei negustorilor. Ei sînt aceia care fixează preţul de vînzare al mărfurilor pe piaţă. Preţul o dată fixat este obligatoriu pentru toţi aceia care vînd marfa respectivă. Chiar în cazurile cînd o marfă nu a fost livrată la termenul stabilit, restituirea banilor se face în raport cu preţul existent în momentul acela, indiferent de preţul cu care s-a încheiat contractul [24].

Tot acum întîlnim din ce în ce mai des asocieri între negustori pentru a putea astfel să-şi mărească sfera de activitate. Cei asociaţi sînt solidari între ei atît la cîştig cît şi la pagubă, după cum reiese din documentul din 12 martie 1676 [25]. Asocierea se poate desface atunci cînd una din părţi doreşte să-şi continue singură activitatea. În cazul cînd una din părţi moare, cealaltă parte poate cere să se facă o inventariere a volumului afacerii lor ca să se poată despăgubi, dacă este cazul, din averea

[21] Arh. St. Buc., m-rea Hurez, LIII/24, orig. rom.

[22] Acad. Republicii Socialiste România, DCXXXIX/20, orig. rom.

[23] Gheorghe din satul Terpeziţa, jud. Dolj — care luase de la Drăghici din Pleşoi bani pentru 15 vedre de miere, dar nu-i putuse livra mierea la data fixată — , se plînge domnici că Drăghici i-a luat drept despăgubire, pentru cele 15 vedre nelivrate, un cal, o iapă şi o vacă cu lapte, ceea ce reprezenta cu mult mai mult decît suma încasată de el pentru miere. La 7 aprilie 1673 domnul trimite pe ispravnicul seaunului de la Craiova la faţa locului să cerceteze şi să facă „socoteală pentru acele 15 vedre de miere, să-i prinză în samă de vadră cîte lei 1" — în felul acesta fixează şi preţul unei vedre de miere, preţ pe care cei doi trebuie să-l accepte, fiind cu aproximaţie chiar preţul pieţii în acel moment —, restul de bani, după ce s-a calculat şi preţul animalelor pe care le-a luat în locul mierei, va trebui să-l restituie lui Gheorghe. Totodată domnul porunceşte ispravnicului de la Craiova să cerceteze un alt caz asemănător. (Muzeul Gorjului Tg. Jiu, orig. rom.).

[24] De exemplu în ⟨1697—1698⟩ Danciu dă lui Şerban şi fiului său Oprea din Năiani bani pentru 123 vedre de vin, vadra socotită 11 bani. Vinul urmează să fie dat în toamnă, dacă nu, îi vor plăti pentru vin „cum să va vinde în del" (Arh. St. Buc., ep. Argeş, XLVII/18 (nr. 3), orig. rom.). Cînd vînzarea se face chiar pe loc, atunci şi preţul este calculat după cel existent la locul de producţie, care este probabil mai mic decît cel de pe piaţă, aci socotindu-se şi cheltuielile de transport.

[25] La acea dată Dragomir log. şi Necula, fiul lui Tănase călugărul din Piteşti, iau de la jupan Nicula „taleri 250 să facem neguţătorie cu aceşti bani, să fim soţie cu dumnealui den doao au dobîndă, au pagubă" (Arh. St. Buc., cond. m-rii Vieroş, nr. 479, f. 185 v., nr. 710, f. 765, copie rom.).

www.dacoromanica.ro

rămasă. Astfel, este cazul a doi negustori din București, Duca și Statie. La 20 noiembrie 1684 Șerban Cantacuzino dă voie lui Duca negustor din București să caute și să vîndă orice ar găsi din averea lui Statie negustor, pînă va încasa suma de 1045 taleri. Duca fusese tovarăș de negustorie cu Statie și i-a dat marfă în valoare de 1760 taleri. Statie i-a înapoiat 714 taleri. Murind Statie, Duca negustor capătă zapis ca să vîndă orice ar găsi din averea lui Statie și să-și ia banii înapoi [26].

Asocierile între negustori se fac: prin împrumuturi de bani, cîștigul ca și pierderea împărțindu-se între cele două părți; prin punerea la un loc a banilor și mărfurilor celor două părți; sau cînd unul dintre asociați dispune de mai multe posibilități, el dă celuilalt o anumită cantitate din marfa pe care o vor vinde împreună, urmînd, ca după vînzare, să-și primească contravaloarea mărfii respective.

Urmărirea bunei desfășurări, ca și rezolvarea neînțelegerilor survenite în cazurile de asociere sînt de competența negustorilor, care judecă toate pricinile survenite. O astfel de judecată a negustorilor într-o pricină de comerț avem la 12 martie 1679 [27].

În a doua jumătate a sec. al XVII-lea îi găsim pe negustori organizați într-o breaslă bine închegată cu un staroste în fruntea ei. Starostele de negustori împreună cu ceilalți negustori confirmă orice tranzacție între negustori [28] și cercetează pricinile survenite între ei cu privire la stăpînirea prăvăliilor [29], sau în cazul neînțelegerilor survenite în chestiuni comerciale atît pe piața internă, cît și pe piața externă.

Treptat starostele de negustori, împreună cu ceilalți negustori, va prelua unele din atribuțiile pe care le aveau pînă acum județul și pîrgarii [30].

Toate cele arătate mai sus dovedesc importanța căpătată de negustori, ca principali animatori ai schimburilor comerciale. Alături de ei

---

[26] Acad. Republicii Socialiste România, CCCLXXIV / 268, orig. rom. La ‹24 ianuarie 1685› se dă o listă a casei și lucrurilor lui Statie negustor, evaluate de starostele de negustori împreună cu alți martori, pentru acoperirea datoriei ce o avea Statie la Duca. „Și pentru nește marfă ce au vîndut Duca, iar neguțătorii l-au mai încărcat cu lei 60. Au mai rămas să ia Duca de la Statie lei 531" (Acad. Republicii Socialiste România, CCCLXXIV/269, orig. rom.).

[27] La această dată mai mulți negustori judecă pricina dintre Ion abagiu din Pitești și Angelina, soția fratelui său Badea, pentru niște bani pe care i-a dat Ion lui Badea „ca să neguțătorească cu dînșii". În urma cercetărilor s-a constatat că „au fost dat Ion frățîne-său Badii bani ca să să neguțătorcască cu ei taleri 570. Deci, dentr-acești bani mărturisește Ion... cum au fost luat de la frate-său Badea... taleri 220 și au mas să mai ia Ion den bucatele frățîne-său taleri 350 și 1 teancu de aba roșie bucăți 21 și 3 teancuri de aba albă, două gherghele și una filihea bucăți 63" (Arh. St. Buc., ep. Argeș, LXIX[ter] /16, orig. rom.).

[28] La 16 martie 1662 Grigore Ghica, domnul Țării Românești, întărește lui Proca negustor o moșie în satul Brănești, cumpărată de la Cîrstea negustor, 60 ughi, martori fiind la vînzare Iorga staroste de negustori și alți negustori (Arh. St. Buc., Mitrop. Țării Rom., XLV/18, orig. rom.). La 12 iunie 1669 soția lui Pascal, fost staroste de negustori din Iași, dă o pivniță de piatră cu 3 dughene pe pivniță, pe ulița Tîrgului Vechi, lui Iane negustor. Printre martori, Cristea staroste de negustori, fiul lui Alexe fost staroste de negustori (Arh. St. Iași, CDLIX/62, orig. rom.).

[29] La 10 martie 1697 negustorii și starostele Vasile judecă pricina dintre Anastasie Veriot și Ion al lui Gheorghe pentru stăpînirea unei prăvălii și hotărîseră ca Anastasie să stăpînească această prăvălie (Arh. St. Buc., Mitrop. Ț. Rom., CCVI/6, orig. rom.).

[30] Astfel, la 5 septembrie 1686 Stavru staroste de negustori din București împreună cu alți negustori cercetează ce sumă datorează Sibiu fratelui său Vintilă logofăt (Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, XLII/55, orig. rom.). La 7 august 1696, patru negustori din București hotărnicesc un vad de moară în București al mănăstirii Radu-Vodă (Arh. St. Buc., m-rea Radu Vodă, LXV 2, orig. rom.).

www.dacoromanica.ro

însă continuă să facă un comerţ destul de însemnat şi proprietarii-feudali — boieri şi mănăstiri — şi meşteşugarii, iar într-o anumită măsură şi ţărănimea.

Dîndu-şi seama de importanţa comerţului pentru mărirea propriilor sale venituri, domnia va încerca să organizeze desfăşurarea comerţului. Unul dintre domnii care va contribui în mare măsură la reglementarea comerţului va fi Constantin Brîncoveanu, care va stabili în mod precis unde se poate face comerţ, pedepsind pe cei prinşi că vînd pe la casele lor şi va face deosebire între mărfurile aduse pentru consumul propriu şi cele aduse pentru a fi vîndute pe piaţă. Măsurarea mărfurilor trebuie să se facă exact după măsură, cei prinşi că vor folosi cotul sau ocaua mai mici decît cele obişnuite, vor fi pedepsiţi. De asemenea, pentru a avea un control mai direct asupra cantităţii de mărfuri vîndută pe piaţa oraşului Bucureşti va institui un fel de monopol de cîntărire a produselor aduse spre vînzare, plătindu-se o taxă de 10 bani pentru 100 de ocale [31].

Pentru a veni în sprijinul celor ce fac comerţ, domnia va construi şi locuri de adăpost pentru negustori şi mărfuri — hanurile. La Bucureşti cele mai cunoscute sînt hanul lui Şerban vodă şi hanul de la biserica Sf. Gheorghe. Astfel de hanuri se găsesc şi în alte oraşe din Moldova şi Ţara Românească.

Prin construirea hanurilor şi reglementarea desfăşurării comerţului, domnia urmărea concentrarea activităţii comerciale în anumite locuri dinainte stabilite şi fixe, special amenajate în acest scop. Acest lucru a fost făcut în primul rînd în interesul domniei, dar în acelaşi timp uşura organizarea sistematică a pieţii interne, contribuind la dezvoltarea şi intensificarea comerţului.

Obligaţii fiscale. Vămi

Dezvoltarea comerţului şi amploarea pe care o ia în anumite direcţii va determina domnia ca pe lîngă dările existente în legătură cu exercitarea activităţii comerciale, să instituie altele noi. Constantin Brîncoveanu va institui oluc-hacul pentru cei care vînd vite, specificînd şi cît să se dea pentru fiecare în parte [32]; cotăritul ce se va încasa de la toţi aceia care vînd marfa cu cotul [33]; de asemenea şi cei care fac şi vînd săpun vor trebui să plătească o dare [34]. De toate aceste dări nu va fi scutit nimeni; nici chiar negustorii străini care sînt în ţară, în afară de cei veniţi cu firmane turceşti sau capătă scutire specială de la domnie, deoarece cumpără pentru nevoile Porţii.

[31] „...cantaragiul ... să ţie cantariul domnesc de aici din ... Bucureşti ... nimeni să n-aibă voe a face alt cântar, nici a cântări ceva, făr cît numai cantaragiul ... Şi afară din tîrg unde să vor afla şi chirigii cei ce vor veni aici în tîrgu cu marfă şi de vama tutunului, încă a iba a cântări cu cantariul domnesc" (*Anatefterul...*, p. 394).

[32] Oluc-hacul se ia numai de la acei ce vor cumpăra vite „să facă neguţătorie", nu şi pentru uzul lor propriu (*Anatefterul...*, p. 375). Tot aci se menţionează că se ia şi de la măcelarii ce taie vite, „de vînd pren tîrguri domneşti şi în Bucureşti şi în Tîrgovişte şi pren-tralte tîrguri..., pentru că şi măcelărie se chiamă neguţătorie" (*ibidem*, p. 411—412).

[33] Cei ce se sustrag de la plata cotăritului, ca şi cei ce vor vinde marfa cu cotul mai mic vor fi pedepsiţi să plătească 300 de bani (*ibidem*, p. 393 394).

[34] Se va lua de la toţi săpunarii „care fac săpun şi vînd săpunul, de să hrănescu cu săpun în toată ţara" (*ibidem*, p. 373—374).

www.dacoromanica.ro

Şi în privinţa galbenului de fum şi a cămănăritului documentele încep să fie mai explicite. Astfel, în cartea de cămănărit de la 1 ianuarie 1695 se spune: „să ia cămănăritul de la tot omul, numai cei 12 boieri mari să aibă a-şi scuti cîte o pimănită şi mănăstirile cele mari. Iar de la alţii, de la tot omul să ia cămănăritul... măcar ce feliu de om va vinde vin într-acest tîrg... Numai cămănariul să aibă a căutare şi a-i luare seama cîrciumarilor, să pue ocale drepte. Iar pre care dintru dînşii, cîrciumari, i-ar prinde cu ocale mai mici, pre unii ca aceia să fie volnic cămănăritul să globească cu bani 300" [35].

Toate aceste dări plătite de negustori — pe lîngă cele plătite la fel cu restul ţării — le îngreuiau activitatea, deoarece îi vedem la sfîrşitul secolului că se plîng în divan de greutăţile lor; ceea ce îl va determina pe Brîncoveanu să dea actul din 25 martie 1700 către „staroştii de neguţători şi tuturor neguţătorilor cîţi sînt scrişi în catastihul vistieriei", prin care stabileşte „ca să nu fie supăraţi în toată vrémea cu dăjdii în rînd cu ţara. Şi le-am făcut... rumtoare dă bir ca să aibă a daré toţi neguţătorii... pre an ughi 4000", împărţiţi astfel: 1000 la seama cea mare, la haraci 1000, 1000 de ughi la Sf. Gheorghe, şi la Sf. Dumitru 1000. „Aşijderea şi dăn calfele lor ce vor eşi bascalii cu prăvăliile lor osebi, au cu alte hrane să fie volnic starostea şi cu neguţătorii a-i pune la catastih la neguţători cu bir, ca să-i ajute la rumtoare" [36].

Dar nu numai aceste dări constituie o piedică în desfăşurarea comerţului. Ca şi pînă acum toţi cei ce fac comerţ — în afară de cei care capătă scutire specială de la domnie — trebuie să plătească vamă, atît prin locurile pe unde trec, cît şi în tîrgurile unde îşi vînd marfa. Vama este încasată fie de domnie prin oamenii ei, fie de unele mănăstiri cărora li se dăruieşte o parte sau toată vama tîrgului respectiv. Astfel de vămi din tîrguri se încasează în toate oraşele Moldovei şi Ţării Româneşti. Episcopia din Roman încasează vama din oraşul Roman, biserica Trei Ierarhi încasează vama de la toate carele care intră şi ies din oraşul Iaşi etc.

În Ţara Românească, la Bucureşti şi Tîrgovişte vama tîrgului este încasată de pîrcălabi în folosul domniei, care dăruieşte o sumă fixă anual — în Bucureşti 50 galbeni mănăstirii Plumbuita, iar clerului domnesc 100 taleri anual; la Tîrgovişte se dă clerului domnesc 40 taleri anual din vama tîrgului de acolo. Vama se ia „din toate bucatele, cine ce ar vinde în tîrgu acesta, veri de la boieri, au de la slujitori, au de la călăraşi, au dorobanţi, au scutelnic, au popă, au călugăr, măcar ce om ar fi, de la toţi să ia vamă după obicei, din toate cine ce ar vinde...". Cei ce sînt prinşi că vînd pe ascuns pe la casele lor, iar nu în tîrg, pentru a se sustrage de la plata vămii domneşti, vor fi pedepsiţi şi li se va lua şi „vama îndoită" [37]. Pîrcălabilor însărcinaţi cu încasarea acestei vămi

[35] *Anatefterul*, p. 388. La 14 ianuarie 1675 Gh. Duca întăreşte m-rii Cîmpulung „păhărnicia, adecă cămănăria den oraşul Cămpulung, să aibă a luoare... cămăria de la toţi oroşanii şi de la tot omul ver cine ar vinde vîn şi ar ţine cărciume acolo în oraş" (Arh. St. Buc., m-rea Cîmpulung, LXII/58, orig. rom.).

[36] *Anatefterul*..., p. 398—399.

[37] Toate aceste hotăriri cuprinse în anatefter pentru anul 1695 sînt însă valabile pentru toată perioada de care ne ocupăm. Constantin Brîncoveanu nu face decît să reglementeze o stare de fapt pentru a putea avea o evidenţă a activităţii comerciale şi a urmări în felul acesta încasarea veniturilor cuvenite din comerţ. Aşa se şi explică de ce va lua măsuri severe împotriva celor ce fac comerţ în ascuns, la casele lor şi nu vin în tîrg să-şi vîndă mărfurile numai în locurile dinainte stabilite.

www.dacoromanica.ro

li se concedează vama tîrgului pe timp de un an. Acolo unde vama este concedată unor mănăstiri încasarea se face de obicei de către aceasta, cum este cazul mănăstirii Cîmpulung care are „vama zborului la sf. Ilie, care se cheamă pitirie la oraş la Cîmpulung, după obiciaiu" [38]. Sînt cazuri în care cu toate că unei mănăstiri i se întăreşte dreptul de a lua vamă, totuşi ea nu poate să-şi încaseze singură veniturile, ci trebuie să vîndă vama unor mireni sau în orice caz trebuie să pună ispravnic un mirean, om al mănăstirii [39]. Uneori se dă vama şi numai pentru vînzarea unei anumite mărfi, specificîndu-se şi cît se ia [40].

Unele mănăstiri obţin scutiri de vamă pentru vînzarea pe piaţă a produselor lor, ceea ce le măreşte foarte mult veniturile [41].

Ştirile pe care le avem în legătură cu existenţa vămilor sînt importante atît pentru că putem să ne dăm seama într-o oarecare măsură ce au însemnat ele, dar mai ales că unele dintre ele ne dau şi sumele încasate pentru mărfurile trecute prin punctele vamale.

Astfel, la 9 aprilie 1679 mănăstirii Jitian i se întăreşte dreptul de a încasa venitul de trecerea podului de peste Jiu de la vad de la Iamnic. „Însă să aibă a luare de la tot omul... veri ce om ar trece pe pod, să ia de carul încărcat cu 6 boi, bani 8 şi de carul încărcat cu 4 boi, bani 6 şi de carul încărcat cu 2 boi, bani 4 şi de carul ce ar trece cu pîine sau cu sare sau cu altă povară, veri cu ce ar fi încărcat, să ia şi de carul încărcat cu doi boi, bani doi şi de alte care încărcate veri cu cel fel de povară ar fi să să ia după cum scrie mai sus, iar de caru sec să nu ia nimic.

Aşijderea să ia şi de la călători, de om căte un ban veri cine ar fi, iar de la călătorul pedestru să nu ia nimic. Iar de vită ce ar trece, cai, boi, vaci, vite mari, să ia de vită bani 1 şi de calul ce ar fi însămănat ce ar fi cu povară bani doi şi de oi neguţătoreşti sau veri ale cui ar fi din 10 oi bani 1 şi din rîmători iar din 10, bani 1. Însă să se socotească ce ar fi vite mari, iar miei, purcei, mănji, viţei să nu socotească la număr, nici să ia nimic" [42].

Reiese din acest tarif vamal că vama se dă pentru mărfurile duse spre vînzare, carele care se întorc goale, fără marfă — ceea ce se întîmplă probabil foarte rar, căci cel ce face comerţ, cînd se duce pe piaţă să vîndă, cumpără în acelaşi timp, în schimbul banilor încasaţi, mărfurile de care are nevoie şi pe care le vinde în alte părţi — nu plătesc vamă, de asemenea şi „călăreţul pedestru", adică cel ce trece fără nici un fel de marfă şi deci nu face comerţ, nu plăteşte nimic.

[38] 11 iulie 1661 (Arh. St. Buc., m-rea Cimpulung, LXI/27, orig. rom.). Şi alte mănăstiri primesc dreptul de a lua vamă.

[39] La 15 august 1699 Constantin Brîncoveanu întăreşte mănăstirii de la Brîncoveni toată vama domnească de la Slatina. Mănăstirea va vinde în fiecare an vama unor mireni, sau dacă nu, vor pune ispravnic un mirean, om al mănăstirii, însă călugării nu au voie să fie ispravnici la vamă (Arh. St. Buc., m-rea Brîncoveni, XXIII/4, orig. rom.).

[40] Arh. St. Buc., cond. m-rii Strehaia, ms. 711, f. 964, copie rom.

[41] La 16 ianuarie 1674 Gheorghe Duca întăreşte mănăstirii Radu-Vodă din Bucureşti „ca să fii bucatili sf. mănăstiri ci să vor vinde de pri locul mănăstirii în pace di vamă di cătră părcălabii din tărgu şi di cămănării di cătră cămănari şi di fumari" (Arh. St. Buc., m-rea Radu-Vodă, XXXI/24, orig. rom.). Alte mănăstiri primesc scutire de vamă numai pentru unele mărfuri.

[42] Arh. St. Buc., cond. m-rii Jitian, nr. 723, f. 441 v., copie rom.

www.dacoromanica.ro

Toate cele arătate mai sus ne dovedesc nu numai existența vămilor interne în tîrgurile unde se vînd mărfurile, ci și faptul că aceste vămi sînt generale, pentru toate orașele și locurile unde se face comerț — deoarece se specifică în mod clar că vama se plătește pentru orice se aduce „pentru neguțătorie". Se observă tendința de reglementare a comerțului și urmărirea tuturor acțiunilor comerciale, în așa fel ca nici un fel de activitate comercială să nu poată avea loc în afara tîrgurilor special amenajate; cei ce sînt prinși că fac altfel vor fi pedepsiți destul de sever. Măsurile luate ne fac să credem că existau încercări de sustragere de la plata vămii, care constituia o greutate pentru cei ce se ocupă cu negoțul și o piedică totodată pentru dezvoltarea comerțului în general. Pentru cei ce se ocupă și cu comerțul de tranzit și extern se mai adaugă și vama de la margine. Deci să nu ne mire încercarea negustorilor de a trece prin diverse poteci și locuri ascunse, în afara celor obișnuite, pentru a se sustrage de la plata vămii, cu toate măsurile aspre ce se iau împotriva celor prinși și care merg de la dublarea vămii cuvenite pînă la confiscarea mărfurilor.

Locurile de vamă de la margine sînt tot cele vechi: Cîineni, Cîmpina, Vîlcan etc. De exemplu, drumul Cîmpinei, se spune în documentul din 12 martie 1674 „iaste numai potecă și scală de neguțători ... scala Cîmpinii să fie scală deschisă de neguțători, după obicei" [43].

Și pentru vama de la margine avem unele date care ne arată ce fel de mărfuri se importă și se exportă, cît se plătește vamă și cu ce țări avem legături comerciale. Astfel de știri găsim în „adetul vămii scalii de la Cîineni de povărăle și de bucatele ce se trec pren scală, de ce marfă, cîte cît iaste să se ia vamă" [44]. Analiza acestui tarif vamal ne arată că produsele meșteșugărești, obiectele de lux și mirodeniile sînt cu mult mai scumpe ca produsele folosite zi de zi (alimente, animale și unele produse meșteșugărești), adică obiectele importate sînt mai scumpe, pe cînd cele exportate sînt mult mai ieftine. La vămile luate la margine, spre deosebire de cele interne, se încasează vamă de la cei ce călătoresc chiar fără scopuri comerciale. Vama este luată „de la tot omul cini ce fel de bucate sau de marfă ar trece prin scală". De la cei ce se sustrag și ocolesc vama „și i-ar găsi vameșii umblînd pre alte poteci și ascunzînd vama domnească, pre unii ca aceia să aibă a le lua vama îndoită și să-i și gălcevească dupre vina lor".

Vama de la margine, atît în Moldova cît și în Țara Românească, se arendează de obicei unor schileri, pe timp de un an — ei putînd fi și realeși — care dau o parte domniei. În Țara Românească această concesionare a vămilor externe are loc abia în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, pe cînd în Moldova, concesionarea are loc mai înainte. În ianuarie 1665 Radu Leon întărește lui Gheța clucer ca să ție „schela și vama de la Rucăr și Dragoslavele... și să ia vamă de la tot omul" [45]. La 22 ianuarie 1692 Constantin Brîncoveanu dă voie oamenilor lui „Petăr

[43] Acad. Republicii Socialiste România, CVIII/55, orig. rom.

[44] *Anatefterul...*, p. 446—447.

[45] Arh. St. Buc., m-rea Cîmpulung, LXI/34, orig. rom. Și la 30 decembrie 1674 avem un act de la Gheorghe Duca prin care se întărește schilerilor de acolo dreptul de a lua vamă la Rucăr și Dragoslavele (Arh. St. Buc., m-rea Cîmpulung, LX/56, orig. rom.).

www.dacoromanica.ro

Ianăş... să ţie într-acest an vama de la Cîineni împreună cu cele 12 sate ale scalii şi cu judecata lor, să aibă a lua vamă de la tot omul cini ce fel de bucate sau de marfă ar trece prin scală. Din toate să le ia vamă după obicei" [46].

După cum am mai spus, schilerii trebuie să dea o parte din banii strînşi din vamă şi mănăstirilor care primesc danie de la domnie; însă acest lucru nu se întîmplă întotdeauna, schilerii sustrăgîndu-se de la plata sumei cuvenite sau dînd mai puţin. De aceea avem o serie de plîngeri la domn, care trebuie să intervină pe lîngă schilerii vămilor respective ca aceştia să restituie sumele neplătite. La 17 aprilie 1661, Grigore Ghica porunceşte lui Ghioca schiler la vama Dragoslavelor să dea mănăstirii Cîmpulung jumătate din vamă, după obicei, şi nu numai a treia parte, cum a făcut anul acesta [47]. Sumele încasate din vama de la Cîineni se împart în trei părţi; o parte iau schilerii, iar „mănăstirea Cozia un ban şi mănăstirea Arnota un ban" [48]. Dar lucrurile nu se întîmplă întotdeauna aşa, schilerul respectiv însuşindu-şi unele drepturi ale mănăstirilor Cozia şi Arnota şi încasînd el ceea ce li se cuvenea lor, după cum reiese din actul din 20 ianuarie 1694 [49].

În timpul lui Constantin Brîncoveanu, obligaţia de a plăti vamă se înăspreşte pentru negustori, indiferent dacă sînt streini sau localinici şi chiar negustori turci sau cei care fac negoţ cu turcii. Însă în vreme ce negustorii au obligaţii din ce în ce mai multe şi mai grele, sînt unii proprietari-feudali sau oameni ai domnului care capătă scutiri de vamă pentru mărfurile lor, ceea ce constituie de asemenea o piedică în dezvoltarea liberă a comerţului [50].

★

Activitatea comercială ar fi putut cu siguranţă lua o amploare cu mult mai mare în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, dacă schimbul ar fi fost liber şi nu ar fi fost îngrădit de toate aceste obligaţii şi vămi pe care trebuiau să le plătească în primul rînd negustorii. Totuşi, putem spune că în această perioadă piaţa internă se dezvoltă, comerţul intern desfăşurîndu-se mai departe atît în prăvălii cît şi în tîrgurile care au loc săptămînal în fiecare oraş. Asocierile dintre negustori tot mai frecvente

[46] Arh. St. Buc., m-rea Arnota, XVIII 58, orig. rom.

[47] Arh. St. Buc., m-rea Cimpulung, LXII/25, orig. rom. Ghicca Schileru urmează să dea mănăstirii Cimpulung „bani din scala ug 490 den doi ani". Pentru aceşti bani a dat casele de la scală cu pivniţă (Arh. St. Buc., m-rea Cimpulung, LX/39, orig. rom.).

[48] Arh. St. Buc., m-rea Arnota, XVIII/58, orig. rom.

[49] Călugării s-au plîns că de vreo 2—3 ani, de cînd este schiler acolo Vlad, acesta şi-a însuşit unele drepturi ale mănăstirilor şi a încasat el ceea ce li se cuvenea (Arh. St. Buc., m-rea Arnota, XVIII/62, orig. rom.).

[50] La 28 mai 1689 Constantin Brîncoveanu porunceşte schilerilor de la Dragoslavele şi Cîineni să lase în pace să treacă vitele lui Sichiel Laslo şi să nu ia nici un fel de vamă (Acad. Republicii Socialiste România, foto, VI/39, orig. rom.). La 3 iunie 1697 Constantin Brîncoveanu scrie „voao vameşilor ce vă veţi fi aflînd la Cîmpina şi la Văleni... că obiceiul iaste mănăstirilor celor mari, pentru căte bucate ar fi avînd de vănzare, au boi, au cai, au oi, au de alte bucate, de nici unele vamă nu dau. *Însă bucate de ale mănăstirii, iar nu dă negustorie.* Între care mănăstiri mari fiind şi mănăstirea Mărgineni, mănăstire mare ; iată că vă poruncesc... de căte bucate ale mănăstirii ar avea de vănzare, să căutaţi niciun val şi nici o supărare de vamă să nu le faceţi" (Acad. Republicii Socialiste România, DCXXIII/113, orig. rom.).

www.dacoromanica.ro

sînt și ele o dovadă a creșterii volumului schimbului; de asemenea și importanța negustorilor se face simțită în anumite cazuri legate de organizarea internă a orașului.

Comerțul extern

Desfășurarea activității comerciale în interiorul Țării Românești și Moldovei ca și în afară este îngrădită de existența dominației otomane. Cea mai mare parte a produselor iau drumul Constantinopolului sub forma obligațiilor în natură și numai o mică parte apare pe piață sub formă de marfă. Ce a însemnat acest monopol se poate vedea clar din următorul document din 1 mai 1681. La acea dată Șerban Cantacuzino scrie „voao tuturora carii aveți oi de cumpărat aici în țara domnii mele, ca să le duceți să faceți negustătorie la Țarigrad ..., viindu-se porunca de la puternica împărăție ca să dăm sursatul de oi, nevoit-am domnia mea în tot chipul, ca să facem tocmeala cu gelepii, să dăm bani să nu ia oi și nici n-au vrut, ce au rămas lucrul să se dea oi, pentru care lucru știind domnia mea că slujitorii și alți oameni ai țării, carii au avut oi, ei le-au vîndut toate pre la voi, iată că vă poruncesc ... să căutați căți veți hi într-acea parte de loc di veți avea oi di cumpărat, să faceți curama preste toți, să dați oi cinci cît o va face partea și vă va ajunge curamaoa, ca să se plinească suma sursatului dispre toți și vă veți lua bani plata, precum s-au plătit și di alte dăți, că iată că am trimis domnia mea bani să vă dea bani gata, iar di nu veți înțelege să vă faceți curamaoa cu toți di voe, iată că am dat... voe slugii domniei mele... că să ia oi veri di la cine va găsi strînse au di la turci au di la negustători și di la alți oameni de la toți, pînă va plini suma sursatului împărătesc" [51].

Vedem deci că existența monopolului economic a împiedicat comerțul făcut chiar cu Constantinopolul și chiar de către negustorii turci, căci atunci cînd se apropie termenul de strîngere a oilor sau cerealelor pentru nevoile Porții, se ia de la toată lumea, fie că e vorba de cei din țară sau turci, oprindu-se orice fel de comerț pînă la împlinirea obligațiilor față de Poartă.

Cu toate acestea, comerțul cu Constantinopolul continuă, tot mai mulți negustori turci apar pe piața internă cumpărînd diverse produse. De asemenea și negustorii români își desfac acolo produsele lor. Evlya Celebi amintește de negustorii renumiți de carne de la Constantinopol, printre care un loc important îl ocupau negustorii munteni și moldoveni. La Sf. Dumitru ei aduceau pentru aprovizionarea orașului 300 000 de animale și preparau carnea sărată într-un loc special. Acest lucru ne dovedește că negustorii români din Balcani și din Țara Românească și Moldova jucau un rol important în aprovizionarea Constantinopolului [52].

În ceea ce privește comerțul cu alte țări, acesta se face în continuare cu Polonia, Rusia, Italia și prin intermediul lor și cu alte țări. Mărfurile importate și exportate sînt și ele în cea mai mare parte cele de pînă acum.

Comerțul Țării Românești cu Transilvania, și în special cu Brașovul se poate împărți în două categorii: pe de o parte comerțul făcut la Brașov de negustori munteni, iar pe de altă parte, comerțul brașovenesc exercitat de negustorii brașoveni în Țara Românească. O parte a acestor negustori se stabilesc chiar în Țara Românească și sînt asimilați cu ceilalți negustori băștinași, plătind dări către domnie ca toți negustorii. Seîncearcă chiar,

[51] Acad. Republicii Socialiste România, CXLIX/220, orig. rom..
[52] M. Guboglu, *op. cit.*, p. 169–170.

www.dacoromanica.ro

la un moment dat, o asimilare a negustorilor braşoveni stabiliţi aci cu cei veniţi numai pentru un anumit timp, aceştia din urmă fiind obligaţi la plata dărilor ca şi cum s-ar fi stabilit definitiv în ţară [53]. Această asimilare se datoreşte faptului că de obicei şi aceşti negustori stau aproape permanent în Ţara Românească, făcînd un comerţ regulat, cu singura deosebire că nu au domiciliul stabil aci.

Braşovenii, ca şi toţi acei care se ocupă cu negoţ braşovenesc în Ţara Românească s-au bucurat întotdeauna de o serie de privilegii. Prin actul din 18 aprilie 1659 toţi acei care se ocupă cu negoţ braşovenesc sînt scutiţi „de împrumut neguţătoresc şi de schimbul banilor, de cai de olac şi de alte dăjdii cîte vor fi peste an în ţeara domniei mele" [54]. Constantin Brîncoveanu a încercat într-o oarecare măsură să le ia aceste privilegii, n-a reuşit însă, şi, la rîndul său, va trebui să facă unele deosebiri între ei şi ceilalţi negustori stabiliţi în ţară[55]. Ei vor trebui să dea numai 1000 de taleri pe an, cîte 250 taleri la seama mare, la haraciu, la seama a doua şi la seama a treia, deci de patru ori într-un an.

Se vede clar din documentele de mai sus că negustorii braşoveni care fac comerţ cu Ţara Românească tind tot mai mult să se asimileze cu cei din Ţara Românească, cu timpul nemaifăcîndu-se diferenţe între ei. Astfel, se creează toate condiţiile pentru formarea în sec. al XVIII-lea a acelor case comerciale de la Braşov şi Sibiu care au strînse legături cu Moldova şi Ţara Românească şi din care fac parte şi negustori de aici.

Oraşul Braşov continuă să fie principalul oraş din Transilvania cu care Ţara Românească întreţine relaţii comerciale şi în a doua jumătate a sec. al XVII-lea. Schimbul de mărfuri este variat, dar în cele mai multe cazuri se referă la cereale, vin, animale şi piei de animale, postav şi unele produse meşteşugăreşti de lux.

Cerealele vor fi cumpărate şi într-o parte şi în cealaltă numai în cazurile de foamete, cînd este lipsă în ţară. Exportul de cereale din Ţara Românească este oprit chiar, pînă la noua recoltă dacă domnia consideră că recolta poate fi slabă şi există temeri de secetă şi foamete [56]. Oprirea

[53] Aceste abuzuri se repetă probabil destul de des, ceea ce îi determină pe braşovenі să se plîngă domniei şi la 21 august 1700 Constantin Brîncoveanu le explică de ce s-a întîmplat aşa. În urma plîngerii braşovenilor, domnul hotărăşte ca acelora dintre ei care vin la Cîmpulung în timpul tîrgului să nu li se ia nici o dajdie (N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. X, p. 400—401).

[54] N. Iorga, *Socotelile Braşovului*, p. 104.

[55] La 8 ianuarie 1701 le dă un act în care se spune: „Tuturor braşovenilor carii să hrănesc cu negoţ braşovenesc aici... în Bucureşti şi prentr-alte tărguri şi sate cu prăvălii şi cu altă hrană" să fie scutiţi de toate dările pe care le dau negustorii, „aducînd negoţ braşovenesc şi fiind avut ei rumtoare încă şi mai denainte ...dă li se-au ştiut dajdea lor osebi de către alţi neguţători şi hrasle şi de către alaltă ţară" (*Anaţefterul...*, p. 400—401).

[56] Astfel la 10 iunie 1698 Constantin Brîncoveanu va scrie braşovenilor, în legătură cu cererea lor de a lăsa să treacă 2000 de găleţi de grîu pentru nevoile lor, că a dat poruncă „pe la toate schilele, să fie păinca oprită, să nu fie slobod nimeni a treace păine den ţară într-altă parte, de vreme ce vedem că estimpu să arată sămănăturile de păine foarte proaste aici în ţara noastră şi dacă nu să va face estimpu păinile şi nici păine veche de an să nu să afle, iată dar că va fi o lipsă şi o flămînzie mare în pămîntul aceasta. Căci nu numai spre partea dumneavoastră o trag, ce mai mulţi şi spre ţara turciască şi despre Moldova caută să o tragă. Pentru aceaia s-au socotit de s-au oprit ca nici spre o parte să nu fie nimeni slobod a treace niscai păine...numai grîu s-au oprit să nu treacă, iar meiul şi orzul nu iaste oprit... însă şi grăul va fi oprit vre o lună de zile, de acum păn în vremea păinii... de să face păine multă şi nu iaste scădere ca să fie vreo lipsă ţării de păine şi grăul se va slobozi" (N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. X, p. 43).

www.dacoromanica.ro

exportului de grîu este legată și de faptul că întîi trebuiau asigurate cantitățile ce intrau în obligațiile față de Poartă și pentru consumul intern și numai prisosul putea fi adus pe piața de export, mai ales că este vorba de un an cu o recoltă proastă și pentru țările producătoare de cereale din jur.

În calea unei normale desfășurări a comerțului între cele două părți — Țara Românească și Transilvania — una dintre piedici este și sistemul represaliilor, care mai continuă și acum, după cum se vede dintr-o plîngere a lui Stoica pîrcălab din 6 octombrie 1697 [57]. Judele Brașovului nu dă curs acestei plîngeri și după cîteva luni, la 18 aprilie 1698, Constantin Brîncoveanu — în urma intervenției păgubașilor la domnie — îi scrie acestuia, arătîndu-i că trebuie să facă dreptate sătenilor din Rucăr care își vînduseră berbecii măcelarilor din Brașov și nu și-au primit banii pentru marfa lor. Domnul le dăduse voie să se despăgubească, confiscînd oile unor oameni din aceleași părți cu cei ce au cumpărat marfa sătenilor din Rucăr [58].

Legăturile comerciale sînt atît de frecvente încît de multe ori negustorii din Țara Românească cu cei din Transilvania se și asociază între ei [59]; dar, în același timp, se ivesc destul de des conflicte între părți pe diverse motive. Așa, de pildă, la 31 septembrie 1699 Constantin mare căpitan scrie judelui Brașovului despre pricina dintre Radu brașoveanu și Radu Cioară: „Radu brașoveanul, care înneguțindu-se cu Radul Cioară pentru niște piei de boi, ca să le cumpere, Radu brașoveanu ar fi dat Radul Cioară arvună t.8, încă din postul Crăciunului. Deci Radul Cioară au înșălat pe Radul Brașoveanul și aceale piii le-au fost vîndut unui armean și Radu... iaste păgubaș". Urmează ca Radu brașoveanu să se judece cu Radu Cioară și să fie despăgubit [60].

Un alt motiv de conflict este și folosirea unor măsuri diferite pentru măsurarea aceleiași cantități de marfă [61].

---

[57] Stoica pîrcălab din Rucăr se plînge judelui Brașovului că a fost înșelat de niște măcelari din Scheii Brașovului, care i-au luat niște berbeci în valoare de 98 taleri și nu i-au plătit, sub pretext că berbecii au fost luați de la ei pentru o datorie. Stoica cere să i se facă dreptate, mai ales că „marha ne iaste hrana noastră". Dacă nu i se plătește marfa care i s-a luat, se va despăgubi de la șcheianii care se găsesc cu mărfuri în țară. Probabil că măcelarii din Șchei nu sînt la primul lor caz de acest gen și pretextul găsit de ei că marfa le-a fost luată pentru o datorie era numai pentru a nu plăti, căci Stoica arată că ei au mai luat berbeci în valoare de 60 de taleri și 50 de bani și de la alți locuitori din Rucăr, fără să le plătească. Dacă nu vor căpăta banii, se vor despăgubi din bucatele șcheianilor ce se află în Țara Românească (*ibidem*, p. 207—208).

[58] *Ibidem*, p. 162—163.

[59] Stoica postăvar din Cîmpulung fusese asociat un timp cu Tudoran din Șcheii Brașovului și apoi se despart, făcînd socotelile cît urma să primească fiecare. Stoica îi rămîne dator lui Tudoran 800 de taleri, sumă pe care însă nu i-o plătise, după cum se constată la moartea lui Tudoran survenită în 1708 (*ibidem*, p. 189).

[60] *Ibidem*, p. 89.

[61] Vasile negustor din Cîmpulung scrie județului Brașovului că în urmă cu cîțiva ani „au fost dat 2 buți de vin dumisale jupînului Mihai Grof și tocmala am avut: vadra unguriască căte dutce 8 i potronici 2...că mi-au fost tocmala cu domnialui vadra ungurească, iar nu rumânească... Și am trimis în cinci, șase rânduri să-mi măsure buțile și să facă socotială după vadra unguriască și ce ar mai face bani peste măsurătoare să-mi trimită banii... ". După un timp, trimițînd un om la Mihai Grof ca să-i ceară zapisul și să vadă ce scrie, acesta a răspuns că nu are nici un zapis și „au făcut socotială pe vadra rumâniască, iar nu pe vadra ungurească" (*ibidem*, p. 40—41). Un caz asemănător, conflictul ivindu-se din cauza lipsei la o cantitate de vin vîndută la Brașov, este și acela din 17 decembrie 1700 (*ibidem*, p. 38—39).

www.dacoromanica.ro

Negustorii din Ţara Românească aprovizionează de multe ori şi piaţa Braşovului cu diferite produse pe care le aduc din alte ţări. Achiziţionarea mărfurilor se face ţinîndu-se seama de preţul de cumpărare în comparaţie cu cel de pe piaţa unde urmează să fie vîndută marfa respectivă. Dacă preţul de cumpărare este mai mare, atunci se caută să se cumpere mărfuri asemănătoare ce pot înlocui mărfurile cerute — de exemplu felurite postavuri ce pot fi folosite unul în locul celuilalt — şi al căror preţuri sînt mai scăzute [62]. Acest comerţ nu se face la întîmplare, se observă preocuparea negustorilor de a face negoţ în chip cît mai avantajos, de a analiza preţul pieţii şi a compara preţurile existente pe diferite pieţe; de a afla care sînt mărfurile ce se cer mai mult şi dintre acestea cele ce pot fi mai avantajos achiziţionate, în aşa fel încît şi cîştigul să fie cît mai mare.

Pe de altă parte, pe lîngă relaţiile existente între negustorii din cele două ţări, şi în a doua jumătate a sec. al XVII-lea se continuă aprovizionarea curţii domneşti cu unele produse de care avea nevoie domnul [63] şi în special postavul necesar pentru îmbrăcămintea slujitorilor. Preţurile mărfurilor cumpărate de curtea domnească erau uneori mai scumpe decît dacă ar fi fost cumpărate din alte părţi, totuşi era preferat Braşovul în virtutea vechilor relaţii comerciale şi pentru a le menţine şi mai departe [64].

Relaţiile strînse cu Braşovul nu înseamnă că nu continuau relaţiile comerciale şi cu celelalte oraşe transilvănene şi în special cu Sibiul.

Şi Moldova întreţine aceleaşi legături comerciale cu Transilvania ca şi Ţara Românească. În acelaşi timp piaţa transilvăneană mijlocea relaţiile comerciale între Moldova şi Ţara Românească. Urmărirea datornicilor dintr-o parte sau alta se făcea tot prin intermediul autorităţilor transilvănene. De exemplu, la 23 decembrie 1688 Iordache paharnic din Iaşi scrie lui Mihai Teleki rugîndu-l să-l aresteze şi să nu-l elibereze pînă

---

[62] Un astfel de caz avem în jurul anului 1660, cînd Pîrvan, negustor din Ţara Românească, scrie judelui Braşovului şi îl informează „c-am mers la bumbac şi bumbacul au fost scump şi am bagat sama până la Braşeiu ce mă ţinea căte 50 de fl. şi n-am cumpărat, ce am cumpărat aba c-au fost cam eftină abaoa... Şi să ştii dumneata c-am purces în ţara leşească şi de rîndul banilor ţi-am trimis 10 bogasie roşie, căre 2 taleri, 20 de taleri şi am rămas încă 10 taleri dobînda banilor... de veri vrea...să-ţi trimet banii...voi trimite banii şi cei 10 taleri, iar de nu vei lua...să-mi trimiţi dumneata răvaş...căci voi să mă duc... după Crăciun, la bumbac, că s-a mai eftini... Iar de vei vrea dumneata să-i laşi în dobîndă... voi veni cu bumbacul... şi ne vom socoti.... să-mi trimeţ căte cît să vinde bumbacul acolo... să ştiu şi eu ce voi lucra, dacă voi veni din ţara leşească" (N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. X, p. 52—53).

[63] La 25 decembrie 1697 Constantin Brîncoveanu scrie judelui Braşovului că a trimis pe Drăghici spătar cu 1000 de taleri „ca să tocmească cu meşterii sforari 1500 păpuşi de sfoară" şi îl roagă să tocmească „mai ieftină că am înţeles că şi cănepă destulă s-au făcut pe acolo". Totodată trimite şi cositor pentru tipsii, dar „cositor ales, neamestecat" şi le atrage atenţia să nu-l amestece, ci să-l lucreze aşa cum este, căci la întoarcere va topi o tipsie pentru control (N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. X, p. 62—63).

[64] La 22 ianuarie 1698 domnul scrie în legătură cu cositorul cumpărat acolo, „cum că s-au tocmit căte un zlot ocaoa, de aciasta prea multă plată vor să ia dumnealor meşterii, căci preţul cositorului iaste un taler ocaua şi acum lucrul vine iar mai la un taler; ce foarte scump iaste, crez; noi am cumpărat şi aici nişte tipsii de cositor, de Danţco aşa lucrat gata, de la nişte neguţători, şi am cumpărat ocao căte un galben, care este alt feliu de lucru că şti dumneata că lucru de Dansco tot iaste mai bun decăt cum lucrează acii la Braşov. Iar acum cositorul acela ne vine mai 2 lei ocaoa" (*ibidem*, p. 63—64).

www.dacoromanica.ro

nu plătește datoria pe un datornic al său, „anume un negustor și auzind că merge cu marfă din Țara Românească în Brașov" [65].

În anumite cazuri domnii Moldovei trimit oamenii lor să cumpere unele produse pentru nevoile Porții [66]. Și negustorii moldoveni și turci vin în Transilvania să cumpere mărfuri pe care apoi le desfac în Turcia, însă aceștia sînt supuși la o serie de îngrădiri, la fel ca și ceilalți negustori străini veniți să cumpere pe piața transilvăneană. La o săptămînă după prima scrisoare, prin care lăsa pe oamenii domnului Moldovei să vină să cumpere în mod liber berbeci pentru nevoile Porții, Mihai Apaffi scrie bistrițenilor în legătură cu negustorii veniți la Bistrița cu scrisoare de la sultan pentru a cumpăra berbeci [67]. Neputînd circula liber prin țară, negustorii străini se așează în locurile dinainte stabilite și trimit vorbă peste tot ce fel de marfă au nevoie, astfel ca toți negustorii care o au să poată veni să facă negoț cu ei; dacă în drumul lor, în vreun oraș, găsesc ce îi interesează ei nu au voie însă să cumpere și nici negustorii locali nu au voie să le vîndă marfa cerută, decît dacă merg la locurile de depozit, unde pot face comerț liber, fără nici o îngrădire.

Grînele vor constitui și în a doua jumătate a sec. al XVII-lea o marfă ce va fi adusă dintr-o parte sau alta, după nevoi, ambele țări — și Moldova și Transilvania — fiind producătoare de grîne. La 27 iulie 1653 Gheorghe Ștefan scrie bistrițenilor să lase să treacă pe locuitorii din Cîmpulung care merg la Bistrița să-și cumpere grîne și alte lucruri de care au nevoie, deoarece drumul spre Suceava este închis din cauza oștilor ce se află acolo [68]. Chiar dacă în acest caz nu e vorba de un comerț propriu-zis, totuși ne putem da seama de existența relațiilor comerciale care sînt așa de strînse încît în caz de război în țară, locuitorii de lîngă graniță preferă să se ducă în Transilvania să cumpere, drumurile fiind mai accesibile și prezentînd în același timp și mai multă siguranță.

O dovadă a interesului transilvănenilor pentru întreținerea relațiilor comerciale cu Moldova și împiedicarea sub orice formă a unui comerț direct între Moldova și Țara Românească, ceea ce ar aduce prejudicii comerțului lor, este scrisoarea lui Nicolae Bethlen către căpitanul Paul Beldi din 29 martie 1675 [69].

[65] A. Veress, *Documente*, vol. XI, p. 306.

[66] La 12 aprilie 1676 Nicolae Apaffy scrie bistrițenilor să lase pe oamenii trimiși de domnul Moldovei să poată cumpăra în mod liber berbeci pentru nevoile Porții și să-i lase apoi să treacă cu ei fără a plăti vamă (*Hurmuzaki*, XV_2, p. 1360).

[67] „Avînd țara nobilă articolul că negustorii străini nu pot umbla slobod prin țară în sus și în jos... vă poruncim...ca nici pe negustorii aceștia străini veniți acum pe acolo și nici pe alții cari de aici înainte or să vină din țeri străine și or merge în orașul dvs. de acolo să nu-i sloboziți prin orașe, să umble pe acolo cum vor vrea, ci dînd de știre prin orașe, cine are vite de vînzare, după negustoria lor să le aducă acolo și să le vînză, să se tîrguiască cu ei și așa să le poată cumpăra. Să dați și aceia de știre prin orașe că în această stare nimeni să nu îndrăznească dintre cei de la orașe să vîndă nici măcar o vită negustorilor străini" (*Hurmuzaki*, XV_2, p. 1361).

[68] *Hurmuzaki*, vol. XV_2, p. 1232.

[69] Acesta din urmă „a împiedicat cu desăvîrșire negoțul cu grîne, oprind nu numai aceia ca ardelenii să nu poată duce în Moldova grîu spre vînzare, ci și aceea că dacă românii cumpără grîul aici să nu-l poată duce cu cărăușii ardeleni, ci să-l ducă cu vitele lor din care pricina s-a întîmplat că și pentru cumpărarea grîului toți românii s-au dus în Țara Românească spre foarte marea pagubă a grîului acestuia"; Nicolae Bethlen îl roagă să revină asupra hotărîrii luate pentru a nu aduce pagube țării (Veress, *Documente*, vol. XI, p. 163—165).

www.dacoromanica.ro

Printre mărfurile duse spre vînzare în Transilvania se află în primul rînd animalele şi pieile de animale, sarea, peştele sărat, vinul. Cel mai căutat vin este cel de Cotnari, care este şi cel mai scump. Din Transilvania se aduc produse meşteşugăreşti, fier, cuie şi unele lucruri necesare construcţiilor făcute de domnie şi care nu se găsesc în Moldova.

În relaţiile comerciale dintre Moldova şi Transilvania se folosesc încă represaliile pentru ca cei păgubiţi să-şi poată dobîndi sumele rămase neachitate — mai ales în cazurile de comerţ pe credit. La 26 noiembrie 1672 Mihai Apaffi porunceşte tuturor dregătorilor din Transilvania să ajute pe văduva lui Mihail Fodor, cojocar din Sibiu, ca să poată confisca mărfurile aparţinînd negustorilor moldoveni din Suceava sau din oricare alt oraş din Moldova, pînă la recuperarea sumei ce i se cuvine de la Hulubei armean din Suceava [70].

Uneori se fac abuzuri împotriva negustorilor moldoveni veniţi în Transilvania pentru afaceri, obligîndu-i să plătească anumite dări pe care le dau de obicei numai negustorii transilvăneni şi cei străini stabiliţi însă în Transilvania, cu toate că plătiseră şi vama şi trigesima la intrarea în ţară. Luca armeanul din Suceava scrie în această privinţă lui Apaffi, relatîndu-i cele petrecute [71].

Mulţi negustori moldoveni şi munteni vin în Transilvania pentru afaceri şi se stabilesc aci pentru un oarecare timp. În urma comerţului făcut cu diverse mărfuri reuşesc să-şi facă o avere destul de mare, după care de multe ori se reîntorc în ţară — aşa se explică în parte şi abuzurile făcute de unii dregători. Reîntorcîndu-se în ţara lor ei scot din Transilvania o serie de mărfuri şi chiar bani, provocînd în felul acesta multe tulburări în viaţa economică a ţării, ceea ce va determina autorităţile transilvănene ca în anumite cazuri să ia măsuri pentru a împiedica plecarea acestor negustori [72].

Toate cele expuse mai sus cu privire la relaţiile comerciale dintre Moldova şi Ţara Românească cu Transilvania dovedesc o dată mai mult că aceste relaţii au fost continue şi regulate.

★

O ţară cu care Ţara Românească şi Moldova continuă legăturile comerciale este Italia.

[70] Văduva lui Mihail Fodor cerea această despăgubire deoarece „înainte de aceasta, cu mulţi ani, numitul fost al ei bărbat dăduse armeanului Hulubei, locuitor din Suceava, blăni de vulpe pe credit, în preţ de 160 florini" (*Hurmuzaki*, XV$_2$, p. 1348—1349).

[71] „Venind din Moldova cu cîţiva soţi de ai mei, negustori, aducînd blăni, peşte sărat şi altele ca să le vindem în ţară şi iarăşi să ducem de aici una, alta, înapoi, pentru negustorie, mai de curînd în bilciul de la Bistriţa, vînzînd cîte ceva, fratele mai mic al dumnealui Andrei Horvath ne-a oprit pe toţi, poftind de la noi dare, pe cînd noi n-avem nimic în Ardeal, nici prăvălie, nici şatră, numai cînd intrăm în ţară plătim tricesimă şi vamă, ştiind legile ţării". În urma plîngerii acestor negustori, Apaffy scrie bistriţenilor la 22 martie 1672: „am înţeles ce ni scrieţi despre armenii din Moldova opriţi în oraşul dvs. E adevărat că noi poruncisem lui Andrei Horvath...să stringă darea de la toate rîndurile negustoreşti..., dar între rîndurile acelea negustoreşti, nobila ţară n-a socotit şi pe negustorii din Moldova şi faţă de ei n-am dat niciodată astfel de poruncă de constrîngere... îndată să-i sloboziţi şi pe toţi aceia dintre ei cari au casă şi vatră şi locuiesc acolo ca tovarăşi de negustorie sau slugi" (*Hurmuzaki*, vol. XV$_2$, p. 1344—1346).

[72] La 4 iulie 1695, Gh. Banffy porunceşte bistriţenilor să oprească şi să nu lase să treacă pe muntenii şi moldovenii, „cari s-au îmbogăţit în ţara noastră", iar acum „vreau să treacă în Moldova cu toate vitele lor" (*Hurmuzaki*, vol. XV$_2$, p. 1459).

www.dacoromanica.ro

Comerțul Țării Românești cu Veneția se canalizează în a doua jumătate a sec. al XVII-lea spre anumite produse. Schimburile comerciale întreprinse de negustorii greci stabiliți în țară sînt regulate și se fac prin asociații lor stabiliți la Ianina și Durazzo — de fapt și negustorii greci stabiliți la noi care au relații cu Veneția provin în cea mai mare parte din aceste orașe. Transportul mărfurilor din Țara Românească se face pînă la Ianina și Durazzo, de unde sînt expediate mai departe la Veneția, de asemenea mărfurile cumpărate acolo sînt aduse pe aceeași cale la noi.

Comerțul cu ceară aduce în această perioadă venituri importante negustorilor ce se ocupă cu acest comerț, ceea ce și explică marele avînt pe care îl ia. Ocaua de ceară se cumpără, de exemplu, în Țara Românească cu 80 de aspri și se vinde la Veneția cu 25 galbeni [73]; dacă am adăuga la cei 80 de aspri și celelalte cheltuieli legate de transport, vamă etc. și tot diferența între prețul de cumpărare și cel de vînzare este încă foarte mare și explică avantajele acestui negoț. Atunci cînd producția de ceară din Țara Românească este mai mică, prețul de cumpărare crește; dar în același timp crește și prețul de vînzare la Veneția, mai ales că negustorii sînt nevoiți să oprească vînzarea. La 5 martie 1697 Gheorghe Popa scrie din Moscopole lui Zarzi Cumano negustor din Veneția înștiințîndu-l că-i trimite ceară și-l informează asupra producției de ceară din Țara Românească și Turcia (adică din regiunile care fac parte din Imperiul otoman, cum ar fi de exemplu Bosnia) [74].

Cantitățile de ceară trimise sînt destul de mari, de exemplu, la 20 iulie 1676, se trimite o cantitate de 1810 ocale de ceară neto, în afară de saci; în 1696 se trimit o dată 15 colete, altă dată 10 colete de 630 ocale.

În schimbul acestor mărfuri, cu banii încasați din vînzarea lor, se cumpără mărfuri ce au căutare pe piața internă a Țării Românești. Printre mărfurile cele mai căutate găsim zăbranice și felurite postavuri. La achiziționarea mărfurilor se atrage atenția să fie frumoase și de bună calitate, nestricate, altfel întîmpină greutăți la vînzare [75]. Această preocupare a negustorilor ca mărfurile trimise să fie de bună calitate și frumoase se observă în toate scrisorile adresate asociaților lor.

Negustorii din Țara Românească care se ocupă cu comerțul de import și export au de obicei ramificații în mai multe orașe ale țării, și chiar în afară, unde au un fel de sucursale. Pe negustorul Spiro Panu

---

[73] La 28 ianuarie 1698 Spiro Panu din București scrie lui Pano Strati la Veneția că „aici a ieșit prețul cerii bani 80 și acolo la Veneția sînt galbeni 25" (N. Iorga, *Cîteva știri despre comerțul nostru în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1915, p. 7). Și în 1676 prețul cerii în Țara Românească era de 80 aspri ocaua (V. Papahagi, *Contribuții la istoria relațiilor comerciale ale Munteniei cu Pen. Balcanică și cu Veneția în sec. XVII și XVIII*, în „Revista istorică", an. XIX (1933), nr. 4—6, p. 120).

[74] „Deocamdată îți trimit cu tartanu ceară, colete 10 și să nu o vinzi acum, ci mai încolo, deoarece anul acesta nu s-a făcut ceară, atît în Valahia cît și în Turcia, nici o zecime și toți negustorii au venit cu banii lor înapoi. Aceasta puțină pe care au făcut-o, au luat-o cu o sută ocaua". (V. Papahagi, *op. cit.*, p. 121).

[75] De exemplu, Spiro Panu din București scrie lui Pano Strati la 15 septembrie 1698 cerîndu-i, în schimbul cerii trimise, zăbranice, dar „să fie foarte frumoase", deoarece cele trimise la început nu erau bune, și cu greu s-au vîndut (N. Iorga, *op. cit.*, p. 7—8). În altă scrisoare, din 22 ianuarie 1699, îi atrage atenția ca zăbranicele să fie învelite cu mușama ca să nu se strice ca ale lui chir Panu Tamaro (*ibidem*, p. 8).

www.dacoromanica.ro

îl găsim o dată la Bucureşti, altă dată în Focşani sau Sibiu, şi din toate aceste oraşe expediază mărfuri şi cere să i se trimită altele, pe care le desface pe piaţa internă. Observăm deci că activitatea negustorilor se extinde din ce în ce mai mult, nu mai are acel caracter local, constînd din vînzarea pe piaţa oraşului respectiv, unde îşi are şi casa, a produselor pe care şi le procură pe aceeaşi piaţă de la diverşi producători direcţi sau de la negustorii străini care vin prin ţară.

Ştirile pe care le avem pentru Ţara Românească sînt valabile în parte şi pentru Moldova, deoarece ceara se procură şi pe piaţa moldovenească, însă relaţiile dintre Moldova şi Veneţia sînt mai puţin frecvente, distanţa fiind şi mai mare şi deci şi cheltuielile şi riscurile ivite pe drum sînt mai mari.

În această privinţă negustorii moldoveni îşi îndreaptă mai mult atenţia spre ţările vecine, Polonia şi Rusia.

Vechile legături comerciale cu Polonia sînt păstrate şi prin negustorii polonezi care vin cu mărfuri în ţară, bucurîndu-se chiar de atenţia domniei. La 15 aprilie 1658 Gheorghe Ghica domnul Moldovei scrie negustorilor polonezi, cît şi celor străini, care se află cu diferite mărfuri la Liov şi Iazlowiec, că pot veni în Moldova netulburaţi, cu mărfurile lor, pentru a face comerţ în mod liber, ca şi în trecut. Îi asigură că atît la sosire cît şi la plecare nu vor fi supuşi nici unei nedreptăţi şi nu au a se teme de nimic [76].

Relaţiile comerciale dintre cele două părţi sînt întărite şi prin asocierile dintre negustorii polonezi şi moldoveni, mai ales pentru desfăşurarea unui comerţ extern mai larg cu ramificaţii în Rusia, Germania, fără a mai vorbi de Moldova şi Polonia, Astfel, în 1684 [77] vornicul de Cîmpulung scrie bistriţenilor în legătură cu „un neguţitor carele au dat doao sute de lei şi doi cai unui popă armenesc din Cameniţă ... şi l-au primit soţie pre popa cel armenesc din Cameniţă, să înble amăndoi să neguţitorească şi, dobînda ce ar avea, să împărţească". Asociaţia dintre cei doi a fost însă desfăcută, deoarece negustorul moldovean l-a trimis „pre popa să îmble să cumpere unt şi cai, să facă neguţitorie, iar el au trecut în Bistriţa, acolo şi mănîncă banii neguţitoriului". Se cere sprijinul autorităţilor bistriţene pentru a-l găsi şi a i se confisca mărfurile sau să i se ia banii daţi de negustor pentru comerţ.

Aceste asocieri între negustori duc de cele mai multe ori la procese între părţi din cauza abuzurilor săvîrşite de una dintre părţi. Unele procese se întind pe perioade mai lungi şi implică participarea autorităţilor din oraşele de unde sînt aceşti negustori ajungîndu-se să se ceară intervenţia domniei sau chiar a sultanului în anumite cazuri. Un astfel de proces mai îndelungat a avut loc între Al. Balaban negustor din Liov şi Gh. Ursaki vistier din Moldova, mare negustor şi el. Procesul, început în anul 1671, se va termina în 1698, prin condamnarea lui Ursaki.

În actul din 13 iulie 1671 Gh. Ursaki explică relaţiile dintre el şi Balaban şi de ce s-a ajuns la proces. Între mine şi Al. Balaban există relaţii de afaceri pentru vînzarea produselor mele forestiere — arată Gh. Ursaki. În legătură cu aceste afaceri s-au ridicat unele divergenţe,

[76] *Hurmuzaki*, supl. II, vol. III, fasc. I, p. 71—72.
[77] *Hurmuzaki*, vol. XV_2, p. 1397.

www.dacoromanica.ro

deoarece Al. Balaban, cu toate că a semnat un contract, nu a venit, așa cum se obligase, în fiecare an la Iași, pentru a da socoteală de fiecare vînzare a mărfurilor la Danzig și nu a dat socoteală nici împuterniciților trimiși la el [78]. Și domnul Moldovei confirmă, în aceeași zi, existența diferendului între Gh. Ursaki vistier și Al. Balaban negustor și hotărîrea lor de a se supune judecății unor arbitri aleși de ambele părți și care vor cerceta cauzele conflictului dintre ei [79]. Într-un alt act, din 3 august 1671, se arată pe larg în ce constă diferendul dintre cei doi asociați [80]. Important este faptul că din relatarea acestui conflict reiese comerțul intens ce se face cu Polonia și alte țări cu produsele fabricate în Moldova, cantitatea mare a acestor produse — potasa și cenușă de potasă — ce se aduc pe piață, precum și prețul de vînzare pe piață — 29 florini de bute. Plata acestor mărfuri se face parte în bani și parte în postav. Produsele moldovene, aparținînd lui Ursaki, erau comercializate în asociație cu negustorul Balaban pe piața Constantinopolului și a Danzigului. Cheltuielile de transport și desfacere, ca și eventualele pagube suferite pe drum, prin deteriorarea mărfurilor sau alte cauze, trebuiau să fie suportate de ambele părți; la încheierea unei anumite perioade — anual de obicei — se făceau socotelile, stabilindu-se ce urma să plătească fiecare și care sînt cîștigurile ce le reveneau și în ce proporție.

Neînțelegerile survenite, tocmai la încheierea acestor socoteli, au dat naștere la conflictul dintre cei doi negustori, Balaban obținînd chiar un firman turcesc pentru a determina pe domnul Moldovei să judece pricina dintre el și Ursaki vistier și să i se plătească ce i se cuvine [81], după cum au stabilit arbitrii, acceptați de ambele părți în 1671 pentru a cerceta diferendul dintre ei. Fiind vorba de un conflict comercial, domnul Moldovei a hotărît ca pricina să fie judecată de N. Racoviță mare logofăt. I. Sturza vornic, Ghica vistier, Toderașcu mare vistier, împreună cu mai mulți negustori: Iane Candoral, Aslan vameș, Iane staroste de negustori, Constantin staroste de negustori și alții. Din cercetările lor a reieșit că Ursaki îi datorează lui Balaban în primul rînd 74 560 taleri și 2 potronici, sumă ce trebuie plătită în potasă, cenușă de potasă sau în bani. Această sumă Balaban o cheltuise pentru fabricație și pentru cheltuielile de transport. Din suma datorată, Ursaki a plătit 9960 taleri, rămînînd 64 553 taleri și 8 potronici, în afară de alte sume pe care le pretinde Al. Balaban în contul celorlalte afaceri pe care le-au avut împreună.

La 21 iunie 1681 Gheorghe Duca poruncește caimacamilor de la Iași să urmărească pe Ursaki vistier și să vegheze ca el să plătească sumele ce le datorează lui Balaban negustor din Liov. Dacă nu va plăti, vor trebui să-l închidă pe Ursaki în turn pînă la plata datoriei, după cum este obiceiul [82]. Ceea ce se și întîmplă la 10 decembrie 1682 [83].

---

[78] *Hurmuzaki*, supl. II, vol. III, fasc. I, p. 186—187.

[79] *Ibidem*, p. 189.

[80] *Ibidem*, p. 197—204.

[81] 17 octombrie 1680 (*ibidem*, p. 209—210).

[82] Hurmuzaki, supl. II, vol. III, fasc. I, p. 210—211. În 1682 Miron Costin mare logofăt, Alex. Buhuș, hatman și Teodor Iordache mare vistier dau un act prin care Balaban are dreptul să caute în Moldova toată averea lui Ursaki, mobilă sau imobilă, și să ia ceea ce găsește pînă la acoperirea sumei ce i se datorează (*ibidem*, p. 211).

[83] *Ibidem*, p. 214.

www.dacoromanica.ro

După ce a fost închis, el a plătit lui Balaban 11 000 taleri de argint, refuzînd să plătească restul sub pretext că nu are. Domnul cedează lui Balaban toate domeniile ce constituie proprietatea lui Gh. Ursaki, adică: 25 sate, 8 prisăci, 44 fălci de vie la Iaşi şi Cotnari, 2 case şi alte clădiri în Iaşi, pe uliţa croitorilor, toţi banii şi argintăria, aurul, bijuteriile, indiferent unde se găsesc, ascunse în Moldova sau Polonia, toate vitele, caii şi oile, cerealele aflate în magazii, mărfurile şi vinurile etc., oriunde se vor găsi. De asemenea, Ursaki îi dă lui Balaban o scrisoare prin care îi cedează o sumă de 3000 de ducaţi, pe care o are la grecul Giva. În felul acesta se termină asociaţia dintre cei doi negustori; asociaţie ce se ocupa cu un vast comerţ extern.

Prin intermediul Poloniei, ca şi al Transilvaniei, de altfel, negustorii moldoveni şi munteni vor întreţine relaţii comerciale şi cu alte ţări europene, este adevărat însă că aceste legături sînt oarecum sporadice şi abia începînd cu sec. al XVIII-lea vor căpăta un caracter mai organizat şi permanent.

★

În ceea ce priveşte comerţul cu Rusia, el continuă ca şi mai înainte, şi actul din 29 iunie 1656 dat la Moscova de ţar — la încheierea tratatului între Moldova şi Rusia — consfinţeşte o situaţie de fapt. Se dă voie „norodului neguţătoresc din ţara Moldovei de a neguţa în rossieniasca noastră împărăţie cu orice fel de mărfuri şi a neguţători cu slobod negoţ . . .norodul neguţătoresc din ţara Moldovii iaste slobod în rossienească noastră împărăţie de a intra şi a ieşi şi a neguţători cu slobod negoţ, pururea, fără oprire sau păgubire, oriunde ar fi" [84].

Negoţul între cele două ţări este favorizat şi de domni, care iau şi apărarea negustorilor din cealaltă ţară ori de cîte ori este cazul, după cum reiese din documentul din 5 iulie 1657. La acea dată Gheorghe Ştefan, domnul Moldovei, scrie bistriţenilor să elibereze nişte cazaci veniţi acolo „cu nişte fier de sabie de vînzare, care au cerut de la noi şi salvconduct, au mers dincolo, spre oraşul dvs., după cum fac oamenii tîrgoveţi" şi pe care ei în loc să-i protejeze i-au închis [85].

Tot în 1657 şi Bogdan Hmelniţki acordă un privilegiu comercial negustorilor bulgari şi greci. În felul acesta se înlesneşte circulaţia mărfurilor între ţările balcanice şi ţinuturile ucrainene, prin ţările române[86].

După încheierea acestui tratat un număr sporit de negustori din Moldova pornesc cu mărfuri spre Moscova. De exemplu, în ziua de 13 martie 1661 sosesc la Moscova Vasile, fiul boierului moldovean Isaia Eustate, precum şi „grecul" Nicolae Manoil, împreună cu negustori care aduc mărfuri scumpe. Tot cu mărfuri scumpe vin la Moscova şi moldovenii Dimitrie Nicolae, Manoil Nicolae şi Vasile Ioan în aprilie 1661 [87].

Mărfurile importate sau exportate sînt cele obişnuite: vin, blănuri, arme, sare etc. În a doua jumătate a sec. al XVII-lea, o dată cu dezvoltarea culturii, în Moldova încep să fie aduse de la Moscova şi Kiev insta-

[84] N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. IV, p. 244—245.

[85] *Hurmuzaki*, vol. XV_2, p. 1262.

[86] „Sovětska historie", 1955, nr. 2, Praga, p. 235; cf. Tr. Ionescu-Nişcov şi A. Constantinescu, *Relaţii comerciale româno-ruse în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Analele româno-sovietice", nr. 3/1956, p. 90.

[87] Tr. Ionescu-Nişcov şi A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 90—91.

www.dacoromanica.ro

lații complete pentru tipografiile care iau ființă în număr din ce în ce mai mare [88].

Negustorii ruși care vin cu mărfuri în aceste părți nu se opresc numai în Moldova, ci trec și în Țara Românească, însă în mai mică măsură bineînțeles, cum de altfel și negustorii de aci merg mai puțin în Rusia.

Știrile rămase cu privire la comerțul extern al Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a sec. al XVII-lea dovedesc închegarea unui comerț organizat cu ramificații în mai multe orașe din țară și din afară; negustorii locali asociindu-se între ei sau chiar cu cei străini pentru a putea să-și extindă volumul afacerilor și sfera mărfurilor pe care le vînd și le cumpără. Cu toate că ne lipsesc documente care să vorbească direct de comerțul de tranzit, acesta se desfășoară în continuare în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, și merge în cele mai multe cazuri paralel cu cel extern.

[88] La 16 decembrie 1679, din ordinul țarului și cu consimțămîntul patriarhului „s-au slobozit din casa tipografică în țara Moldovii, către Dositeiu mitropolitul... o mașină tipografică cu toate uneltele ei, pentru tipărirea cărților" (*Uricariul*, vol. III, p. 106—109).

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

MIȘCĂRILE ȚĂRĂNEȘTI DIN VALEA RODNEI DE LA MIJLOCUL SEC. AL XVIII-LEA

DE

VICTOR MOLDOVAN

Valea Rodnei, așezată în partea de sus a Someșului Mare, o întîlnim menționată în cele mai vechi documente medievale sub diferite denumiri care atestă existența românilor în acest colț nord-estic al Transilvanei [1].

Coloniștii sași au găsit la așezarea lor aici o veche populație românească liberă care și-a menținut pînă tîrziu dreptul de a-și alege voievozii, cnezii și juzii și de a se conduce după vechiul drept românesc [2].

Dezvoltarea excepțională a orașului Bistrița a constituit pentru patriciatul bistrițean un impuls de a supune un număr cît mai mare de țărani și de a uzurpa tot mai mult pămînt prin cotropirea Văii Rodnei. Această tendință a patriciatului din orașul Bistrița s-a lovit de împotrivirea dîrză și permanentă a țăranilor, care s-a manifestat din ce în ce mai puternic, începînd cu sec. al XV-lea și care a culminat cu răscoala țăranilor din Salva din anul 1763.

În vechea istoriografie, cauzele mișcărilor țărănești din Valea Rodnei au fost înfățișate într-o lumină care nu concordă cu adevărul istoric. Canonicul Augustin Bunea descrie răscoala drept „un caz de tulburare religioasă...". Românii din acest district încă din aprilie 1761 declaraseră prin delegații lor trimiși la Sibiu că „ei în mare parte nu erau mulțumiți cu condițiunile pe lîngă care aveau să servească în graniță. În fruntea celor nemulțumiți se afla bătrînul Tănase Todoran din Bichigiu... Fiindcă știa că generalul Buccov și curtea din Viena doresc ca numai uniții să fie grăniceri, el porni o mișcare antiunionistă, pentru ca prin lepădarea Uniunii să fie absolviți și de obligamentul militar....". Bunea trage concluzia

[1] Hurmuzaki, *Documente*, XV—1, p. 271, II 2, p. 23, 221; N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, I, p. 1, 30, 31.

[2] N. Drăgan, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 70, 128, 145, Șt. Meteș. *Din istoria dreptului român din Transilvania*, București, 1935, p. 2—6; I. Kemény, *Über die ehemaligen Knezen und Kenezíate der Walachen in Siebenbürgen*, în „Magazin für Geschichte" vol II, p. 328.

„STUDII", tomul 21, nr. 1, p. 53—62, 1968.

www.dacoromanica.ro

că „revoluțiunea" a fost „înscenată de mitropolitul ortodox Paul Nenadovici" [3].

Eudoxiu Hurmuzaki prezintă această răscoală ca urmare a „certelor religioase", afirmînd că „unii preoți uniți încercaseră să amăgească pentru scopuri proprii, cu promisiuni frumoase și cu daruri bogate, zece români slabi de înger din acel district. Acești oameni mituiți ...declarară în numele cercului și cu jurămînt că întreaga populație ... este devotată bisericii unite ... După ce însă declarația reprezentativă obligatoare ...a fost menținută de către autorități, unirea a fost impusă cu forța populației. Țăranii refuzară să se facă uniți și să intre în miliția grănicerească, iar cei ce deja intraseră, declarară că repășesc, lepădară armele..." [4].

Ion Nistor — după ce reproduce relatările lui Eudoxiu Hurmuzaki privind „certele religioase" — constată că „hotărîrea guvernului austriac de a primi în regimentele de grăniceri numai țăranii uniți, deveni fatală pentru mulți iobagi din regiunile mărginașe... Iobagii duceau o viață peste măsură de grea și umilitoare. Pentru ei viața de pe pămînt era o adevărată vale a plîngerilor" [5].

Vechea istoriografie n-a putut însă ignora cu desăvîrșire caracterul social al acestei mișcări. Virgil Șotropa, care a cercetat în mod temeinic mișcările țărănești din Valea Rodnei desfășurate în anii 1755—1766 [6], a văzut cauzele răscoalei de la Salva în faptul că „ofițerii străini își băteau joc chiar și de religia și biserica românilor, în plus îi tratau pe grăniceri cu severitate excesivă", iar faptul că militarizarea graniței „pare să fi avut, între altele, și scopul deghizat de a-i converti pe grăniceri la catolicism", a contribuit și aceasta la izbucnirea răscoalei. Cauza principală a răscoalei o vede Șotropa în faptul că „deși li se promisese noilor soldați să fie priviți de acum înainte ca oameni liberi, ei și după trecerea lor în unitățile militare de graniță erau considerați tot ca iobagi" [7].

Istoriografia actuală, care are meritul de a fi tratat răscoala de la Salva în cadrul *Istoriei României*, vede cauza răscoalei în faptul că cercurile imperiale din Viena nu și-au ținut angajamentul de a-i elibera pe țăranii grăniceri din iobăgie. D. Prodan consideră drept cauză principală a răscoalei faptul că „țăranii înrolați desigur sub ispita eliberării de dări și sarcini fiscale, nu primiseră încă întărirea în libertățile promise în schimbul înrolării" [8].

Ștefan Pascu arată că „după înființarea regimentelor grănicerești s-a adeverit că făgăduințele austriecilor au rămas doar vorbe", „...libertatea promisă s-a lăsat mult așteptată, țăranii fiind socotiți încă vreme îndelungată tot iobagi" [9].

---

[3] Dr. Aug. Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisie Novacovici sau Istoria românilor transilvăneni de la 1751 la 1764*, Blaj, 1902, p. 237 și urm.

[4] Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, tom. II, p. 176—179.

[5] Ion Nistor, *Emigrările de peste munți*, în „Analele Acad. Rom.", Seria II, t. XXXVII, p. 38 — 41.

[6] V. Șotropa, *Revolta districtului năsăudean, 1755—1762*, în „Arhiva someșană", nr. 22, 1937, p. 1 și nr. 23, p. 261—445.

[7] Idem, *Înființarea graniței militare năsăudene*, 1762, în „Arhiva someșană", nr. 22, 1938, p. 59 — 60.

[8] *Istoria României*, vol. III, Edit. Academiei R.P.R., 1964, p. 516.

[9] *Din istoria Transilvaniei*, ed. II-a, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., București, 1963, p. 172.

www.dacoromanica.ro

Caracterul răscoalei de la Salva nu poate fi definit fără a cunoaște antecedentele, care coboară departe în trecut. Începînd cu sec. al XV-lea, odată cu cotropirea Văii Rodnei de patriciatul bistrițean și pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea, se succed o serie neîntreruptă de mișcări țărănești de mare amploare în Valea Rodnei, culminînd în răscoala de la Salva, care n-a fost altceva decît explozia violentă a dorului de libertate și de dreptate a țărănimii, manifestat trei secole de-a rîndul. Aceste mișcări — depășind caracterul unor mișcări țărănești obișnuite — prin forțele care le-au antrenat, prin durata și aria de extindere, dar mai ales prin punctele lor de program, formulate în mod conștient în repetate rînduri și la diferite prilejuri, au zguduit din temelii orînduirea feudală.

Organizația socială autonomă în obștii a oferit țărănimii din Valea Rodnei o bază de acțiune solidară, rezistînd încercărilor păturilor dominante în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, iar mișcările țărănești desfășurate în perioada suzeranității turcești, deși mai puțin profunde, au avut drept rezultat menținerea libertății, cel puțin aparentă, pînă la sfîrșitul sec. al XVII-lea, cînd se instaurează dominația habsburgică.

Fiscalitatea excesivă exercitată de Curtea din Viena de o parte și exploatarea exercitată de patriciatul din orașul Bistrița de altă parte a dus inevitabil la izbucnirea violentă a contradicțiilor social-economice și social-politice, la o adîncire tot mai mare a antagonismului între cele două clase opuse, între clasa feudală privilegiată și țărănimea exploatată. Lupta de clasă se desfășoară de aci înainte cu toată vigoarea și cu toată violența.

În prima jumătate a sec. al XVIII-lea patriciatul bistrițean căutînd să-și sporească producția-marfă, în urma necesităților de consum mereu crescînde ale populației neagricole și să-și poată și mai mult mări veniturile, acaparează pămîntul țăranilor, restrîngîndu-le dreptul de folosință ale pădurilor și a pășunilor. Începînd cu anul 1754 magistratul deposedează satele din Valea Rodnei de munți, uzurpîndu-le dreptul strămoșesc. Creșterea vitelor și păduritul constituind principalul izvor de trai a țăranilor din această regiune, aceștia nu voiau să recunoască orașului nici un drept asupra locurilor pe care din vechime pînă atunci își pășunau liber vitele și oile.

Adăugîndu-se la restrîngerea drepturilor vechi și instituirea monopolurilor de măcelărit, de morărit și mai ales de crîșmărit, magistratul interzicînd țăranilor să-și mai aducă la vînzare băuturile lor proprii, țăranii veniți la 15 mai 1754 la tîrgul din Năsăud asaltează crîșma orașului. provocînd un mare tumult [10].

Conștienți de drepturile și privilegiile lor, mobilizîndu-se într-o luptă de clasă neîntreruptă, care îmbracă toate formele posibile, țăranii trec de la nesupunerea de a plăti contribuții nedrepte, dijme și de a presta robote, de la forme legale — jalbe și acțiuni în justiție — la fugă în masă, la forme fățișe și violente, pentru a recurge în cele din urmă la răscoală. Comisia trimisă de magistrat pentru înscrierea țăranilor a fost primită pretutindeni cu proteste violente, cu amenințări și cu bătăi.

Delegații satelor din întreaga Vale, întrunindu-se la 30 ianuarie 1755 la Feldru, hotărăsc să nu se supună orașului ca să-i facă iobagi,

[10] Procesul-verbal al magistratului din 15. V. 1754, Arh. St. Cluj, fond Arh. Bistriței, seria a II-a, nr. 195.

www.dacoromanica.ro

să nu mai dea dijme, să boicoteze cîrciumile deschise la sate în folosul oraşului, iar dacă va fi nevoie pentru apărarea drepturilor lor să meargă cu jalbe la toate autorităţile, chiar şi la împărăţie, legîndu-se cu jurămînt că vor stărui în hotărîrea lor pînă la ultima picătură de sînge [11]. Satele nu mai duc lupta de aci înainte în mod izolat, ci organizat, ţăranii strîng prin contribuţii banii necesari şi-şi trimit delegaţii cu jalbe la diferite autorităţi.[12]

Între timp însă magistratul primeşte asistenţă militară, trece la încasarea brutală a contribuţiilor prin execuţii militare. Pe lîngă contribuţiile curente magistratul caută să încaseze restanţele, precum şi contribuţiile excepţionale, ca none, septime, taxe pe nunţi, pe căldările de fiert vinars, şi-i sileşte pe ţăranii la munci grele, istovitoare, iar pe cei ce se plîng autorităţilor, sau se împotrivesc, îi prinde, îi închide şi nu le dă drumul pînă ce nu plătesc toate restanţele.

În astfel de împrejurări, jalbele lor fiind de prisos, ţăranii hotărăsc să-şi facă singuri dreptate. Condiţiile erau coapte pentru cea mai înaltă formă a luptei de clasă, pentru răscoală.

Răscoala de la Mocod. În martie 1757 ţăranii din Mocod împotrivindu-se să dea dijma, magistratul trimite un comisar, însoţit de un vătăşel şi trei slobodnici, care îi prinde pe ţăranii arătaţi de către judele domnesc, ca instigatori, pentru a-i duce la oraş ca să fie pedepsiţi. În locul cerealelor, li se iau vitele pentru a fi puse la dispoziţia magistratului. Satul întreg alarmat se răscoală : bărbaţi, femei, copii se năpustesc cu pari şi cu pietre asupra comisarului şi însoţitorilor săi, care sînt puşi pe fugă. Expediţia de represalii pregătită de bistriţeni împotriva ţăranilor răsculaţi a eşuat de asemenea. Aceştia vestind întreg districtul pînă la Rodna, ţăranii satelor din jur şi trei sate din judeţul învecinat : Piatra, Nimigea românească şi Nimigea ungurească, aleargă în ajutorul mocodenilor, înarmaţi cu puşti, cu lănci, cu coase, în frunte cu căpitanii lor, gata la orice luptă împotriva cetelor înarmate trimise de magistrat [13].

În urma evenimentelor petrecute la Mocod se răscoală rînd pe rînd satele Zagra, Rebrişoara, Maieru, întreg districtul. Nici un slujbaş al oraşului nu mai îndrăznea să meargă în districtul român. Pretutindeni îi aştepta pe comisari aceeaşi soartă ca la Mocod [14].

Magistratul lipsit de orice contribuţii din districtul român, văzînd că finanţele i se încurcă şi se destramă [15], prezentînd guvernului nenumărate memorii, cere încarcerarea şi pedepsirea căpeteniilor răscoalei ca, înfruntînd astfel rezistenţa ţăranilor răsculaţi, să-i oblige pe aceştia să presteze servicii de iobagi.

Drept urmare delegaţii ţăranilor chemaţi la Sibiu pentru a-şi susţine revendicările sînt arestaţi în ziua de 8 iulie 1757 şi încarceraţi

---

[11] V. Bighigean, *Material documentar*, în „Arhiva someşană", nr. 12, 1930, p. 232 ; nr. 13, 1930, p. 344.

[12] *Ibidem*, nr. 11, 1929, p. 93—95.

[13] V. Bichigean, *op. cit.*, nr. 6, 1926, p. 48—49 şi nr. 13, p. 317. Cf. Fr. Kramer, *Beiträge zur Geschichte der militärisierung des Rodnaer Thales*, în „Programm des Ev. Obergymnasiums zu Bistritz", p. 17.

[14] Fr. Kramer, *op. cit.*, p. 17.

[15] *Ibidem*, Procesele verbale şi socotelile Bistriţei din 1757.

www.dacoromanica.ro

la ordinul guvernului [16], care trimite la 3 august 1757 o comisie pentru pacificarea românilor răsculați, alcătuită din contele L. Teleki de Szék, consilier gubernial, ca președinte, P. Teleki de Szék, fișpanul comitatului Dobîca și Gh. Pildner, judele Sighișoarei. Comisia, prin alcătuirea ei avînd un caracter pur de clasă, respinge prin raportul din 6 august 1757 toate revendicările țăranilor cu privire la dijme, contribuții, none, septime, taxe pe munți, precum și toate plîngerile cu privire la abuzuri, execuții etc., obligîndu-i să plătească magistratului toate restanțele [17]. Țăranii răsculați nu se supun. Dar magistratul — pentru a-și putea încasa renta — dijmele, taxele, contribuțiile, dispune ca la fiecare poartă a orașului să stea un comisar și un oștean și să aresteze pe toți țăranii din satele răsculate. În felul acesta au fost reținuți 370 de țărani, care n-au scăpat de închisoare pînă ce nu au plătit restanțele.

Țăranii din Valea Rodnei în audiență la curtea imperială. Față de silniciile patriciatului și mai ales ale guvernului, țăranii se văd nevoiți să revină la hotărîrea lor luată în adunarea de la Feldru : „de a merge cu jalba lor chiar la împărăție". Țăranii se amăgeau cu legenda milostivei împărătese.

Încă în cursul iernii țăranii răsculați adunaseră în secret printr-o adevărată impunere, organizată de căpeteniile lor, din district, banii necesari drumului la Viena. La 15 ianuarie 1758 Mihail Balea de Ieud, vicecomitele Maramureșului, eliberează delegaților Pop Macavei a Florii, Pascu Pintea și Ștefan Cute un pașaport pentru Viena.

Primiți în audiență, delegații prezentară împărătesei un memoriu, care zugrăvește în culori vii starea țărănimii de atunci. Țăranii se plîng că deși ei sînt cei mai vechi locuitori în acest district, trăind aci cu două sute de ani înainte de a se fi înființat orașul, și au servit majestății sale regești ca oameni liberi, magistratul bistrițean nu le respectă drepturile strămoșești și îi constrînge la diferite servicii și prestații feudale, afirmînd că toate-s ale orașului, munții și pădurile, văile și cîmpurile, întreg districtul. Țăranii arată că „într-o zi de tîrg magistratul a închis porțile orașului și a prins sute de oameni, care n-au scăpat de închisoare pînă ce n-au plătit, luînd și vitele celor prinși. Ba i-au prins și pe toți acei care au apelat cu petiții la autorități, iar pe șase bătrîni, delegați ai lor, pe care i-au trimis cu un memoriu la magistrat, i-au deținut și dus la închisoare, amenințîndu-i că dacă nu vor da magistratului ceea ce se cere, îi vor spînzura, îi vor gîtui !".

Dacă le place domnilor — se plîng țăranii — atunci ori au ei de lucru, ori ba, trebuie să plece la vînat, căci altfel îi prind, îi bat fără milă și îi ard cu fierul roșu.

În ce privește prestațiile de muncă, țăranii se plîng că magistratul îi aduce cu sila la oraș cu copii cu tot și îi împarte la casele senatorilor și slujbașilor, unde lucrează din greu, fără a li se plăti ceva ; îi silește să ducă lemnele și tot materialul pentru clădirile din oraș și să ajute la construirea acestor clădiri ; le ocupă locurile arătoare și fînețele, cultivîndu-le tot cu ei, biciuindu-i dacă nu îndeplinesc aceste lucrări, și taie din toate satele alodii din moșiile lor. Țăranii se plîng că prestează zile de-a rîndul robotă, deși ei sînt oameni liberi și niciodată n-au

[16] Bichigean, *op. cit.*, nr. 13, p. 315.
[17] *Ibidem*, nr. 12, 1930, p. 219 221, 1930.

www.dacoromanica.ro

fost robi. Chiar înaintea sărbătorilor îi pun să lucreze şi să vîneze în folosul oraşului şi senatorilor. În felul acesta le zădărnicesc orice sărbătoare, orice zi liberă.

„Ne jefuiesc de toate — se plîng ţăranii —, ne iau munţii, pădurile, văile, livezile şi cîmpurile, care de cînd îşi aduc oamenii aminte au fost ale noastre şi le-am stăpînit în pace; ba ne iau şi rodul muncii noastre şi buruienile de leac de pe ogoare şi zarzavaturile din grădină. Nu ne-a rămas nimic decît bietele noastre suflete!"

Iată cîteva crîmpeie din memoriul prezentat împărătesei Maria Terezia, „prea îndurătoarei şi binevoitoarei stăpîne"[18]. Împărăteasa îi primise pe delegaţi cu vorbe mîngîietoare, asigurîndu-i că va lua măsuri să se cerceteze plîngerile şi revendicările lor[19].

Cu toate că practic nu se ia nici o măsură pentru îmbunătăţirea situaţiei ţăranilor, aceştia pe baza promisiunilor vagi ale împărătesei se opun cu dîrzenie sporită pretenţiilor formulate de magistraţii oraşului Bistriţa. Trimişii oraşului, căutînd să-i determine pe ţărani să revină la ascultarea cuvenită magistratului, sînt întîmpinaţi de aceştia cu ostilitate, declarînd că aşteaptă să vadă ce rezultat va avea plîngerea lor la Viena şi că dacă nu le va fi pe plac, vor mai merge încă o dată acolo[20].

Împotrivirea ţăranilor manifestîndu-se în forme tot mai puternice, delegaţii ţăranilor, chemaţi la Sibiu în faţa scaunului judecătoresc al guvernului, sînt arestaţi din nou[21].

În iulie 1759, delegaţii ţăranilor pleacă din nou la Viena. Împărăteasa punîndu-le în vedere că li se va face dreptate, ţăranii reiau lupta cu toată îndîrjirea. De aici înainte nu le porunceşte nici magistratul, nici guvernul, ci numai împărăteasa. Ţăranii iau hotărîrea de a nu se mai supune jurisdicţiilor oraşului, ci orice pricină să se rezolve de către bătrînii satelor. Nu mai recunosc nici dreptul la monopol al oraşului, închid crîşma din Rodna, ocupă moara din Nuşfalău, iar cînd delegaţii oraşului încearcă să-i aresteze, le sparg capetele[22].

Atît ţăranii din Nuşfalău, cît şi cei din Sîntioana, sate situate în districtul săsesc, dar locuite de români, juraseră că vor ţine cu ţăranii din Valea Rodnei. Se răzvrătesc în urmă şi ţăranii saşi cu gîndul să plece şi ei la Sibiu şi la Viena, cu jalbe împotriva magistratului. Flacăra răzvrătirii trecuse din districtul românesc şi în cel săsesc.

Între timp sosise decizia guvernului din Sibiu — dată în urma raportului comisiunii telekiane — prin care ţăranii din Valea Rodnei sînt consideraţi oameni liberi, dar obligaţi să plătească dijmele, taxele pentru munţi, restanţele de 5 ani încoace, să presteze servicii feudale ca în trecut şi să recunoască jurisdicţiunea oraşului[23].

Ţăranii se opun şi-şi trimit în luna aprilie 1760 delegaţii din nou la Viena[24].

---

[18] V. Bichigean, *op. cit.*, nr. 6, p. 31—40; Kramer, *op. cit.*, 17—19.

[19] Virgil Şotropa, *Două scrisori arhiereşti*, în „Revista istorică", an. IX, 1923, p. 22, 25

[20] V. Bichigean, *op. cit.*, nr. 13, 1930, p. 231—234.

[21] *Ibidem*, p. 315.

[22] V. Şotropa, *op. cit.*, p. 352—357.

[23] V. Bichigean, *op. cit.*, p. 231—234.

[24] Paşaportul eliberat lui Ştefan Cute şi Ieremia Bucşa la 21 aprilie 1760 este trecut în specificarea documentelor găsite la Şt. Cute cu ocazia percheziţiei. Arh. Stat Cluj, fond. Arh. Bistriţa, seria a II-a, nr. 341.

www.dacoromanica.ro

Magistratul, într-o reclamație a sa către guvern, arată că Ștefan Cute, care pînă acum a umblat de vreo trei ori la Viena, spune poporului că a cîștigat scutirea de orice servicii sau contribuții, cu excepția dărilor regești. El cutreieră districtul însoțit de oameni înarmați, dă ordine, bate, amenință cu moartea pe cei ce refuză ascultarea. Pe cei 10 slobodnici, însărcinați cu execuția contribuabililor și diverselor porunci, îi amenință cu bătaie și cu distrugerea caselor dacă în timp de o săptămînă nu vor renunța la slujbele lor și vor continua să stea la dispoziția magistratului. Slobodnicii nu mai vin la oraș, sînt urmăriți de Cute și de oamenii săi înarmați și somați să reacă de partea răsculaților. Nu vin nici juzii sătești, cărora Cute le-a luat jurămîntul [25].

În ziua de 28 iunie 1761 sosind în sfîrșit marea comisie guvernamentală, însărcinată cu examinarea memoriilor magistratului și a jalbelor districtelor românesc și săsesc,[26] compusă din contele Nicolae Bethlen, consilier gubernial, ca președinte, baronul Seeberg, ca vicepreședinte și din reprezentanții „națiunii" săsești în frunte cu Mihail de Bruckenthal, țăranii români, învinuiți de răzvrătire împotriva magistratului bistrițean, se apără cu mult curaj și demnitate, arătînd că magistratul încercînd să-i iobăgească, au trebuit să-și apere vechile lor drepturi și libertăți, „neavînd omul comoară mai scumpă decît libertatea". „Cerem — declară țăranii — ca și din ținutul nostru să fie introduși cu drept de vot patru persoane în magistratul bistrițean, iar dacă azi nu avem dintre noi oameni învățați, putem totuși institui oameni de națiia noastră pînă atunci, cînd ne vom putea și noi crește copiii în științe... Afară de aceasta, cerem să se dea și copiilor noștri, ca și sătenilor sași, putința să învețe în oraș meserii, să intre în bresle, să putem cumpăra în oraș case, să avem ca și orășenii biserici și să ne folosim ca și sașii bistrițeni de privilegiile și veniturile orașului... Aceasta o aduce cu sine atît uniunea civilă, cît și religioasă"[27].

În ziua de 27 august 1761 comisia respinge revendicările țăranilor, amenințîndu-i că nu vor scăpa de pedeapsa cu moartea [28] dacă vor continua rezistența. Era de așteptat că această comisie, alcătuită din reprezentanți ai stărilor privilegiate, să respingă revendicările țăranilor, făcînd front comun împotriva tendințelor de ridicare socială și națională a românilor. Țăranii însă nu se supun. Ștefan Cute — care începînd cu conjurația de la Feldru se evidențiază tot mai mult ca adevărata căpetenie a răscoalei — declară în numele lor în fața comisiei că refuză să se supună magistratului bistrițean. Patriciatul primind însă asistență militară îi arestează pe conducătorii răscoalei [29].

La cîteva zile după sosirea comisiei guvernamentale, prezidată de contele Bethlen, la 28 iulie 1761 sosise la Bistrița și generalul Buccov, numit încă din 10 martie 1761 comandant general al trupelor din Transilvania și guvernator. În această calitate era cel mai important reprezentant al consiliului de război și al Curții. Ridicîndu-se problema unei organi-

[25] Procesele verbale ale ședințelor magistratului din 2—7 ianuarie 1961. Arh. Stat. Cluj, f. Arh. Bistrița, seria II-a, nr. 443.

[26] Memoriile magistratului din 20 iulie 1761; jalbele românilor din 28 și 30 iulie 1761 și replica lor la memoriile magistratului, din 29 iulie 1761. V. Șotropa, *op. cit.*, p. 352—374; V. Bichigean, *op. cit.*, nr. 17, 1933, p. 201—220 și nr. 18, p. 346—551.

[27] V. Bichigean, *op. cit.*, nr. 17. 1933, p. 201—222.

[28] *Ibidem*, nr. 18, 1936, p. 352—258; Kramer. *op. cit.*, p. 20—21.

[29] V.Bichigean, *op. cit.*, nr. 17, 1933, p. 207, 214 și nr. 12, 1930, p. 216—219.

www.dacoromanica.ro

zări corespunzătoare intereselor habsburgice pentru a-şi consolida dominaţia în Transilvania, generalul Buccov avea o dublă misiune din partea Curţii imperiale de la Viena : de a sprijini catolicizarea, şi mai ales de a pregăti militarizarea graniţei transilvănene. Prin militarizarea Văii Rodnei, curtea din Viena urmărea să pună capăt şi mişcărilor ţărăneşti, precum şi bejeniilor nesfîrşite din acest ţinut, care scădeau sensibil populaţia producătoare şi contribuabilă. Trebuia rupt şi contactul prea strîns între românii de pe cele două versante ale Carpaţilor.

Pentru a-i îndupleca pe ţărani să accepte de bunăvoie înfiinţarea graniţei militare, comandantul general dă la 6 martie 1762 ordin ca să nu se mai acorde magistratului asistenţă militară în scopuri abuzive de jaf şi prădăciune şi poporul să nu mai fie despuiat în mod ilicit de lucrurile necesare, care formează baza contribuţiilor lor, iar guvernul la rîndul său somează magistratul la 12 martie 1762 să nu mai săvîrşească noi şi noi atrocităţi din răzbunare [30].

Habsburgii au socotit că autoritatea bisericii catolice ar fi cel mai bun reazim al stăpînirii absolute. Astfel s-a căutat prin promisiunea îmbunătăţirii situaţiei materiale şi culturale, prin acceptarea între membrii confesiunilor recunoscute de constituţia Transilvaniei, cîştigarea unui număr de preoţi, spre a se declara uniţi cu Roma. În urma făgăduielilor, preoţii din Valea Rodnei trecură toţi la unire cu Roma. În anul 1762 nu găsim în tot districtul Rodnei nici un preot neunit, nici o familie neunită [31].

După militarizare, nemulţumirile se accentuează şi mai mult cînd grănicerii cerură comandanţilor să intervină la împărătească ca să le cîştige confirmarea libertăţilor politice, „căci ei nu pentru aceia poartă arme, îşi varsă sîngele pentru tron şi patrie şi pe deasupra mai plătesc şi impozite, ca în schimbul tuturor acestor jertfe să fie trataţi ca iobagi", — şi comandanţii lor, neacordînd nici o atenţie unor asemenea plîngeri, dădură ordin ca să-i bage în carceră pe cei ce se vor ocupa cîtuşi de puţin de drepturile politice ale grănicerilor [32].

Ofiţerii străini, aparţinînd păturii privilegiate — conţi, baroni necunoscători ai limbii şi năzuinţelor ţăranilor — îşi manifestau cu orice prilej disprețul faţă de datinile poporului, bătîndu-şi joc chiar de credinţa şi biserica valahă.

Suferinţa strînsă clipă de clipă apropia ceasul răbufnirii. Deznădejdea poporului era atît de mare, încît o scînteie a fost de-ajuns ca să producă explozia.

Răscoala de la Salva. În ziua de 10 mai 1763 sosi la Salva generalul Buccov însoţit de episcopul Petru Paul Aron, pentru a face inspecţia batalioanelor grănicereşti şi pentru a lua jurămîntul noilor soldaţi. Solemnitatea se desfăşura pe un platou numit „Mocirla" lîngă Salva, fiind de faţă ţăranii delegaţi ai satelor, care încheiaseră la Viena înţelegerea de militarizare a Văii Rodnei. Cînd să depună soldaţii jurămîntul şi să primească steagurile cu obişnuita ceremonie, ieşi în faţa frontului, din rîndul grănicerilor, bătrînul ţăran Tănase Todoran din Bichigiu, arătînd cu

[30] Documente în Arh. Stat Cluj, fond. Arh. Bistriţei, seria III, b. nr. 10—12, a.

[31] Dr. Aug. Bunea, *Istoria regimentelor grănicereşti*, p. 57.

[32] Virgil Şotropa, *Înfiinţarea graniţei militare năsăudene*, în „Arhiva someşană", nr. 24, 1938, p. 69.

www.dacoromanica.ro

îndrăzneală nemulţumirile grăniceriIor pentru neîmplinirea făgăduielilor făcute de cercurile Curţii imperiale din Viena, fiind consideraţi şi după trecerea lor în armata de graniţă tot ca iobagi : „De doi ani sîntem grăniceri — se adresară alor săi —, dar carte n-am căpătat de la împărătească, că sîntem oameni liberi. Ne-au scris iobagi ! Dăm dare, facem slujbe cătăneşti, copiii noştri vor merge pînă la marginile pămîntului să-şi vérse sîngele. Dar pentru ce ? Ca să fim robi ? Să n-avem nici un drept ? Copiii noştri să fie tot proşti, ori vor învăţa ceva, ori ba ? Numai atunci vom sluji, dacă vom vedea carte de la înălţata împărătească, unde-s întărite toate drepturile noastre, pînă atunci nu, odată cu capul ! Ce dă guvernul din Viena e nimica, îs minciuni goale, de azi pe mîine. Auziţi creştini români ! Aşa nu vom purta armele, ca şi sfinta lege să ne-o batjocorească ofiţerii ! Alungaţi afară păgînii din hotarele noastre !"[33]

La acest îndemn izbucni în mijlocul serbării un mare tumult. Soldaţii revoltaţi refuzară să depună jurămîntul şi trîntiră armele la pămînt. Plini de mînie uciseră pe cîţiva dintre cei ce-i sfătuiseră să se facă grăniceri, somîndu-l pe generalul Buccov ca imediat să părăsească teritoriul graniţei cu întregul său statmajor. De teamă, generalul Buccov se retrage [34].

Răscoala a fost reprimată cu toată cruzimea. Prin tragerea clopotelor au fost adunaţi toţi ţăranii satelor la biserică spre a li se da din nou lămuriri asupra condiţiilor militarizării, dar în realitate spre a identifica prietenii şi duşmanii militarizării.

Capii răscoalei au fost prinşi. După o anchetă de 6 luni — la 12 noiembrie 1763 — s-a publicat sentinţa [35] prin care Tănase Todoran din Bichigiu a fost condamnat să fie frînt cu roata de sus în jos, iar corpul lui să fie legat de o roată ; Vasile Dumitru a Popii, alias Vasoc din Mocod, Man Grigore din Zagra şi Vasile Oichi din Telciu să fie executaţi prin ştreang pentru rebeliune, iar trupurile lor să fie lăsate neînmormîntate pe locul de pierzare, ca pildă de groază pentru alţii [36].

Alţi 15 ţărani condamnaţi şi ei la moarte, comutîndu-li-se pedeapsa, au fost trecuţi de 10 ori în sus şi de 10 ori în jos printre loviturile a 300 de soldaţi. Execuţia a avut loc pe acelaşi platou, unde izbucnise răscoala.

Forţa socială de bază a mişcării, care după fiecare înfrîngere se ridica şi mai dîrză, a constituit-o ţărănimea din Valea Rodnei. Dar alături de ea participă şi ţărănimea din districtul săsesc, nerespectînd liniile de despărţire naţională. Această împrejurare, precum şi aria geografică cuprinsă în mişcarea ţărănească este un element de seamă în aprecierea caracterului acestor mişcări.

Pe lîngă formele obişnuite ale luptei de clasă, a formelor individuale — a lungului şir de jalbe colective, a căror valoare a constat în faptul că ele n-au reprezentat indivizi izolaţi, ci o clasă întreagă —, a bejeniei, care luase proporţii catastrofale şi a răzvrătirii, o formă specială a luptei de clasă în Valea Rodnei a fost trimiterea de delegaţi la Curtea imperială din Viena şi acoperirea cheltuielilor de drum prin o adevărată impunere fiscală, organizată de căpeteniile răscoalei.

[33] *Ibidem*, p. 70.

[34] Fr. Kramer, *op. cit.*, p. 26–27.

[35] *Ibidem*, p. 28 ; V. Şotropa, *op. cit.*, p. 79.

[36] C. Göllner, *Din lupta ţărănimii române şi secuieşti împotriva înfiinţării graniţei militare*, în „Studii şi articole de istorie", vol. V, p. 50. Cadavrul lui Todoran se găsea încă în anul 1766 expus la intrarea satului.

www.dacoromanica.ro

Cu aproape trei decenii înainte de Horia şi Cloşca au străbătut căpeteniile ţărănimii răsculate din Valea Rodnei, în mai multe rînduri, drumul la Viena, reuşind să pătrundă pînă la treptele tronului Habsburgilor, în căutarea dreptăţii.

Consecinţele rezistenţei dîrze pe care au opus-o ţăranii din Valea Rodnei nu au întîrziat să se arate. La numai patru luni după executarea lui Tudoran, — la 16 martie 1764 — însăşi împărăteasa Maria Terezia a semnat patenta conform căreia ţăranii din satele grănicereşti primeau drepturile şi imunităţile oamenilor liberi, fiind scutiţi de dijme şi de vechile restanţe, pe care generalul Buccov le asigurase magistratului bistriţean.

La 9 ianuarie 1766 — după multe uneltiri şi tergiversări — magistratul este silit să semneze un nou act de cesiune fără „rezerve"[37].

Iar în diploma de organizare a regimentelor grănicereşti din 12 noiembrie 1766, împărăteasa Maria Terezia decide din nou, în conformitate cu patenta din 16 martie 1764, ca „valahii Văii Rodnei să fie eliberaţi din situaţia de iobăgie — toate bunurile cîte formează proprietatea unui individ, dimpreună cu tot folosul şi cîştigul ce-l aduc, să fie scutite din neam în neam de dijmele obişnuite a se lua mai înainte; proprietatea să fie apărată în conformitate cu legile ţării şi cu articolii militari şi să se bucure de toate acele prerogative şi imunităţi, de care se bucură ceilalţi oameni liberi"[38].

Însăşi emiterea acestei patente şi a diplomei de către împărăteasa Maria Terezia ne face dovada că mişcările ţărăneşti din valea Rodnei au avut un caracter primordial social, adîncind criza orînduirii feudale în Transilvania.

Răscoalele ţăranilor din Valea Rodnei pentru a fi sub stăpînirea domnilor Moldovei în această Vale, emigrările lor nesfîrşite în Moldova au dat un impuls puternic dezvoltării conştiinţei unităţii de neam. Aceste mişcări pentru unitate, urmate de manifestări ulterioare ale ţăranilor grăniceri şi ale descendenţilor lor trecuţi în Moldova, au fost legate indisolubil de mişcările naţionale în vederea realizării unirii Transilvaniei cu România [39].

---

[37] Kramer, *op. cit.*, p. 41—42, Anexa III.

[38] V. Bichigean, *Statutul grăniceresc*, în „Arhiva someşană", nr. 8, 1928, p. 78. Cf. Memoriul prezentat împăratului Francisc Josif al III-lea la 11. XI. 1886 de către Gavrilă Man şi Dănilă Lica, p. 17.

[39] „Gazeta Transilvaniei" din 1848, nr. 45; revista „Hazánk", Budapesta, 1877, p. III—112; Revista „Transilvania", XV, 1884, p. 178—180; Iuliu Moisil, *Românii ardeleni din Vechiul Regat şi activitatea lor*, în „publicaţia jubiliară" *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul*, vol. III, Bucureşti, p. 1347—1394.

www.dacoromanica.ro

DATE NOI ASUPRA RĂSCOALEI TĂTĂRĂŞENILOR DIN IAŞI ŞI ASUPRA SFÎRŞITULUI DOMNIEI LUI SCARLAT CALLIMACHI (1819)

DE

GH. DUZINCHEVICI

S-a scris foarte puţin despre această răscoală fără a se folosi şi analiza critic întregul material documentar care este destul de bogat [1]. Desfăşurarea acestei răscoale o deosebeşte de altele care au mai izbucnit pe pămîntul Moldovei. Răsculaţii de data aceasta apar organizaţi, pun condiţii scrise domnitorului Moldovei, antrenează consulatele la lupta angajată cu stăpînirea exploatatoare şi coruptă, impun prin dîrzenia lor schimbarea înalţilor demnitari care se făcuseră odioşi prin lăcomia lor nemăsurată, trăgînd profituri însemnate de pe urma restricţiilor impuse de măsurile sanitare luate pentru combaterea ciumei, împingînd astfel pe oamenii săraci din Tătăraşi, mahala a Iaşului, ajunşi la disperare din cauza nedreptăţii şi lipsei de omenie cu care erau trataţi, la răscoală împotriva autorităţii de stat.

Credem că o asemenea răscoală merită să fie expusă mai în amănunt cu atît mai mult cu cît introducem în discuţie informaţii inedite, pe care le-am găsit acum cîteva decenii în fondul Landes-Präsidium din Cernăuţi [2].

★

În anul 1813, ciuma adusă din Asia „prin corăbii răsăritene sosite la Galaţi"[3], pătrunde în Moldova. Şase ani de zile avea să facă ravagii în toată ţara, omorînd multă lume, mai ales din sărăcimea tîrgurilor. Cu

[1] D. Constantinescu, *Însemnări despre răscoala tătărăşenilor din 1819*, în „Studii şi cercetări istorice", XVIII, Iaşi, 1943; C. Şerban, *Aspecte din lupta orăşenilor din Ţara Românească şi Moldova împotriva asupririi feudale în secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea*, în „Studii", XIII, nr. 6, 1960; *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, 1964, p. 680. N-am pomenit lucrările lui A. D. Xenopol, *Epoca fanarioţilor*, Iaşi, 1892, p. 425, şi *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. X, Bucureşti, 1930, p. 18—19, acestea fiind depăşite.

[2] În continuare citarea acestui fond se va face prescurtat: L.P.C. şi data documentului.

[3] N. Iorga, *Documente şi cercetări asupra istoriei financiare a Principatelor Române* (extras din „Economia Naţională"), Bucureşti, 1900, p. 89.

www.dacoromanica.ro

toate feluritele măsuri luate de stăpînire despre care pomenesc documentele vremii şi care pot interesa pe cei ce se ocupă de istoria medicinii, molima se întinde mereu, secerînd noi victime. O dată cu constatarea că ciuma vine şi din Ţara Românească, s-a pus problema înmulţirii străjilor şi a lazaretelor. Or, cum vistieria nu putea acoperi, din încasările obişnuite, aceste mari cheltuieli suplimentare, divanul, prin anaforalele din 4 iunie 1814, 20 septembrie 1815, 13 noiembrie 1815, impunea pe toţi locuitorii, începînd cu boierimea şi sfîrşind cu negustorii. Aceste impuneri ocazionale extraordinare se vărsau la „Casa lazaretelor"[4].

Cu toată paza specială pentru a împiedica pătrunderea ciumei în Iaşi[5], în anul 1816 această boală s-a ivit în mahalaua Tătăraşi, de unde ani de zile n-a mai putut fi scoasă[6]. O dată cu venirea bolii, tătărăşenii, oameni săraci, care trăiau din munca braţelor, au avut mult de suferit nu atît din cauza restricţiilor impuse de măsurile sanitare, ci mai ales cum erau aplicate acestea de autorităţile competente.

Din registrele de socoteli ale vremii se văd bine, deşi fragmentar, nemulţumirile întemeiate ale mahalagiilor din Tătăraşi. Astfel în anul 1816 au fost arse 11 case contaminate de ciumă. În socotelile acestui an se găseşte trecută o sumă pentru despăgubirea celor care au locuit în aceste case. Se vede însă că banii n-au ajuns în mîna îndreptăţiţilor ca ajutor, deoarece, în aprilie 1817, locuitorii din cele 11 case arse se plîng că, după ce au rămas pe drumuri, au fost goniţi din lazaretul din Tătăraşi şi umblă muritori de foame pe la uşile oamenilor. La 3 mai de-abia li se acorda un mic ajutor bănesc[7].

Samavolniciile la care erau supuşi cei loviţi de măsurile sanitare nu erau necunoscute domnitorului Scarlat Callimachi. La 19 septembrie 1818 acesta aducea la cunoştinţa persoanelor angajate la lazarete şi la serviciul de străji, că cei ce vor lua de la drumeţi, bani sau lucruri, sau cei ce vor opri pe ţărani de a veni cu provizii în Iaşi, vor fi pedepsiţi cu ocna, iar inspectorii lazaretelor şi străjilor vor fi daţi în judecată[8]. Dar totul rămînea pe hîrtie, căci Callimachi nu se interesa de felul cum i se executau ordinele şi astfel sărăcimea continua să fie crunt exploatată.

Comerţul era mult stînjenit din cauza fricii de molipsire şi din cauza măsurilor preventive. Curierii consulatelor nu erau admişi să intre în oraş, desigur fiindcă veneau de departe şi mai uşor puteau fi contaminaţi, ci numai genţile lor erau transmise celor în drept[9].

Cheltuielile cauzate de ciumă erau tot mai mari. La 20 decembrie 1818, între cei care trebuiau să verse o anumită sumă la „Casa lazaretelor", erau menţionaţi şi sudiţii ruşi şi austrieci[10].

Un ordin al domnitorului Moldovei, datat 5/17 iunie 1819, ne arată restricţiile, deşi necesare dar totuşi supărătoare, la care erau supuşi locuitorii Iaşului în ajunul izbucnirii răscoalei: împărtăşaniile şi adunările sînt

---

[4] N. Iorga, *Documente şi cercetări...*, p. 90—91, 92—95, 97—98, 109—110.

[5] *Ibidem*, p. 90—91.

[6] *Ibidem*, p. 96.

[7] *Ibidem*, p. 96 — 97.

[8] *Ibidem*, p. 112. La „zile mari" bolnavii din lazarete căpătau mazăre şi fasole, ca adaos la mîncarea obişnuită. Cheltuielile le suporta statul (*ibidem*, p. 101).

[9] *Ibidem*, p. 91, 97, 111—112.

[10] *Ibidem*, p. 103. Să se vadă şi data de 29 oct. 1818 (*ibidem*, p. 112—113).

www.dacoromanica.ro

interzise; cîrciumile și dughenile sînt închise; țăranii care aduc „lemne, fân, iarbă și altile ca aceste", pentru a se împiedica propagarea bolii, le pot vinde numai în trei locuri situate în afara orașului și anume la Galata, Păcurari și Tătărași. Banii încasați nu se iau în mînă, ci se pun în oțet. După vindere, țăranii n-au voie să stea pe „ulițe" spre a nu se molipsi de la alți oameni [11]. Scutelnicii pot aduce iarbă și lemne în curțile boierești, căci acestea sînt păzite și boierii au grijă să împiedice molipsirea. Slujitorii erau obligați să-și aducă hrana cu ei. Ordinul trebuia să intre în vigoare cu începere de la 6 iunie [12]. Nu știm cum s-a aplicat, deoarece au început tulburările, perioadă în care pe planul întîi al preocupărilor administrației nu mai era combaterea ciumei, ci stăvilirea mîniei populare.

★

Ca dată a izbucnirii răscoalei se dă ziua de 8/20 iunie 1819, cînd ieșenii din Tătărași [13] și cei de dincolo de Podul Albineților ca un protest împotriva măsurilor impuse de autorități în legătură cu epidemia de ciumă, măsuri pe care le socoteau abuzive și neomenoase și care-i loveau, în adevăr, foarte mult, au rupt cordoanele pornind în grămadă spre centrul orașului. De fapt, mișcarea de nesupunere la măsurile impuse de autorități pentru împiedicarea răspîndirii ciumei, a început încă de vineri 6/18 iunie[14]. a continuat și în ziua următoare [15], pentru ca duminică 8/20 iunie să se transforme într-o mișcare de mari proporții, prin intervenția lipsită de tact a autorităților, precum și prin lipsa de stăpînire și prin brutalitatea arnăuților care păzeau curtea domnească, și care au tras în mulțimea neînarmată.

Pentru cele dintîi zile ale răscoalei nu avem știri mai amănunțite. Se pomenește doar că s-ar fi încălcat unele cordoane [16]. Începînd însă cu ziua de 8/20 iunie, știrile sînt foarte multe, completîndu-se unele pe altele, dar și contrazicîndu-se.

Iată cum se prezintă răscoala pe baza știrilor contemporane. Lipsa unor medici pricepuți — lipsă care nu va fi fost numai în Moldova, căci e vorba de vremurile de acum aproape un veac și jumătate — a făcut ca orice boală să fie diagnosticată drept ciumă [17]. Acest diagnostic avea drept urmare măsurile, atît de supărătoare, pe care le lua comisiunea numită de domnitor, pentru combaterea ciumei [18]: izolarea părților din oraș unde se iveau cazuri de ciumă sau de presupusă ciumă. Izolarea se făcea prin

---

[11] Stăpînirea arată o deosebită grijă să nu pătrundă ciuma și la sate. În acest sens trebuie interpretat ordinul ca plăcintarii și precupeții să fie izgoniți din sate, precum și că se interzicea pătrunderea în Iași a oamenilor care veneau din diferite ținuturi pentru iarmarocul de Sf. Petru (N. Iorga, *Documente și cercetări* ..., p. 114).

[12] *Ibidem*, p. 113—114.

[13] N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, I—II București, 1901, nr. CLVII, p. 203.

[14] *Hurmuzaki*, X, nr. LVIII, doc. din 23 iunie 1819, p. 52; N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, II, București, 1896, p. 554 (doc. din 10 iulie 1819).

[15] D. Constantinescu, *Însemnări* ..., p. 376. Și agentul austriac de la Iași, Raab, în raportul său din 25 iunie 1819, pomenește, în treacăt de întîmplările anterioare zilei de 8/20 iunie. Vezi: N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, București, 1902, p. 301.

[16] N. Iorga, *Documente privitoarea la familia Callimachi*, I, p. 304, raportul lui Raab din 25 iunie 1819.

[17] *Hurmuzaki*, X, nr. LVIII, raportul lui Kreuchely din 23 iunie 1819, p. 52.

[18] *Ibidem*; în fruntea acestei comisii era Roznovanu tatăl.

www.dacoromanica.ro

funii întinse şi străji. Nimeni nu avea voie să intre sau să iasă din partea de oraş izolată. În felul acesta vreo 800 de case dinspre Podul Albineţului [19] au fost cu totul izolate de restul oraşului. Locuitorii din partea izolată au fost obligaţi să scuture, să spele sau chiar să-şi ardă lucrurile. Chiar şi Iaşul era înconjurat cu străji, izolîndu-se astfel oraşul de restul ţării. Măsura era bună, dar cei ce păzeau cordonul — şi după cum se pare cu ştirea agăi Alecu Mavrocordat şi a hatmanului Suţachi, ginere al fratelui lui Callimachi — speculau populaţia izolată, făcîndu-se intermediari pentru procurarea de alimente. Evident că alimentele căpătate în acest fel erau mult prea scumpe faţă de sărăcia mahalagiilor, oameni care-şi cîştigau pîinea zilnică prin muncă. Favorizaţi erau acei care aveau bani. Aceştia puteau trece cordonul şi puteau să-şi răscumpere casa spre a nu fi arsă, desigur în dauna sănătăţii publice şi cu călcarea dispoziţiilor în vigoare. Cum nu exista nici un serviciu de asistenţă pentru ajutorarea nevoiaşilor de dincolo de cordon, adică majoritatea celor izolaţi suferea [20].

Simţită prin unele manifestări încă din ziua de 6/18 iunie răscoala a izbucnit în dimineaţa de 8/20 iunie. Ea n-a fost determinată de revolta unui sărman a cărui copilă a fost jefuită de „un bulubaşa" de la cordon, de cele „două parale" cu care trebuia să cumpere oţet, aşa cum se spune într-un document. Acest sărman ar fi răsculat mahalaua, mulţimea înfuriată trecînd peste cordon [21]. E un episod căruia i se poate da crezare, căci e pomenit de un martor ocular, dar a cărui însemnătate trebuie redusă la adevăratele lui proporţii.

Măsurile pentru combaterea ciumei obligau deopotrivă pe toţi locuitorii, deci şi pe supuşii străini. Aceştia însă nu voiau să se supună, socotind măsurile sanitare ca o îngrădire a libertăţii la care aveau dreptul în calitatea lor de supuşi străini. Supuşii austrieci şi prusieni fiind nemulţumiţi au protestat în scris la agentul austriac din Iaşi, Raab [22]. Un izvor de primul ordin pentru chestiunea de care ne ocupăm — raportul lui Raab din 25 iunie st.n. 1819 — spune că duminică 8/20 iunie, pe la orele zece jumătate dimineaţa, vreo 200 de supuşi austrieci, amestecaţi cu supuşi ruşi [23] şi prusieni, au protestat la agenţia austriacă împotriva măsurilor impuse de agă. Prusienii ar fi voit să aibă o carantină proprie, ceea ce nu li s-a refuzat cînd împrejurările au fost favorabile [24]. Raab le-a explicat că trebuie să se supună ordinelor şi că fiecare să se adreseze consulului de care depinde.

În timp ce se discuta la agenţia austriacă cu mulţimea supuşilor străini, la care curînd s-au adăugat şi mahalagiii care, după ruperea cordoanelor şi distrugerea staţiunilor de ciumaţi [25] au venit spre centrul oraşului, a trecut prin faţa agenţiei şi aga. Acesta a fost reţinut şi numai cu

[19] Să intre în acest număr şi casele tătărăşenilor?

[20] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*,, I, p. 303—304, raportul lui Raab din 25 iunie 1819.

[21] *Uricarul*, VII, scrisoarea lui Laz. Leon Bucovineanu din 23 iunie 1819, p. 77—78.

[22] *Hurmuzaki*, X, nr. LVIII, raportul lui Kreuchely din 23 iunie 1819, p. 53. Pînă la instalarea consulului prusian la Iaşi, Kreuchely, Raab a avut grijă şi de supuşii prusieni.

[23] Consulul prusian la Bucureşti, Marco, în raportul din 13 august 1819, desigur nu în mod dezinteresat, susţinea că supuşii ruşi amestecaţi în revolta de la Iaşi, ar fi fost mai mulţi decît cei germani (*Hurmuzaki*, X, nr. LXXX, p. 66).

[24] *Hurmuzaki*, X, LXXV, doc. din 10 august 1819, p. 61.

[25] L. P. C., raportul lui Burian, Succava, 5 iulie 1819.

www.dacoromanica.ro

greu, prin intervenția lui Raab, a fost lăsat liber [26]. De aici, mulțimea al cărei număr a crescut mereu—se dă chiar cifra de 2 000 de oameni [27]—s-a dus la Mitropolie și l-a rugat pe mitropolitul Veniamin ca să meargă cu ea la curtea domnească pentru a pleda în favoarea ei în legătură cu asupririle pe care nu le mai putea suporta. De asemenea mulțimea a luat cu ea pe toți boierii pe care i-a întîlnit pe drum. Nemulțumiții — se vede — aveau nevoie de ostatici. În afară de moldoveni, mai erau în mulțime germani, ruși, armeni, polonezi, sîrbi [28]. Mulțimea nu era înarmată [29].

În frunte cu mitropolitul, țipînd împotriva agăi și a hatmanului, mulțimea a ajuns la curte.

Toate izvoarele contrazic, în ceea ce privește evenimentele petrecute aici, povestirea postelnicului Manolachi Drăghici. După acesta, arnăuții au deschis focul asupra mulțimii încă pe cînd aceasta se afla „în dreptul Triisfetitelor", omorîndu-se 8 oameni [30]. Or, evenimentele nu s-au petrecut așa. Trei documente: scrisoarea lui Laz. Leon Bucovineanu, raportul consulului prusian din Iași, Kreuchely, și acela al lui Raab, contrazic în totul povestirea faptelor așa cum o dă Drăghici. Iată cum reconstituim noi evenimentele: la apropierea mulțimii cu mitropolitul în frunte, Scarlat Callimachi, însoțit de boierii pe care evenimentele i-au prins atunci la curte, precum și de servitori, a ieșit dincolo de poartă. Dacă domnitorul și însoțitorii săi vor fi fost înarmați, nu se știe, căci izvoarele se contrazic. Scarlat Callimachi n-a apucat să spună ceva și poate că aceasta n-ar fi fost posibil, căci, fiecare din mulțime voind să vorbească, s-a produs mare zgomot. În fața mulțimii nedisciplinate Callimachi s-a retras, porțile s-au închis cu greutate, spune Kreuchely, dovadă că mulțimea a urmărit pas cu pas pe cei ce se retrăgeau și s-a îngrămădit la porți. Probabil că totul a fost atît de spontan, încît nici mitropolitul n-a avut timpul să întreprindă ceva. Arnăuții de pe ziduri au început a arunca cu pietre în popor. Acesta a răspuns la fel. Cînd poporul a devenit mai amenințător arnăuții au făcut uz de armele lor și din mulțime au căzut mulți morți și răniți [31].

---

[26] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 304—306. În raportul lui Kreuchely din 23 iunie 1819 (Hurmuzaki, X, nr. LVIII, p. 53) se spune că mulțimea, probabil mahalagiii, au atacat hătmănia. Martorul ocular, Laz. Leon Bucovineanu, în scrisoarea sa din 23 iunie 1819, spune că a trecut pe strada unde erau agia și hătmănia, dar nu menționează atacarea hătmăniei. Vezi *Uricarul*, VII, p. 78.

[27] Post. Manolachi Drăghici, *Istoria Moldavei pe timp de 500 ani. Până în dzilele noastre*, tomul II, Iași, 1857, p. 101.

[28] Kreuchely în raportul său din 23 iunie 1819 (Hurmuzaki, X, nr. LVIII, p. 53) susține că din cauza hainelor nemțești, cu care erau îmbrăcați mulți dintre participanții la răscoală, s-a crezut că nemții erau cei mai numeroși și că ei au fost motorul revoltei. Or, susține Kreuchely, nemții au fost constrînși prin amenințări să se unească cu moldovenii și n-au avut decît rolul de spectatori. Interesant este că un martor ocular al evenimentelor a observat în mulțime fețe „zugrăvite cu văpsele negre". (*Uricarul*, VII, p. 101.)

[29] Numai postelnicul Manolachi Drăghici (*op. cit.*, II, p. 101) spune că mulțimea avea și arme. Martorii oculari ai evenimentelor însă, Laz. Leon Bucovineanu, agentul austriac Raab și consulul prusian Kreuchely nu pomenesc despre așa ceva și trebuie să-i credem căci, dacă primul a fost un simplu spectator, ultimii doi, după cum vom vedea, au jucat un rol activ în aceste evenimente, pe care apoi le-au relatat în amplele rapoarte.

[30] Postelnicul Manolachi Drăghici, *op. cit.*, II, p. 102.

[31] Raab, în raportul său din 25 iunie 1819 (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 305) spune că au fost 48 morți și răniți. În niște *Note despre domnia lui Scarlat Callimachi* se dau următoarele cifre: 24 morți și „vreo" 26 răniți. Deci cifra dată de Raab ar putea fi reală. Vezi: N. Iorga, *Studii și documente*, III, București, 1901, p. 91. În raportul lui von Schladen, din Constantinopol, datat 10 iulie 1819 (N. Iorga, *Acte și fragmente*, II, București,

www.dacoromanica.ro

Se pare că mitropolitul Veniamin, îndată ce au început împuşcăturile şi învălmăşeala de la poarta curţii, a fost dus la adăpost în casele boierului Grigore Ghica, din vecinătatea curţii domneşti [32], de unde a urmărit evenimentele. Probabil că după ce au încetat împuşcăturile, mitropolitul a venit din nou în mijlocul mulţimii — acum şi mai înfuriată, căci deşi fusese neînarmată, se trăsese totuşi asupra ei — spre a linişti spiritele. Se pare că a izbutit pentru moment şi că a tratat în numele mulţimii cu Callimachi. Dacă acesta nu a putut preda poporului pe arnăuţii vinovaţi de a fi tras în mulţime, aşa cum ea a cerut, căci ar fi însemnat să se supere restul arnăuţilor, solidari şi nedisciplinaţi, aşa cum s-a dovedit ceva mai tîrziu [33], primejduindu-se apărarea curţii, sub presiunea mulţimii care pusese mîna pe hătmănie şi agie [34], şi aceasta e însemnat, a hotărît deocamdată să schimbe pe hatmanul Suţachi şi pe aga Alecu Mavrocordat, precum şi să înlăture din slujbă pe doctorul Perez. În funcţia de hatman a numit — după cum ne spune Kreuchely — pe Gheorghe Balş [35], iar în cea de agă pe Alecu Callimachi.

Interesante amănunte asupra înlăturării agăi Alecu Mavrocordat din postul său găsim într-un raport al lui Burian, administratorul plăşii Suceava, datat 26 iulie 1819 [36] : fostul agă, căruia i se impută pe lîngă reaua întreţinere a staţiunilor de ciumaţi şi scumpirea cărnii şi pîinii, ştiindu-se vinovat şi temîndu-se de furia poporului, a fugit la moşia sa Drăguşeni. Cînd caimacamul noului domnitor Mihail Suţu care urma să sosească în Moldova spre a-şi lua scaunul în primire [37], l-a somat să vină spre a se justifica de învinuirile care i se aduc, nu numai că n-a dat curs chemării, dar s-a opus chiar cu armele atunci cînd au voit arnăuţii să-l ridice. Apoi, profitînd de panica provocată de vestea, neîntemeiată de altfel, a năvălirii turcilor şi tătarilor în satele învecinate cu satul Drăguşeni, completăm noi informaţia, şi în direcţia oraşului Botoşani, ar fi dispărut.

Pentru a linişti spiritele, noii demnitari îmbrăcaţi cu caftan au fost arătaţi poporului. Mulţimea s-a bucurat de schimbarea celor care o exploataseră atît de neomenos prin subalternii de la cordoane [38], dar totuşi nu s-a liniştit şi n-a plecat de la curte. Probabil că poporul aştepta rezultatul tratativelor care, e foarte posibil, să fi fost continuate de mitropolit, schimbarea celor doi demnitari fiind socotită, desigur, numai un început al

1896, p. 554) se dau 40—50 morţi şi răniţi. Într-un raport al gerantului Consulatului francez din Bucureşti, datat 24 iunie 1819, se dă numărul de 35 de morţi (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, 1, p. 383). Într-un raport al administratorului plăşii Suceava, din 5 iulie 1819, se spune că morţii şi răniţii ar fi fost în număr de 56. Vezi : L. P. C.

[32] *Uricarul*, VII, p. 79, scrisoarea din 23 iunie 1819.

[33] Rapoartele lui Kreuchely din 13 şi 27 sept. 1819 (*Hurmuzaki*, X, nr. XCIII şi XCIV, p. 75).

[34] Raportul lui Raab din 25 iunie 1819. (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 305). Raab spune că mulţimea a pus mîna şi pe mitropolie. Este o interpretare greşită a lui Raab, deoarece mitropolitul, după cum se va vedea, era cu totul de partea poporului.

[35] Postelnicul Manolachi Drăghici, *op. cit.* II, p. 103, spune că pe noul hatman îl chema Iordachi Balş, fiul logofătului Manolachi Const. Balş.

[36] Fondul L. P. C.

[37] În septembrie 1819.

[38] Post. Manolachi Drăghici, *op. cit.*, II, p. 103, spune că mulţimea, după ce a avut dovada schimbării demnitarilor necinstiţi, a mulţumit mitropolitului conducîndu-l la catedrală şi apoi s-a împrăştiat. Celelalte documente desmint acest fapt. Despre „rapacitatea şi venalitatea" boierilor însărcinaţi cu aplicarea măsurilor sanitare, vorbeşte şi raportul lui von Schladen din 10 iulie 1819 (N. Iorga, *Acte şi fragmente*, II, p. 554).

www.dacoromanica.ro

îndreptării relelor de care suferea. Acesta continua să ceară pe arnăuții care au tras, omorînd atîția oameni.

Rapoartele pe care le avem asupra răscoalei, ori cît sînt de amănunțite, nu ne relatează totuși cu de-amănuntul evenimentele și în ordinea în care s-au desfășurat acestea, ba uneori le schimbă chiar ordinea lor firească. De aceea nu știm cum s-a comportat mulțimea la poarta curții, începînd de la intrarea în funcțiune a noilor agă și hatman și pînă după-amiază. În schimb știm ce s-a petrecut la curte. Acolo situația nu era deloc încurajatoare pentru domnitorul Callimachi, care pentru apărarea sa putea conta numai pe cei vreo sută de arnăuți pe care-i avea pe lîngă el. În ceea ce privește personalul curții, alcătuit din 50—60 de persoane neînarmate, el nu conta din punct de vedere al apărării în caz de atac, iar boierii pe cîți i-au prins evenimentele la palatul domnesc, știind bine că poporul avea destule motive să le ceară socoteală, cînd au văzut ce s-a petrecut, au fugit pe ferestre în grădină și apoi, sărind cu greutate peste un gard, au ajuns în țigănimea domnească. De acolo unii au plecat spre Holboca pentru a încerca să treacă Prutul, alții, schimbîndu-și hainele scumpe cu haine țigănești, spre a nu fi recunoscuți, au luat-o pe jos spre podgoriile din jurul Iașului [39], unde aveau vii. Un alt grup de boieri, „greci", „curtezani", „lipiți de vodă", cum le spune Manolachi Drăghici și anume: Neș rea, Pantazoglu, Plagino, și boierii fără titlu din aceeași grupă a „grecilor", Manu și Suțachi „și alții" al căror nume nu se dă, precum și unii boieri pămînteni s-au retras la Stînca pînă s-a restabilit liniștea în capitală [40].

Callimachi, avînd informații că supușii străini sînt la baza răscoalei, a cerut agentului austriac Raab, precum și consulatului rus, verbal și în scris, ca să-și cheme supușii la ordine [41].

Din rapoartele lui Raab datate 23 iunie și 23 iulie 1819 se cunoaște în amănunt rolul jucat de personalul agenției austriece la Iași. Iată ce date cuprind aceste rapoarte: pe la orele 4 după-amiază, Kreuchely și Raab, însoțiți de baronul Hiller, de Cantemir, cancelar, și de subofițerii austrieci de la Agenția austriacă, au venit în mijlocul mulțimii care stătea îngrămădită lîngă curte. Mitropolitul era în mijlocul poporului și plîngea. Raab, cu puțina lui moldovenească, dar mai ales Cantemir care cunoștea bine limba română, s-au străduit să lămurească poporul, cu scopul ca să apere orașul de jafuri și incendieri. Se pare că s-a izbutit întrucîtva, deși arnăuții, pe la orele 6 seara, au mai împușcat doi oameni din mulțimea care atacase, lîngă curte, pe un arnăut.

Raab a scos pe mitropolit din mulțime — e sigur că acesta, cunoscîndu-i marea autoritate de care se bucura, l-a reținut cu intenția de a-l folosi la nevoie — și l-a condus personal acasă.

---

[39] Post. Manolachi Drăghici, *op. cit.*, II, p. 101—102. Boierii mari erau în casele vecine curții, consternați din cauza întîmplărilor. Vezi raportul lui Raab din 25 iunie 1819 (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 306).

[40] Post. Manolachi Drăghici, *op. cit.*, II, p. 104.

[41] Consulul prusian, Kreuchely, nu știe de rugămintea lui Scarlat Callimachi și spune că el l-ar fi rugat pe Raab ca împreună cu viceconsulul rus Pisani, să meargă la fața locului spre a chema la ordine pe supușii lor amestecați în mulțimea din fața curții domnești. Vezi raportul din 23 iunie 1819 (*Hurmuzaki*, X, nr. LVIII, p. 53). Perfect documentat și exprimînd adevărul, raportul lui Raab din 23 iulie 1819 (*Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki*, serie nouă, vol. II, *Rapoarte consulare austriece (1812—1823)*, București, 1967, nr. 540, p. 541—543. În continuare se va cita prescurtat: *Hurmuzaki*, II, serie nouă.

www.dacoromanica.ro

Pentru scurt timp au venit la faţa locului secretarul consulatului rus şi cîţiva ofiţeri de ai săi.

Din cauza marii învălmăşeli, Raab şi Hiller au fost despărţiţi de Cantemir. Acesta, din cauza fricii ca să nu i se întîmple ceva, a consimţit să pună pe hîrtie dorinţele poporului, aşa cum i s-a cerut, dorinţe pe care greşit, Kreuchely, le prezintă ca fiind punctele unei proclamaţii adresate de Scarlat Callimachi poporului răsculat, spre a-l îmblînzi. Presupusa proclamaţie ar fi fost citită, pe la 8 seara, de Cantemir, în limba română, în prezenţa lui Kreuchely şi a noului agă [42]. Nu poate fi nici o îndoială că ceea ce a citit Cantemir a fost înşirarea doleanţelor poporului, aşa cum le-a redactat el.

Cantemir, împreună cu poporul, s-a dus apoi la Mitropolie. Acolo, aceleaşi sau alte doleanţe au fost aşternute pe hîrtie, în numele mulţimii, de către preotul Ioan de la Vulpe şi de către protopopul Lazăr, care a avut de suferit, aşa cum se va vedea, din cauza amestecului în răscoala tătărăşenilor [43]. Curios că reprezentanţii străini, Kreuchely şi Raab, nu pomenesc nimic de hîrtiile redactate de cei doi preoţi.

Cantemir — e greu de presupus că fără ştirea şi consimţămîntul şefului său, Raab, — a făcut ca mitropolitul şi boierii mari adunaţi într-o casă din cauza evenimentelor, aşa cum am arătat, să subscrie doleanţele juste ale poporului, dîndu-le, prin aceasta, o mai mare greutate. Hotărît lucru că frica de popor, mai degrabă decît argumentarea lui Cantemir, i-a silit pe boieri să subscrie doleanţele răsculaţilor. Cînd frica a dispărut, aşa cum vom vedea, boierii s-au întors la neomenia lor, cerînd pedepsirea aspră a celor acuzaţi de răscoală. Iată aceste doleanţe :

1. amnistie pentru cele întîmplate ;

2. ajutoare pentru văduvele şi orfanii rămaşi după cei împuşcaţi de arnăuţi ;

3. pedepsirea celor ce au tras şi a acelora care au dat ordinul să se tragă ;

4. reorganizarea carantinelor ; cercetarea conştiincioasă a celor bănuiţi că sînt bolnavi de ciumă de către doctori cu experienţă, ca Perez şi Franguli ; îngrijirea averilor celor morţi de ciumă ; aprovizionarea celor din lazaretele de ciumaţi ; despăgubire pentru averea mobilă şi pentru casele arse [44].

Într-o scrisoare confidenţială trimisă din Iaşi logofătului Sturdza la Rodna, deschisă de cenzura austriacă şi copiată, se spune că înţelegerea între domnitor şi popor s-ar fi făcut pe baza următoarelor puncte :

1. domnitorul să plătească toate cheltuielile pentru lazarete ;

2. domnitorul să nu se mai amestece în conducerea lazaretelor ;

3. să fie înlăturaţi arnăuţii domnitorului ;

4. să se acorde despăgubiri pentru casele arse sub bănuiala de a fi fost contaminate ;

---

[42] *Hurmuzaki*, X, nr. LVIII, p. 53—54 ; XX, nr. DLXIV, p. 480.

[43] *Uricarul*, VII, scrisoarea lui Laz. Leon Bucovineanu din 23 iunie 1819, p. 80—83. Autorul scrisorii a amestecat mult evenimentele şi cele relatate de el trebuie privite foarte critic.

[44] Text foarte apropiat de acesta, în limba germană, atribuit din greşală ca fiind al proclamaţiei date de Scarlat Callimachi, în *Hurmuzaki*, X, nr. LVII, p. 52. Chiar şi observaţia (N. B.) de la sfîrşitul presupusei proclamaţii : „satisfacţia *ce o cere norodul* (subl. noastră, — *Gh. D.*), e crudă..." (e vorba de pedepsirea arnăuţilor vinovaţi), dovedeşte că e vorba de ce a cerut poporul, nu de ceea ce i s-ar fi dat.

www.dacoromanica.ro

5. să se întreţină pe viaţă cele 27 de familii rămase fără susţinător, în urma răscoalei;

6. înlăturarea gardurilor ridicate de diferiţi boieri pentru a-şi mări grădinile lor, cu scopul sporirii suprafeţei imaşurilor.

În scrisoare se mai spune că s-ar fi cerut mitropolitului să fie garantul acestor puncte şi că s-a cerut predarea conducătorilor de arnăuţi, Bimbaşa Sava şi Tufinczi Başa. Principele a refuzat predarea dar i-a expulzat [45].

Deşi se subliniază în raportul cu care se înaintează copia scrisorii de mai sus, că ştiri ulterioare desmint înţelegerea aceasta, noi socotim că datele din scrisoare trebuie reţinute, şi fără a admite că sînt punctele unei înţelegeri, credem că ne aflăm în faţa unor doleanţe ale poporului, poate în forma redactată de cei doi preoţi amintiţi mai sus. Demn de subliniat este faptul că unele dintre punctele de mai sus sînt confirmate de alte ştiri, de exemplu de raportul lui Raab din 5 iulie 1819 [46], iar celelalte sînt foarte posibile căci concordă în totul cu evenimentele. Punctul al 6-lea are o însemnătate deosebită şi prin faptul că nu vine decît să confirme lupta populaţiei Iaşului, începută în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea pentru a-şi asigura imaşuri, luptă care s-a sfîrşit favorabil de-abia în anul 1871 [47].

S-ar părea — e greu de afirmat cu certitudine pe baza informaţiei prezente — că numai o parte din popor s-a dus cu Cantemir la Mitropolie, restul rămînînd de pază la poarta curţii şi în jurul acesteia pentru a nu-i scăpa vinovaţii. Cantemir, foarte posibil, s-a înapoiat cu doleanţele semnate de mitropolit şi marii boieri, la mulţimea care păzea curtea, spre a o face să se retragă. Deşi oarecum mulţumită, mulţimea a cerut cu violenţă ca să-i fie predaţi arnăuţii. Numai după ce Cantemir a asigurat-o că pedepsirea arnăuţilor vinovaţi va avea loc a doua zi la orele 12, pe la 9 seara mulţimea s-a retras, ameninţînd că dacă nu vor fi spînzuraţi în public cel puţin 2 arnăuţi pînă a doua zi, luni 9/21 iunie la orele 4/12, va ataca curtea şi va omorî pe toţi arnăuţii [48].

La căderea nopţii Kreuchely s-a dus la curte. Scarlat Callimachi l-a rugat ca să îndemne pe Raab să iasă şi noaptea, dacă va fi vreo mişcare. Rugămintea acestuia a fost ascultată, căci, în adevăr, mulţimea care ameninţase că va da foc oraşului, profitînd de întunericul nopţii, putea să-şi pună în practică ameninţarea. Kreuchely şi cu oamenii săi, precum şi patrule organizate de agă şi hatman, pe lîngă care erau şi doi subofiţeri ai agenţiei austriece, au patrulat prin Iaşi toată noaptea de duminică spre luni. Liniştea a fost deplină.

Luni, dis-de-dimineaţă, Kreuchely şi Raab au fost la Callimachi, acesta din urmă fiind invitat chiar în scris. Domnitorul l-a rugat pe Raab ca să reţină pe supuşii săi de la orice amestec în tulburări. Raab i-a făgăduit, dar a subliniat că supuşii austrieci n-au fost amestecaţi în răscoală iar el personal, deşi nu se poate amesteca în treburile interne ale ţării, va depune toate sforţările, ajutat de personalul său, să contribuie la liniştirea oraşului.

---

[45] L. P. C., raportul lui Burian, Suceava, 27 iunie 1819.
[46] *Hurmuzaki*, II, serie nouă, nr. 538, p. 540—541.
[47] C. Şerban, *Aspecte din lupta orăşenilor...* în „Studii", nr. 3 din 1961, p. 644.
[48] *Hurmuzaki*, X, nr. LVII, p. 52.

www.dacoromanica.ro

Raab a mai fost solicitat, desigur ca şi Kreuchely, deşi acesta n-o spune în raportul său, ca să meargă la mitropolit, unde se găsea şi viceconsulul Rusiei, Andrei Pisani, şi să pună la cale, în comun, pacificarea oraşului [49].

Pe la orele 5 dimineaţa poporul a început să se adune, parte la mitropolie unde, în afară de Raab cu colaboratorul său Hiller, Pisani şi Kreuchely, se mai aflau adunaţi prelaţii şi boierii mai mari, parte la curtea domnească [50]. Cu toată vorbirea pe care i-au ţinut-o Pisani şi mitropolitul Veniamin, mulţimea nu s-a liniştit, a început să tragă clopotul şi a cerut reprezentanţilor străini să meargă cu ea la curte spre a obţine de la domnitor împlinirea dorinţelor ei. Faţă de această cerere a mulţimii, cerere care era greu de refuzat, consulul rus şi boierii s-au străduit să scape prin fugă, căci poporul nu voia să-i lase din mînă. Pisani a fugit în trăsură. Raab a fost mai puţin norocos, căci, probabil, mulţimea recunoscîndu-l după uniformă, l-a oprit pe stradă şi l-a silit să se întoarcă la mitropolie, de unde, în cazul că nu i s-ar fi predat arnăuţii, voia să năvălească la curte. Raab şi cu ajutorul său Hiller n-au putut scăpa decît după ce şi-au schimbat hainele spre a nu fi recunoscuţi [51]. Kreuchely, luat de braţ de un moldovean, a fost scăpat de doctorul Viola, care l-a luat în trăsură.

Poporul, care ţinea cu tot dinadinsul ca la marşul asupra curţii să aibă cu el, pentru o mai sigură reuşită, pe reprezentanţii puterilor străine, văzînd că aceştia dispăruseră, s-a dus la Pisani la sediul consulatului rus spre a-l lua la curte. Kreuchely, care dă acest amănunt, adaugă, subliniind că n-are ştiri oficiale, că probabil Pisani făgăduise poporului să-i obţină satisfacţia dorită [52].

Alte amănunte demne de încredere asupra zilei a doua nu avem [53]. Fapt cert este că, în afară de înlocuirea hatmanului şi a agăi, precum şi subscrierea doleanţelor, în prima zi a răscoalei, cînd Scarlat Callimachi, surprins şi cu o slabă apărare a trebuit să cedeze presiunii mulţimii, poporul n-a căpătat nimic. Nici o ştire nu avem că i s-ar fi dat satisfacţie în legătură cu cererea de a fi pedepsiţi arnăuţii vinovaţi [54].

Slăbirea presiunii populare a dat suficient răgaz lui Callimachi să ia măsurile necesare pentru a schimba raportul de forţe în folosul său. Pe de o parte s-ar fi pregătit un corp de 600 de sîrbi, care, împreună cu arnăuţii, să atace la nevoie, poporul din două părţi, iar pe de altă parte,

[49] Raportul lui Raab din 25 iunie 1819 (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 307); raportul lui Kreuchely din 23 iunie 1819 (*Hurmuzaki*, X, nr. LVIII, p. 54).

[50] Pentru evenimentele zilei a doua a răscoalei, povestirea lui Laz. Leon Bucovineanu este o contopire a celor petrecute în prima şi a doua zi. Relatarea lui Manolachi Drăghici este prea generală. Trebuie cu totul înlăturată afirmaţia că în a doua zi a răscoalei, adică luni 9/21 iunie, arnăuţii ar mai fi tras în mulţime omorînd 10 oameni. Amănunţitele rapoarte ale lui Raab şi Kreuchely nu pomenesc despre aşa ceva. Vezi N. Iorga, *Studii şi documente*, III, p. 91.

[51] Amănuntele asupra fugii din mîinile poporului diferă foarte mult în rapoartele lui Raab şi Kreuchely. De aceea nici n-am insistat. Vezi: N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 307 (raportul lui Raab din 25 iunie 1819) şi *Hurmuzaki*, X, nr. LVIII, p. 54 (raportul lui Kreuchely din 23 iunie 1819).

[52] Raportul citat din 23 iunie 1819.

[53] Ceea ce spune Laz. Leon Bucovineanu, din cauză că amestecă evenimentele, e aproape de nefolosit (*Uricarul*, VII, p. 80—83). O sumară descriere a răscoalei în N. Iorga, *Documente şi cercetări...*, p. 98—100.

[54] O informaţie inedită spune că Scarlat Callimachi ar fi făgăduit predarea a 32 de arnăuţi care ar fi tras în popor. Fiind surprins de evenimente, posibil ca domnitorul, spre a cîştiga timp, să fi făcut o asemenea făgăduială. Vezi: L. P. C., documentul din 26 iunie 1819.

www.dacoromanica.ro

cu mijloace pe care nu le dezvăluie raportul lui Raab din 25 iunie 1819, cîștigîndu-se unele persoane din sînul poporului, s-a pus mîna pe 30 de răsculați. După arestare însă au fost eliberați [55].

Din cele ce spun alte izvoare însă, decît acela de unde luăm informația de mai sus, această măsură a fost pentru a da numai aparența de bunătate, deci pentru a amăgi poporul, căci, atunci cînd autoritatea de stat și-a recăpătat siguranța, mai mulți moldoveni ar fi fost pedepsiți „cu bătăi, cu temniță, cu ocna, cu surguniri și cu alte osîndiri". N-ar fi scăpat de pedeapsă nici protopopul Lazăr, care ar fi fost pus „sub politicesc arest la mitropolie" [56].

Dar oficialitatea, mînă în mînă cu boierimea de care era legată prin interesele de clasă, nu s-a mulțumit numai cu înfrîngerea răscoalei, ci a sfîrșit prin a da vina tot pe popor, care s-ar fi răsculat „numai din beții și nesupunere". Pe acest temei s-a cerut de către boieri, în scris, la „sfatul de obște" care s-a ținut la curte în zilele de marți și miercuri, 10/22 și 11/23 iunie, pedepsirea răsculaților. Mitropolitul n-a voit să semneze anaforaua, cu toată stăruința lui Callimachi și a boierilor, deoarece cerea ca promisiunile făcute poporului să fie respectate [57]. Mitropolitul s-a străduit să dovedească „cu temeinice voroave, că scularea aceea a norodului nu se poate numi revoluție sau zurba, ce mai vărtos cu plecată jalobă cerîndu-și pronomiile sale spre scăpare de asupririle ce i-au cuprins despre jefuitorii dregători" [58]. La toate stăruințele de a semna anaforaua, mitropolitul a spus că nu poate deoarece este împotriva conștiinței sale și că mai bine „să i se ia cîrja, dacă nu le place ca să le fie mitropolit" [59].

O notă informativă asupra răscoalei din Iași ne aduce multe amănunte asupra acestui sfat de obște, la care au luat parte, în afară de mitropolit, doi episcopi, Roznovanu, marele logofăt Balș, marele logofăt Pașcanu cu fiul său vistiernicul, și alți 12 boieri de toate treptele. Domnitorul a spus că e rușine pentru țara întreagă că s-a acționat împotriva sa și a îndemnat pe participanții la sfat să facă în așa fel ca în viitor să nu se mai nască asemenea neajunsuri. Marele logofăt Balș a răspuns că ar trebui să-i spînzure pe capii răscoalei, iar pe alți 5—6 răsculați să-i tragă în țeapă în locuri care erau în văzul tuturor, evident pentru a intimida poporul. Mitropolitul emoționat și cu lacrimile în ochi s-a opus propunerii lui Balș și a susținut că nu e bine să se provoace răzbunarea poporului, adăugînd că el s-a obligat prin jurămînt că nu i se va face nimic. Mitropolitul a căutat să demonstreze temeiurile juste ale nemulțumirii poporului, arătînd scumpetea mare a alimentelor de bază: kilogramul de cereale costă 14 piaștri, iar pîinea pînă la 50 de piaștri; ocaua de carne costă 10 parale, dar se vinde cu 18 parale [60]. Mitropolitul, susținînd că poporul a

[55] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 308.

[56] *Uricarul*, VII, p. 85; vezi și L. P. C., raportul lui Burian, Suceava, 5 iulie 1819.

[57] Raportul lui Raab din 5 iulie 1819 (*Hurmuzaki*, II, serie nouă, nr. 538, p. 540—541.

[58] Afirmația mitropolitului că poporul, prin intermedierea lui și cu mijloace pașnice, ceea ce trebuie admis căci nici un document nu spune că poporul ar fi fost înarmat, ar fi dorit să-și capete satisfacerea justelor lui plîngeri și că provocarea ar fi pornit de la arnăuți, care au închis porțile și au tras cu armele, se găsește într-un raport din Iași, datat 26 iunie 1819. Vezi: L. P. C.

[59] Scrisoarea lui Laz. Leon Bucovineanu din 23 iunie 1819 (*Uricarul*, VII, p. 84—85). Să se vadă și scrisoarea mitropolitului din martie 1820 (C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași*, București, 1888, p. 358).

[60] În raportul din 26 iulie 1819, administratorul plășii Suceava spune că aga Alecu Mavrocordat, întreținînd rău stațiunile de ciumă este autorul scumpirii cărnii și pîinii. Vezi L. P. C.

www.dacoromanica.ro

fost exploatat şi jefuit n-a fost deloc cruţător cu boierii care erau de faţă la consfătuire. Domnitorul, folosind prilejul care-l scotea din cauză, a dat şi el vina pe boieri, dar mitropolitul i-a reproşat cu fermitate că deşi a fost la el de trei ori şi i-a cerut să îndrepte neajunsurile, n-a fost ascultat, cu toate că în calitate de locţiitor al sultanului ar fi trebuit să ia imediat măsurile necesare. Tot în acest sfat s-a ajuns la concluzia că străinii şi nu moldovenii au provocat răscoala. Urma să se ceară consulatelor garanţii că supuşii lor nu vor mai provoca răscoale. Dacă totuşi o vor face vor fi expulzaţi [61].

Credem că tot ca urmare a acestui sfat de obşte, vistieria trimitea isprăvniciei Dorohoi — sigur că ordine similare s-au trimis şi la alte isprăvnicii, dar, ori n-au fost încă găsite, ori s-au pierdut — cu data de 15 iunie st.v. 1819 ordinul ca, pentru liniştirea locuitorilor, să ia măsuri de combatere a „scorniturilor de vorbe răsuflate", răspîndite de „răi alcătuiţi", care au provocat tulburările din Iaşi [62].

Deşi cu data de 11/23 iunie nu se mai poate vorbi de răscoală, neliniştea continuă totuşi, spiritele sînt agitate şi teama de o incendiere a oraşului persistă, motive pentru care mulţi boieri pleacă din Iaşi cu familiile lor [63]. Nemulţumirile au la bază revendicările băneşti ale poporului căruia fostul domnitor, Callimachi, care acum e ca un simplu particular la Iaşi, păzit de arnăuţi [64], i-a făgăduit despăgubiri pentru pierderile cauzate de măsurile luate la combaterea ciumei. Consulii, văzînd că se întîrzie cu plata despăgubirilor făgăduite, ar şi fi cerut plata prin Agenţia austriacă [65].

În legătură cu suma făgăduită de Callimachi ca despăgubire ştirile sînt contradictorii : unele spun că fostul domnitor ar fi pus la dispoziţia Agenţiei austriece şi consulului rus cîte 100 000 de piaştri [66]; după alte ştiri, Callimachi înainte de a părăsi Iaşul la 25 iulie, ar fi lăsat boierilor Roznovanu şi Sturdza, garanţii săi, suma de 90 000 de piaştri, urmînd ca aceştia, dacă ancheta care se face împotriva lui îl va găsi vinovat, să plătească despăgubirile cuvenite poporului [67].

Dar greutăţile financiare ale fostului domnitor Callimachi erau sporite şi de unele datorii contractate de slujbaşii săi şi în numele său. După cum scrie Raab în raportul din 23 iulie 1819, situaţia financiară a fostului domnitor se prezenta ca un faliment. Caimacamii noului domnitor, postelnicul Mano şi Rizo, care anchetau mărimea datoriilor, precum şi cauza contractării lor, „se miră de plîngerile de tot felul şi de procedeele condamnabile" ale slujbaşilor domneşti, folosite, „cu ocazia contractării datoriilor". Raportul lui Raab ne arată cauza datoriilor : e vorba de 700 000 de piaştri pe care Callimachi îi datorează ţăranilor din districtele Vaslui, Bîrlad, Fălciu, Galaţi şi Focşani pentru cerealele colectate şi trimise la Constantinopol. Callimachi refuză plata acestei sume — ati-

[61] L. P. C., documentul din 26 iunie 1819 ; *Hurmuzaki*, II, serie nouă, nr. 538, p. 540—541.

[62] *Documente privitoare la istoria economică a României. Oraşe şi tîrguri 1776—1861. Moldova. Seria A*, vol. II, Bucureşti, 1960, nr. 47, p. 78—79.

[63] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 308.

[64] L. P. C., raportul lui Burian, Suceava, 26 iulie 1819. Noaptea dormea la mănăstirea Galata de lîngă Iaşi (*Hurmuzaki*, II, serie nouă, nr. 540, p. 541—543).

[65] L. P. C., documentul din 26 iunie 1819.

[66] Ibidem, raportul lui Burian, Suceava, 5 iulie 1819.

[67] Ibidem, 30 iulie 1819.

www.dacoromanica.ro

tudine care stîrnea nemulțumiri juste — sub motivul că la Constantinopol are de încasat un milion de piaștri, sumă contestată însă de legația imperială rusă [68].

Un document ne-a păstrat și numele unuia dintre boierii îmbogățiți „cu milioane", prin stoarcerea poporului, fiind în slujba lui Callimachi: acesta este comisul Teodor Negri care a avut de unde să pună la dispoziția fostului său stăpîn, acum strîmtorat, suma de 50 000 de piaștri [69].

★

E foarte posibil ca Scarlat Callimachi, surprins nepregătit de răscoala tătărășenilor, să fi cerut ajutor pașei de la Brăila, așa după cum spun unele informații inedite pe care le folosim. Acesta nu ar fi dat curs cererii căci astfel s-ar fi încălcat tratatul din 1812 încheiat de Poartă cu Rusia și ar fi supărat această țară, dîndu-se loc la complicații care trebuiau evitate. Oricît de tainic s-ar fi cerut acest ajutor fapt cert este că atunci cînd s-a aflat public despre el, lumea s-a îngrozit, cunoscînd din veche experiență ce înseamnă oști turcești în țară. De teama turcilor, care se spunea că deja sînt pe drum, ieșenii au avut un motiv în plus de îngrijorare. Unii negustori din capitala Moldovei au fugit spre Botoșani, răspîndind prin însăși prezența lor, spaima. Locuitorii din acest oraș, precum și din satele învecinate, dînd crezare și unui nou zvon că turci și tătari ar fi jefuit și devastat Hîrlăul și unele sate, ba omorînd chiar oameni, au fugit pe unde au putut spre a se salva, părăsindu-și casele și gospodăriile. Evident că la o asemenea bejenie au fost și pagube, mai ales în vite. La intervenția isprăvniciilor din Botoșani și Hîrlău lumea bejenită a fost convinsă de netemeinicia zvonului și s-a întors acasă [70].

Zvonul acesta a pus în stare de alarmă pe austrieci care se temeau ca trupele rusești să nu intre în Moldova spre a o apăra față de trupele turcești [71].

Zvonul cu chemarea turcilor, după Raab care e bine informat, ar fi fost opera unor uneltitori — asupra activității cărora vom reveni — interesați să provoace cît mai multă neorînduială în Moldova [72]. Într-o notă a lui Raab scrisă din Iași la 20 iulie 1819 se spune că zvonul a fost născocit chiar de anturajul lui Scarlat Callimachi, acum cînd acesta părăsește țara, spre a abate atenția poporului de la el [73].

★

Față de cele expuse pînă aici nu este de mirare că viața capitalei și a Moldovei chiar era paralizată: justiția nu mai funcționează, hoții, probabil din cauza grupării arnăuților la Iași pentru paza lui Callimachi și a capitalei,

[68] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 311. Din cauza datoriilor pe care le lăsa în urmă, Callimachi nu se prea simțea în siguranță în Moldova. De aceea caimacamii și vistiernicul au luat toate măsurile ca să nu i se întîmple nimic neplăcut pe drumul de la Iași la Focșani. Din cauza fricii, Callimachi pe acest drum de întoarcere la Constantinopol, nu petrecea noaptea în capitalele de ținut ci pe la moșiile boierilor, fără îndoială prieteni ai săi (*Ibidem*).

[69] *Hurmuzaki*, II, serie nouă, nr. 540, p. 541—543.

[70] L. P. C. documentul din 26 iunie 1819, rapoartele lui Burian. Succeava, 27 iunie, 5 și 26 iulie 1819 și raportul lui Raab, Iași, 20 iulie 1819.

[71] L. P. C., raportul din Liov, 24 iulie 1819 și cel din Onuth, 25 iulie 1819.

[72] *Hurmuzaki*, II, serie nouă, nr. 546, p 547—548.

[73] L. P. C.

www.dacoromanica.ro

umblă prin ţară [74], comerţul stagnează prăvăliile fiind închise, căci mai ales negustorii evrei şi-au pus marfa în locuri sigure, iar alţi negustori ar fi fugit spre Botoşani în urma zvonului că vin trupe turceşti în ajutorul lui Callimachi [75]. Bisericile Golia şi Sf. Spiridon au fost supraîncărcate cu lucrurile mai de preţ pe care le-au adus oamenii avuţi.

★

Documentele vremii mai pomenesc de răscoale care au avut loc la Roman, Galaţi, Focşani [76] şi Bucureşti [77]. Amănunte nu avem nici asupra datei, nici asupra evenimentelor în sine, petrecute în primele două oraşe. Documentele care pomenesc de aceste răscoale sînt datate 3 şi 5 iulie st.n. 1819. Deci răscoala din Iaşi a fost urmată numai la cîteva zile de răscoalele din Roman şi Galaţi.

Despre răscoala din Focşani, Raab ne spune că a avut loc în zilele de 27 şi 28 iunie 1819 şi că ar fi fost mai mare decît aceea de la Iaşi. Pentru înăbuşirea ei s-ar fi trimis, odată cu pacificatori, şi arnăuţi. La 2 iulie liniştea nu era încă perfect restabilită [78]. Amănuntele asupra acestei răscoale au făcut obiectul unui raport al starostelui agenţiei austriece din Focşani, Poppsohn, pe care Raab l-a înaintat cancelariei din Viena. Acest interesant raport încă n-a fost găsit. Dacă nu cunoaştem însă amănuntele asupra răscoalei, ştim în schimb ce au avut de pătimit capii răscoalei, 8 la număr, aduşi la Iaşi şi pe care boierii au cerut să fie pedepsiţi cu severitate, aşa cum s-a procedat cu cei prinşi la Iaşi [79].

Despre răscoala din Bucureşti — scrisoarea marelui vizir Mehmed Derviş, către Al. Suţu, domnul Ţării Româneşti, datată 26 iulie 1819, o numeşte „turburare", aşa cum numeşte, de altfel şi răscoala de la Iaşi — ştim foarte puţine amănunte : 25 de oameni au plecat din Bucureşti, pe ascuns, s-au adunat înarmaţi într-un judeţ, au făcut „răutăţi". Urmăriţi de oamenii stăpînirii s-au retras într-o mănăstire şi cu toate că s-au întărit au fost prinşi. Păcat că nu ni se spune numele judeţului, al mănăstirii şi ce rele au făcut cei prinşi [80].

E de subliniat că după răscoala de la Iaşi ţărănimea — aşa după cum raporta Burian, administratorul plăşii Suceava la 26 iulie 1819 — păcat că prea laconic — nu mai arată supunere faţă de ispravnici şi se poartă „foarte obraznic" cu autorităţile [81].

★

Se cuvine acum, după ce am arătat cum a decurs răscoala, să analizăm pe cît este posibil, cauzele ei aşa cum sînt prezentate acestea de

[74] Raportul lui Raab din 25 iunie 1819 (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 308). Vezi şi raportul lui Kreuchely din 23 iunie 1819 (*Hurmuzaki*, X, nr. LVIII, p. 54)

[75] L. P. C., documentul din 26 iunie 1819, rapoartele lui Burian, Suceava, 27 iunie şi 5 iulie 1819.

[76] O pomenire a acestor răscoale în L. P. C., raportul lui Burian, Suceava, 5 iulie 1819.

[77] *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Documente interne*, vol. I, Bucureşti, 1959, nr. 82, p. 148—149.

[78] Raportul lui Raab din 2 iulie 1819 (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 309—310); D. Constantinescu, *Însemnări...*, p. 277 şi urm.

[79] Raportul lui Solignac din 3 iulie 1819 şi raportul lui Raab din 5 iulie 1819 (*Hurmuzaki*, II, serie nouă, nr. 540—541).

[80] *Răscoala din 1821...*, nr. 82, p. 148—149.

[81] L. P. C.

www.dacoromanica.ro

către rapoartele reprezentanților Austriei, Prusiei și Franței la Iași, București și Constantinopol. Cum nu se cunosc încă rapoartele consulilor ruși din București și Iași în special, asupra evenimentelor din capitala Moldovei, ne vom opri numai acolo unde informația prezentă permite așa ceva.

1. Măsurile neomenoase și lipsite de echitate ale autorităților, luate pentru a se combate ciuma atît în capitală cît și în țară. Aceste mărturii ale lui Raab sînt acelea ale unui bun observator. Răspunzînd unei întrebări a cancelariei din Viena, dacă răscoala se datorește întîmplării sau unei influențe străine, Raab vorbește deschis de camarila domnitorului, care e fără conștiință și egoistă, de o administrație în care funcțiile se vînd, veniturile domnești se arendează, iar ministerul, încălcînd principiile de modestie, înțelepciune și prudență, urmărește numai îmbogățirea ; apoi activitatea serviciului sanitar care, pentru aplicarea măsurilor preventive și curative împotriva ciumei, a recurs la un monopol [82] (al cîtorva favoriți, adăugăm noi) ; în sfîrșit, un fapt care lovea imediat și dureros pe omul sărac : depunerea unei taxe de scutire (de la unele măsuri restrictive sanitare, completăm noi), pe care dacă n-o vărsai la „lazaretul de ciumă", mureai de foame, cum spune Raab. Nemulțumirea poporului mocnea sub cenușă, spune același, și exploatarea și oprimările au constituit un motiv suficient, fără a mai fi nevoie de o intervenție străină, la sfîrșitul domniei lui Callimachi, să determine poporul ajuns la disperare să facă orice pas [83].

Raab e de bună credință cînd afirmă cele de mai sus. Desigur că el prin „intervenție străină" a înțeles „cauză" a răscoalei. Da, în adevăr, cauzele răscoalei n-au fost născocite de cineva din lăuntru sau din afara țării. Motive pentru a justifica o revoltă existau de foarte mult timp Totuși existența cauzelor interne ale răscoalei din Iași nu exclude delcc activitatea unor uneltitori care asmuță pe nemulțumiți, din umbră. Ceea ce surprinde în răscoala de la Iași este momentul în care a izbucnit aceasta. Ce necaz atît de mare — te întrebi pe bună dreptate — s-a adăugat peste greutățile cele vechi și noi, prezentate atît de limpede de Raab, pentru ca de-abia la schimbarea de domnie din Moldova, cînd autoritatea de stat era mai slabă, de-abia atunci să izbucnească revolta populară, împotriva unor oameni, aga și hatmanul, cunoscuți de mult ca necinstiți și din cauza unor nedreptăți care au existat tot timpul domniei lui Callimachi și nu s-au agravat spre sfîrșitul domniei lui ?

---

[82] O știre contemporană spune că se „vindé carantinele pînă la o sută mii lei". Deci acela care arenda o carantină făcea tot ce putea ca să-și scoată banii arenzii cu un mare cîștig. Principele Scarlat Callimachi, prin schimbarea agăi și hatmanului, n-a făcut decît să confirme acuzațiile aduse acestor doi demnitari. Vezi Pomelnicul lui Enache Vasiliu din 12 iulie 1819. (V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, tomul X, partea B., București, 1902, p. 448—449). Vezi și raportul lui Kreuchely din 23 iunie 1819 (*Hurmuzaki*, X, nr. LXVIII, p. 52—53), precum și raportul lui Raab din 25 iunie 1819 (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 304—305). După cum raporta ambasadorul prusian la Constantinopol, von Schladen, și unii boieri au fost amestecați în jafuri (N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, II, București, 1896, p. 551). Tot pentru nemulțumirile cauzate de lazarete să se vadă și niște *Note despre domnia lui Scarlat Callimachi*, în N. Iorga, *Studii și documente*, III, București, 1901, p. 91.

[83] *Hurmuzaki*, II, serie nouă, nr. 538, p. 540—541 ; nr. 540, p. 541—543 ; nr. 545, p. 546—547. Vezi și *Note despre domnia lui Scarlat Callimachi*, în N. Iorga, *Studii și documente*, III, p. 91 ; raportul lui Raab din 25 iunie 1819, în N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 309.

www.dacoromanica.ro

2. Nemulţumirile supuşilor austrieci şi prusieni care, nevoind să se supună măsurilor generale sanitare, ar fi provocat răscoala [84]. Guvernul Moldovei, interesat ca vina izbucnirii răscoalei să nu fie atribuită cauzelor interne, a dat vina pe supuşii străini, ameninţînd chiar cu expulzarea lor dacă nu se liniştesc [85]. Că supuşii străini, meseriaşi şi negustori, loviţi direct prin restricţiile sanitare vexatorii au protestat la consulatele de care depindeau, e sigur. Că simpatizau cu răscoala poporului care le putea aduce cîştig de cauză fără riscuri, foarte posibil. Dar nu este nici o dovadă că tătărăşenii s-au răsculat din cauza supuşilor străini, căci nu aceştia îi speculau şi-i necăjeau de ani de zile. Apoi supuşii străini nici măcar n-au participat activ la răscoală. Cum erau destul de numeroşi în Iaşi, ar fi căzut şi dintre ei morţi şi răniţi cu ocazia evenimentelor de la curtea domnească, ceea ce s-ar fi consemnat în documentele vremii [86].

3. Hotărîrea lui Callimachi de a impune o nouă contribuţie în folosul oamenilor utilizaţi la carantine [87]. Dacă Pagé, gerantul Consulatului francez din Bucureşti, care ne dă ştirea aceasta, a fost bine informat, atunci fără îndoială că o nouă sarcină fiscală putea nemulţumi mult poporul sărac. Noi însă nu credem în această nouă impunere. Callimachi care ţinuse bine cumpăna între Rusia şi Turcia atîţia ani, era, chiar la sfîrşit de domnie, să fie atît de lipsit de abilitate şi să supere Rusia, cauzînd prin aceasta dificultăţi Turciei, printr-o nouă impunere, cînd ştia bine că vecina de la răsărit, care avea controlul financiar al Moldovei [88], n-ar fi admis aşa ceva?

4. Uneltirile adversarilor lui Callimachi, care se temeau ca nu cumva acesta, agreat de Poartă cum era, să rămînă mai departe în scaun, fapt care le-ar fi luat posibilitatea de a ocupa tronul Moldovei [89]. Admiterea acestei cauze a răscoalei ne duce direct la admiterea existenţei unor uneltitori care, evident, speculînd cu îndemînare nemulţumirile reale ale poporului, l-au putut împinge la revoltă.

5. Nemulţumirile cauzate de „jacuri şi năpăstuiri şi strămbătăţi ce au făcut domnul în ţară şi pe la tărguri"[90]. Deşi Raab spune despre Scarlat Callimachi că a fost un domnitor bun, adaugă că acesta a îngăduit favoriţilor să-l compromită şi să facă să sufere şi ţara [91]. E greu de admis că răs-

---

[84] Nota marelui postelnic moldovean Constantin Negri din 24 iunie 1819 (*Hurmuzaki*, X, nr. LIX, p. 55); raportul lui Kreuchely din 28 iunie 1819 (*Hurmuzaki*, X, nr. LXI, p. 55—56); scrisoarea lui Kreuchely din 29 iunie 1819 (*ibidem*, nr. LXII, p. 56); nota vornicului Andronachi Donici şi a banului Bucşănescu din 1 iulie 1819 (*ibidem*, nr. LXIII, p. 56); răspunsul lui Kreuchely din 4 iulie 1819 (*ibidem*, nr. LXIV. p. 57 şi nota 1 p. 57); rapoartele lui Kreuchely din 13 şi 31 iulie 1819 şi din 28 august 1819 (*ibidem*, nr. LXVI, LXXI şi LXXXIV, p. 58, 60, 68); notele vornicului moldovean Andronachi Donici din 9 şi 10 august 1819 (Ibidem, nr. LXXIV şi LXXV, p. 61).

[85] L. P. C. , documentul din 26 iunie 1819.

[86] Supuşi prusieni n-au fost printre morţi şi răniţi (*Hurmuzaki*, X, nr. LVIII, p. 54).

[87] Raportul lui Pagé din 24 iunie 1819 (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 383); *Hurmuzaki*, XVI, nr. MCMLXXXV, p. 1030.

[88] *Istoria Românei*, vol. III, p. 665, 703, 705.

[89] Raportul internunţiului Lützow din 10 iulie 1819 (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, II, Bucureşti, 1903, p. 552). Să se vadă şi raportul lui Pagé din 11 sept. 1819 (*Hurmuzaki*, XVI, nr. MCMLXXXVI, p. 1030; N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 384).

[90] N. Iorga, *Note despre domnia lui Callimachi*, în *Studii şi documente*, III, Bucureşti, 1901, p. 91.

[91] Raportul lui Raab din 25 iunie 1819, în N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 309.

www.dacoromanica.ro

coala din Iaşi a izbucnit din cauza acestei atitudini a domnitorului. În ceea ce priveşte acuzaţia directă care i se aduce nu avem date spre a ne pronunţa. Dar ne permitem o întrebare. Dacă luăm de adevărată insinuarea care se face la adresa lui Callimachi, de ce ţara l-a suportat în linişte atîţia ani de zile şi de ce s-a răsculat tocmai la sfîrşitul domniei lui, cînd şi aşa trebuia să plece?

6. Uneltirile unor puteri interesate. Ţările bănuite de acest lucru au fost Austria şi Rusia, care ar fi căutat un pretext de a intra în Principatele Române. Girantul consulatului francez de la Bucureşti, care ne transmite această informaţie, spune că de 20 de ani de cînd e în Principate nu s-a întîmplat ca românii să se revolte împotriva principilor lor [92]. Să analizăm afirmaţia lui Pagé.

Ambasadorul prusian la Constantinopol, von Schladen, spune în raportul său din 10 sept. 1819 că Poarta crede că influenţe din afară au provocat tulburările de la Iaşi [93]. Dacă ne gîndim cum a decurs răscoala, dacă luăm în considerare cererile poporului consemnate de Cantemir, cereri care dovedesc prezenţa în mijlocul poporului a unor conducători luminaţi, cu un nivel, în special politic, mai ridicat decît al sărăcimii răsculate, capabili să sintetizeze atît de bine dar şi atît de îndrăzneţ, aşa cum nu se făcuse pînă acum, doleanţele poporului, trebuie admisă existenţa unor interesaţi în provocarea de tulburări în Moldova. E locul să se sublinieze că răscoala de la Iaşi n-a fost îndreptată împotriva lui Callimachi şi a guvernării sale, ci a fost provocată cu alte scopuri, aşa cum vom arăta imediat. Dovada acestei afirmaţii sînt acele pamflete care au fost răspîndite în Iaşi, timp de patru zile în şir, începînd de sîmbătă 7 august st.n. 1819, dată la care Callimachi nu mai era domnitorul Moldovei, deci pamfletele nu erau îndreptate împotriva acestuia, scrise în greceşte şi româneşte sub formă de scrisori, adresate către mitropolit, caimacami şi bacalbaşa, prin care se contesta existenţa ciumei, se cerea desfiinţarea carantinelor, dschiderea caselor boierilor (sic); se mai imputa guvernului şi boierilor sărăcirea ţării, mizeria poporului, încetarea comerţului, scumpetea pîinii şi a cărnii. Autorii anonimi ai scrisorilor ameninţau cu o revoltă mai mare ca prima, dacă pînă la data de 10/22 august nu se vor satisface doleanţele poporului. De data aceasta, spuneau pamfletele, lumea va fi înarmată, va ataca pe boieri şi pe negustori şi va aprinde oraşul. Situaţia era foarte serioasă şi reprezentantul Prusiei la Iaşi socotea posibilă izbucnirea unei a doua răscoale [94]. Veşti neconfirmate oficial pretind că unul sau doi dintre autorii pamfletelor ar fi fost prinşi şi trimişi la ocnă [95]. Este limpede că ne aflăm în faţa unor uneltitori care lucrau pentru cineva [96]. Acei care le dăduseră sarcina de a provoca frămîntări în Moldova, văzînd că prima încercare de la Iaşi a dat greş [97], şi că acelaşi rezul-

[92] Raportul lui Pagé din 24 iunie 1819 (*Hurmuzaki*, XVI, nr. MCMLXXXV, p. 1030; N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 383.

[93] N. Iorga, *Acte şi fragmente...*, II, p. 556.

[94] Rapoartele lui Kreuchely din 7 şi 12 august şi din 13 sept. 1819 (*Hurmuzaki*, X, nr. LXXII, LXXVII, XCII, p. 60, 64, 74); L. P. C., raportul lui Prunkul, Suceava, 20 august 1819 şi cel al lui Burian, Suceava, 24 august 1819.

[95] Raportul lui Kreuchely din 12 august 1819 (*Hurmuzaki*, X, nr. LXXVII, p. 64).

[96] Raportul lui Pagé din 11 sept. 1819 (*Hurmuzaki*, XVI, nr. MCMLXXXVI, p. 1030).

[97] Probabil uneltitorii contau pe intransigenţa lui Callimachi. Or, acesta, acolo unde a putut, a făcut concesii, schimbînd pe agă şi hatman.

www.dacoromanica.ro

at negativ au avut şi răscoalele ulterioare pe care le-am amintit mai sus, a care am mai adăuga şi răscoala de la Săveni (raionul Săveni, regiunea Botoşani)[98], au continuat uneltirile cu alte mijloace care li se păreau mai potrivite spre a ajunge la acelaşi scop.

Mai este de subliniat un fapt care confirmă bănuiala noastră că ne aflăm în faţa unor interesaţi ca să provoace dezordini nu numai în Moldova ci şi în Ţara Românească: cam în acelaşi timp cînd aveau loc la Iaşi evenimentele pe care le-am arătat, se încerca ceva similar şi la Bucureşti şi dacă nu s-a ajuns la o adevărată răscoală totul se datoreşte vigilenţei autorităţilor care au luat măsuri prompte. Marele vizir Mehmed Derviş, în scrisoarea sa de răspuns din 26 iulie 1819 către Al. Suţu, domnul Ţării Româneşti, spune limpede: „este sigur totuşi că acele turburări ce s urmează una după alta în Iaşi şi Bucureşti sînt o urmare a aţâţărilor şi provocărilor"[99].

Pe baza celor de mai sus şi dacă luăm în considerare raporturile dintre Turcia şi Rusia după pacea de la Bucureşti din 1812, precum şi continuele tratative între aceste două ţări, fie pentru aplicarea clauzelor păcii, fie din cauza cererilor noi ale Rusiei[100], s-ar fi putut ca această ţară, care, pe baza hatişerifului din 1802 şi a aşezămîntului (regulamentului) din 1804, reînnoit în 1814 şi modificat în 1818, „act fundamental" cum îl numeau ruşii şi care dădea ambasadorului rus de la Constantinopol, prin mijlocirea consulilor din Bucureşti şi Iaşi, „dreptul de control asupra politicii fiscale a celor două ţări române"[101], să fi căutat, prin agenţi ai săi, să slăbească poziţia Turciei în timpul acestor tratative prin provocarea de mişcări în Moldova şi Ţara Românească, fapt care ar fi arătat că Poarta nu este în stare să menţină liniştea şi ordinea în aceste ţări[102]. Din documentele contemporane cu evenimentele de care ne-am ocupat, publicate mai de mult, cunoaştem numele a două persoane, cu supuşenie rusească, care s-au comportat suspect în Moldova: croitorul Warschauer, care a fost expulzat[103], şi principele sîrb Jovo Ratzkowicz, „instigator cunoscut"[104], „şi unul dintre principalii aţîţători ai răscoalei"[105], ofiţer în armata rusă, care a făcut înrolări secrete, luînd şi jurămîntul de la persoanele recrutate. Scopul uneltirilor lui Ratzkowicz era de a menţine starea de încordare spre a se ajunge la o „explozie", ceea ce poate însemna război între Rusia

[98] Raportul lui Raab din 2 iulie 1819 (N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 309–310); D. Constantinescu, *Însemnări...*, p. 277 şi urm.

[99] *Răscoala din 1821...*, nr. 82, p. 148–149.

[100] N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, V, Gotha, 1913, p. 234–237; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, IX, ed. a III-a, Bucureşti, 1930, p. 279 şi urm.

[101] *Istoria României*, vol. III, p. 665, 703, 705, 721. Această situaţie a Moldovei în raport cu Rusia era îndeobşte cunoscută şi de acea poporul răsculat de la Iaşi, referindu-se la această situaţie de drept a Rusiei, cerea ca problema născută prin aceste evenimente să fie discutată de consuli. Callimachi a găsit cererea întemeiată şi a ordonat ca postelnicul Alecu Beldiman şi spătarul Cazimir să studieze problema. Vezi: L. P. C., documentul din 26 iunie 1819. Cf. Gabriel Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, tome deuxième 1789–1856, Paris, 1900, p. 17–18, 88, 326–327, 343–344, 358–359, 377–378.

[102] Raportul lui Raab din 20 august 1819 (*Hurmuzaki*, II, serie nouă, nr. 545, p. 546–547).

[103] Rapoartele lui Kreuchely din 7 şi 28 august 1819 (*Hurmuzaki*, X, nr. LXXII şi LXXXIV p. 60, 68).

[104] *Hurmuzaki*, II, serie nouă, nr. 545, p. 546–547, raportul lui Raab din 20 aug. 1819.

[105] *Hurmuzaki*, X, nr. LXXXIV, p. 68, raportul lui Kreuchely din 28 august 1819.

www.dacoromanica.ro

și Turcia. Nu se știe dacă boieri moldoveni au participat la uneltirile acestui instigator. Ratzkowicz a fost silit să plece din Iași [106].

Despre „oameni rău intenționați, care caută prin toate mijloacele posibile să nemulțumească acest popor (moldoveni), în nădejdea că se va ajunge la o schimbare, care după ei, a întîrziat prea mult", vorbește girantul consulatului francez din București, Pagé, în raportul său din 11 sept. 1819 [107].

Folosind cu îndemînare nemulțumirile vechi și noi ale poporului, uneltitorii și-au ales ca moment al începerii acțiunii tocmai timpul cel mai potrivit cînd Moldova, din cauza schimbării de domnie, era mai puțin aptă de rezistență față de un șoc produs de o răscoală.

Dacă pentru Rusia se poate admite interesul de a cauza dificultăți Turciei prin complicarea situației din Moldova, nu tot așa e pentru Austria. Această țară, văzînd că Rusia, pentru a intimida Turcia și a o sili să-i satisfacă cererile, înaintează din toate părțile cu 100 000 de soldați spre Moldova, și-a concentrat și ea 60 000 de soldați în Galiția pentru paza granițelor [108]. Măsura era de prevedere căci Austriei nu-i era indiferent dacă rușii vor intra cu trupele în Principatele Române, așa cum se spunea [109]. De aceea ar fi de neconceput ca guvernul austriac să fi fost atît de naiv încît, prin provocarea de dezordini în Moldova, să înlesnească Rusiei intrarea în Principatele Române, ceea ce, tocmai, ar fi voit să nu aibă loc.

✱

Acestea sînt ultimile știri pe care le avem atît asupra răscoalei de la Iași și a complicațiilor la care a dat loc acest eveniment, cît și asupra sfîrșitului domniei lui Scarlat Callimachi. E demn de amintit că despre răscoala de la Iași s-a scris și în ziarele Europei apusene, așa cum ne relatează Gheorghe Bogdan, un moldovean desțărat care, plecat pentru studii și căutarea sănătății la Paris, cam pe la anul 1803, murea înainte de aprilie 1830 fără să-și fi revăzut țara de baștină. Gheorghe Bogdan, luîndu-se după ziare, socotea răscoala de la Iași ca făcută pentru alungarea grecilor, condiție ca moldovenii să fie fericiți [110].

[106] Vezi rapoartele lui Raab din 20 august și cel al lui Kreuchely din 28 august, citate mai sus.

[107] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, p. 384.

[108] Rapoartele lui Pagé din 4 decembrie 1819 și 3 sept. 1820 (*Hurmuzaki*, XVI, nr. MCMLXXXVII și nr. MCMLXXXVIII, p. 1031).

[109] Raportul lui Pagé din 6 sept. 1820 (*Hurmuzaki*, XVI, nr. MCMLXXXIX, p. 1031—1032).

[110] N. Iorga, *Vicisitudinile celui dintîi student moldavean la Paris : Gh. Bogdan*, în „Acad Rom. Mem. Secț. Ist"., S. III, t. XIV, București, 1933, p. 375 și passim.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

ÎN LEGĂTURĂ CU COMPONENȚA SOCIALĂ A PANDURILOR DIN OLTENIA PARTICIPANȚI LA RĂZBOIUL RUSO-TURC (1828—1829).

DE

IOAN I. NEACȘU

Problema componenței sociale a pandurilor a fost analizată pînă acum în legătură cu participarea lor la lupta împotriva pazvangiilor și la războiul ruso-turc din 1806—1812 [1], precum și la răscoala populară din 1821 [2]. Ne vom ocupa în rîndurile ce urmează de aceeași problemă cu ocazia participării pandurilor la războiul ruso-turc din 1828—1829.

După înăbușirea răscoalei populare din 1821 în Țara Românească cu ajutorul armatelor otomane, conducerea țării i-a atras pe panduri în slujba spătăriei, pentru a le atenua spiritul lor de revoltă. Astfel, pe la 16 iulie 1822, caimacamul Craiovei a înființat breasla pandurilor [3]. Pînă la începerea războiului ruso-turc din 1828—1829 ei au fost utilizați de spătărie împotriva acțiunilor cetelor de haiduci și împotriva incursiunilor elementelor jefuitoare venite din sudul Dunării. În acest fel stăpînirea, pe de o parte, a reușit să atenueze spiritul de revoltă al masei pandurilor, care a fost pusă sub conducerea unei părți dintre căpeteniile lor, în special a celor din categoria socială a micilor boieri. Pe de altă parte, căpeteniile pandurilor, care au avut un rol mai important pe timpul răscoalei din

[1] Ioan I. Neacșu, *Cu privire la componența socială a locuitorilor din Oltenia participanți la lupta împotriva pazvangiilor și la războiul ruso-turc (1806—1812)*, în „Studii", XIV (1961), nr. 5, p. 1205—1209.

[2] I. Neacșu, *Oastea pandurilor condusă de Tudor Vladimirescu în răscoala din 1821*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea a II-a, Edit. Acad. R. P. R., București, 1954, p. 1009—1018; idem, *Lista cu numele pandurilor și căpeteniilor lor care au participat la răscoală sub conducerea lui Tudor Vladimirescu...*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I, Edit. Acad. R P. R., București, 1957, p. 391—451; idem, *Participarea locuitorilor satelor din Olteniia la răscoala din 1821*, în „Studii", XI (1958), nr. 2, p. 97—114.

[3] *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. V, Edit. Acad. R. P. R., București, 1962, p. 149.

www.dacoromanica.ro

1821 au fost urmărite, arestate și ucise pentru a rupe masa pandurilor de conducătorii lor firești.

După izbucnirea războiului ruso-turc, la 14 aprilie 1828, pandurii, organizați pe batalioane, au participat activ la lupta de eliberare națională, alături de armatele rusești.

Ca și în războiul precedent din 1806—1812, pandurii români s-au înrolat ca „volintiri" pentru apărarea țării și a căminurilor lor împotriva invaziei Imperiului otoman. Acești panduri au fost recrutați de Ioan Solomon cu autorizația comandamentului armatei ruse, care i-a pus la dispoziție 3 500 de puști. Banii necesari pentru plata lefilor pandurilor „volintiri" au fost primiți de la Vistieria Țării Românești, dintr-un fond anume destinat în acest scop.

În legătură cu participarea pandurilor și căpeteniilor lor la războiul ruso-turc (1828—1829), avem numeroase mărturii documentare din care rezultă, în special, că simpli panduri au primit decorații și atestate de vitejie sau au fost răniți și omorîți în lupte pentru independența țării de sub stăpînirea otomană. Numele acestor panduri sînt legate pentru totdeauna de memorabilele lupte de la Calafat, Cioroiu, Sisești, Băilești, Schela Cladovei, Cireșu etc. cu care prilej s-au distins, fiind admirați pentru vitejia lor atît de vrăjmași cît și de aliați. Totuși, după cum vom vedea mai departe, și aceste date sînt destul de puține pentru a ne da putința să facem o analiză mai cuprinzătoare asupra componenței sociale a pandurilor și căpeteniilor lor.

Vom încerca mai întîi să analizăm categoriile sociale ale pandurilor din satele județelor Olteniei. Materialul documentar cules din mai multe liste nominale ne dă posibilitatea să facem o analiză statistică mai amănunțită cu privire la participarea unor panduri la acest război. Atragem însă atenția că datele extrase din documentele care ne stau la dispoziție ne dau o situație precisă numai pentru 257 panduri locuitori ai satelor din Oltenia, la care se adaugă 9 mazili și boiernași trecuți la un loc cu locuitorii acelorași sate. Totuși și aceste date statistice sînt prea sumare pentru a putea trage concluzii precise cu privire la categoriile sociale ale pandurilor participanți la acest război, ținînd seama de faptul că întregul efectiv al acelorași panduri pe tot timpul duratei războiului a fost de circa 4 000 oameni. De aceea ele vor putea servi numai pentru o orientare generală asupra categoriilor sociale participante la război.

Cu toate că nu putem trage concluzii precise cu privire la categoriile sociale ale pandurilor din satele Olteniei, totuși ele nu trebuie să fie ignorate și subapreciate.

Din analiza tabloului statistic A. rezultă că județele Mehedinți și Gorj au dat cei mai mulți panduri participanți la război (județul Mehedinți = 99 și județul Gorj = 114). Analizînd acum categoriile sociale pe județe constatăm că la județul Mehedinți numărul clăcașilor depășește totalul moșnenilor și al moșnenilor amestecați cu clăcașii; în schimb, la județul Gorj numărul moșnenilor și al moșnenilor amestecați cu clăcașii, nu numai că depășește numărul clăcașilor, dar aceștia din urmă abia dacă sînt reprezentați. Analizînd situația celorlalte județe constatăm că la județul Dolj numărul clăcașilor predomină pe cel al moșnenilor și al moșnenilor amestecați cu clăcașii; la județul Vîlcea numărul moșnenilor și al moșnenilor amestecați cu clăcașii depășește numărul clăcașilor, în schimb

www.dacoromanica.ro

A. **Participarea la război a panduriior din satele Olteniei**[4]

Județe	Moșneni	Moșneni sau clăcași [5]	Clăcași	Cu categoria socială nestabilită	TOTAL	Mazili și boiernași
I. Mehedinți	24	12	61	2	99	3
II. Gorj	57	47	4	6	114	5
III. Dolj	4	1	19	1	25	1
IV. Vîlcea	7	5	5	2	19	—
Total	92	65	89	11	257	9

nu avem nici un reprezentant dintre panduri la județul Romanați. Nu trebuie să pierdem din vedere numărul pandurilor cărora nu le-am putut stabili categoria socială, deoarece sînt trecuți în documente fără indicația satului sau în sate cărora nu le-am putut stabili categoria socială. De asemenea, trebuie să ținem seama de faptul că la toți cei de mai sus se adaugă un număr de mazili și boiernași, care s-au aflat în rîndurile pandurilor. În general, situația statistică scoate în evidență că pandurii au fost aproape în egală măsură proveniți din rîndurile moșnenilor și clăcașilor.

În legătură cu tîrgoveții care au fost panduri din orașele Olteniei datele culese din documentele amintite și din alte publicații ne dau știri despre 16 tîrgoveți, la care se adaugă doi boiernași.

B. **Participarea la război a pandurilor din orașele Olteniei**[6]

Orașe	Tîrgoveți	Boiernași
1. Cerneți	9	1
2. Craiova	4	1
3. Tîrgu-Jiu	3	—
Total	16	2

[4] Serv. Arh. Turnu-Severin, dos. 2278/1832 roșu, f. 2, 4–6^{v}, 12–12^{v}, 13–14^{v}, 53, 54, 56–57, 69; Arh. Ist. Centrală, *Ad-tive noi. Depart. Vistieriei Ț. Rom.*, dos. 4. 943/1832 roșu, f. 75–77, 86–86^{v}, 87–89^{v} 100–102, 110–112^{v}, 113–115, 118–119, 131–132^{v}, 146–148, 149–149^{v}, 165–171, 173–179. Stabilirea componenței sociale a fost făcută pe baza următoarelor catagrafii: Arh. Ist. Centrală, *Ad-tive vechi, Vistieria Ț. Rom.*, dos. 2379/1820, f. 1–242; *același fond*, dos. 2351/1808 f. 1–119^{v}; T. G. Bulat, *Divizunea proprietății rurale în Oltenia la 1837*, în „Arhivele Olteniei" IV (1925), p. 105–111; I. Popescu-Celieni, *Biserici, tîrguri și sate din județul Vîlcea*, Craiova, 1941, 138+X p. +1 h.; P. Poni, *Statistica răzeșilor*, București, 1921, 220 p.

[5] E vorba de panduri din sate mixte (moșneni și clăcași).

[6] Aceleași izvoare de la nota 4.

www.dacoromanica.ro

Acest tablou statistic ne permite să constatăm că tîrgoveții din Cerneți au dat cei mai mulți panduri care au participat la război. În schimb, orașele Rîmnicu-Vîlcea și Caracal nu au dat nici unul. La cei de mai sus se adaugă boiernașii din orașele Cerneți și Craiova, care s-au aflat în rîndurile pandurilor.

Cu privire la categoriile sociale ale căpeteniilor de panduri participanți la acest război, datele culese ne dau informații despre 49 dintre ele.

C. Participarea la război a căpeteniilor de panduri [7]

Categorii sociale	Total
1. Negustori	1
2, Moșneni	6
3. Moșneni sau clăcași [8]	7
4. Clăcași	15
5. Tîrgoveți	3
6. Boieri mici, boiernași de țară și mazili (cu moșii și fără moșii)	12
7. Cu originea socială neidentificată	5
Total	49

Ultimul tablou statistic scoate foarte bine în evidență numărul mare al căpeteniilor de panduri din categoria socială a clăcașilor (15) față de restul celorlalte categorii. Imediat după clăcași urmează cei din categoria boierilor mici, boiernașilor de țară și mazililor (12), care au fost în special comandanți de batalioane de panduri sau căpetenii mai importante („*nacialnici*") Exemple: Mihalache Ciupagea, Gheorghe Magheru, Ioan Solomon, foști mai înainte în slujba spătăriei.

Mai constatăm că o parte din panduri au fost participanți la răscoala din 1821, iar unii dintre ei au luat parte și la războiul ruso-turc din 1806—1812.

Analiza datelor statistice cuprinse în cele trei tablouri ne înfățișează categoriile sociale ale pandurilor care au luat parte ca „volintiri" alături de armata rusă în cadrul războiului ruso-turc (1828—1829).

[7] Aceleași izvoare de la nota 4. În plus se adaugă: Col. I. Solomon, *Din vremea lui Tudor Vladimirescu (1821). Amintirile colonelului... După ediția din 1862 (Biografia Polcovnicului Ioan Solomon)*, Craiova, iunie, 1862). Vălenii de Munte, 1910, VI+63 p.; Ion Ghica, *Polcovnicul Ioniță Ceganu* (în Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri* /I, Ed. Biblioteca pentru toți, /f. a./, p. 51—63); E. Cerchez, *Din vremuri trecute*, București, /f. a./, 239 p.

[8] E vorba de căpeteniile de panduri din sate mixte (moșneni și clăcași).

www.dacoromanica.ro

Datele de mai sus ne permit să presupunem că pandurii au fost recrutaţi în egală măsură din rîndurile moşnenilor şi clăcaşilor.

Comparînd acum categoriile sociale ale pandurilor participanţi la răscoala din 1821 cu cele ale pandurilor din războiul ruso-turc (1828—1829), constatăm o schimbare a proporţiei participării celor proveniţi din rîndurile clăcaşilor şi moşnenilor.

În timp ce pe timpul răscoalei din 1821 numărul pandurilor proveniţi din rîndurile clăcaşilor constituia o majoritate zdrobitoare, în acest ultim război numărul clăcaşilor a descrescut foarte mult, ajungînd aproape la egalitate cu numărul pandurilor proveniţi din rîndurile moşnenilor. Faptul se explică prin aceea că boierimea, care a condus recrutarea pandurilor pe timpul războiului, a reuşit să împiedice înrolarea pandurilor proveniţi din rîndurile clăcaşilor, pentru a nu li se micşora numărul braţelor de muncă pe moşii. Acest lucru nu putuse fi împiedicat pe timpul războiului ruso-turc (1806—1812), cînd datorită participării continue a pandurilor, timp de şase ani, la operaţiunile militare, ei au avut pierderi simţitoare în lupte şi în acelaşi timp oştirea pandurilor a fost mult mărită, în special către sfîrşitul războiului, fapt ce a determinat conducerea ţării să completeze efectivele lor cu elemente din alte categorii sociale în afară de moşneni. În timpul răscoalei din 1821, ei au răspuns chemării lui Tudor Vladimirescu şi s-au înrolat în oştirea răscoalei pentru recîştigarea privilegiilor de care fuseseră deposedaţi de către domnitorul Ioan Caragea.

După încheierea tratatului de pace de la Adrianopol (2/14 septembrie 1829), pandurii participanţi la războiul ruso-turc (1828—1829) au constituit nucleul armatei naţionale moderne din Ţara Românească în perioada Regulamentului Organic.

★

În concluzie, constatăm că pandurii din Oltenia, care au participat la lupta împotriva oştilor Imperiului otoman pe timpul războiului ruso-turc (1828—1829), au făcut parte — aproape în egală măsură — din categoriile moşnenilor şi clăcaşilor. De asemenea, mai reiese o largă participare a pandurilor din satele Olteniei, cu care prilej ei au dat dovadă de multă vitejie şi abnegaţie în lupta dusă împotriva Imperiului otoman.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

ASPECTE ALE COLABORĂRII PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN DIN TRANSILVANIA CU MIȘCAREA SOCIALISTĂ

DE

I. D. SUCIU

Problema colaborării dintre Partidul Național Român din Transilvania și mișcarea socialistă a fost relevată în istoriografia română în ultimii ani. În pactul încheiat la Găiceana (r. Adjud) între Ioan Slavici, Eugen Brote, Vasile Mangra și Roman Ciorogariu la 5—9 august 1907, la punctul 2, semnatarii stabileau să se apropie de Partidul Social-Democrat din Ungaria și pentru realizarea revendicărilor comune să colaboreze cu fruntașii acestui partid [1]. În comentariile celui care a descoperit și publicat acest document

[1] Miron Constantinescu, *Un document inconu (5—9 août 1907) concernant la lutte nationale de libération des Roumains de Transylvanie*, „Revue Roumaine d'Histoire", nr. 3, 1965, p. 574. Dăm mai jos și versiunea românească a pactului, comunicată de prof. Miron Constantinescu pentru care-i mulțumim : „Subscrișii, întrunindu-ne în timpul zilelor 5—9 august 1907, am stabilit pentru noi înșine următoarele puncte, de la care ne obligăm prietenește a nu ne abate nici unul fără știrea celorlalți.

1. Vom sprijini pe reprezentanții din Dieta ungară ai românilor cîtă vreme ei vor stărui asupra programului național și ne vom da silința să intrăm în legături și cu d-nii dr. A. Vaida și dr. Iuliu Maniu îndeosebi.

2. Vom căuta legături cu Partidul Socialist din Ungaria și în ceea ce privește punctele comune din programele noastre îl vom sprijini, ba vom primi chiar o lucrare comună cu el.

3. Vom căuta legăturile și cu croații pe care îi vom sprijini totdeauna cînd e vorba de naționalitate.

4. Ne vom feri de ori și ce conflict cu frații noștri greco-catolici și vom dezaproba cu toată hotărîrea ori și ce încercare de a produce ori de a accentua conflicte confesionale.

5. Ne vom feri de tot ceea ce poate să ne pună în conflict cu vreunul din partidele din România.

6. Rezolvarea potrivită cu interesele naționale a cestiunii religioase și a celei agrare în România nu o considerăm ca cestiune de partid, nici ca cestiune internă a României, ci ca cestiune de conservare națională ; vom stărui dar, ca să se facă cît mai curînd, combătînd cu toată hotărîrea pe cei ce o împiedică.

7. Ne vom da cu toată discrețiunea silința ca prin dl. I. Kalinderu să ținem pe m. s. regele Carol în curent despre tot ceea ce facem, vom primi legăturile directe a d-lui D. Sturdza, dacă d-sa va ține să le aibă și vom căuta să strîngem legături cu frații Brătianu și cu colaboratorii lor.

8. În ceea ce privește sarcinile rămase asupra noastră în urma proceselor de presă și de cînd cu înființarea « Tribunei » a cărei existență o considerăm azi asigurată prin sprijinul pu-

„STUDII", tomul 21, nr. 1, p. 89 102, 1968.

www.dacoromanica.ro

se menţionează că: „Se preconizează colaborarea cu Partidul Social-Democrat din Ungaria în ceea ce priveşte punctele comune ale programelor celor două partide (mai ales lupta pentru revendicările burghezo-democratice)" [2]. În continuare, autorul relevă acţiunea ziarului „Tribuna" din Arad pentru colaborarea celor două partide în problema agrară, naţională, ca şi în lupta pentru Unire [3]. Doi dintre semnatarii acestui pact, Roman Ciorogariu şi Vasile Mangra, făceau parte din redacţia „Tribunei". Cînd încheiau pactul, în august 1907, după marea răscoală ţărănească din vechea Românie, ei erau exponenţii unui curent foarte puternic din Partidul Naţional Român, manifestat de numeroşi fruntaşi, acela de apropiere faţă de mişcarea muncitorească reprezentată de Partidul Social-Democrat.

Această tendinţă se poate completa şi cu articole apărute în ziarul „Drapelul" din Lugoj, înfiinţat de Valer Branişte, iar din partea Partidului Social-Democrat, cu declaraţiile şi discursurile diferiţilor fruntaşi ai partidului, publicate în oficiosul „Adevărul".

Explicaţia acestei apropieri trebuie căutată în programul celor două partide. În platforma Partidului Social-Democrat şi a Partidului Naţional Român existau puncte comune pentru desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice, care impuneau această colaborare cu limitele şi condiţiile respective. În programul Partidului Social-Democrat din Ungaria care a fost adoptat la Congresul din 1903 de la Budapesta, între cele 26 de puncte, la punctul 1 era votul universal, direct şi secret, pentru toţi cetăţenii trecuţi de 20 de ani, indiferent de sex. Punctul 4 prevedea „drepturi egale pentru toate naţiunile din ţară" (Ungaria — *n. n.*) [4]. În ceea ce priveşte Partidul Naţional Român, deşi era un partid burghez, era exponentul unei burghezii oprimate şi a unei ţărănimi sărăcite şi exploatată de latifundiari. Fruntaşii acestui partid îşi dădeau seama că atîta timp cît nu se va introduce votul universal nu vor reuşi să aibe o reprezentare proporţională cu numărul populaţiei în Parlamentul din Budapesta. Iată de ce în punctul şase al platformei Partidului Naţional Român se prevedea votul universal. Prin punctul 4 al platformei Partidului Social-Democrat, acesta devenea apărătorul şi aliatul naţiunilor oprimate din monarhia austro-ungară.

★

Colaborarea între cele două partide se accentuează îndeosebi începînd cu anul 1903 cînd mişcarea muncitorească ia un mare avînt în Banat şi Crişana. Organizaţiile Partidului Social-Democrat devin foarte puternice, îndeosebi în comitatele Bihor, Arad, Timiş şi Caraş. Cît de puternice erau organizaţiile socialiste reiese din-r-un discurs al lui Valer Branişte, în care

---

blicului, vom căuta să ne descărcăm prin repartizări făcute între noi şi prin abonamente adunate în România şi nu vom cere, dar vom primi dacă ni se va fi oferind, ajutor şi de la guvernul României.

9. Vom profita de împrejurări să obţinem un ajutor băneşc pentru conservarea naţională şi religioasă a românilor din diecesa Orădii Mari, pe care îi socotim ca fiind cei mai expuşi. Eugen Brote, R. Ciorogariu, V. Mangra, Ioan Slavici».

[2] *Ibidem*, p. 576.

[3] *Ibidem*.

[4] *Programul Partidului Social-Democrat din Ungaria*, „Adevarul", nr. 9 (16 septembrie) (II), 1911, p. 3—4.

www.dacoromanica.ro

spunea că, în 1906, numărul membrilor din organizația Partidului Social-Democrat din Lugoj a ajuns la 3000, ceea ce însemna că a cincea parte din totalul populației Lugojului simpatiza mișcarea-socialistă [5].

În fața avîntului mișcării muncitorești, Ioan Russu-Șirianu este primul dintre fruntașii români care ridică problema colaborării Partidului Național Român cu Partidul Social-Democrat. „În programul nostru național — spune Russu-Șirianu — sînt formulate dorințe pentru care luptă și socialiștii". Punctele comune celor două partide — după Russu-Șirianu — sînt : votul universal și secret, ca și egala îndreptățire. Deoarece și socialiștii luptă pentru realizarea acestor deziderate, Russu-Șirianu cere să nu se discute punctele ce deosebesc cele două partide, ci numai cele care le apropie„ pentru ca să fie posibil între noi o alianță întru a răsturna oligarhia ce ne domină". Și în trecut ca și acum tactica obișnuită cerea ca cei oprimați să se unească spre a înlătura jugul comun. Deci, după Russu-Șirianu „... nimic nu ne împiedică nici pe noi să încheiem asemenea alianțe, să mergem alături de cei care vor și ei, în primul rînd, egala îndreptățire și desrobirea națiunilor de sub jugul unei clase perverse" [6].

Deci, Ion Russu-Șirianu, care deținea importanta funcție de director al ziarului „Tribuna" din Arad și mai tîrziu va fi unul dintre puținii deputați ai Partidului Național Român în Dietă, recunoaște marea forță a mișcării muncitorești și susține alianța celor două partide încă din anul 1903.

El nu era însă singurul dintre fruntașii Partidului Național Român care urmărea această alianță și apropiere față de clasa muncitoare. La 10 iulie 1903 începe greva muncitorilor de la Anina cu care se solidarizează și muncitorii de la Reșița. Prin numărul mare al participanților, ca și prin durată (68 zile), ea a fost una dintre cele mai importante greve. În timp ce greva încă dura, este convocată pe data de 24 august 1903 congregația comitatului Caraș-Severin în ședință extraordinară. Ședința a fost convocată în chestiunea fabricii de mătase ce urma să se înființeze în Lugoj. Pe ordinea de zi a adunării erau zece puncte, între care nu figura problema atît de acută a greviștilor de la Reșița și Anina. Autoritățile comitatense căutau să treacă sub tăcere nemulțumirea muncitorilor. Spre a dejuca manevra funcționarilor comitatensi, încă înainte de a se intra în ordinea de zi, Coriolan Brediceanu, membru marcant al Partidului Național Român și deputat în Dietă, aduce în discuția congregației comitatului problema greviștilor. Brediceanu interpelează pe vicecomitele Carașului despre cauza prelungirii grevei, mai ales că știa că autoritățile comitatense au intervenit pentru aplanarea ei. Convingerea lui Brediceanu era că autoritățile de stat nu țineau socoteală decît de interesele societății, nu și ale muncitorilor. „Societatea aceasta — spune Brediceanu — care zace ca un munte pe conștiința și libertatea lucrătorilor și a populației de pe teritoriul întinselor sale proprietăți ... e rigidă, nemiloasă față de soarta amară a amăriților lucrători și de aceea o grevă a lucrătorilor ... durează neîndătinat de lung, pînă istovește și sleiește și rămășițele puterii de rezistență a sclavilor lucrători". Brediceanu cere vicecomitelui să-i comunice care-i cauza prelungirii grevei și ce au întreprins autoritățile comitatense pentru aplanarea ei [7].

---

[5] „Drapelul", nr. 6 (11/27 ianuarie), (VI) 1906, p. 2.
[6] I. Russu-Șirianu, *Propaganda socialistă*, „Tribuna", nr. 73 (5 mai), (VII) 1903, p. 1.
[7] „Drapelul", nr. 94 (25 august), (III) 1903, p. 1—2.

www.dacoromanica.ro

Vicecomitele răspunde că între motivele pentru care nu se poate ajunge la o înţelegere cu greviştii este şi pretenţia lor de a fi reprimiţi în întreprindere cei 119 muncitori care au iniţiat şi condus greva, deci fruntaşii grevişti. La aceasta, Coriolan Brediceanu dă un răspuns prin care se solidarizează întru totul cu cauza muncitorilor, cerînd reprimirea lor de urgenţă: „Intenţiunea interpelării a fost să precipitez sfîrşirea grevei, din acest motiv iau la cunoştinţă deocamdată răspunsul d-lui vicecomite, trebuie însă să accentuăm, că izgonirea celor 119 căpetenii de lucrători din lucru, pentru că au intrat şi condus greva, e, pe cît de neleială, pe atît de nejustă, incorectă şi ilegală, căci îndreptăţirea grevei fiind recunoscută, participarea la aceea, sau conducerea aceleia nu este iertat a o folosi de cauză: a scoate pe lucrători din lucru. Tot sistemul terorismului e şi această manevră. Capii grevei delăturaţi, nimiciţi, turma apoi merge unde o mîni. Aştept deci cu tot dreptul ca onorata societate să primească pe cei 119 lucrători în lucru şi atunci se uşurează finalizarea grevei" [8].

Intervenţia lui Coriolan Brediceanu în favoarea muncitorilor grevişti de la Anina şi Reşiţa a produs un mare ecou în opinia publică română de atunci. Ziarul „Poporul român" din Budapesta salută cu entuziasm intervenţia: Coriolan Brediceanu — spune ziarul — „a apărat cu foc pe muncitorii din grevă şi a înfierat purtarea bruscă a societăţii, care pe toate terenele îşi arată puterea bazată pe milioanele adunate din sudoarea muncitorilor" [9]. Punctul de vedere susţinut de Coriolan Brediceanu a învins şi societatea a fost nevoită să reprimească pe cei 119 fruntaşi ai grevei.

Acţiunea de apropiere faţă de mişcarea muncitorească se intensifică în anii următori cînd intervin tot mai multe elemente de colaborare între cele două partide. La congresul Partidului Social-Democrat din Austro-Ungaria, ţinut la Triest în anul 1905, delegatul socialist din Ungaria, Buchingher, critică politica de asuprire a naţionalităţilor din Ungaria şi aduce în discuţia congresului, măcelul de la Aleşd. Editorialul ziarului „Tribuna" salută acest congres şi reproduce discursul delegatului Buchingher [10].

Un nou pas spre apropiere se face în urma întrunirii de la 28 mai 1905 a socialiştilor din Budapesta la care au participat 30 000 de oameni ai muncii. În cadrul adunării s-a vorbit cu simpatie de lupta deputaţilor naţionalităţilor în Dietă. Evenimentul acesta dă prilej ziarului „Tribuna" să-şi exprime simpatia faţă de mişcarea socialistă şi să reamintească necesitatea colaborării: „Ne pare bine că tocmai din partea socialiştilor vine recunoaşterea aceasta. La drept vorbind, ţinem mai mult la consideraţia lor decît la oricare alta. Idealurile pentru care luptăm noi sînt în deplină consonanţă cu ideile de progres şi umanitate ale vremii ... Iată de ce socialiştii nu ne pot fi decît soţi de arme fireşti, căci între postulatele programului nostru nu este nici unul care ar fi împotriva năzuinţelor lor. Din contra, sînt multe şi, mai ales, este cel cardinal, sufragiul universal necondiţionat, înscris în programul nostru" [11]. În continuare, autorul articolului arată anomalia sistemului de votare din monarhia austro-ungară: în timp ce, în Austria, la o populaţie de 25 878 280 locuitori sînt

[8] „Drapelul", nr. 94 (25 august), (III) 1903, p. 1—25
[9] „Poporul român" (Budapesta), nr. 33 (30 august), (III) 1903, p. 7.
[10] „Tribuna", nr. 91 (28 mai), (IX) 1905, p. 1.
[11] Ibidem, nr. 94 (1 iunie), (IX) 1905, p. 2.

www.dacoromanica.ro

7 089 479 alegători, în Ungaria, la o populație de 18 milioane locuitori nu sînt decît 1 056 664 alegători.

Începînd cu anul 1905, Partidul Social-Democrat pornește marea ofensivă pentru introducerea votului universal. Pe lîngă lupta parlamentară socialiștii organizează numeroase mitinguri în orașele mai importante. Ziarul „Adevărul", oficiosul secției române a Partidului Social-Democrat, invită Partidul Național Român să înceapă acțiunea concomitent: „Deoarece și naționaliștii au în programul lor votul universal ar fi nimerit dacă și dînșii ar începe o mișcare mai intensivă pentru acest scop. De altcum le aducem aminte de rezoluțiunile primite de adunările noastre, adică cine este cu noi pe acela îl sprijinim, iar cine nu,pe acela îl considerăm de dușman al poporului. La o parte cu neîncrederea, la luptă serioasă pentru votul universal, dacă într-adevăr voiți a îmbunătăți starea politică și economică a poporului român" [12]. Ca răspuns la această invitare, deputații Ion Russu-Șirianu, dr. I. Suciu și Ștefan Cicio Pop trimit scrisori de adeziune mitingului socialist de la Arad din 3 septembrie 1905. Adeziunile deputaților Partidului Național Român au fost primite cu satisfacție de adunare [13].

Marea demonstrație pentru obținerea votului universal organizată la 15 septembrie 1905 de socialiștii din Budapesta, la care au participat peste 100 000 de oameni ai muncii, este numită de corespondentul „Tribunei": „Ziua cea mare". „Am plecat cu deutații Russu-Șirianu și dr. Ștefan C. Pop ca să vedem defilarea — spune corespondentul « Tribunei » —. Și ceea ce am văzut ne-a pus cu adevărat în uimire. În șire dese de cîte opt se scurgea majestuos poporul de oameni. În grupul întîi erau culegătorii de litere ... După aceștia urmau celelalte bresle de lucrători". Autorul reportajului constată că „nici un partid din țară n-are organizațiunea Partidului Social-Democrat" [14].

Entuziasmat și impresionat de marea demostrație de la Budapesta, Ion Russu-Șirianu îi consacră un nou articol: „Astăzi, prin felul său de manifestare și prin numărul membrilor săi, Partidul Socialist este o forță" [15]. Devenind socialiștii atît de puternici, autorul ridică din nou problema solidarizării celor două partide „în agitarea unor anumite idei... În chestia votului universal am putea învăța mult de la ei. Tăria cu care au demonstrat ei înaintea parlamentului a fost impunătoare...". Deci, Russu-Șirianu conchide: „Nu vedem de ce lupta aceasta n-ar putea fi pornită pe același drum".

★

După 1900, mișcarea muncitorească din Austro-Ungaria ia un avînt deosebit, care se manifestă prin creșterea numărului de greve cu participarea a tot mai multor greviști. La aceasta contribuie și influența revoluției populare din Rusia de la 1905 [16].

Între grevele din acest timp, cea mai importantă este aceea a muncitorilor de la Oțelul Roșu (Ferdinandsberg) care s-a soldat cu 8 morți și 22 grav răniți. Ziarul „Drapelul" din Lugoj relatează felul în care s-au

[12] *Naționaliștii și votul universal*, „Adevărul", nr. 9 (1 septembrie), (III) 1905, p. 1.
[13] „Tribuna", nr. 156 (4 septembrie), (IX) 1905, p. 2.
[14] Ibidem, nr. 164 (16 septembrie), (IX) 1905, p. 2.
[15] I. Russu-Șirianu, *Forța socialistă*, „Tribuna", nr. 169 (24 septembrie), (IX) 1905, p. 1.
[16] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ed. a II-a, Edit. Academiei R. P. R. (Buc.), 1963, p. 355.

www.dacoromanica.ro

desfășurat evenimentele de la Oțelul Roșu, luînd apărarea muncitorilor uciși [17].

În congregația comitatului Caraș-Severin, Valer Braniște, fruntaș al Partidului Național Român, ia apărarea mișcării muncitorești: „Noi românii, care ca neam și ca partid luptăm pentru libertate, înțelegem mai bine frămîntările din care a răsărit în țara aceasta mișcarea socialistă, care nu caută numai să deie o existență demnă de om păturilor largi ale muncitorimii, ci și drepturi și libertate. Cu simpatie am urmărit această mișcare și unde i-am putut veni întru ajutor, am făcut-o, căci ... drepturile și libertățile la care tindem noi, nu sînt drepturi și libertăți particulare ori de clasă, ci drepturile și libertățile tuturor cetățenilor" [18]. În încheiere, V. Braniște cere guvernului să nu recurgă la măsuri „pentru înăbușirea drepturilor și libertăților publice, ci pentru garantarea acestor drepturi și libertăți pe seama tuturor cetățenilor".

Unitatea de acțiune pentru cîștigarea votului universal se accentuează în anul 1906. Manifestările ambelor partide sînt deosebit de active în acest sens și vor culmina prin fixarea atitudinii Secției române a Partidului Social-Democrat în problema naționalităților, care va lărgi sfera de colaborare dintre cele două partide. În ședința Dietei din 9 iunie 1906, Coriolan Brediceanu cere ca naționalitățile din Ungaria să fie egal îndreptățite cu populația maghiară în ceea ce privește numirea în funcțiile statului. În acest sens, C. Brediceanu cere guvernului să alcătuiască un tabel din care să se poată urmări cîți dintre funcționarii statului aparțin minorităților, căci, după convingerea lui, 99% dintre posturi sînt ocupate de maghiari și numai 1% din naționalități, deși acestea alcătuiesc mai mult de jumătate din populația țării [19]. Deputatul Emödi Ioszef, în aceeași ședință, acuză pe deputații Partidului Național Român că „s-au întovărășit cu socialiștii internaționali". Coriolan Brediceanu îi răspunde în ședința Dietei din 24 noiembrie 1906 cînd — luînd cuvîntul în problema votului universal pe care-l considera ca un drum nou ce trebuie întreprins — spunea: „Dacă în năzuința și munca noastră pentru deschiderea acestui drum ne întîlnim cu socialiștii ..., cu ce drept și cu ce rezonament am respinge noi pe acești tovarăși socialiști și democrați? "[20].

Lupta lui Coriolan Brediceanu din parlament era susținută și de conducerea Partidului Social-Democrat. La 18 noiembrie 1906 se organizează un nou miting la Budapesta pentru obținerea votului universal. Grossmann Miksa, fruntaș al Partidului Social-Democrat, în discursul ce-l ține, arată că realizarea votului universal pe baze democratice este „nu numai în interesul muncitorimii, ci și al naționalităților apăsate, deci ... toți trebuie să se reunească pentru dobîndirea drepturilor. Și dacă milioanele poporului vor ține laolaltă, vor fi destul de tari să cîștige și să realizeze aspirațiile lor" [21].

---

[17] „Drapelul", nr. 4 (23 ianuarie), (VI) 1906, p. 1 și nr. 5 (25 ianuarie), p. 1,
[18] Ibidem, nr. 6 (27 ianuarie), p. 2.
[19] Ibidem, nr. 73 (17 iulie), (VI) 1906, p. 1—3.
[20] Ibidem, nr. 129 (1 decembrie), (VI) 1906, p. 1—2.
[21] „Adevărul", nr. 34[illegible]

www.dacoromanica.ro

Ziarul „Drapelul" din Lugoj, de sub conducerea lui Valer Braniște, descriind mitingul îndeamnă la colaborarea celor două partide, care „trebuie să se unească într-o coaliție și trebuie să se alieze" [22].

În timp ce aceasta era starea de spirit în ambele partide, se produce declarația contelui Andrássy-fiul în Dietă, prin care anunță că va lupta „ cu toate mijloacele" împotriva naționalităților. Partidul Social-Democrat ia atitudine hotărîtă împotriva declarației, solidarizîndu-se cu naționalitățile oprimate. În ziarul „Adevărul" apare articolul *Nimicirea naționalităților*, care este cea mai frumoasă, cea mai edificatoare și completă expunere a atitudinii Secției române a Partidului Social-Democrat în problema naționalităților: „Noi, social-democrații, care stăm pe temelia internaționalismului, nu putem trece cu tăcerea peste această declarație, căci consecințele care vor urma din ea sînt de o însemnătate foarte mare pentru întregul popor din această țară. Nu sîntem naționaliști, dar ca un partid care luptă pentru libertățile tuturor popoarelor din această țară, protestăm cu indignare contra apăsării uneia sau celeilalte naționalități din această țară". Partea a doua a articolului este un vibrant apel la unire, adresat deputaților naționalităților: „Recunoaștem că azi sînteți singurii în Dietă care duc o luptă adevărat democrată. Dar lupta d-voastră este slabă, este izolată, căci în dosul vostru nu aveți o masă compactă, nu aveți milioanele poporului care să stea gata a vă veni în ajutor ... Veniți dar în mijlocul nostru, dați-ne ajutor să luminăm poporul... Veniți dar, uniți puterile voastre cu ale noastre și să începem lupta aceea, care va mîntui întregul popor din sclavia, din mizeria, din neajunsul în care se găsește. Veniți dar și ajutați, ca următorii noștri să vă binecuvînteze pentru lupta contra nesăturaților capitaliști, cărora nu le pasă de neam, ci numai de cîștigul pe care-l trag din sudoarea poporului muncitor" [23].

Articolul acesta, impresionant prin sinceritatea lui, a avut un mare ecou în rîndurile fruntașilor Partidului Național Român și consecința se poate urmări în modul de acționare a lor. Începe să se vorbească și în presă despre alianța dintre cele două partide. Vasile Goldiș face în luna iunie 1907 în Parlament interpelarea privitoare la „problema dizolvării tovărășiilor socialiste" care provoacă un tumult imens. Pornind de la premisa că dreptul de întrunire și de asociație e garantat de constituție, Goldiș își exprimă regretul că în Ungaria aceste drepturi nu sînt respectate. Interpelarea lui este întreruptă cu violență și urmată de vociferări în rîndurile deputaților majorității, așa încît după reluarea ședinței, din cauza atmosferei încărcate, Goldiș se limitează a întreba pe ministrul de Interne: dacă a dizolvat asociația zidarilor din Budapesta, cum poate motiva violarea dreptului de asociere? [24].

Tot ca o consecință a acestui articol este și încheierea pactului de la Găiceana. La puțin timp după încheierea acestui pact, Ion Russu-Șirianu ridică din nou problema cooperării între cele două partide. După ce analizează cele nouă puncte ale platformei Partidului Național Român, Russu-

[22] „Drapelul", nr. 125 (22 nov.), (VI) 1906, p. 2.

[23] *Nimicirea naționalităților*. „Adevărul", nr. 36 (9 dec.) (IV) 1906, p. 1.

[24] *Interpelația deputatului V. Goldiș în problema dizolvării tovărășiilor socialiste*, „Drapelul" nr. 62 (2/15 iunie), (VII) 1907, p. 1—2. Încă din nr. 1, 1907, „Drapelul" publică articolului Jászi Oszkár despre *Socialism și patriotism*.

www.dacoromanica.ro

Şirianu ajunge la concluzia că nu există nici o deosebire esenţială între programele celor două partide. Deci, deşi nu se poate ajunge la o alianţă, „o cooperare a ambelor partide este posibilă", mai ales că scopul este comun, acela al înlăturării clasei feudale maghiare : „Atît noi românii, cît şi muncitorimea ne simţim veşnic asupriţi şi adînc nemulţumiţi, pe cît timp hegemonia boierească, feudală şi maghiară, ne strîmtorează în firească noastră dezvoltare· Atît Partidul Naţional Român, cît şi Partidul Social-Democrat sîntem pătrunşi de o potrivă de convingerea că lupta aceasta perpetuă în Ungaria nu se poate curma şi sfîrşi altfel decît cu frîngerea clasei boiereşti dominante şi prin satisfacerea cerinţelor juste ale cetăţenilor care nu aparţin rasei maghiare" [25].

Pînă unde a mers colaborarea dintre cele două partide se poate vedea cu ocazia deschiderii Parlamentului din luna octombrie 1907. Delegaţia Partidului Social-Democrat, care s-a prezentat la preşedintele Parlamentului spre a cere legiferarea votului universal, a fost însoţită de deputaţii români, sîrbi şi slovaci [26].

Fruntaşul socialist din Bihor, I. Rozvani,care mai tîrziu va fi membru al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, ridică în „Szociálizmus" — revista teoretică a Partidului Social-Democrat — problema legăturilor dintre naţionalităţi şi mişcarea muncitorească : „Nu e permis ca partidul unei naţionalităţi să fie considerat ca un partid burghez..." — spune Rozvani. Prin aceasta, Rozvani înţelegea că, deşi burgheze, partidele naţionalităţilor apăsate, fiind exponentele unei burghezii oprimate, au multe puncte comune cu mişcarea socialistă. De aceea, mai departe, autorul militează pentru menţinerea şi adîncirea colaborării : „Interesul intelectualităţii unei naţionalităţi nu poate fi în contradicţie cu interesele proletariatului... Deci colaborarea trebuie menţinută şi pe mai departe : aşa va cuceri socialismul proletariatul naţionalităţilor" [27]. Horváth Zoltan, care reproduce articolul de mai sus, afirmă că colaborarea cu partidele naţionalităţilor s-a redus la obţinerea votului universal. Ori din articole publicate în oficiosul român al Partidului Social-Democrat reiese că această colaborare s-a extins şi în privinţa oprimării naţionale [28].

La sfîrşitul anului 1907 are loc un eveniment important în viaţa mişcării muncitoreşti din Ungaria : la Arad se întruneşte congresul Secţiei române a Partidului Social-Democrat. La congres urmau să participe din Bucovina G. Grigorovici, deputat socialist în Reichsrat, iar din România I. C. Frimu şi dr. Racovski. Încă înainte de începerea lucrărilor, Sever Bocu, redactor şef al „Tribunei" salută congresul, relevînd importanţa acestui eveniment politic : „...Congresul de mîine prezintă un deosebit interes pentru noi. Sînt multe puncte de întîlnire între programul Partidului Naţional şi al celui Social-Democrat". Cele două partide au atîtea ţeluri comune — spune Bocu — încît, încă 10—15 ani înainte, „vom merge

[25] I. Russu Şirianu, *O cooperare cu socialiştii*, „Tribuna", nr. 199 (21 septembrie), (XI), p. 1 2.

[26] „Tribuna", nr. 214 (12 octombrie), (XI) 1907, p. 4.

[27] Rozvány Jenö, *Szociál-democrata párt és nemzetiségek* (Partidul Social-Democrat şi naţionalităţile), „Szociálizmus", 1907, p. 543. Articolul e citat de Horváth Zoltan, *Magyar Századforduló*, Budapesta, 1961, p. 499 (informaţia comunicată de prof. L. Bányai, care a tradus şi textul şi căruia îi mulţumim).

[28] Vezi în acest sens, pe lîngă articolul citat *Nimicirea naţionalităţilor* şi articolul *Alarmă contra naţionalităţilor*, „Adevărul", nr. 139 (30 dec.), (IV) 1906, p. 1.

www.dacoromanica.ro

pe aceeaşi cale, luptînd mereu alături, unii de alţii". Bocu îşi exprimă satisfacţia că la congres va participa şi delegatul Bucovinei, dînd în acest fel o lecţie de solidaritate naţională Partidului Naţional Român : „Ceea ce am neglijat noi a face, de a ne întinde reciproc mîna cu fraţii noştri din Bucovina, continuînd tradiţia — deputaţii noştri nu menţin legături cu cei de acolo —, a rămas să o facă social-democraţii, ei să ne aducă aminte de interesele noastre comune cu fraţii noştri de acolo" [29].

Numărul următor al „Tribunei" publică o dare de seamă amănunţită asupra lucrărilor congresului. S-a hotărît ca sediul Comitetului Central al Partidului Social-Democrat să fie în Arad şi tot aici să se tipărească oficiosul partidului. Deputatul Grigorovici, aflînd că autorităţile nu-i dau voie să vorbească, n-a mai venit. În schimb, au participat din România, I. C. Frimu şi dr. Racovski. Acesta din urmă a fost împiedicat de autorităţi să participe la dezbateri. La închiderea congresului urma să se facă o serată literară, la care Racovski era programat cu o conferinţă. Dar autorităţile au admis ca el să ţină conferinţa numai dacă o va rosti în limba maghiară. Cum Racovski nu cunoştea această limbă, a fost nevoit să renunţe şi la rostirea conferinţei [30].

La şedinţele congresului participă şi Ion Russu-Şirianu. Impresiile şi le exprimă într-un articol care stîrneşte comentarii : „...M-am bucurat ascultînd în congresul socialist românesc cum un tînăr orator vorbea cu năcaz de Appony, care prin şcoală tinde la maghiarizarea noastră şi se pronunţă cu căldură pentru şcolile noastre româneşti... Şi congresul întreg îl aproba, iar eu mă simţeam ca în mijlocul fraţilor..." [31].

Nicolae Iorga, comentînd articolul lui Russu-Şirianu, se întreabă cum s-a putut face „naţionalizarea" Partidului Social-Democrat ? „Tribuna" îi răspunde că în congresul de la Arad „socialiştii români au sărit în apărarea şcolii româneşti confesionale şi s-au ridicat cu putere contra politicii de maghiarizare a guvernului" [32]. Deci, în congresul de la Arad, socialiştii au aplicat principiile anunţate în articolul *Nimicirea naţionalităţilor*, protestînd împotriva acţiunii de deznaţionalizare începută de guvernul maghiar.

Momentul cel mai important al colaborării dintre cele două partide îl constituie mitingul din 9 septembrie 1908, organizat la Arad de Partidul Social-Democrat. Adunarea a fost prezidată de muncitorul tipograf Ludovic Băbuţ. Secretarul social-democraţilor din comitatul Arad, Várga Ferencz, anunţă adunarea că a invitat pe toţi deputaţii domiciliaţi în Arad spre a-şi spune cuvîntul în privinţa votului universal. Cei doi deputaţi maghiari au refuzat să participe. Dintre deputaţii români, Nicolae Oncu şi-a scuzat absenţa din cauza bolii, iar Vasile Goldiş a trimis o scrisoare de adeziune.

Várga Ferencz invită pe Ştefan Cicio Pop să ia cuvîntul. Discursul lui „stîrneşte mare însufleţire". Este invitat apoi să vorbească Ioan Suciu. Aceasta „face o reprivire istorică asupra evoluţiei ideii democrate", amintind de revoluţia lui Doja şi promite că va lupta pentru cucerirea votului

---

[29] Sever Bocu, *Congres socialist român la Arad*, „Tribuna", nr. 283 (23 dec. /5 ian.), 1907, (XI), p. 2.

[30] *Ibidem*, nr. 284 (29 dec.), p. 4—5.

[31] I. Russu-Şirianu, *Naţionalizarea socialiştilor români*, „Tribuna", nr. 284 (29 dec.), (XI) 1907, p. 1—2.

[32] „Tribuna", nr. 7 (22 ianuarie) (XII) 1908, p. 1.

www.dacoromanica.ro

universal. În timpul manifestațiilor de seară, la cafeneaua „Kaiser", Ștefan Cicio Pop ține un nou „discurs înflăcărat" [33]. Mitingul de la Arad este urmat de altul mai mare, care s-a ținut la 13 septembrie în Budapesta. Ocupîndu-se de problema naționalităților, fruntașul socialist Tarczai László spune : „... noi voim ca fiecare popor ce locuiește în această țară să aibă drepturi de o potrivă". De aceea, Partidul Social-Democrat militează pentru învățămîntul în limba maternă, respingînd politica de maghiarizare [34]. Cele două mitinguri menționate mai sus erau în spiritul vederilor conducerii Partidului Național Român, care în ședința din 25 septembrie 1908, ținută la Budapesta sub președenția lui George Pop de Băsești, ia hotărîrea ca pentru obținerea votului universal Partidul Național să se alieze cu oricare alt partid politic [35].

Lupta celor două partide pentru votul universal e susținută și de Cercul muncitorilor socialiști români din America : „Aprobăm purtarea Partidului Social-Democrat și a Partidului Național Român față de acest guvern reacționar și pentru lupta ce o duc pentru votul universal" — spune rezoluția trimisă de ei [36]. Cu ocazia întrunirii Congresului Partidului Social-Democrat din 1909, raportorul pentru problemele de presă și agitație, I. Wetner, cere înmulțirea abonaților la ziarele socialiste pentru ca în acest fel partidul să poată „ajutora presa și mișcarea naționalităților" [37].

Cunoscînd aceste legături, îndemnul „Tribunei" — deși organ al burgheziei române din Ungaria și Ardeal — făcut muncitorilor de a se înrola sub flamura socialismului ni se pare firesc : „...Nu combatem pe muncitorii români pentru că s-au înrolat sub steagul socialismului, căci înțelegem că e firesc ca ei să caute un mijloc de apărare împotriva exploatării clasei de capitaliști. Cine ar putea să ție de rău pe muncitorii români pentru că vor să dobîndească condiții de trai mai omenești, salarii mai mari, ore de muncă mai puține, locuințe mai sănătoase ?" [38].

Avînd aceste convingeri, azi nu ne pot mira cuvintele de mare previziune politică care se pot citi în articolul privitor la reorganizarea Partidului Social-Democrat din România : „Dacă va trăi (Partidul Social-Democrat *n. n.*) și se va consolida, influența sa asupra dezvoltării noastre politice va fi hotărîtoare. Într-o țară în care se deșteaptă masele mereu neîndreptățite ale poporului, partidele democratice află un teren priincios de dezvoltare și, conduse cu pricepere, ele în curînd devin un factor în viața publică". Nici unul dintre partidele existente în România veche nu mai satisfăcea pe deplin interesele tuturor categoriilor de oameni ai muncii — spune autorul articolului. Partidul liberal a devenit impopular din cauza înăbușirii răscoalei din 1907 și a nerealizării reformei agrare. Reforma agrară nu s-a putut realiza din cauza marilor proprietari, „care, cînd este vorba de moșiile lor, nu se deosebesc după partide". Nici ramura democrată a Partidului Conservator n-a prins în rîndul maselor [39]. Iată de ce se

[33] „Tribuna", nr. 240 (10 noiembrie), (XII) 1908, p. 3.
[34] „Adevărul", nr. 9 (17 noiembrie), (VI) 1908, p. 1.
[35] I. Georgescu, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 138.
[36] „Tribuna", nr. 243 (13 noiembrie), 1908 (XII), p. 41.
[37] *Congresul Partidului Social-Democrat din Ungaria*, „Adevărul", nr. 5, (16 mai), (VII), 1909, p. 2.
[38] „Tribuna ", nr. 1 (1/14 ianuarie), (XIII) 1909, p. 3.
[39] *Partidul Social-Democrat în România*, „Tribuna", nr. 26, (5/18 februarie) (XIV), 1910, p. 1.

www.dacoromanica.ro

prevedea un mare viitor Partidului Social-Democrat din care mai tîrziu va lua ființă Partidul Comunist Român de azi.

*

O mențiune deosebită merită atitudinea „Tribunei" și a tribuniștilor cu ocazia răscoalelor țărănești de la începutul veacului, din comunele Șepreuș (raionul Criș), Talpoș (raionul Salonta) și Aleșd (raionul Aleșd). Țărănimea sărăcită și exploatată de marii moșieri și de autoritățile comitatense caută îmbunătățirea situației înrolîndu-se în rîndurile Partidului Social-Democrat. Se înființează organizații puternice la sate, care încearcă să-și cîștige drepturile pe cale revoluționară. Dar aceste încercări sînt înăbușite în sînge cu cea mai mare duritate de către guvernul burghezo-moșieresc de la Budapesta. Nu vom reda desfășurarea răscoalelor țărănești, care sînt cunoscute, ci ne limităm a releva atitudinea „Tribunei" și a unor fruntași ai Partidului Național Român față de aceste răscoale.

Atitudinea opiniei publice române față de aceste răscoale constituie o dovadă în plus a unității de acțiune a celor două partide împotriva guvernului burghezo-moșieresc de la Budapesta. Presa burgheză română a luat atitudine și a apărat cu dîrzenie Partidul Social-Democrat, care era acuzat de guvernul din Budapesta de declanșarea revoltelor.

Imediat după ce s-a aflat de măcelul de la Șepreuș, „Tribuna" ia apărarea țăranilor răsculați. Presa maghiară guvernamentală, relevînd amănuntul că în buzunarul unuia dintre țăranii omorîți s-a găsit ziarul socialist „Voința poporului", învinuia Partidul Social-Democrat de provocarea acestui măcel [40]. La acestea „Tribuna" replica : „Foile maghiare ... ca să seducă publicul aruncă toată vina în spatele socialiștilor...". Ori, adevărații vinovați de măcelul de la Șepreuș nu sînt socialiștii, ci funcționarii comitatului în frunte cu fibirăul Csukay : „Nu socialiștii — pe care se spală dl. Csukay și foile maghiare, — ci procedura d-sale care s-a observat în tot decursul alegerii, iregularitățile și nedreptățile strigătoare la cer, care s-au făcut pe contul bietului țăran, acestea au provocat revolta poporului pacinic..." [41]. În același număr al ziarului „Tribuna", în editorialul *Noi vrem pămînt* se comentează starea grea a țăranului exploatat în mod nemilos de marii moșieri și autoritățile comitatense : „Nu lenea, nu beția ori trîndăvia, ori fărădelegea este biciul care îi omoară, ci este nedreptatea strigătoare la ceruri. Înconjurat de sute de mii de holde boerești, nefericitul țăran nu are pămînt unde să-și pună plugul la brazdă...". Spre a putea trăi, țăranul e obligat să arendeze pămînt de la marele proprietar, care îl exploatează în modul cel mai barbar. Dar n-are ce face, căci și țăranii care muncesc cu ziua primesc cîte o coroană pe zi, din care se mai trag sub diferite pretexte cîte 20 de fileri pe zi. În timp ce țăranul moare de foame, notarul și-a făcut palat, iar fișpanul trebuie să locuiască în 20 de odăi !". În încheiere, articolul deplînge în termeni amari situația țăranului din Ungaria : „... El știe că nu mai poate trăi de sărăcie, de dări, de greutățile vieții. Țăranul știe că e nefericit și că așa nu mai poate" [42].

În congregația de toamnă a comitatului Arad problema măcelului de la Șepreuș e readusă în discuție de fruntașii Partidului Național Român. Ștefan Cicio Pop, Mihail Veliciu, Ioan Russu-Șirianu și dr. Ioan Suciu

[40] „Tribuna poporului", nr. 77 (12 mai), (VII), 1903, p. 1.
[41] Ibidem, nr. 76 (10 mai), (VII), 1903 p. 3.
[42] *Noi vrem pămînt!*, „Tribuna ", nr. 76 (10 mai), (VII), 1903, p. 1.

www.dacoromanica.ro

cer pedepsirea fibirăului vinovat de masacre. Ştefan Cicio Pop propune ajutorarea de urgenţă a victimelor de la Şepreuş ca şi a orfanilor şi văduvelor rămase în urma celor omorîţi. Ioan Suciu cere să nu plătească locuitorii satului cheltuielile armatei în timpul stării de asediu : „Dar asta ar fi săi aducem la sapă de lemn pe bieţii săteni. Ci să plătească domnii care au săvîrşit nenorocirea". Congregaţia comitatensă n-a aprobat nici una dintre aceste propuneri, şi în loc de ajutor au făcut proces la 45 de ţărani şepreuşeni şi celor doi fruntaşi ai mişcării, învăţătorul George Sturza şi Zsengeller Gergely. Apărătorul acuzaţilor, în mod gratuit, este Ştefan Cicio Pop. La dezbaterile procesului participă şi deputatul Ion Russu-Şirianu. Ziarul „Tribuna" publică în mod amănunţit dezbaterile [43], cerînd deputaţilor români să aducă în discuţia Parlamentului cazul şepreuşenilor : „Patruzeci şi cinci de nefericiţi stau pe banca acuzaţilor. Stau uimiţi şi buimăciţi că ce mai are cineva cu dînşii, după ce tot ei au fost schilodiţi şi omorîţi" [44]. Condamnarea ţăranilor şepreuşeni, ca şi a celor doi fruntaşi socialişti stîrneşte protestul „Tribunei" şi solidarizarea cu ţăranii năpăstuiţi [45].

În răscoala ţăranilor din comuna Talpoş, ziarul, analizînd cauzele răscoalei, acuză pe notarul Ioan Selegeanu şi pe preotul român care forţa pe ţărani să plătească birul preoţesc [46]. Şi de data aceasta, Ion Russu-Şirianu este printre apărătorii devotaţi ai ţăranilor răsculaţi. În şedinţa din 13 februarie 1904 a congregaţiei comitatului Arad, Russu-Şirianu combate teza susţinută de vicecomitele Aradului că răscoalele s-ar datora agitaţiilor socialiste. Este adevărat că mişcarea socialistă a ridicat combativitatea ţăranilor, le-a întărit încrederea în puterea lor, le-a făcut educaţia luptei revoluţionare. „Dar — spune Russu-Şirianu — cine zice că asta (răscoala — *n. n.*) s-a întîmplat din cauza uneltirilor socialiste numai acela nu ştie ce se petrece". Cauzele adevărate ale răscoalei ţărăneşti sînt „mizeria economică, sărăcia cumplită a ţăranilor şi uneltirile politice ale stăpînirii". Şi cu această ocazie, Russu-Şirianu nu pregetă a releva din nou starea grea a ţăranului : „Nu sînt adică legi care să părtinească pe sărac ; munca braţelor lui ori rodul puţinului pămînt ce au românii noştri şi întreaga populaţie de la sate este dată pradă domnilor şi roiului de tot soiul de oameni care mistuie tot ce pot agonisi hărnicii noştri ţărani" [47]. Scopul intervenţiei lui Russu-Şirianu era de a împiedica autorităţile comitatense să trimită jandarmi şi armată în sate pentru menţinerea ordinii. El propunea trimiterea unei comisii care să examineze la faţa locului situaţia ţăranilor şi să ia măsuri de îndreptare ce nu se pot face prin jandarmi şi armată.

Şi în măcelul de la Aleşd, care s-a soldat cu omorîrea a 30 de ţărani şi 82 grav răniţi, „Tribuna" are pagini demne de antologie : „E o jale acolo încît răsună valea Crişului de durerea românilor" [48]. Vinovaţii de cele ce

---

[43] *Procesul Şepreuşenilor*, „Tribuna", nr. 82 (15 mai), (IX) 1905, n. 2. ; nr. 83 (17 mai), p. 3—4 ; nr. 84 (18 mai), p. 2—3 ; nr. 85 (20 mai) p. 1 şi 2—3, dezbaterile procesului ; nr. 86 (21 mai), p. 2—3 ; nr. 87 (23 mai), p. 2—3 ; nr. 88 (24 mai), p. 3.

[44] „Tribuna", nr. 90 (27 mai), (IX) 1905, p. 1 : *Un proces* ; p. 2 : *Apărarea şepreuşenilor.*

[45] *Osînda şepreuşenilor*, „Tribuna", nr. 94. (1 iunie), (IX), 1905, p. 2.

[46] *Ibidem*, nr. 4 (14 ianuarie), (VIII), 1904, p. 2

[47] I. Russu-Şirianu, *Despre socialism*, „Tribuna", nr. 28 (20 februarie), (VIII), 1904, p. 1.

[48] *Vinovaţii de la Aleşd*, „Tribuna", nr. 76 (1 mai), (VIII), 1904, p. 1.

www.dacoromanica.ro

s-au petrecut sînt agitatorii koşutişti* care au convocat oamenii promiţîndu-le pămînt. Deci, guvernul să nu deschidă acţiune publică împotriva ţăranilor supravieţuitori, ci împotriva agitatorilor koşutişti care au indus în eroare populaţia românească. Cu ocazia aceasta, autorul articolului reaminteşte că ţăranilor răsculaţi la Talpoş li s-a făcut proces, în timp ce notarul, care a stîrnit revolta, funcţionează nestingherit. Tot aşa şi în cazul de la Şepreuş, unde au fost pedepsiţi ţăranii, dar nu şi acei ce au tras în ei. Cum mai pot crede ţăranii în dreptate cînd văd cele ce se întîmplă? Nemulţumirea ţăranilor din Bihor a fost provocată, în primul rînd, de starea lor economică neînchipuit de grea: „... Nicăieri între români nu e mai mare sărăcie, nicăieri poporul nu e mai înapoiat în cultură, nicăieri nu este mai exploatat economiceşte. Scriitorul acestor şire a văzut cum sate întregi sînt robite cîte unui exploatator de pădure... care pentru munca unei zile întregi de lucru greu, dă, cel mult, 30—40 cruceri; şi p-aceştia însă, nenorociţii ţărani îi cheltuiesc tot acolo unde lucră, cumpărîndu-şi făină şi porumb pentru mămăligă, sare, ceapă, căci nici 10% din acea populaţie nu ştie ce-i pîinea şi carnea" [49].

Pentru ajutorarea victimelor, ziarul publică un impresionant apel, prin care cere tuturor să contribuie la ajutorarea văduvelor şi orfanilor de la Aleşd [50]. Şi din listele publicate este demnă de admirat solicitudinea cu care au sărit în ajutor majoritatea fruntaşilor Partidului Naţional Român. Partenie Cosma, care era de origine bihorean, deschide şi el o listă de subscripţie [51]. Măcelul de la Aleşd are un mare ecou în Franţa şi la Viena, unde partidele muncitoreşti iau atitudine [52].

Deci, în răscoalele ţărăneşti din Şepreuş, Talpoş şi Aleşd, deşi aveau la bază o altă orientare politică, fiind puternice organizaţii social-democrate, atît „Tribuna" cît şi toţi fruntaşii Partidului Naţional Român din Arad s-au solidarizat cu ţăranii răsculaţi, care nu erau numai români, ci şi maghiari.

După desfiinţarea „Tribunei" (1912), acţiunea pentru colaborarea dintre cele două partide slăbeşte. Totuşi, în ziarul „Drapelul" din Lugoj se pot citi articole favorabile mişcării socialiste, ca cel din 1912 depsre *Socialismul şi mişcarea socială în Germania* [53]. Articolul, scris cu ocazia alegerilor din Germania, prezintă ideologia şi tactica de luptă a social-democraţiei germane: „Spiritul de care a fost şi este insufleţită această mişcare este a lui Karl Marx", care „a dat mişcării socialiste germane conţinutul pozitiv". Este elogiat şi August Bebel (1913), care „îşi trimite glasul de cel mai radical socialist în masele muncitorilor, chemîndu-i la luptă politică pentru răsturnarea ordinei sociale moderne" [54]. Apar în acelaşi ziar şi

---

* E vorba de Partidul Independenţii din Ungaria care susţin ca programul naţional al lui Kossuth din 1848—1849.

[49] *Agitaţiile din Bihor*, „Tribuna" nr. 79 (5 mai), (VIII), 1904, p. 1.

[50] *Pentru văduvele şi orfanii celor împuşcaţi la Aleşd*, „Tribuna", nr. 79 (5 mai), (VIII), 1904, p. 3.

[51] *Pentru nenorociţii din Aleşd*, „Tribuna", nr. 81 (10 mai), (VIII), 1904, p. 2; nr. 82 (11 mai), p. 4; nr. 90 (22 mai), p. 3.

[52] *Lumea mare şi Aleşdul*, „Tribuna", nr. 84 (14 mai), (VIII), 1904, p. 1.

[53] „Drapelul", nr. 7 (27 ianuarie), (XII), 1912, p. 2; nr. 8 (30 ian.), p. 2; nr. 10 (3 februarie), p. 2.

[54] Ibidem, nr. 87 (16 august), (XIII), 1913, p. 2—3.

www.dacoromanica.ro

încercări de interpretare marxistă, cum e studiul lui Ioan Grofșoreanu despre *Luptele de clasă în timpul mai nou*, în care este citat și Marx [55].

*

Din analiza evenimentelor istorice se constată că în lupta pentru desăvîrșirea unității naționale, care a culminat prin marele act de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918, au existat momente de apropiere și colaborare între cele două partide. Partidul Național Român a găsit un aliat de nădejde în Secția română a Partidului Social-Democrat în lupta pentru revendicările naționale. În același timp, Secția română a Partidului Social-Democrat a avut un aliat firesc în Partidul Național Român în marea luptă pentru cucerirea votului universal și a celorlalte revendicări ale clasei muncitoare din Ungaria.

[55] Drapelul, (XIV), 1914, nr. 4 (24 ianuarie), p. 3; nr. 6 (29 ian.), p. 2; nr. 8 (3 febr,). p. 3; nr. 9 (3 febr.), p. 3; nr. 10 (7 febr.), p. 3; nr. 11 (10 februarie), p. 3; nr. 12 (12 februarie), p. 3; nr. 14 (17 februarie) p. 3; nr. 20 (3 martie), p. 2; nr. 24 (12 martie), p. 3; nr. 28 (21 martie), p. 3.

www.dacoromanica.ro

TRATATELE DE LA LOCARNO ȘI SEMNIFICAȚIA LOR ÎN CREAREA UNUI LOCARNO BALCANIC

DE

ELIZA CAMPUS

Încheierea tratatelor de la Locarno în octombrie 1925 a constituit un eveniment deosebit de important în istoria perioadei dintre cele două războaie mondiale.

Părerile oamenilor politici din diferite state despre acest tratat de garanție relevă stări de spirit și aprecieri asupra cărora vom stărui, scoțînd în evidență astfel și tezele cele mai caracteristice, referitoare la tratatul menționat.

Georges Clemenceau, pornind de la ideea că Germania luase inițiativa acestor negocieri, remarca că : „Is fecit cui prodest" [1], conchizînd că : „Pactele de la Locarno nu oferă decît aparența fragilă a unei garanții, constituind o iluzie bună pentru a înșela conștiițele ce se acomodează ușor cît și pentru adormirea vigilenței" [2].

Winston Churchill considera că, în fond, negocierile pentru pactul de la Locarno se bazau pe principiul potrivit căruia „prevederile tratatelor de pace rămîneau în vigoare pînă cînd ele ar fi fost modificate de comun acord" [3]; deoarece, preciza în continuare Churchill, „chiar Germania lui Stresemann refuză să abandoneze orice revendicare privind frontierele răsăritene sau să accepte statutul teritorial al Poloniei, Dantzig-ul, culoarul din Silezia superioară" [4].

În memoriile sale, diplomatul german Gustav Hilger remarca și el că Stresemann susținea față de unii compatrioți ai săi — care se opuneau atît semnării pactului de garanție cu Franța, cît și intrării Germaniei în

---

[1] Georges Clemenceau, *Grandeurs et misères d'une victoire*, Plon, Paris, 1930, p. 283.

[2] *Ibidem*, p. 286 : consideră că „pericolul acestui tratat se găsește în insuficiența sa și că spiritul lui este direct dăunător țării noastre".

[3] Winston S. Churchill, *Mémoires sur la deuxième guerre mondiale. L'Orage approche*, vol. I, Plon, Paris, 1948, p. 28.

[4] *Ibidem*, p. 30.

„STUDII", tomul 21, nr. 1, p. 103—115 1968.

www.dacoromanica.ro

Societatea Națiunilor — că articolul 19 din pactul Ligii oferea posibilitatea unei modificări a tratatelor de pace [5].

Camille Chautemps, primministru și ministru în multe cabinete franceze, justifică actul politic negociat și semnat de Aristide Briand astfel: Franța, preciza el, „oferea atunci lumii ce nu o înțelegea, acest paradox aparent al unei națiuni, care deși a păstrat cea mai puternică armată din Europa, nu se gîndește însă decît să se protejeze de o amenințare ce numai ea singură o poate presimți"[6]; căci numai ea, așa cum afirma Herriot, avea un pumnal înfipt doar la un centimetru de inimă [7]. De aceea, arată Chautemps, prin tratatul de la Locarno, „Briand a depus eforturi ca Anglia să dea o garanție efectivă în caz de agresiune, acordînd în același timp Germaniei o poziție de egalitate" [8]. Ceea ce a urmat imediat, observă omul politic cehoslovac Hubert Ripka, a fost că Briand a început să arate o anumită simpatie pentru cererile revizioniștilor, îndeosebi ale Germaniei, iar în mod gradat, politica britanică a evoluat spre o revizuire a tratatelor de pace prin mijloace pașnice" [9].

Indiferent de interesele particulare ce au stat la baza acestor considerente, indiferent de motivele ce au determinat caracterizările mai aspre sau etichetările mai benigne, Locarno apare ca un moment crucial, de înfruntare și de confruntare a noi metode politice, destinate să servească, într-un anumit fel, statelor antirevizioniste și într-un fel cu totul deosebit statelor revizioniste.

În istoriografia mai veche sau mai nouă a perioadei 1919 — 1939 puține sînt lucrările care să nu se oprească asupra momentului istoric reprezentat prin Locarno.

Philippe Farine, de pildă, este de părere că s-a încercat atunci să se zidească o Europă bazată „pe o reconciliere franco-germană" [10], fapt ce constituia după el „cheia de boltă" [11] a echilibrului european [12]. „Vîntul sufla atunci de la Locarno, aducînd — susține Farine — parfumul portocalilor înfloriți și speranțele stîrnite de întîlnirile Briand-Stresemann" [13].

Mult mai realiști, Jean Galtier Boissiere și colaboratorul său Charles Alexandre se opresc asupra factorilor ce au influențat, în mare măsură, înțelegerea dintre cei doi oameni politici, susținînd — într-o formă cam rigidă, după părerea noastră — că tratatul de la Locarno nu era decît o simplă

---

[5] Gustav Hilger, *Wir und der Kreml, Deutsch-Sowietische Beziehungen 1918 — 1941, Erinnerungen eines deutschen Diplomaten*, Athenäum Verlag, Frankfurt am Main, Bonn 1964, p. 133. Autorul a făcut parte din personalul diplomatic al legației de la Moscova între anii 1923 — 1941.

[6] Camille Chautemps, *Cahiers secrets de l'armistice 1939 — 1940*, Plon, Paris, 1963, p.18. Autorul a fost în 1924 ministru de Interne în cabinetul Herriot, a fost primministru în 1930, în 1933 — 1934, în 1937 — 1938. În etapa armistițiului a fost, cîteva zile, vicepreședinte în cabinetul Pétain. A plecat în 1940 în Statele Unite, unde a servit cauza Franței.

[7] *Ibidem.*

[8] *Ibidem*, p. 20.

[9] Hubert Ripka, *Eastern Europe in the Post-War World*, with an introduction by Hugh Seton Watson, Methuen et Co Ltd. London, 1961, p. 33.

[10] Philippe Farine, *L'Europe en devenir*, Ed. du Centurion, Paris, 1964, p. 28. Autorul își însușește ideile lui Joseph Folliet, *Chronique sociale en France*, 1962, idei pe care le reproduce.

[11] *Ibidem.*

[12] *Ibidem.*

[13] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

traducere pe plan diplomatic a acordurilor încheiate pentru fier şi potasiu între industriaşii francezi şi germani. Poate că ar trebui subliniat, adaugă Boissiere şi Alexandre, că : „pacifismul lui Briand nu a putut înflori decît pentru că el corespundea planurilor acestor magnaţi" [14].

În ceea ce ne priveşte, considerăm că oferă interes teza celor doi istorici francezi, dar ni se pare cam unilaterală. Socotim utilă, pentru a lărgi aria de investigaţie în domeniul istoriografiei, opinia istoricului nord-american D. F. Flemming care socoteşte că : „marele tratat de la Locarno a fost salutat în 1925 ca un zguduitor, sobru şi judicios răspuns la adînca dorinţă a Europei de securitate, împotriva unui nou război mondial" [15].

Istoricii menţionaţi scot în evidenţă, în genere, numai o parte, oarecum mai spectaculoasă şi mai evident vizibilă, a tratatelor de la Locarno, oprindu-se la ceea ce Frank H. Simonds numea „explozia sentimentală", stăruind asupra unor momente ca acelea în care Briand, făcînd o excursie pe lacul Majeur şi adresîndu-se ziariştilor germani, le-a spus : „sînt fericit să vă văd, în sfîrşit, pe acelaşi vapor ca şi mine" [16].

Dar Locarno era departe de a însemna doar o colaborare cordială franco-germană şi, de aceea, nu a putut constitui un răspuns la arzătoarea năzuinţă a popoarelor pentru împiedicarea unui nou război mondial.

De altfel, istorici mai vechi, ca Simonds, sau istorici mai noi, ca Jean Baptiste Duroselle, consideră că Locarno are semnificaţia unui sfîrşit de etapă. „Locarno, observa Simonds, marca sfîrşitul izolării morale a Germaniei şi sfîrşitul spiritului de la Versailles" [17]. Duroselle consideră că o dată cu etapa securităţii colective, 1925—1932, dominată de Aristide Briand, apune şi epoca aplicării riguroase a tratatelor de la Versailles [18].

Ideea că Locarno inaugurează o nouă etapă, că se introduc noi principii apare, în mod consecvent, în diverse lucrări istorice occidentale.

Ian Browlie consideră de exemplu că în textul tratatelor de la Locarno a fost introdusă „nedefinita concepţie despre provocare" [19] care, afirmă el, de altfel fără prea multă convingere, „ar putea avea o mai largă implicaţie decît doctrina legitimei apărări" [20]. Aşadar, chiar principiile noi, introduse în textul tratatelor, nu puteau să nu ridice semne de întrebare şi să nu stîrnească îngrijorare.

Edouard Driault, referindu-se la semnificaţia acestor tratate, le caracterizează drept o etapă a „amăgirii", etapă ce avea să prejudicieze enorm interesele Franţei [21].

Robert de Traz, mai obiectiv, a arătat ce urmăreau atît Franţa cît şi Germania atunci cînd oficial încheiaseră o înţelegere cordială. Briand, susţine el, credea că „manevrînd şi încadrînd Germania în Societatea

[14] Jean Galtier Boissiere avec la collaboration de Charles Alexandre, *Histoire de la guerre 1939 — 1945*, Ed. de la Jeune Parque, Genève, 1965, vol. I, p. 13.

[15] D.F. Fleming, *The Cold War and its origins 1917—1950*, Doubleday et Co Inc. Garden City, New York, 1961, p. 61.

[16] Frank H. Simonds, *Histoire de l'Europe d'après la guerre*, Payot, Paris, 1929, p. 237.

[17] *Ibidem.*

[18] Jean Baptiste Duroselle, *La France et l'Europe*, în *L'Europe du XIXe et du XXe siècle*, vol. II, Marzorati, Milan, 1964, p. 958.

[19] Ian Browlie, *International Law and the use of force by states. Oxford at the Clarendon Press, Great Britain*, 1963, p. 247.

[20] *Ibidem.*

[21] Edouard Driault, *La Question d'Orient 1918—1937. La paix de la Méditerranée*, Felix Alcan, Paris, 1938, p. 161.

www.dacoromanica.ro

Naţiunilor, va găsi la Geneva posibilitatea de a încuraja sub protecţia pactului grupul de state secundare, clienţii naturali ai Franţei : aceasta însemna — precizează de Traz — că în fond Briand relua politica tradiţională a monarhiei franceze"[22]. În ceea ce priveşte pe Stresemann, istoricul francez consideră că el a vrut „să dea Germaniei locul său printre naţiuni, să zguduie şi apoi să distrugă încetul cu încetul noul statut european. Nu prin forţă — continuă de Traz —, căci nu o avea, dar prin manevre, prin cereri progresive, prin disocierea adversarilor, prin apel cînd la logică, cînd la interes, cînd chiar la bunele sentimente"[23].

Unii istorici vest-germani ca Hans Herzfeld, se situează pe poziţii oarecum similare, arătînd că pentru Stresemann Locarno avea semnificaţia „unui pas pe drumul deplinei suveranităţi politice a Germaniei"[24], ca şi un pas spre ridicarea Reichului pe picior de egalitate cu marile puteri [25]. Walter Lipgens merge şi mai adînc cu analiza politicii locarniene a lui Stresemann. El afirmă că Germania avea deplină bunăvoinţă să închege relaţii paşnice cu Franţa ; dar că ea avea şi ferma hotărîre „de a revizui tratatele de la Versailles nu numai cu privire la zona renană, la retrocedarea Saar-ului şi la rezolvarea problemei reparaţiilor, ci dorea o unanimă şi oficială revizuire a graniţei polono-germane, ca şi ridicarea ei, a Germaniei, spre o nouă măreţie..."[26]. De altfel, Ernst Geigenmüller, ocupîndu-se de von Hoesch, ministrul Germaniei la Paris, care a purtat negocierile cu Briand, arată că acest diplomat voia să distrugă tratatul de la Versailles, care în mintea sa apărea ca un instrument al unei miopii politice [27].

Pentru alţi istorici vest-germani ca H.G. Dahms, care consideră că francezii au dezmembrat Germania, anexînd Alsacia şi Lorena [28], Locarno a însemnat doar o destindere care nu a durat, deoarece „spiritul Locarno-ului a fost minat de vechile neîncrederi"[29].

Aşadar, aceşti istorici apreciază că, în fond, pentru Germania, Locarno a fost începutul acţiunii de revizuire a tratatelor. Conform politicii iniţiate de Stresemann, urma să se utilizeze metode relativ paşnice, pentru a distruge pas cu pas statutul teritorial european garantat de pactul Societăţii Naţiunilor.

Unii istorici nord-americani, ca Eugen Anderson, dau o semnificaţie mai largă Locarno-ului, susţinînd, de pildă, că Gustav Stresemann prin manevrele sale politice voia să împiedice pe vechii aliaţi să se unească din nou contra Germaniei [30]. Istoricul menţionat consideră că, de fapt,

---

[22] Robert de Traz, *De l'alliance des rois à la Ligue des peuples. Sainte aliance et S.D.N.*, Grasset, Paris, 1936, p. 257.

[23] *Ibidem*, p. 262.

[24] Hans Herzfeld, *Weltpolitik und Staatensystem von 1919 bis 1939*, în *Weltgeschichte der Gegenwart*, Band II. Francke Verlag, Bern und München, 1963, p. 59.

[25] *Ibidem.*

[26] Walter Lipgens, *Europäische Einigungsidee und Briands Europaplan im Urteil der Deutschen Akten*, Ier Teil, „Historische Zeitschrift", München, Band 203, Heft 1, August 1966, p. 61.

[27] Ernst Geigenmüller, *Botschafter von Hoesch und die Räumungsfrage*, „Historische Zeitschrift", München, Band 200, Heft 3, Juni 1965, p. 609.

[28] H.G. Dahms, *La deuxième guerre mondiale*, Payot, Paris, 1961, p. 13.

[29] *Ibidem.*

[30] Eugene Anderson, *Modern, Europe in World Perspective, 1914 to the Present*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1961, p. 137.

www.dacoromanica.ro

Germania nu renunţase la război, fapt concretizat prin tratatele de arbitraj ce a semnat la Locarno cu Polonia şi cu Cehoslovacia.

Analizînd cu deosebită perspicacitate politica lui Stresemann, Harvey L. Dyck, într-un recent studiu, susţine că Stresemann considera că numai un rol politic şovăitor, neprecis, constituia sine qua non-ul renaşterii germane; „acest imbroglio"[31], afirmă el, a dus în curînd la o mare dezbatere chiar la Wilhelmstrasse. O părere similară are şi René Albrecht Carrié, profesor la Columbia University, care susţine că echivocul politic, a cărei geneză se găsea în tratatele de la Locarno, consta în faptul că aceste tratate au dat naştere unor speranţe, „a căror dezvoltare în direcţii contradictorii nu au putut fi reconciliate nici de oameni, nici de circumstanţe"[32].

Această scurtă trecere în revistă a opiniilor unor oameni politici, ca şi a unor istorici occidentali, ne-a îngăduit să cuprindem, într-o anumită măsură, complexitatea actului istoric săvîrşit la Locarno. S-ar mai putea adăuga şi evidenta intenţie a unor cercuri politice din Anglia şi din Franţa de a strica relaţiile germano-sovietice, create prin tratatul de la Rapallo din 16 aprilie 1922, şi de a organiza un front antisovietic. Acest lucru nu s-a putut înfăptui pentru că la 24 aprilie 1926, Germania a semnat cu U.R.S.S., la Berlin, un nou tratat, legăturile dintre cele două state rămînînd aceleaşi ca şi în etapa semnării tratatului de la Rapallo.

Evident, în anii 1925—1926, Locarno a constituit un moment istoric crucial în care Franţa, ce se situa şi s-a situat în mod permanent pe poziţia apărării *statu-quo*-ului teritorial, a promovat noi metode în vederea îndeplinirii scopului major al politicii sale antirevizioniste.

Germania a utilizat la rîndul său conjunctura ce se crease pentru a-şi atinge, pas cu pas, ţelurile sale anexioniste şi revanşarde.

Marea Britanie a alunecat din ce în ce mai mult spre o orientare politică revizionistă, prin mijloace paşnice, militînd pentru liberul consimţămînt dintre părţi.

Italia, garantînd alături de Marea Britanie tratatele de la Locarno, a profitat de împrejurări pentru a-şi extinde şi a-şi adînci influenţa în Europa Centrală şi în Balcani.

*

În Balcani exista încă în perioada din ajunul încheierii tratatelor de la Locarno o continuă căutare a unor formule de înţelegere, de apropiere, între cele 6 state ale peninsulei.

După semnarea tratatului de la Lausanne, prin care Turcia, conform articolelor 25 şi 26 ale acestui tratat, recunoscuse hotarele României şi ale Regatului sîrbilor, croaţilor şi slovenilor, ţări ce-şi desăvîrşiseră unitatea naţională, se crease un climat mai propice pentru apropierea între aceste ţări.

Se făceau, de asemenea, eforturi în vederea aplanării diferendului eleno-iugoslav, privind exploatarea liniei ferate Ghevgheli — Salonic, în vederea realizării unei reale destinderi între cele două state. Dificultatea

[31] Harvey L. Dyck, *German-Soviet Relations and the Anglo-Soviet Break 1927*, „Slavic Review", vol. XXV, no. 1, march 1966, p. 67.

[32] René Albrecht Carrié, *France, Europe and the two World Wars*, Harper et Brothers Publishers, New York, 1961, p. 171.

www.dacoromanica.ro

consta în faptul că Belgradul voia ca zona liberă de la Salonic să fie considerată ca teritoriu iugoslav, iar linia ferată să fie administrată de Iugoslavia, ceea ce Grecia refuza.

În primăvara anului 1925, pe cînd negocierile franco-germane progresau, îngrijorarea a cuprins Balcanii, la ideea că Germania porneşte pe drumul de a-şi relua atît locul de mare putere, cît şi vechea teorie expansionistă, Berlin—Bagdad. Necesitatea de a găsi o formulă, ce le-ar putea apropia, ce le-ar putea astfel mări capacitatea de rezistenţă, s-a impus, din ce în ce mai mult, în cele şase state.

★

De această stare de fapt a vrut să profite guvernul bulgar reacţionar Tsancov, propunînd o formulă de apropiere şi de colaborare prin realizarea unui front unic antibolşevic [33].

După lovitura de stat din 9 iunie 1923, acest guvern fusese autorizat de organul interaliat de resort să înroleze un supliment de militari [34] pentru a înfrînge răscoala populară antifascistă. În numele anticomunismului, se produsese atunci o încălcare a tratatului de la Neuilly. În aprilie 1925, în numele aceluiaşi anticomunism, guvernul Tsancov voia să obţină în mod oficial dreptul de a legifera serviciul militar obligatoriu. Ca să-şi justifice cît mai temeinic cererea, o sprijinea pe argumentul necesităţii creării unui front unic antibolşevic [35].

Între 9—11 mai 1925, România şi Iugoslavia, în calitatea lor *şi* de state balcanice, s-au sfătuit cu aliata lor Cehoslovacia, cu prilejul celei de a şasea conferinţe a Micii Înţelegeri. Cu toţii şi-au exprimat satisfacţia că mişcările de stînga au fost reprimate în Bulgaria [36], dar au refuzat net să păşească pe drumul revizuirii Tratatelor, conchizînd că „nu ar admite vreo sporire a efectivelor militare care, necorespunzînd unor nevoi veritabile (ar) crea, în realitate, dincolo de Dunăre, o stare de lucruri contrară bazelor fundamentale ale tratatelor însăşi"[37]. Deputatul Grigore Vasilief, fidel amic a lui Tsancov, care se afla atunci la Bucureşti [38] pentru a influenţa, probabil, conferinţa, în speranţa creării unui front antisovietic, a rămas cu totul descumpănit. Aceasta cu atît mai mult, cu cît Nincič, ministrul de Externe iugoslav, a declarat atunci în mod oficial că : este cu totul nefundată ştirea potrivit căreia el ar fi iniţiat vreo acţiune „favorabilă formării unui front antibolşevic"[39]. La Sofia, guvernul Tsancov a fost dezamăgit. „Deziluzia bulgară este completă"[40], informa, în aceste zile, ministrul României la Sofia, raportînd asupra stării de spirit a guvernului. Aşadar, nici România, nici Iugoslavia, cu toată politica anticomunistă internă ce purtau, nu socotiseră că le era utilă participarea la un front

[33] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, (A.M.A.E.) fond Mica Înţelegere, dosar 16, raport 1110/16 mai 1925, de la legaţia din Sofia, Semnat Trandafirescu.

[34] Ibidem, dosar 23, referat intitulat : „Bulgaria şi executarea clauzelor militare din tratatul de la Neuilly".

[35] Ibidem, dosar 16, raport 1110/16 mai 1925 de la legaţia din Sofia, semnat Trandafirescu.

[36] Ibidem, dosar 5 : A şasea Conferinţă a Micii Înţelegeri, Bucureşti 9 — 11 mai 1925.

[37] Ibidem.

[38] Ibidem, dosar 16, raport 157/23 mai 1925 de la legaţia de pe lîngă Vatican, semnat Barbu Constantinescu. Trimite articolul „I problemi della Piccola Intessa" publicat în „Corriere d'Italia" din 15 mai 1925, organ al fasciştilor catolici.

[39] Ibidem, dosar 5, raport 1102/20 mai 1925 de la legaţia din Belgrad, semnat E. Emandi. Trimite declaraţia lui Nincič, publicată în „Avala, Buletin politic".

[40] Ibidem, dosar 16, raport 1110/16 mai 1925 de la legaţia din Sofia, semnat Trandafirescu.

www.dacoromanica.ro

antisovietic. Preocuparea lor majoră era păstrarea *statu-quo*-ului teritorial, iar angajarea într-un front antisovietic nu putea, practic, servi interesele celor două state [41]. Din aceste considerente, a căzut formula de colaborare propusă de guvernul Tsancov.

★

În iulie 1925, cînd negocierile franco-anglo-germane se dezvoltaseră în asemenea măsură, încît semnarea tratatelor părea iminentă, statele balcanice căutau în continuare o formulă de apropiere şi de securitate, în vederea păstrării integrităţii lor teritoriale.

La Varşovia avea loc atunci Congresul Asociaţiilor pentru Societatea Naţiunilor. Delegatul Franţei, Aulard, discutînd cu L. Maccas, delegatul Greciei, şi cu M. Djuvara, delegatul României, le-a sugerat soluţia tratatelor de arbitraj, pe baza cărora s-ar fi putut înlătura şi diferendele dintre statele balcanice [42].

Ministrul de Externe grec Rentis a îmbrăţişat în mod călduros ideea, declarînd în mod oficial presei că „arbitrajul are ca premisă indispensabilă respectul tratatelor în vigoare, al integrităţii teritoriale şi al suveranităţii naţionale a statelor legate prin (aceste) tratate" [43]. Rentis spera că după înfiinţarea arbitrajului obligatoriu se va putea încheia uşor un pact de garanţie sau de alianţă între Grecia, România şi Iugoslavia [44].

Soluţia arbitrajului promovată de Rentis putea deveni puntea înflorită pe care se putea păşi la reexaminarea litigiilor eleno-iugoslave, dar avea deficienţa capitală de a nu se adresa tuturor statelor balcanice. Pe de altă parte propunerea Rentis nu a fost primită cu simpatie în Iugoslavia deoarece declaraţiile publice ale ministrului de Externe grec fuseseră făcute fără o discuţie prealabilă cu Belgradul. Se spunea chiar, în cercurile diplomatice iugoslave, că „este păcat că o idee atît de generoasă a fost compromisă cu atîta stîngăcie, (dovedind) inexperienţa politică sau prea marea abilitate a domnului Rentis" [45].

Astfel, în timp ce tratatele de la Locarno se semnaseră, în timp ce neliniştea şi lipsa de securitate se conturau din ce în ce mai mult pe arena politică a Balcanilor, guvernele statelor din această regiune nu găsiseră încă nici un mijloc de apropiere.

Şi această apropiere devenise acuma necesitate imperioasă, deoarece se promovase la Locarno binecunoscutul principiu al statelor garantate şi al celor negarantate.

În actuala istoriografie acest fapt a fost relevat de unii istorici, ca Emile de Groot, care a condamnat ca „o greşeală fatală" [46] gestul Angliei

[41] Ibidem, dosar 15 : a şasea Conferinţă a Micii Înţelegeri, Bucureşti, 9 — 11 mai 1925.

[42] Ibidem, fond Înţelegerea balcanică, dosar 11, raport 1373/25 iulie 1925 de la legaţia din Atena, semnat V. Brabeţianu. Trimite articolul *L'arbitrage obligatoire dans les Belkans* publicat în „Le Messager d'Athènes", nr. 1373/1925.

[43] Ibidem, raport 1367/24 iulie 1925, de la legaţia din Atena, semnat V. Brabeţianu. Reproduce declaraţia lui Rentis, după ziarul „Elefteros Typos".

[44] Ibidem,

[45] Ibidem, raport 1399/1 august 1925, de la legaţia din Atena, semnat Brabeţianu.

[46] Emile de Groot, *L'Angleterre et l'Europe*, în *L'Europe du XIXe et du XXe siècle*, vol. II, Marzorati, Milan, 1964, p. 917.

www.dacoromanica.ro

de a se dezinteresa de ceea ce se va întîmpla cu statele vecine la răsărit cu Germania. Istoricul Dimitri Kitsikis susţine şi mai deslușit decît de Groot că, „graţie sprijinului englez, frontierele orientale (ale Germaniei) au scăpat pactului de garanţie şi de aceea o revizuire a acestora rămînea posibilă" [47]. Referindu-se la părerile lui J. Politis, ministrul Greciei la Berlin, despre Germania, Kitsikis citează opiniile acestui diplomat, opinii care circulau, pe atunci, în mod curent în Balcani. Exista convingerea că „politica germană urmărea o singură cale, minuţios trasată dinainte; această cale urmată nu numai de guvern, ci şi de naţiune, aproape în totalitatea sa, consta de a reintra în posesia puterii de altă dată" [48].

Tocmai acum părea însă că influenţa franceză scăzuse [49] în Balcani. Unii istorici ca Nicolas Spulber, de la Indiana University, consideră chiar că tocmai de aceea între anii 1925—1935, se poate plasa perioada de culme a independenţei statelor din această regiune [50].

Fără să ne însuşim opinia istoricului menţionat, constatăm că în anul 1925, ca şi anii următori, s-au făcut laborioase încercări de a găsi mijloace proprii de securitate şi de apropiere între statele Peninsulei Balcanice.

Fapt este, cum arată de altfel şi istorici mai vechi ca André Tibal, că după Locarno, România, de pildă „saluta cu entuziasm succesul de la Locarno, dar regreta că pacea şi securitatea păreau să constituie doar un privilegiu al Europei occidentale" [51].

Florin Codrescu arăta şi el că acest sistem de reglementare a conflictelor, care se promova la Locarno, chiar dacă crease o anumită destinder, „conţinea obscurităţi cu privire la unele chestiuni ce constituiau probleme vitale" [52] ale ţărilor din centrul Europei şi din Balcani.

Oricum, statele balcanice, simţindu-se oarecum primejduite, doreau să ia ele singure iniţiativa unor acţiuni care să corespundă, în împrejurările istorice de atunci, nevoilor lor de securitate.

În noiembrie 1925 însă, o soluţie de securitate balcanică a fost propusă de Marea Britanie. Reluînd ideea ministrului elen Rentis [53], ministrul de Externe al Angliei, Austen Chamberlain, a considerat că arbitrajul obligatoriu, urmat de un pact de garanţie în cadrul Societăţii Naţiunilor, este tocmai formula de care aveau nevoie statele din Balcani.

În afară de guvernul grec, care şi-a dat, în principiu, consimţămîntul [54], celelalte state balcanice nici nu apucaseră să-şi exprime părerile, cînd minis-

---

[47] Dimitrie Kitsikis, *La Grèce et le projet Briand d'union européenne du I er mai 1930*, „Revue d'histoire moderne et contemporaine", t. XII, Juillet-Sept. 1965, Paris, 1965, p. 212.

[48] *Ibidem*. Citează dosarul 1930, n. 9 edikos, nr. 2155, din arhiva ambasadei Greciei la Paris.

[49] Nicolas Spulber, *Changes in the Economic Structures of the Balkans*, în *The Balkans in transition, Essays on the Development of the Balkan Life and politic since the eighteenth Century*, Edited by Charles and Barbara Jelavich, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1963, p. 359.

[50] *Ibidem*,

[51] André Tibal, *La Roumanie*, Rieder, Paris, 1930, p. 37.

[52] Florin Codresco, *La Petite Entente*, Les Preses Modernes, Paris, 1930, p. 353.

[53] A.M.A.E., fond Înţelegerea balcanică, dosar 11. raport 1883/9, noiembrie 1925, de la legaţia din Atena, semnat Langa Răşcanu. Relatează cele comunicate de ziarul „Elefteros Typos", organ al preşedintelui Consiliului de miniştri.

[54] Ibidem, telegrama 1833/2 noiembrie 1925, de la legaţia din Atena, semnată Langa Răşcanu.

www.dacoromanica.ro

trul Franţei la Atena, de Chambrun, a declarat la Ministerul de Externe elen că „Pactul propus va fi rău primit la Belgrad, unde se doreşte un tratat de alianţă, iar nu un pact de neagresiune" [55], că „aceeaşi primire o va avea şi la Sofia" [56] şi că România nu e interesată în aderarea la acest pact, deoarece ar avea cu totul alte preocupări „d'autres chats à fouetter"[57]*. În orice caz, profitînd de polemica diplomatică anglo-franceză, guvernul iugoslav a refuzat propunerea, fapt ce a servit guvernului francez de a dovedi că Atena, dacă consimţise să adere la soluţia britanică, o făcuse din cauza presiunilor exercitate de Austen Chamberlain [58]. Ministrul de Externe englez a făcut atunci declaraţii publice că, recomandînd această soluţie, a fost călăuzit de spiritul de la Locarno şi că, preciza el, „Consiliul Societăţii Naţiunilor nu avea intenţiunea de a vă propune să vă supuneţi la un proiect de pact balcanic şi sînt sigur că nu am spus nimic, care ar putea să fie interpretat astfel" [59]. A continuat apoi, arătînd că: „Puteţi să aveţi ideile voastre personale, dar am insistat asupra a ceea ce mi-a părut esenţial" [60].

Atmosfera politică din Balcani era aşadar tulburată nu numai de ameninţarea germană sau de tendinţele de dominare ale Italiei fasciste, ci şi de asperităţile anglo-franceze, creîndu-se un climat greoi, din cauza discuţiilor sterile şi a situaţiei diplomatice sinuoase, produsă tocmai de asemenea discuţii.

★

Totuşi, spre sfîrşitul anului 1925, procesul obiectiv istoric ce se desfăşura a impus statelor din această regiune să reia ele însele problema Locarno-ului balcanic.

Turcia kemalistă, îngrijorată de spinoasa problemă a Mosulului, unde se izbea mai ales de interesele Marii Britanii, simţea nevoia unui pact de neagresiune care să-i asigure neutralitatea Greciei şi a Bulgariei. Era neliniştită şi de acordul ce părea că există între Anglia şi Italia şi simţea nevoia, din toate aceste cauze, a unei înţelegeri cu toate statele balcanice.

Aliată şi prietenă cu U.R.S.S., Turcia voia totodată să atragă statele balcanice spre un sistem de securitate care să se bizuie şi pe sprijinul Uniunii Sovietice.

Ministrul de Externe al Turciei a iniţiat unele discuţii în acest scop şi cu guvernul român. Cu acest prilej, Ankara a întrebat dacă România nu ar fi dispusă să încheie un pact de neagresiune cu U.R.S.S. La 14 februarie 1926, I. G. Duca a răspuns afirmativ, declarînd: „Putem semna cu Rusia oricînd un pact de neagresiune permanent. Am declarat-o oficial de două ori" [61], în 1922 la conferinţa de la Genova şi în 1925 la Adunarea Societăţii Na-

---

[55] Ibidem, raport 1860/7 noiembrie 1925, de la legaţia din Atena, semnat Langa Răşcanu.

[56] Ibidem.

[57] Ibidem. *Aşa în text.

[58] Ibidem, raport 1916/4 noiembrie 1925, de la Legaţia din Atena, semnat Langa Răşcanu; raport 1919, din 14 noiembrie 1925 de la legaţia din Atena, semnat Langa Răşcanu.

[59] Ibidem, fond Înţelegerea balcanică, dosar 11, raport 2116/17 decembrie 1925, de la legaţia din Atena, semnat Langa Răşcanu: redă declaraţiile făcute de Chamberlain presei greceşti.

[60] Ibidem.

[61] Ibidem, fond Mica Înţelegere, dosar 17 „Pactul balcanic", referat informativ.

www.dacoromanica.ro

țiunilor [62]. Spre a expune și mai deslușit poziția României, Duca a mai adăugat : „Să nu se creadă că România ar fi instrumentul politicii agresive anglo-franceze" [63]. România se arăta, așadar, doritoare să încheie un pact balcanic, în spiritul propunerii Turciei. În timp ce ducea atari negocieri cu București, Tevfik Rüstü bey a vizitat și Belgradul pentru a încerca să concilieze litigiile iugoslavo-elene și pentru a obține totodată adeziunea Iugoslaviei pentru pactul balcanic [64]. Se pare că, în principiu, la Belgrad se ajunsese la o oarecare înțelegere, fapt care a iritat pe sir Milne Cheetham, ministrul Marii Britanii la Atena, căci acesta a declarat colegului său român că : „Tevfik Rüstü bey l-a împins pe Nincič să se îndepărteze de la ideea unui tratat sîrbo-grec și să vrea un pact balcanic" [65]. Uitînd că, doar cu cîteva luni în urmă, Anglia voise să realizeze un Locarno balcanic, acum cînd inițiativa fusese luată de Turcia, sir Milne Cheetham arăta lui Langa Rășcanu că nici România, nici Turcia, nu sînt state balcanice și nu vede de ce ele ar fi preocupate de securitatea acestei regiuni [66]. Diplomatul român acreditat la Atena, raportînd la București discuțiile ce avusese, conchidea cu amărăciune : „Politica egoistă a marilor puteri este într-adevăr întristătoare" [67].

În pofida nenumăratelor greutăți ce stăteau în calea organizării unei înțelegeri, atmosfera în Balcani continua să fie totuși constructivă.

În februarie 1926, Husseim Raghib bey, ministrul Turciei la București, i-a expus lui I. G. Duca, din însărcinarea guvernului său, patru propuneri concrete în legătură cu pactul balcanic. Ankara dorea : I, să nu se grăbească negocierile ; II, inițiativa organizării pactului s-o ia Iugoslavia, deoarece acest stat avea cele mai multe chestiuni de rezolvat cu vecinii săi ; III, să nu se facă abstracție de nici un stat, toate cele șase țări balcanice urmînd să fie solicitate de a participa ; IV, pactul să nu fie îndreptat împotriva cuiva și să excludă hegemonia oricui [68].

Propunerile guvernului turc au fost studiate cu mult interes de România și de Iugoslavia. Cele două state au profitat de faptul că la 10 februarie 1926 fusese convocată la Timișoara o conferință a Micii Înțelegeri, pentru a se sfătui și cu Cehoslovacia în importanta chestiune a Locarno-ului balcanic. Procesul verbal al conferinței de la Timișoara relevă o minuțioasă examinare a situației din Balcani. Reiese, de asemenea, existența unui climat prielnic pentru organizarea unui acord între statele balcanice. Se sublinia, de pildă, că Grecia accepta în principiu pactul balcanic, dar nu vroia să ia inițiativa [69] demersurilor pentru o organizare concretă. Se putea constata, de asemenea, din cercetarea aceluiași proces verbal că intervenise o relaxare în relațiile iugoslavo-elene, deoarece tratativele dintre cele două state se reluaseră [70].

În genere, după conferința de la Timișoara, se părea că Iugoslavia, în conformitate cu propunerile turce, după ce-și destinsese într-un anumit

[62] Ibidem.
[63] Ibidem.
[64] Ibidem, raport 127/16 ianuarie 1926, de la legația din Atena, semnat Langa Rășcanu.
[65] Ibidem, raport 88/10 ianuarie 1926, de la legația din Atena, semnat Langa Rășcanu.
[66] Ibidem.
[67] Ibidem, raport f.n. din 17 ianuarie 1926, de la legația din Atena, semnat Langa Rășcanu.
[68] Ibidem, fond Mica Înțelegere, dosar 17, „Pactul balcanic". Istoric din anul 1926.
[69] Ibidem, dosar 4, Conferința de la Timișoara a Micii Înțelegeri, 10 februarie 1926.
[70] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

fel relaţiile cu Grecia, luase iniţiativa unor declaraţii destinate să dovedească că Locarno-ul balcanic urma să cuprindă toate cele şase state. La 11 martie, Ninčič, ministrul de Externe iugoslav, a dat la Geneva un interviu despre problema Locarno-ului corespondentului ziarului „Prager Presse", declarînd: „Noi căutăm în această privinţă o bază mai largă şi vom începe în Balcani punerea în aplicare a planului nostru" [71]. Exprimîndu-şi mulţumirea despre modul cum se desfăşurau tratativele cu Grecia [72], a deschis, într-un anumit fel, şi o poartă spre Bulgaria, afirmînd că: „Sîntem gata de a începe negocieri îndată ce împrejurările o vor permite" [73].

În aprilie 1926, noi paşi constructivi părea că se făcuseră, căci Locarno-ul balcanic continua să fie problema majoră ce preocupa atunci guvernele statelor balcanice. Un exemplu grăitor îl constituie şi declaraţiile noului ministru de Externe elen Rufos, declaraţii făcute cu prilejul vizitei la Atena a lui sir Eric Drummond, secretarul general al Societăţii Naţiunilor. Rufos a afirmat atunci: „Veţi afla cu plăcere că Grecia, leagănul Amfictioniilor, este însufleţită de o adîncă şi sinceră dorinţă de înţelegere şi de colaborare cu vecinii săi" [74]. Rufos a ţinut cu acest prilej să mai scoată în evidenţă şi speranţa ce domnea la Atena în realizarea viitorului pact afirmînd că: „Nu vom întîrzia să salutăm sosirea unui nou Locarno" [75].

În vremea aceasta, noi împrejurări impuneau luarea unor măsuri de securitate, căci Italia, profitînd de prestigiul[76] ce căpătase de cînd devenise prin semnarea tratatelor de la Locarno putere garantă, căuta să-şi impună din ce în ce mai mult influenţa în Balcani, diminuînd-o în acelaşi timp pe cea franceză. Încheind la 27 noiembrie 1926 tratatul de la Tirana şi la 4 aprilie 1927 un pact cu Ungaria, Italia a stîrnit însă un nou val de nelinişte.

În Iugoslavia a început să se vorbească stăruitor despre necesitatea pactului balcanic, fapt ce a produs o deosebită satisfacţie la Atena [77].

În martie 1927, Tevfik Rüstü bey a reluat vechiul său plan despre pactul balcanic. El a arătat ministrului României la Ankara că acest pact s-ar putea realiza cu succes, dacă nu ar fi patronat de niciuna dintre marile puteri şi dacă nu ar fi îndreptat împotriva cuiva [78]. Sintetizînd, în chip deslușit, principiile de bază, esenţa pactului ce propunea, Tevfik Rüstü bey a rostit deviza ce avea să strălucească multă vreme pe firmamentul peninsulei: „Balcanii ai balcanicilor" [79]. „Dacă ajungem la acest rezultat, a precizat ministrul de Externe al Turciei, vom constitui un bloc

[71] Ibidem, raport 616/11 martie 1926, de la legaţia din Praga, semnat Filodor.
[72] Ibidem.
[73] Ibidem.
[74] Ibidem, raport 653/13 aprilie 1926, de la legaţia din Atena, semnat Langa Răşcanu.
[75] Ibidem.
[76] *Storia d'Italia. Dalla Crisi del primo dopoguerra a la fondazione della Republica*, vol. V, A cura di Franco Catalano, Unione Tipografico — Editrice Torinese, 1960, p. 294.
[77] A.M.A.E., fond Înţelegerea balcanică, dosar 16, raport 507/26 februarie 1927, de la legaţia din Atena, semnat Langa Răşcanu.
[78] Ibidem, raport 440/4 martie 1927, de la legaţia din Ankara.
[79] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

formidabil" [80]. Cu acest prilej, el a mai informat pe ministrul României că dacă acestea vor fi principiile călăuzitoare ale noii alianţe, atunci „Rusia, nu numai că nu s-ar opune, dar, din contră, i-ar încuraja formaţiunea, căci guvernul sovietic şi-a apropiat formula «Balcanii ai balcanicilor»"[81]. Practic, omul de stat turc a mai arătat că, în împrejurările actuale, este cu putinţă ca Turcia să se înţeleagă cu Grecia, cu atît mai mult, cu cît ideea pactului balcanic a fost propusă cu doi ani în urmă de Rentis. Spera, de asemenea, că se vor soluţiona litigiile iugoslave-elene şi că în acest climat bulgarii vor veni şi ei [82].

Noi motive, impuse imperios de evenimente, făceau din ce în ce mai necesară realizarea pactului. În aprilie 1927, de pildă, soseau ştiri mai mult decît deprimante de la conferinţa dezarmării de la Geneva : „Nu au fost texte sau propuneri—raporta reprezentantul României, N. Petrescu-Comnen, la 26 aprilie 1927 — care să întrunească unanimitatea" [83]; ceea ce, conchidea diplomatul român, va aduce „o nouă ştirbire a prestigiului destul de fragil al Societăţii Naţiunilor" [84].

La începutul lunii mai 1927, acordînd un interviu ziarului „Politika" din Belgrad, I. Mitilineu, ministrul de Externe al României, afirma, exprimînd un deziderat general : „Trebuie să preparăm lucrurile pentru a se realiza un Locarno în Balcani" [85].

Marcovič, ministrul de Externe al Iugoslaviei, arăta, de altfel, deschis, în mai 1927, că teama Iugoslaviei de politica desfăşurată de Italia fascistă constituia unul din argumentele majore pentru organizarea acestui pact. „Pactul de la Tirana, sublinia omul de stat iugoslav, este un pact de inamiciţie şi tinde să ne izoleze" [86]. Italia, a continuat el, „depune eforturi spre a angaja în orbita politicii sale atît Ungaria, cît şi Bulgaria" [87].

În august 1927, A. Mihalacopolou, ministrul de Externe al Greciei, plecînd de la ideile preconizate de Tevfik Rüstü bey, ca şi de la propaganda făcută de presa turcă pentru pactul balcanic, a propus o metodă nouă de realizare a unui acord balcanic. El arăta că „ar fi mai politic şi mai conform cu realitatea, ca ţările ce au interese balcanice să purceadă nu la un pact unic, ci la săvîrşirea de pacte regionale, ce s-ar adapta individual la cele existente înainte, (conform) cu varietatea intereselor şi a relaţiilor" [88] dintre state. Mihalacopolou insista asupra unui principiu fundamental, fără de care, aprecia el, aceste pacte nu ar fi putut fi viabile. Trebuia să existe „o egalitate completă, şi nu o situaţie de vasal pentru unul dintre statele contractante" [89].

În cadrul acestei atmosfere, în care continuau să persiste mai mult discuţiile cu caracter teoretic, au început să-şi facă loc unele manifestări

---

[80] A.M.A.E., fond Înţelegerea balcanică, raport 440/4 martie 1927, de la legaţia din Ankara.

[81] Ibidem.

[82] Ibidem.

[83] Ibidem, fond Mica Înţelegere, dosar 27, telegrame 134/26 aprilie 1927, de la legaţia din Geneva, semnată N. Petrescu-Comnen.

[84] Ibidem.

[85] Ibidem, dosar 28, telegrama 1092/2 mai 1927, de la legaţia din Belgrad, semnată Emandi.

[86] Ibidem, dosar 15, Conferinţa Micii Înţelegeri de la Joachimov, 13—15 mai 1927. Note luate de I. Mitilineu, ministrul de Externe al României.

[87] Ibidem.

[88] Ibidem, raport 1763/3 august 1927, de la legaţia din Atena, semnat Brabeţianu.

[89] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

concrete de apropieri bilaterale, între Grecia şi Turcia, între Iugoslavia şi Grecia, între Turcia şi România, între Turcia şi Bulgaria, manifestări ce s-au dezvoltat, într-o anumită măsură, pînă în anul 1930. Datorită acestei situaţii, s-a putut ajunge la discuţiile publice şi propunerile ce s-au făcut în cadrul Conferinţelor balcanice, în scopul de a se realiza un pact multilateral de neagresiune, ca şi un acord vamal.

În genere, despre Locarno-ul balcanic s-a scris puţin. Obişnuit, apare sub forma unei transpuneri *tale quale* a Locarno-ului occidental în Balcani, ca punerea în aplicare a unor îndemnuri venite de la marile puteri locarniene, îndeosebi de la Marea Britanie şi de la Franţa. Statele din Balcani însă, conştiente de rivalităţile dintre marile puteri, conştiente de necesitatea de a se opune tendinţelor expansioniste, în stare încă virtuale, ale Germaniei, ca şi tendinţelor concrete de dominare manifestate de Italia, au dorit să organizeze un Locarno care să servească propriilor lor interese.

Nu putem fi de acord, de aceea, cu istoricul L. Berov, care într-un studiu, publicat în „Etudes balkaniques" de la Sofia [90], afirmă că marile contradicţii ce divizau burghezia din statele balcanice, nu au îngăduit unirea acestor state. Evident, unirea politică nu s-a făcut atunci, dar s-au creat premisele pentru organizarea unui viitor pact multilateral balcanic.

Documentele inedite ce am cercetat, ne-au îngăduit să stabilim transformările pe care ideea occidentală a Locarno-ului balcanic le-a suferit, atunci cînd ea a fost examinată de factorii direct interesaţi, adică de statele balcanice înseşi.

Propunerea făcută în 1925 de Rentis, ministrul de Externe al Greciei, privind arbitrajul obligatoriu, urmat de un tratat de neagresiune, izvora, mai ales, din dorinţa de a menţine statutul teritorial existent.

Propunerea britanică, referitoare la un Locarno balcanic deşi, era şi ea pusă în slujba menţinerii *statu-quo*-ului teritorial, a întîmpinat dificultăţi, pentru că ea însemna implicit şi o tendinţă de dominare a Balcanilor de către Anglia.

În 1926, cînd a intervenit propunerea turcă pentru un pact balcanic de neagresiune, a început să se contureze, în chip deslușit, ideea unui pact exclusiv balcanic destinat să menţină *statu-quo*-ul teritorial, avînd însă şi prevederi împotriva tendinţelor de expansiune ale oricărei mari puteri. Evoluţia ideii de Locarno balcanic, direct legată de dinamica politicii europene, de contradicţiile şi rivalităţile dintre marile puteri, a dus în sfîrşit în 1927 la geneza soluţiei practice: „Balcanii ai balcanicilor", formulată de Turcia kemalistă.

Din acest moment a apărut şi s-a statornicit ideea majoră, ce avea să constituie cheia de boltă a politicii statelor din Balcani, state ce aveau să caute în mod permanent mijloace proprii pentru a-şi apăra integritatea lor teritorială.

[90] L. Berov, *Le Capital financier occidental et les pays balkaniques dans les années vingt*, „Etudes balkaniques", 2—3, 1965, Sofia, 1965, p. 164.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

LUPTA PROLETARIATULUI DIN ROMÂNIA PENTRU APLICAREA PREVEDERILOR DEMOCRATICE ALE LEGILOR MUNCII ADOPTATE ÎN ANII 1929—1933

DE

ILIE CEAUŞESCU

Lupta proletariatului din România pentru adoptarea şi aplicarea unei legislaţii democratice a muncii a făcut parte integrantă din lupta generală dusă de masele muncitoare pentru drepturi şi libertăţi democratice, pentru răsturnarea orînduirii burghezo-moşiereşti, fiind subordonată acesteia din urmă şi s-a desfăşurat într-un cadru economic, social, politic şi juridic extrem de complex şi efervescent, fapt ce a imprimat anumite trăsături acesteia, cît şi legislaţiei muncii.

Încheierea procesului de făurire a unităţii naţionale a statului român, reforma agrară din 1921, creşterea şi întărirea poziţiilor economico-politice ale burgheziei industrial-bancare, adoptarea unor măsuri legislative valabile pe întreg teritoriul României şi altele au realizat cadrul naţional, social şi economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forţelor de producţie ale ţării. Angajarea României pe calea dezvoltării industriale într-un ritm mai rapid se înscria în coordonatele unei necesităţi obiective şi imperativului vremii.

Ideea necesităţii dezvoltării mai rapide a industriei în România fusese îmbrăţişată de marea majoritate a burgheziei, devenind aproape obsesie [1]. I. G. Duca arăta că „o ţară agricolă nu poate fi lipsită de o viaţă industrială. . . ., a nesocoti dezvoltarea industriei ar însemna să se pricinuiască pagube grave economiei" [2]. În asemenea condiţii burghezia industrial-bancară din România, cu sprijinul efectiv al statului, a întreprins o serie de măsuri economice, administrative şi legislative care au dus în mod nemijlocit la creşterea mai rapidă a industriei ţării.

Dezvoltarea contradictorie şi anarhică a economiei româneşti a atras după sine puternice perturbări şi convulsiuni, a generat o puternică criză

[1] „Buletinul muncii", XII (1932), nr. 10—12, p. 1.

[2] I.G. Duca, *Memoriu înaintat regelui Carol al II-lea la 3 martie 1933*, în Arhiva Istorica Centrală a Statului (în continuare se va cita Arh. Ist. Centr. St.), fond Casa Regală, dos. nr. 47/1933, f. 10.

„STUDII", tomul 21, nr. 1, p. 117—140, 1968.

www.dacoromanica.ro

economică de supraproducție — parte integrantă a crizei economice mondiale, care a cuprins întreaga lume capitalistă în perioada 1929—1933 și care s-a desfășurat pe fondul crizei generale a capitalismului. „Criza economică din România — sublinia Congresul al V-lea al P.C.R. — se dezvoltă în condițiile crizei mondiale a capitalismului" [3].

O serie de factori de ordin intern și extern au agravat criza economică din țara noastră. Dintre aceștia amintim nivelul forțelor de producție care era scăzut în comparație cu țările dezvoltate, fapt ce făcea ca resursele naturale foarte bogate ale României să fie valorificate la un nivel destul de slab. În România criza industrială s-a împletit cu cea agrară condiționîndu-se și agravîndu-se reciproc, dîndu-i o ascuțime deosebită. Criza economică de la noi a fost agravată de decalajul destul de mare între prețurile produselor industriale și cele agricole [4]. Prețurile la produsele exportate au scăzut, în timp ce prețurile la produsele importate s-au menținut la nivel ridicat, capitaliștii străini impunînd prețuri de monopol la produsele lor. Dependența României de capitalul străin a dus și mai mult la agravarea crizei economice din anii 1929—1933.

În împrejurările respective criza economică din România a cuprins toate ramurile de producție, industria, agricultura, sistemul financiar și de credit și comerțul. „Criza e generală și totală" [5] — consemna C. Argetoianu în *Memoriile* sale. Dr. N. Lupu preciza că „de cînd există statul român niciodată nu a trecut printr-o criză economică mai gravă decît cea de astăzi" [6]. O altă caracteristică a crizei economice constă în aceea că a fost de lungă durată, România a intrat în criză încă din 1928 [7].

Criza economică din România a avut consecințe deosebit de grave în toate sferele de activitate economică. Acestea s-au resimțit mai întîi în industrie. Astfel în 1932 „indicele general al producției industriale scade din punct de vedere valoric la 57,7 la sută față de 1929" [8].

Criza economică a cuprins și agricultura. Astfel, suprafețele însămînțate au fost reduse și temporar a scăzut producția agricolă globală. După calculele unor economiști străini reiese că în perioada anilor 1929—1933 recolta de grîu a României a fost mai mică decît a oricărui stat balcanic, cu excepția Greciei [9].

Adîncirea crizei în industrie și agricultură s-a răsfrînt negativ asupra comerțului [10] și a lovit din greu sistemul financiar-bancar al României.

Efectele crizei economice de supraproducție au fost suportate, în ce mai mare parte, de masele muncitoare de la orașe și sate. Una dintre cele mai

---

[3] Arhiva Institutului de științe istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. (în continuare A.I.S.I.S.P.), cota Ab XVI 3, inv. 471.

[4] Arh. Ist. Centr. St., fondul M.A.I., dos. nr. 165 1931, f. 3. Vezi și „Frontul evenimentelor culturale și sociale", nr. 3 din 25 decembrie 1932.

[5] C. Argetoianu, *Însemnări zilnice. Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, în Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 101, dos. 8599, f. 162.

[6] „Parlamentul", III (1929), nr. 19 23 noiembrie 1929.

[7] D. Ionescu, Gh. Matei, Gh. Tuțui, *Dezvoltarea constituțională a statului român*, Edit. științifică, București, 1957, p. 272.

[8] Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Edit. politică, București, 1966, p. 34.

[9] L.S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York, 1959, p. 700—701.

[10] V. Madgearu, *Politica noastră financiară în cursul depresiunii economice*, București, 1933, p. 16.

www.dacoromanica.ro

grele consecinţe ale crizei economice care s-a abătut asupra proletariatului a fost concedierea masivă a muncitorilor. În perioada crizei economice au fost aruncaţi în stradă sute de mii de muncitori, al căror număr împreună cu membrii familiilor lor se ridică la cifra de peste un milion de persoane [11]. Ca urmare a concedierilor, numărul şomerilor în ţara noastră a cunoscut o creştere fără precedent. Din datele statistice ale epocii respective reiese că numărul şomerilor în România, în perioada crizei economice, s-a ridicat la peste 300 000 [12], mai mult de 33% din numărul salariaţilor.

În timp ce sute de mii de muncitori erau aruncaţi în stradă fără lucru, patronii prelungeau ziua de muncă la 12—14—16 ore [13]. Cu toate că în perioada crizei economice era în vigoare legea care stabilea durata zilei de muncă la 8 ore, aceasta nu a împiedicat pe patroni să oblige muncitorii să lucreze chiar 16 ore pe zi. Concomitent cu prelungirea neobişnuit de mult a zilei de muncă, clasele dominante au dus o politică intensă de scădere a salariilor, aceasta fiind o altă metodă de a arunca greutăţile crizei asupra maselor muncitoare. În condiţii tot atît de grele au fost aruncate şi celelalte categorii sociale de oameni ai muncii : ţărănimea, micii funcţionari, intelectualii etc.

Măsurile antipopulare întreprinse de clasele dominante au fost încadrate într-o vastă legislaţie cu un pronunţat caracter de clasă, care avea ca scop fundamental apărarea proprietăţii private, facilitarea obţinerii de profituri cît mai mari de către exploatatori şi consolidarea dominaţiei lor. Acest lucru a ridicat masele muncitoare la luptă revoluţionară. Pentru a înfrînge lupta acestora, clasele exploatatoare au dezlănţuit cu ajutorul statului burghezo-moşieresc o cruntă teroare împotriva maselor. Dar dîndu-şi seama că numai pe calea represiunilor nu este posibilă înfrîngerea luptei revoluţionare, guvernanţii vremii şi partidele politice burgheze au adoptat şi tactica promisiunilor demagogice, cu scopul de a înşela pe cei ce muncesc, făcînd unele concesii.

Revendicările impuse claselor dominante din România au fost înscrise într-o vastă legislaţie a muncii adoptată în perioada crizei economice. Adoptarea legislaţiei muncii era o necesitate obiectivă care decurgea din însăşi dezvoltarea firească a societăţii româneşti. Cerută cu insistenţă de dezvoltarea economică a României, legislaţia muncii se impunea cu necesitate, în mod obiectiv, independent de voinţa tuturor categoriilor sociale. Deşi elaborarea şi perfecţionarea unei legislaţii a muncii era o necesitate obiectivă izvorîtă din realităţile existente în România, totuşi aceasta nu se putea realiza de la sine. Pentru aceasta era necesară intensificarea luptei revoluţionare a maselor muncitoare în frunte cu proletariatul. Lupta proletariatului pentru adoptarea şi aplicarea legislaţiei muncii decurgea din nevoia de a înfrînge rezistenţa patronatului şi a-i stăvili ofensiva împotriva nivelului de trai al maselor.

Situaţia concretă din epocă reclama în mod necesar celor care erau vizaţi în mod direct de aplicarea „curbelor de sacrificiu" să intensifice lupta

---

[11] „Clopotul" nr. 7 din 11 august 1933. Vezi şi „Socialismul" din 21 februarie 1932.

[12] „Buletinul C.C al P.C.R", an. III, nr. 15 din decembrie 1933. Vezi şi: „Facla", nr. 509 din 9 oct. 1932 ; „Socialismul", nr. 8 din 21 febr. 1932 ; „Analele institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.", nr. 3/1965, p. 105.

[13] Arhivele Statului, Brăila, fond. Camera de muncă, dos. nr. 11/1934, f. 3.

www.dacoromanica.ro

pentru obținerea de alte revendicări, consfințirea acestora în legi ale muncii și aplicarea lor, lucru ce constituia un puternic obstacol în calea ofensivei patronale. Deși deosebit de grea și uneori sîngeroasă, lupta proletariatului a fost încununată de succes. Clasele dominante au fost obligate să cedeze spiritului revoluționar și să acorde multe din revendicările, cerute de masele muncitoare, pe care le-au consfințit în legi. Clasa muncitoare „folosind dezbinările din sînul burgheziei ... îi smulge acesteia, sub formă de legi — se arată în *Manifestul Partidului Comunist* — recunoașterea unora din interesele muncitorești" [14].

Așadar, legislația muncii din țara noastră din anii 1929—1933 a fost un rezultat al luptei revoluționare a proletariatului, o concesie forțată făcută de clasele dominante sub presiunea avîntului revoluționar. În cadrul unei adunări a muncitorilor din Ploiești, muncitorul Tănase Georgescu a vorbit despre lupta proletariatului care „a impus capitaliștilor. . . unele legiferări cu caracter socialist din programul vechi în folosul și sprijinul clasei muncitoare și anume : 8 ore de lucru, protecția femeilor și minorilor și altele" [15].

Printre primele legi ale muncii adoptate se numără *Legea pentru ocrotirea muncii minorilor și femeilor și durata muncii* publicată la 13 aprilie 1928. În legea sus-citată au fost înscrise unele dintre cele mai importante revendicări economice ale proletariatului din țara noastră. Legea preciza că „indiferent de sex, numai minorii care au împlinit vîrsta de 14 ani pot fi întrebuințați la muncă în întreprinderile industriale sau comerciale" [16]. Această prevedere era un progres evident față de legiuirile mai vechi, care fixau vîrsta minimă de admitere a copiilor în industrie la 12 ani.

În lege sînt incluse prevederi menite să ocrotească și munca femeii. Astfel, în art. 15 se stipulează că munca de noapte este interzisă fetelor și femeilor de orice vîrstă. Art. 28 prevedea că femeia are dreptul la un concediu de 6 săptămîni înainte și 6 săptămîni după naștere. Pe tot timpul concediului legal, femeia primea, potrivit art. 31, ajutoare bănești, îngrijiri medicale gratuite și înlesniri pentru întreținerea copilului. La art. 34 se precizează că „în întreprinderile industriale de orice natură, precum și în sucursalele, secțiunile, ramificările sau anexele lor durata normală de muncă efectivă, scăzîndu-se timpul de repaus, se stabilește de 8 ore pe zi sau 48 ore pe săptămînă" [17]. Aceasta era o mare cucerire a proletariatului în lupta sa cu patronii dusă de mult timp. Astfel, în iunie 1926 muncitorii de la întreprinderea textilă „Colentina" din București au intrat în grevă pentru a obține 8 ore de muncă. Asemenea acțiuni au fost și la Buhuși, Reșița, Anina și în alte locuri. La Cîmpina, peste 800 de petroliști „au demonstrat pentru cucerirea celor 8 ore de lucru și altor revendicări" [18].

Legea avea și unele prevederi contrare intereselor proletariatului. Astfel, prevăzîndu-se reducerea zilei de lucru la 8 ore, nu se stipula nici o interdicție de a se reduce concomitent și salariile. „Această lacună — scria

[14] K. Marx și Fr. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, în *Opere*, vol. 4, Edit. politică, București. 1958, p. 474.

[15] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 29, dos. nr. 4502, f. 45.

[16] „Monitorul Oficial", nr. 85 din 13 aprilie 1928. Vezi și C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XV—XVI, 1926—1929, p. 1030.

[17] *Ibidem*.

[18] Arhivele Statului, Ploiești, fond. poliției, dos. nr. 34/1929, f. 1.

www.dacoromanica.ro

ziarul «Socialismul» — e decisivă pentru aplicarea legii" [19]. Speculînd această carenţă, unii dintre patroni reduceau salariile concomitent cu reducerea orelor de muncă, alţii intensificau în aşa fel lucrul încît muncitorul să producă în 8 ore atît cît producea în 10—12 sau mai multe ore de muncă. Acest lucru era, de fapt, cerut chiar de Ministerul Muncii, care preciza că „legea nu se va putea aplica decît printr-o sforţare conştientă şi constantă a muncitorimii române de a produce cantitativ şi calitativ cel puţin tot atît cît s-ar fi produs prin o muncă de 10 ore zilnic" [20].

La 5 aprilie 1929 a fost publicată *Legea asupra contractelor de muncă*[21]. Ea reglementa pentru prima dată în ţara noastră relaţiile dintre patroni şi salariaţii din industrie şi comerţ în materie de contract de muncă. Legea a abrogat articolul 1472 din *Codul civil* din 1865, potrivit căruia patronul era crezut pe cuvînt pentru durata angajării şi salariul cuvenit lucrătorului.

În lege erau stipulaţii privind contractul de ucenicie. Prin art. 3 se interzicea acelor patroni, „care din cauza purtării vicioase sînt improprii de a asigura educaţia morală şi profesională a ucenicului" [22] să ţină ucenici. De asemenea, era obligat să nu folosească ucenicul decît la acele munci care erau în directă legătură cu profesiunea şi care trebuiau să fie proporţionale cu puterea fizică şi intelectuală a ucenicului.

O parte din articolele legii se referă la contractul individual de muncă. Patronul era obligat prin lege „să îngrijească ca executarea muncii să nu aducă vreo vătămare sănătăţii, siguranţei sau moralităţii salariatului" [23] (art. 48). Prin art. 49 se stabilea că salariatul are dreptul la concediu de odihnă plătit în raport cu vechimea, între 7 — 30 de zile pe an. La art. 59 se sublinia că remunerarea muncii exclusiv în natură este interzisă. Acest lucru era destinat a lua posibilitatea patronilor de a jefui pe muncitori prin plata salariului sub formă de produse la preţuri foarte ridicate şi de calitate inferioară. De asemenea, în lege se precizau condiţiile de muncă şi de salarizare şi cine avea dreptul să încheie contracte colective de muncă. Acestea sînt unele din prevederile legii care interesau direct pe muncitori, menite să pună capăt unor abuzuri comise de patroni şi să ducă la îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă ale salariaţilor.

Legea conţinea însă şi o serie de prevederi care loveau în interesele oamenilor muncii. În documentele mişcării muncitoreşti s-a relatat pe larg despre aceste stipulaţii cerîndu-se insistent eliminarea lor. Astfel, prin ziarul „Munca zilnică", P.C.R. arăta că legea contractelor de muncă conţine multe dispoziţiuni care sînt „sugrumătoare pentru proletariat" [24]. De pildă, durata uceniciei era de 4 ani, fapt ce constituia un mijloc de exploatare a ucenicului. În ceea ce priveşte contractul de muncă individual, una dintre lacunele lui era aceea că lăsa în afara legii multe categorii de salariaţi, printre care şi lucrătorii agricoli. „Prin legiuirea existentă — scria ziarul «Socialismul» — în loc să se lărgească sfera de aplicare a contractului

[19] „Socialismul", nr. 13 din 24 februarie 1929.
[20] *Zece ani de politică socialistă în România, 1920—1930*, p. 84.
[21] „Monitorul Oficial", nr. 74 din 5 aprilie 1929. Vezi C. Hamagiu, *op. cit.*, vol. XVII, 1929, p. 400.
[22] *Ibidem.*
[23] *Ibidem.*
[24] „Munca zilnică", nr. din 8 martie 1929.

www.dacoromanica.ro

de muncă și la liber-profesioniști, artiști, ziariști, frizeri, muncitorii din alimentație, hoteluri etc., ei sînt excluși" [25]. În Senat, sociologul P. Andrei arăta că în lege nu se prevede minimul de salariu, fapt ce dă posibilitate patronilor să exploateze pe muncitori pînă la epuizare [26]. Acestea erau numai unele din minusurile legii asupra contractelor de muncă care anulau o parte din prevederile pozitive ale ei.

O altă lege a muncii adoptată la 21 iulie 1931, sub presiunea maselor muncitoare, a fost *Legea pentru organizarea muncii în porturi* [27]. Ca și în celelalte cazuri, discutarea și adoptarea acestei legi era rezultatul luptei revoluționare a proletariatului. „Ministerul Muncii — se arăta la Congresul al IX-lea al Uniunii Muncitorilor din Porturi, din martie 1930 — a fost nevoit să depună pe biroul Camerei Deputaților ... legea pentru organizarea muncii în porturi, care a fost votată. Cu aceasta, Uniunea cîștigase bătălia după un lung șir de lupte crîncene în porturi" [28]. În timp ce legea se dezbătea în parlament, în porturile Galați, Brăila, Giurgiu și Constanța au avut loc acțiuni revoluționare ale proletariatului care cerea înlăturarea vătafilor și adoptarea legii [29].

Legea preciza la art.1 că munca în porturi va fi executată numai de către muncitorii permanenți, înscriși la căpitănia portului [30]. Această prevedere lua patronilor posibilitatea să exercite presiuni asupra muncitorilor permanenți pentru a-i determina să accepte condițiile dictate de ei, prin aducerea de muncitori din alte părți. În scopul reglementării problemelor stipulate la art. 1, în lege se preciza că se va crea în fiecare port fluvial sau maritim o comisie a muncii care avea o serie de atribuții și anume : a aviza asupra măsurilor necesare pentru respectarea legilor, regulamentelor și deciziunilor privitoare la muncă în porturi, să supravegheze ca muncitorul să primească salariul integral al muncii prestate și altele. La art. 6 se arăta că nu se putea face nici o reținere din salariile muncitorilor exceptînd acele privitoare la scule, cheltuielile comisiei și biroului muncii și operelor de asistență, ocrotire și educație a muncitorilor din port, și acestea numai cu avizul comisiunii muncii din port și cu aprobarea Ministerului Muncii.

La art. 7 din lege se prevede că angajarea muncii prin vătafi (antreprenori de muncă) era cu desăvîrșire oprită. Acestea erau unele dintre revendicările majore ale proletariatului portuar, recunoscute prin noua lege, după o luptă destul de aprigă și îndelungată.

Legea avea și o serie întreagă de minusuri care nu puteau fi acceptate de către proletariat. Unul dintre acestea era că interzicea muncitorilor să protesteze împotriva condițiilor inumane impuse de patroni și să participe la greve sau alte acțiuni revoluționare. „Îndemnul la nesupunere — se arăta la art. 8 — , ... agitația în rîndul muncitorilor, insulte aduse funcționarilor publici, nesupunerile la dispozițiile conducătorilor

[25] „Socialismul", nr. 13 din 24 martie 1929.

[26] P. Andrei, *Cuvîntare în Senat*, „Monitorul Oficial", nr. 50 din 24 martie 1929, partea a II-a, *Dezbateri în Senat*.

[27] „Monitorul Oficial", nr. 166 din 21 iulie 1931, Vezi și C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XIX, p. 601.

[28] *Al IX-lea Congres general al Uniunii muncitorilor din porturi și transporturi*, București, 1937, p. 32.

[29] *Ibidem*.

[30] „Monitorul Oficial", nr. 166 din 21 iulie 1931. Vezi și C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 601

www.dacoromanica.ro

de muncă ... pe lîngă sancțiunile prevăzute de legi și regulamente pot atrage excluderea pe timp mărginit sau pentru totdeauna de la munca portului". Desigur că legea mai conținea și alte lacune. Mișcarea muncitorească a dus o vie activitate ca legea să fie îmbunătățită [31].

În *Legea pentru înființarea și organizarea camerelor de muncă*, adoptată în octombrie 1932, se proclamau o serie de principii care aveau menirea să opună stavilă ofensivei patronale și să apere drepturile celor ce muncesc. La art. 1 se arăta că ele erau „organe de reprezentare și ocrotire a intereselor lucrătorilor, funcționarilor particulari și ale meseriașilor"[32]. Camerele de muncă aveau dreptul „să-și dea avizul asupra proiectelor de legi și oricăror alte reglementări cu privire la chestiunile care interesau pe muncitori, să stăruie pe lîngă autoritățile publice și să colaboreze cu ele la stricta aplicare a legilor, regulamentelor și a altor dispoziții în vigoare, ce privesc pe lucrători, funcționari particulari și pe meseriași, să apere și să susțină drepturile muncitorilor pentru neplata salariilor sau a lucrului efectuat, pentru concedieri nejustificate, pentru nerespectarea contractelor colective de muncă, putînd să valorifice aceste drepturi în justiție, să trimită anual un raport la Ministerul Muncii asupra modului cum era aplicată legislația muncii".

Legea înființării și organizării camerelor de muncă avea și unele lipsuri care diminuau, în parte, prevederile ei pozitive. În primul rînd, se cerea camerelor de muncă să intervină pentru aplanarea conflictelor și nu pentru soluționarea lor în interesul celor neîndreptățiți, așa cum o prezentase legiuitorul, urmărind în felul acesta stingerea luptei de clasă. În al doilea rînd, aceste instituții de ocrotire a intereselor muncitorilor, așa cum le definea legea, erau puse sub tutela și controlul Ministerului Muncii, fără avizul căruia nu puteau întreprinde nimic. Acest rol, ministerul îl exercita printr-un delegat al său numit pe lîngă fiecare cameră de muncă. Legea preciza că la orice hotărîre a camerei de muncă care ar contraveni legilor țării, delegatul va cere de îndată ministerului suspendarea ei.

La 14 februarie 1933 a fost promulgată, iar la 15 februarie același an a fost publicată în „Monitorul Oficial" *Legea pentru înființarea și organizarea jurisdicției muncii* [33]. Această lege, ca și celelalte, a fost rezultatul luptei proletariatului. Însuși faptul că a fost publicată în ziua de 15 februarie, cînd valul luptelor revoluționare din România atinsese punctul culminant[34], iar la C.F.R. „Grivița" muncitorii se aflau în grevă, constituie o confirmare a acestei idei.

Așa cum reise din cuprinsul legii, judecătoriile de muncă aveau ca scop să conlucreze pentru soluționarea conflictelor dintre patroni și proletariat.

Erau supuși jurisdicției acestei instanțe, conform legii, patronii, lucrătorii, funcționarii particulari și asimilații tuturor acestor categorii. Acestea aveau în vedere, îndeosebi, conflictele relative la salarii și indemni-

---

[31] Arhivele Statului Galați, fond. Căpitănia portului, dos. nr. 14/1931 (dosar nenumerotat).

[32] „Monitorul Oficial", nr. 238 din 11 octombrie 1932.

[33] Ibidem, nr. 38 din 15 februarie 1933. Vezi și C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XXI, 1933, p. 53.

[34] A. Deac — Gh. Matei, *Februarie 1933. Ecoul internațional*, Edit. științifică, București, 1967, p. 6.

www.dacoromanica.ro

zații, încetarea muncii, concediile, amenzile, restituirea garanțiilor, evacuarea locuințelor și altele, deci toate conflictele care decurgeau din nerespectarea legilor muncii.

În lege se precizează compunerea judecătoriei de muncă care era formată din doi judecători, din asesori și supleanți. Judecătorii erau numiți de Ministerul Justiției dintre magistrați, iar asesorii erau numiți de către Ministerul Muncii la recomandarea camerelor de muncă și camerelor de comerț și industrie. Asesorii erau selecționați din rîndul patronilor, muncitorilor și funcționarilor. Muncitorii puteau să participe prin reprezentanții lor la judecarea conflictelor care se iveau între ei și patroni. Aceasta reflecta de fapt forța proletariatului de care statul era nevoit să țină seama tot mai mult. Totodată în cadrul judecătorilor de muncă proletariatul învăța să cunoască legile și modul cum se aplică. Despre acest lucru a vorbit și V. I. Lenin în lucrarea *Despre tribunalele de muncă* [35].

În lege s-au introdus două elemente care favorizau pe muncitori: rapiditatea soluționării conflictului și gratuitatea. Prin introducerea principiului gratuității și rapidității soluționării conflictelor de muncă se încerca să se faciliteze rezolvarea cît mai urgentă a acestora.

Legea aceasta, ca toate legile din acei ani, de altfel, avea o serie de lacune sau stipulații vagi care dădeau posibilitatea patronilor să-i amputeze prevederile mai democratice, s-o eludeze atunci cînd interesele lor de clasă cereau acest lucru. Legea își propunea să realizeze „pacea socială", adică să abată proletariatul de la lupta revoluționară. În discursul rostit cu prilejul votării legii în Senat, D. R. Ioanițescu arăta că muncitorul poate merge în fața justiției pentru a i se recunoaște dreptul său, și însuși acest fapt „duce la armonie socială" [36]. La art. 53 se arăta că hotărîrile completului de judecată se iau cu majoritate. În cazul cînd nu se obține o majoritate, hotărîrea va fi dată de președinte. Prin această stipulație prezența asesorului proletar devenea fictivă.

Ultima din seria legilor muncii adoptate în perioada crizei economice la 7 aprilie 1933 a fost *Legea pentru unificarea asigurărilor sociale* [37]. În timp ce legea se găsea în proiect, proletariatul condus de P. C. R. a desfășurat acțiuni hotărîte pentru îmbunătățirea proiectului ei. În orașul Ploiești muncitorii au organizat demonstrații de stradă cerînd lărgirea asigurărilor sociale pentru a include pensia de bătrînețe, ajutor pentru copii, ajutor pentru șomaj și altele [38].

Un aspect pozitiv al legii era acela că punea capăt diversității regimurilor asigurărilor sociale existente în vigoare în diferite provincii ale țării pînă în anul 1918, cînd a avut loc înfăptuirea unității naționale a statului român. De asemenea, legea cuprindea și o serie de doleanțe ale celor ce muncesc. Astfel, la art. 1 se arăta că salariații din întreprinderile industriale și comerciale, publice sau particulare, ale căror salarii nu depășesc limita stabilită de adunarea generală a Casei Centrale a Asi-

[35] V.I. Lenin, *Despre tribunalele de muncă*, în *Opere complete*, Edit. politică, București, 1961, p. 272.

[36] C. Petrescu, N. N. Matheescu, *Legea pentru înființarea și organizarea jurisdicției muncii*, 1933, p. 72.

[37] „Monitorul Oficial", nr. 83 din 8 aprilie 1933. Vezi și C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XXI, 1933, p. 129.

[38] „Frontul evenimentelor culturale și sociale", nr. 2 din 18 decembrie 1932.

www.dacoromanica.ro

gurărilor Sociale (în continuare C. C. A. S.) sînt supuşi obligatoriu la asigurarea pentru caz de boală, maternitate, deces, accidente şi invaliditate. La art. 5 se arată că asiguraţii au dreptul la : îngrijirea medicală, medicamente, tratament balnear, cură de aer, ape minerale, pansamente şi accesorii medicale; ajutoare băneşti de boală, accidente, maternitate şi deces ; pensii de invaliditate din boală sau accident, pensii pentru urmaşi. La art. 91 se prevedea că asistenţa medicală se dă asiguraţilor prin spitale, dispensarii, sanatorii şi consultaţiuni la casele de asigurări sau la domiciliu. În lege se preciza modul de lucru al personalului medical angajat de casele de asigurare. Acestea sînt numai o parte din prevederile legii care recunoştea multe dintre doleanţele de bază ale celor ce muncesc.

Existau însă şi prevederi care dădeau posibilitate patronilor să eludeze legea, s-o interprezete în interesul lor sau să-i atenueze unele stipulaţii democratice. În primul rînd, muncitorii erau obligaţi să contribuie cu o sumă prea mare la asigurările sociale. În lege se prevedea că se poate opri din salariul muncitorului o cotizaţie care nu va fi mai mică de 3 la sută şi nici mai mare de 6 la sută din salariul mediu şi că se va mai contribui suplimentar cu un procent care poate merge pînă la 2 la sută [39]. O asemenea sumă oprită drept cotizaţie pentru asigurările de stat era greu de suportat de muncitori. Acest lucru l-a făcut pe Ilie Pintilie să declare la o adunare a muncitorilor din Iaşi că „guvernanţii de astăzi trăiesc pe spatele mncitorilor" [40]. Legea era incompletă şi prin faptul că un mare număr al celor ce muncesc erau lăsaţi în afara asigurărilor sociale şi nu era asigurată pensia de bătrîneţe, lucru recunoscut şi de legiuitor. D. R. Ioaniţescu preciza în Senat că va trebui să se completeze legea cu asigurarea de bătrîneţe. El arăta că „n-am putut încadra în cîmpul asigurărilor sociale obligatorii muncitorii agricoli şi n-am prevăzut nimic în privinţa asigurării contra şomajului" [41].

Prin adoptarea legii pentru unificarea asigurărilor sociale se încheia şirul legilor muncii adoptate în perioada crizei economice. Trebuie relevat faptul că această lege întregea, în linii mari, cadrul în domeniul legislaţiei muncii şi încheia, în mare, procesul de adoptare a unei legislaţii a muncii cerută de etapa respectivă de dezvoltare a economiei şi a luptei clasei muncitoare. În toate domeniile de activitate se adoptaseră legi ale muncii care reglementau raporturile între muncă şi capital, în chip capitalist bineînţeles. După această dată a urmat procesul de modificare a legislaţiei muncii care a evoluat în funcţie de stadiul de dezvoltare a ţării şi de raportul de forţe dintre clase.

Legislaţia muncii adoptată în perioada anilor 1929—1933 s-a caracterizat prin unele trăsături care decurgeau din condiţiile concrete ale României, din natura raporturilor de clasă şi din scopurile urmărite de statul burghezo-moşieresc.

Principala caracteristică a legislaţiei muncii era aceea că avea un pronunţat caracter de clasă. Deşi elaborată sub presiunea luptei revoluţionare a proletariatului, deşi conţinea multe revendicări majore ale acestuia, dar din cauză că se întemeia pe principiile fundamentale ale relaţiilor

[39] „Buletinul muncii şi asigurărilor sociale", XII (1932), nr. 10—12, p. 246,
[40] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dos. nr. 805, f. 14.
[41] „Buletinul muncii şi asigurărilor sociale", XII (1932), nr. 10—12, p. 292.

www.dacoromanica.ro

de producție capitaliste, ea avea ca scop principal apărarea intereselor claselor dominante, mascarea exploatării muncii salariate [42], pentru a înșela masele și a le determina să renunțe la lupta revoluționară [43].

O altă trăsătură a legislației muncii era aceea că avea caracter demagogic. Ea urmărea în mod vădit, prin promisiuni demagogice, să distragă masele de la lupta revoluționară. Sistemul legislației muncii era folosit de stat pentru a cîștiga timp, a depăși momentul crizei economice fără zguduiri sociale, ca apoi, la momentul oportun, să poată lua măsuri în consecință. Caracterul demagogic reieșea și din faptul că aplicarea legislației muncii nu era asigurată din punct de vedere material, nu era urmată de măsuri materiale concrete, lucru ilustrat și de unii juriști ai vremii.

Trăsăturile negative ale legislației muncii care conțineau de fapt prevederi contrare intereselor proletariatului se datorau rezistenței pe care o opuneau patronii oricăror măsuri de îmbunătățire a condițiilor de viață ale oamenilor muncii, cît și faptului că legile erau elaborate de statul burghezo-moșieresc care era apărător fidel al orînduirii respective. Aceste trăsături, deși au afectat puternic latura democratică a legilor, nu au putut să anihileze în întregime revendicările proletariatului recunoscute în legi. Așa se explică de ce patronii, nu au consimțit să aplice legile muncii.

Lupta revoluționară a oamenilor muncii pentru a anihila trăsăturile negative ale legislației muncii, scoaterea în prim plan a prevederilor democratice ale acesteia și obligarea patronilor prin forță, de a le aplica, dîndu-le curs, se impunea ca o necesitate obiectivă. Această stare de lucruri a făcut ca lupta dintre proletariat și burghezie în jurul legislației muncii să fie destul de înverșunată și permanentă.

★

Anul 1929 se caracterizează prin numeroase acțiuni revoluționare ale muncitorilor din diferite ramuri industriale, pentru obținerea de revendicări, înscrierea lor în contractele de muncă și aplicarea acestora în viață. Încă din luna ianuarie peste 3 000 de mineri de la Anina au declarat grevă ca urmare a refuzului direcției de a reînnoi contractul de muncă [44]. Muncitorii fabricii „Astra" din Arad au cerut la 26 aprilie 1929 autorizație pentru a ține o adunare în care să protesteze „împotriva reducerii de salariu în legătură cu expirarea contractului colectiv de muncă" [45]. Nemulțumirea muncitorilor din cauză că patronii nu aplicau și nu respectau legislația muncii era aproape totală. Inspectoratul muncii din Brașov arăta că din cauză că patronii nu au vrut să respecte contractul de muncă, muncitorii fabricii „Schel", în număr de 340, au declarat grevă generală [46].

Congresul Sindicatelor Unitare din aprilie 1929, organizat cu multă minuțiozitate de către P. C. R., a analizat activitatea sindicatelor pe

---

[42] D. Ionescu, Gh. Matei, Gh. Tuțui, *op. cit.*, p. 285.

[43] D.V. Firoiu, *Legislația privind conflictele de muncă în anii regimului burghezo-moșieresc*, în „Anale le I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R.", nr. 4 1966, p. 47.

[44] „Viața muncitoare" din 13 și din 20 ianuarie 1929.

[45] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dos. nr. 800, f. 10. „Buletin informativ al Inspectoratului Siguranței".

[46] Ibidem, f. 288.

www.dacoromanica.ro

linia satisfacerii revendicărilor celor ce muncesc [47] şi a subliniat că problema intensificării luptei proletariatului pentru îmbunătăţirea şi aplicarea legislaţiei muncii constituia unul din obiectivele principale. Sarcina principală a Sindicatelor Unitare era, aşa cum s-a subliniat în documentele Congresului, de a face din lupta grevistă o armă împotriva politicii patronale de ieşire din criză pe seama maselor [48] şi de aplicare a legilor muncii. Împotriva participanţilor la congres s-a dezlănţuit o cruntă teroare.

Măsurile represive luate de guvernul naţional-ţărănist Maniu nu au intimidat şi nu au abătut proletariatul şi mişcarea muncitorească de la linia sa revoluţionară. Luptele greviste prin care patronii erau siliţi să respecte legislaţia muncii s-au desfăşurat după congresul sindicatelor cu şi mai multă intensitate. În lunile care au urmat au avut loc, în întreaga ţară, numeroase acţiuni ale clasei muncitoare îndreptate împotriva reducerii de salarii şi plata lor la timp, împotriva prelungirii zilei de muncă, concedierilor etc. Aşa, spre exemplu, Chestura poliţiei din Ploieşti semnala că„ în ziua de 6 iunie 1929, 120 de lucrători de la Societatea Româno-Americană au declarat grevă pentru motivul că nu li s-au plătit salariile de 4 luni de zile" [49]. Poliţia din Timişoara raporta Siguranţei Generale că la fabrica de textile din Oradea muncitoarele au declarat grevă pe motiv că „direcţia fabricii le-a redus salariile în aşa fel încît pentru săptămîna trecută au primit doar 70 lei" [50]. Muncitorii de la Reşiţa au făcut o demonstraţie în faţa preturii, la care au participat şi femei cu copii în braţe, „unde au cerut să li se achite salariile" [51].

Încălcarea grosolană a contractelor de muncă în ceea ce priveşte salariile a generat în perioada respectivă cele mai multe conflicte de muncă. Acest lucru reiese şi din statistica întocmită de Ministerul Muncii în care se arată că „din totalitatea conflictelor de muncă pe anul 1929, un procentaj de 43,25 la sută erau provocate din cauza salarizării" [52].

O altă stipulaţie a contractelor de muncă nerespectată de patroni, care a generat multe conflicte de muncă, a fost prelungirea duratei zilei de muncă. Inspectorul muncii din Tîrgovişte raporta Ministerului Muncii că o delegaţie de muncitori petrolişti i-a cerut să ia măsuri de aplicare a legii privind durata muncii, semnalînd că la diferite întreprinderi se lucrează 12 ore pe zi. În raport se consemnează că au fost vizitate mai multe întreprinderi şi a întocmit „procese-verbale de contravenţie la 5 întreprinderi petroliere la care am constatat că se lucrează mai mult de 8 ore pe zi" [53]. Lotar Rădăceanu protesta în Parlament împotriva măsurilor represive luate împotriva muncitorilor grevişti de la Buhuşi care cereau respectarea zilei de muncă de 8 ore [54].

---

[47] Ibidem, fond. 6, mapa nr. 446.
[48] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 6, mapa nr. 416.
[49] Ibidem, fond. 5, dos. nr. 801, f. 215. Telegramă a Siguranţei din Ploieşti.
[50] Ibidem, f. 221. Telegramă a poliţiei Timişoara.
[51] Ibidem, fond 1, dos. nr. 107, f. 81. Raport al Siguranţei din Jud. Caraş.
[52] „Buletinul muncii", XI, (1930), p. 66.
[53] Arhivele Statului Tîrgovişte, fond Inspecţia muncii, dos. nr. 6, 1930, f. 94.
[54] Arhivele Ministerului Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale, fond Inspecţia muncii, dos. nr. 283, f. 135.

www.dacoromanica.ro

De asemenea, proletariatul a luptat hotărît pentru a obține respectarea prevederilor contractelor de muncă care limitau concedierile și reglementau acordarea de concedii de odihnă plătite. „La fabrica de țesătorie «Iuta» s-a ivit un conflict de muncă — consemna o notă a Siguranței — pentru că 16 lucrătoare au fost concediate" [55]. La societatea „Steaua Română" din Moreni a avut loc o mare întrunire la care au participat mii de muncitori pentru a protesta contra concedierii a 90 de muncitori [56]. Documentele vremii semnalează multe cazuri cînd muncitorii erau concediați numai pe considerente politice. Chiar prefectura județului Prahova era nevoită să arate că „conducătorii societăților fac selecțiunea lucrătorilor pe baza sentimentelor lor politice" [57]. Muncitorii de la șantierul naval „Brateș" din Brăila semnalau că „nu se aplica legea contractelor de muncă privind concediul de odihnă, precum și ajutorul în caz de boală" [58].

Între acțiunile greviste ale proletariatului, care au avut un larg răsunet în lupta pentru aplicarea legislației muncii, a fost și greva celor 12 000 de muncitori forestieri din Valea Mureșului. Cauza nemijlocită a constituit-o faptul că la încheierea noului contract colectiv de muncă patronii nu au voit să respecte cererile muncitorilor. Greva a durat 6 săptămîni. În fața combativității muncitorilor forestieri, patronii, care aveau de partea lor și aparatul represiv, au fost forțați să acorde un spor de 10 la sută la salarii și recunoașterea zilei de muncă de 8 ore [59]. Era unul dintre marile succese obținute de proletariat în lupta sa aprigă împotriva claselor dominante. Acest succes a arătat mai clar că numai folosind forme de luptă revoluționare preconizate de P. C. R. și necedînd în fața măsurilor represive ale autorităților, proletariatul poate impune patronilor aplicarea legislației muncii.

Unul dintre cele mai eroice și mărețe momente din lupta proletariatului pentru a determina pe patroni să aplice legislația muncii îl constituie, fără îndoială, eroica grevă a muncitorilor minieri de la Lupeni. Greva a izbucnit deoarece patronii au refuzat să reînnoiască contractul colectiv de muncă [60], pentru impunerea și respectarea căruia muncitorii luptaseră ani de zile. Aflați în primele rînduri, comuniștii au arătat muncitorilor că numai prin lupta revoluționară pot smulge patronilor un nou contract colectiv. Un rol important în pregătirea marii greve a minerilor l-a avut consfătuirea ilegală a delegaților celulelor comuniste și ai Sindicatelor Unitare din Valea Jiului ținută la 2 august 1929. Greva a fost declanșată prin ocuparea uzinei electrice. Printre revendicările cerute de greviști să fie înscrise în contractul colectiv de muncă figurau: ziua de muncă de 8 ore, mărirea salariilor și plata lor la timp, încetarea concedierilor și reprimirea șomerilor la lucru, lichidarea amenzilor, plata tuturor zilelor de muncă efectuate de muncitori și altele. Muncitorii au cerut Direcției minelor să iscălească contractul colectiv propus și numai atunci vor părăsi

---

[55] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dos. nr. 801, f. 62.

[56] „Socialismul", nr. 16 din 14 aprilie 1929.

[57] Arhivele Statului Ploiești, fond prefecturii, dos. nr. 12/1931, f. 19. Vezi și Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. nr. 797, f. 438, Proces verbal al autorităților civile și militare din Petroșani

[58] „Socialismul", nr. 29 din 14 iulie 1929.

[59] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dos. 800, f. 113, Notă informativă a Siguranței.

[60] Ibidem, dosar, nr. 803, fila 21, Raport al M. St. M., nr. 107.

www.dacoromanica.ro

uzina [61]. Folosind armata şi jandarmii, guvernul naţional-ţărănist condus de I. Maniu a reprimat sîngeros greva muncitorilor minieri [62]. Au fost ucişi 30 de mineri, iar alţi peste 100 au fost răniţi [63].

Reprimarea sîngeroasă a minerilor n-a intimidat proletariatul. După greva de la Lupeni, acesta s-a avîntat şi mai mult în lupta împotriva ofensivei patronale. Astfel au avut loc greve la „Lemaître", „Astra" —Arad, „Reşiţa", „I. A. R."—Braşov, la Buhuşi, la Cluj şi în alte centre [64].

Încălcarea legilor muncii de către patroni a nemulţumit profund clasa muncitoare şi a determinat-o să se ridice mereu la luptă. Statisticile oficiale arată că în cursul anului 1929 au avut loc 317 conflicte de muncă [65]. Cauzele care au provocat conflictele colective de muncă arată că 43,25 la sută au pornit de la salarizare, iar 56,75 la sută de la cereri pentru reducerea orelor de lucru, reglementarea muncii, acordarea de concedii, reintegrarea unor salariaţi, reducerea amenzilor etc[66]. Inspectoratul muncii din Bacău arăta că aplicarea legii pentru ocrotirea muncii minorilor şi femeilor şi durata muncii, ca şi legea contractelor de muncă, „a fost cerută insistent cu ocazia tuturor conflictelor de muncă ivite în 1929" [67].

Din datele de mai sus se vede că marea majoritate a conflictelor de muncă care au avut loc în 1929 au fost generate de cauze privind aplicarea legislaţiei muncii. Desigur, în cursul grevei au fost formulate şi alte revendicări, mai ales politice, însă de cele mai multe ori declanşarea grevei era cauzată de neaplicarea legislaţiei muncii sau pentru îmbunătăţirea ei. Rezultatele obţinute de proletariat prin soluţionarea conflictelor de muncă în 1929 arătau că acestea erau favorabile maselor muncitoare în cea mai mare parte. Astfel, în 157 cazuri, adică 49,53%, au fost admise toate cererile salariaţilor. În 94 de cazuri, adică 29,65%, au fost admise parţial cererile salariaţilor şi numai în 66 de cazuri, adică 20,82%, acestea au fost respinse [68].

Adîncirea crizei economice în 1930 şi 1931 a fost însoţită de intensificarea măsurilor de aruncare a consecinţelor crizei pe spatele maselor, prin încălcarea prevederilor democratice ale legislaţiei muncii, fapt ce a făcut ca acţiunile revoluţionare ale proletariatului să se intensifice şi mai mult.

Un raport către Ministerul Muncii arăta că „în majoritatea întreprinderilor din ţară s-au produs, în ultimul timp, conflicte de muncă, unele cu caracter destul de grav provocate de nerespectarea contractului colectiv de muncă" [69].

Metalurgiştii de la fabrica „Lemaître" au intrat în acţiune încă din 11 februarie 1930 [70]. Încetarea lucrului a survenit în urma eşuării tra-

[61] Ibidem. Vezi şi „Proletarul" nr. 13 din 15 august 1929.

[62] Arhiva Ist. Centr. St., fond. M.A.I., dos. nr. 4/89/1929, f. 1. Interpelare făcută de deputatul N. Ghiulea în Parlament.

[63] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dos. nr. 803, f. 27. Vezi şi „Adevărul" din 27 august 1929.

[64] „Viaţa muncitoare" din 15 septembrie 1929.

[65] „Buletinul muncii", XI (1930), p. 61.

[66] Ibidem, p. 66.

[67] „Inspecţia muncii în 1929—1930", vol. 1, p. 249.

[68] „Buletinul muncii", XI (1930), p. 66.

[69] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. nr. 801, f. 00323, Raport către Ministerul Muncii.

[70] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

tativelor purtate de reprezentanții muncitorilor și Ministerul Muncii. În ziua de 8 februarie 1930 o delegație de muncitori în frunte cu comunistul Ilie Dumitru și cu social-democratul Gh. Mitrică s-a prezentat la Ministerul Muncii, fiind primiți de directorul general Stănescu, unde, după o discuție de o oră și jumătate, nu s-a putut ajunge la înțelegere. Delegații muncitorilor cereau să se respecte contractul colectiv, iar delegatul fabricii susținea să se lucreze în două echipe, de zi și de noapte. Rezultatele discuțiilor fiind favorabile patronilor, muncitorii au intrat în grevă, ca pe această cale să impună respectarea contractului de muncă [71]. În această acțiune grevistă au acționat în comun comuniști, membri ai P.S.D. și P.S.I. și muncitori neorganizați.

Inspectoratul muncii Tîrgoviște a înaintat Ministerului Muncii o listă cu 37 de întreprinderi din raza sa de activitate care nu au respectat contractele colective de muncă în vigoare în 1930 [72]. Nerespectarea contractelor colective de muncă a stîrnit protestul hotărît al proletariatului petrolist. Proteste vehemente împotriva încălcării legislației muncii au ridicat muncitorii tipografi, textiliști, ceferiști și alte categorii. În toamna anului 1930, peste 4 000 de ceferiști din București s-au îndreptat spre Parlament cerînd să se pună capăt concedierilor [73].

La 29 ianuarie 1931, peste 10 000 de muncitori de la Atelierele C.F.R. „Griviția" și Atelierele Centrale București-Nord au răspuns la chemarea comuniștilor și au organizat o mare demonstrație. Coloana demonstranților a pornit spre sediul sindicatului C.F.R., purtînd placarde pe care erau scrise revendicările lor arzătoare: „Vrem pîine !", „Jos curba de sacrificiu !", „Jos cine fură munca" ![74]. Speriat de amploarea demonstrației și de combativitatea ei, guvernul național-țărănist a trimis sute de jandarmi și polițiști contra demonstranților. Muncitorii au opus o rezistență eroică pe Calea Griviței. În această luptă au fost omorîți muncitorii Crăciun M. și Schwartz I., mulți au fost răniți și numeroși arestați [75]. Cu toate aceste represiuni sîngeroase, muncitorimea ceferistă n-a încetat lupta. La chemarea P.C.R., muncitorii feroviari din Galați, Brăila, Pașcani, Timișoara, Tg. Mureș, Sibiu, Dej [76] etc. au protestat cu hotărîre împotriva „curbei de sacrificiu" și asasinării celor doi ceferiști.

Un prilej însemnat în mobilizarea celor ce muncesc la lupta pentru a stăvili ofensiva claselor dominante și a le forța să aplice legislația muncii l-a constituit organizarea și desfășurarea campaniei de 1 Mai 1931. În rezoluția Secretariatului P.C.R. din iunie 1931 cu privire la campania de 1 Mai se arăta că pe măsură ce criza se adîncea, masele muncitoare au opus o rezistență hotărîtă pentru a stăvili ofensiva patronală. Rezoluția subliniază că în multe centre din țară ca București, Arad, Galați, Oradea, Cernăuți, Chișinău etc. acțiunile revoluționare de 1 Mai au cuprins mase largi. Aceasta se explică prin justețea lozincilor lansate de

---

[71] Ibidem, f. 134, Raport al Ministerului Afacerilor Interne.

[72] Arhivele Statului Tîrgoviște, fond. Inspecția muncii, dos. nr. 6/1930, f. 19. Raport al Inspectoratului muncii.

[73] Chivu Stoica, *Eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933*, E.P.L.P., București, 1955, p. 22.

[74] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. nr. 946, f. 47—49. Raport al Siguranței generale. Vezi și „Dimineața" din 31 ianuarie 1931.

[75] A.I.S.I.S.P., cota A. XV — 7.

[76] Ibidem, fond. 70, dos. nr. 6551, f. 16; vezi și „Tînărul leninist" din 1 martie 1931.

www.dacoromanica.ro

P.C.R. care au fost însușite de mase [77]. Deși teroarea din partea aparatului de stat a fost deosebit de aspră, muncitorii au participat la întrunirile și demonstrațiile organizate de P.C.R. Revendicările cerute de muncitori au fost: încetarea concedierilor, mărirea salariilor, ziua de muncă de 8 ore, asigurări sociale, ajutor pentru șomeri și altele, adică, de fapt, respectarea legislației muncii. Așa, spre exemplu, la Gheorghieni, cînd cei 700 de muncitori care demonstrau în fața fabricii au fost întrebați de prefect pentru ce demonstrează, ei au răspuns: „Cerem ajutorarea șomerilor" [78].

Lupta P.C.R. și a proletariatului pentru îmbunătățirea și aplicarea legislației muncii a făcut pași serioși o dată cu apariția ziarului „Scînteia" la 15 august 1931. Partidul comunist a trasat ca sarcină principală ziarului „Scînteia" de a mobiliza masele la luptă pentru stăvilirea ofensivei patronale, adică obligarea claselor dominante să îmbunătățească și să aplice legislația muncii. În lumina acestei sarcini, ziarul „Scînteia" a desfășurat o activitate intensă de demascare a politicii claselor dominante de încălcare a legislației muncii și de mobilizare a maselor pentru a impune cu forța această cerință. Ziarul arăta că munca de bază trebuie să fie mobilizarea maselor pe baza revendicărilor imediate concrete, printre care figurau „Lupta pentru... pîine, muncă și libertate de organizare..., 8 ore de muncă cu salariul întreg, lupta pentru mărirea salariilor, împotriva amenzilor, bătăilor etc. Ajutor șomerilor, scutirea lor de la orice impozite. Circulația gratuită pe C.F.R. pentru căutare de lucru. Asigurări sociale din partea statului și patronatului" [79]. O atenție deosebită a dat-o ziarul „Scînteia" luptei muncitorilor în fabrici pentru respectarea legilor muncii. Muncitorii fabricii de uleiuri Phenix (din șoseaua Viilor, București) au declarat grevă pentru că directorul fabricii a refuzat să reînnoiască contractul colectiv de muncă. „Scînteia" releva că printre „greviști domnește un mare entuziasm de luptă. Ei sînt hotărîți să ducă lupta pînă la capăt" [80].

O sinteză a acțiunilor revoluționare arată că în anul 1930 au avut loc în România 330 de conflicte de muncă în care au fost antrenați 64 965 de participanți, iar în 1931 numărul acestora a fost de 266, la care au participat 60 187 persoane [81]. Și în acești ani marea majoritate a conflictelor de muncă a fost determinată de cauze decurgînd din neaplicarea sau nerespectarea legilor muncii și a contractelor de muncă. Astfel, în „Buletinul muncii" pe 1930 se arată că [82]: 166 de conflicte au fost generate de cereri de reglementare a muncii, 94 de conflicte, cereri de sporire a salariului, 94 de contestații diverse la salarii, 21 de cereri pentru reducerea orelor de lucru cu menținerea sau sporirea salariului, 24 de cereri pentru reprimirea celor concediați etc. În ceea ce privește cauzele conflictelor care au avut loc în 1931, acestea au fost generate [83]: în 20 cazuri de cereri de sporire a salariilor, în 97 cazuri de reduceri de salarii de către patroni, în 66 cazuri de contestații privind salariile, în 104 cazuri de contestații

[77] „Buletinul C.C. al P.C.R.", nr. 3 din 15 iunie 1931.
[78] Ibidem.
[79] „Scînteia", nr. 1 din 15 august 1931.
[80] Ibidem.
[81] „Buletinul muncii și asigurărilor sociale", XII (1932), nr. 1—4, p. 22.
[82] „Buletinul muncii", XI (1930), pag. 91.
[83] „Buletinul muncii și asigurărilor sociale", XII (1932), nr. 1—4, p. 26.

www.dacoromanica.ro

privind reglementarea muncii, în 22 cazuri de reprimirea la lucru a celor concediați. Datele de mai sus arată că cele mai multe conflicte au pornit de la salarizare și de la reglementarea muncii. Însă aproape toate din nerespectarea legislației muncii sau pentru îmbunătățirea ei.

Proletariatul a reușit să determine pe patroni ca, în mare măsură, să accepte revendicările sale. Majoritatea conflictelor au fost rezolvate în favoarea oamenilor muncii.

În anul 1930 conflictele de muncă au fost soluționate astfel: în 136 de cazuri au fost admise toate cererile salariaților; în 99 de cazuri au fost admise parțial cererile salariaților; în 95 de cazuri au fost respinse cererile salariaților. Se vede că proletariatul a reușit să impună ca o mare parte din conflicte să fie soluționate în favoarea sa.

Și în anul 1931 patronilor li s-a impus acceptarea în mare parte a revendicărilor proletariatului. Astfel, în 33,82% din cazuri au fost admise în întregime cererile salariaților, în 40,25% au fost admise parțial, în 25,93% au fost respinse [84].

Aceste rezultate arată în mod incontestabil că patronatul era obligat din ce în ce mai mult să țină seama de doleanțele proletariatului, de forța sa revoluționară care lua o amploare tot mai mare pe măsură ce criza se adîncea și rolul P.C.R. creștea tot mai mult în conducerea luptei maselor.

În cursul anului 1932 lupta maselor muncitoare sub conducerea P.C.R. s-a intensificat și mai mult. „Luna ianuarie — scria ziarul «Scînteia» — a fost bogată nu numai în concedieri în masă, scăderi de salariu, arestări, dar mai cu seamă în opunerea organizată a maselor muncitoare... prin greve, întruniri și demonstrații de stradă contra încercărilor burgheziei de a ieși din criză pe seama maselor" [85]. Ziarul relata că masele muncitoare din Capitală s-au ridicat la luptă sub lozincile „Vrem muncă, pîine și libertate!". Aceste lozinci de luptă erau inspirate din necesitățile concrete și puse în fața maselor de către P.C.R. Ele conțineau toate prevederile democratice ale legislației muncii care erau călcate brutal în picioare de către patroni și autorități. În sectorul Galben — semnala „Scînteia" — au avut loc patru întruniri, în cel Negru una, la Grand două, la care au participat sute de muncitori [86].

O acțiune revoluționară de mare amploare a avut loc la uzinele „Malaxa" în ianuarie 1932, determinată de concedierile masive care s-au efectuat. Ziarul relata că muncitorii au plecat „în corpore, demonstrînd pe stradă, la Ministerul Muncii cerînd muncă" [87]. Lupta muncitorilor de la aceste uzine a fost deosebit de combativă, au fost organizate zeci de întruniri la care au cerut condiții mai bune de viață.

Peste 2 500 de muncitori de la Reșița au protestat într-o adunare ținută în ziua de 11 ianuarie 1932 împotriva măsurilor luate de patroni de a reduce salariile cu 20%. În fața protestului puternic al muncitorilor, patronii au fost nevoiți să anunțe că vor efectua scăderea salariilor numai cu 10 la sută [88]. Muncitorii n-au vrut să accepte nici un fel de reducere și,

---

[84] Ibidem.
[85] „Scînteia", nr. 1 din ianuarie 1932.
[86] Ibidem.
[87] Ibidem.
[88] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 72, dos. nr. 6818, f. 11.

www.dacoromanica.ro

la 19 ianuarie, mai mult de 2 000 de muncitori au protestat la o adunare a sindicatului cerînd renunţarea la reducerea de salarii şi ajutorarea şomerilor [89].

La Ploieşti a avut loc o adunare de protest împotriva concedierilor şi pentru ajutorarea şomerilor organizată de P.S.I., unde a luat cuvîntul şi comunistul I. Gheorghiu, care a arătat că sînt necesare demonstraţii de stradă şi alte acţiuni de masă, fiindcă numai aşa se vor impune revendicările [90]. Aceasta era linia dată de P.C.R. Acest lucru îl recunoşteau pînă şi autorităţile. Într-un ordin telegrafic nr. 10 813 din 20 februarie 1932, Ministerul de Interne arăta organelor în subordine că „comuniştii vor căuta să atragă pe şomeri în rîndurile lor, pentru a ţine întruniri în faţa fabricilor şi a face demonstraţii în faţa instituţiilor de stat" [91]. Manifestări revoluţionare au avut loc în Constanţa, Oradea, la Gheorghieni, unde şomerii au asaltat primăria, şi în alte centre muncitoreşti din ţară ca Braşov, Arad, Timişoara, Cluj, Turda etc.

Ziarul „Scînteia" relata că la Oradea Mare 1 000 de muncitori şi şomeri au demonstrat pe străzi pentru ajutor de şomaj. La fabrica „Astra" Arad s-a ţinut o adunare contra concedierilor şi pentru ajutor de şomaj. La fabrica de mobile din Tg. Mureş a avut loc o grevă. La Iaşi şi Paşcani s-au ţinut 22 de adunări de protest împotriva ofensivei patronale [92].

Un moment important care a dus la intensificarea luptei proletariatului pentru apărarea revendicărilor sale a fost Conferinţa pe ţară a muncitorilor ceferişti care s-a ţinut la Bucureşti pe data de 20 martie 1932, organizată pe baza hotărîrilor C. C. al partidului comunist. La conferinţă, care a fost expresia frontului unic de jos al muncitorilor, s-a stabilit o platformă de revendicări imediate, pe baza cerinţelor zilnice în care erau interesaţi toţi muncitorii, ca : revenirea asupra scăderii de salarii şi încetarea reţinerilor sub orice formă, mărirea salariilor, reducerea zilei de muncă cu menţinerea salariului întreg, ajutorarea imediată şi permanentă a şomerilor de către stat, încetarea concedierilor şi reprimirea celor concediaţi, plata imediată a pensiilor, văduvelor şi invalizilor de la C.F.R., dreptul de organizare, întrunire şi demonstraţii, dreptul la existenţa deschisă a organizaţiilor revoluţionare, eliberarea deţinuţilor politici şi altele. O analiză mai concretă a revendicărilor economice conduce la concluzia că, de fapt, era vorba de a impune claselor dominante respectarea legilor muncii în vigoare care prevedeau revendicările conţinute în platformă şi să legifereze ajutorarea şomerilor.

Într-un raport al Siguranţei din Cluj se arăta că la chemarea P.S.I. au intrat în grevă, pentru a-şi apăra drepturile înscrise în legile muncii, lucrătorii de la fabricile „Matador", „Lux", „Nussbaum", „Ban-bal", „Sik" şi „Gărdan" din Cluj. Sindicatul independent al pielarilor din Cluj a hotărît ca muncitorii de la „Dermata" să nu intre în luptă şi să ajute pe grevişti cu bani [93].

---

[89] Ibidem, fond. 1, dos. nr. 127, f. 13.

[90] Ibidem, fond. 5 dos, nr. 946, f. 414, 415.

[91] Arhivele M.F.A. Rm. Sărat, fond C.I.A., dos. nr. 2 1932, f. 11. Ordin telegrafic al Ministerului de Interne.

[92] „Scînteia", nr. 5—6 din aprilie 1932.

[93] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. nr. 807, f. 10. Raport al Siguranţei din Cluj.

www.dacoromanica.ro

În ultima parte a anului 1932 muncitorimea petrolistă a trăit într-o permanentă efervescență revoluționară. La 17 noiembrie, în cadrul unei adunări la Casa Poporului organizată de P.C.R. și P.S.I., vorbitorii au arătat că din cauza lipsei de unitate patronii le-au smuls drepturile cucerite în decursul anilor. „După cum patronii ne-au răpit aceste drepturi călcînd legea — a spus strungarul Ion Ionescu membru al P.S.I. — tot așa noi le spunem că dacă nu ni le vor da, vom călca legea și le vom lua fără voia lor... fără să mai așteptăm luni de zile cu tratative și arbitraj. Legea noastră, tovarăși, este greva" [94]. La adunare s-a adoptat un memoriu semnat de 2 500 de muncitori de la „Astra Română". Cu acest memoriu s-au declarat de acord muncitorii de la rafinăriile „Unirea", „Orion", „Vega", „Astra-Americană", „Columbia" [95]. Muncitorii P.S.D. au declarat că aderă alături de comuniști și socialiști-independenți la frontul unic [96].

Acțiunile revoluționare duse în anul 1932 de proletariatul român, condus de către P.C.R., au depășit ca intensitate, combativitate și complexitate luptele din anii 1929—1931. În anul 1932, numărul conflictelor de muncă a fost mai mare decît în anul 1931, ridicîndu-se la 328, dintre care 92 greve, 10 lockouturi și 226 conflicte latente [97]. Cele mai multe conflicte de muncă au fost generate de scăderea nivelului de trai al celor ce muncesc, prin nerespectarea legislației muncii în vigoare. Astfel, 34 de conflicte au pornit de la cererea de sporire a salariilor, 83 au fost declanșate din cauza hotărîrii arbitrare a patronilor de a reduce salariile, 96 au fost declanșate din cauza diferitelor contestații la salarii, 126 conflicte s-au datorat contestațiilor privind reglementarea muncii, 11 au pornit de la hotărîrea proletariatului de a impune reprimirea muncitorilor concediați, unele conflicte au izbucnit pentru a determina pe patroni să reducă orele de lucru la cele înscrise în lege, altele au fost determinate de a obliga patronii să acorde concedii legale de odihnă. Arătînd modul cum s-au rezolvat conflictele colective de muncă care au avut loc în 1932, Ministerul Muncii comunica că cele mai multe s-au încheiat în favoarea proletariatului. În 130 de cazuri s-au admis toate cererile salariaților; în 108 cazuri s-au admis parțial cererile salariaților; în 90 de cazuri s-au respins cererile salariaților [98]. Din datele de mai sus se vede că în marea lor majoritate, conflictele s-au încheiat prin satisfacerea revendicărilor maselor.

Începutul anului 1933 este dominat în România de memorabilele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din februarie, care au polarizat atenția opiniei publice din țară și de peste hotare.

Lupta maselor muncitoare din primele luni ale anului 1933 s-a exprimat sub cele mai diverse forme ca: memorii, proteste, întruniri și consfătuiri, demonstrații de stradă, greve ale muncitorilor cu ocuparea străzii și întreprinderilor [99].

---

[94] Ibidem, fond. 29, dos. nr. 4504, f. 359.

[95] Ibidem, f.f. 358 și 360.

[96] Ibidem, f. 378.

[97] „Buletinul muncii și asigurărilor sociale", XIII (1933), nr. 5—8, p 237—238.

[98] Ibidem, p. 239.

[99] T. Georgescu, *Luptele eroice ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933 organizate și conduse de P.C.R.*, în „Analele Institutului de istoria partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.", nr. 1/1966, p. 4

www.dacoromanica.ro

La 13 ianuarie 1933, muncitorii minieri de la Anina au organizat o întrunire pentru a alege delegaţi care să ducă tratative cu direcţia U.D.R. în vederea încheierii noului contract colectiv ce expira la 1 februarie. Minerii cereau ca în noul contract colectiv să se prevadă fonduri pentru întreţinerea şomerilor şi să mărească salariile muncitorilor aflaţi la lucru. Direcţia U.D.R. n-a acceptat cererile muncitorilor, fapt ce a făcut ca aceştia să ceară din nou, la 17 ianuarie, mărirea salariilor, alocaţie pentru încălzire şi altele [100].

Puternice acţiuni împotriva încălcării legislaţiei muncii au dus minerii de la „Aghireş" (Şoricani). Cu prilejul încheierii noului contract colectiv de muncă, la începutul anului 1933, patronii au încercat să reducă salariile — şi aşa mizere şi neachitate de luni de zile — cu 20%. Minerii au refuzat categoric să semneze contractul în aceste condiţii. Ca răspuns, la 2 ianuarie au fost concediaţi la exploatarea „Ticu" 123 de muncitori, însă hotărîrea minerilor a rămas neschimbată.

Un conflict puternic de muncă a avut loc la începutul lunii ianuarie la „Industria lînei" Timişoara. Delegaţia muncitorilor a cerut direcţiei fabricii să le garanteze că în viitor muncitorii nu vor mai fi concediaţi. De asemenea, muncitorii textilişti cereau să li se plătească concediile de odihnă legale cu începere din anul 1929. Acţionînd în front comun greviştii au ales un comitet de grevă din 80 de persoane care a condus lupta. După 4 zile de grevă cei peste 1 600 de muncitori au obţinut anularea concedierilor şi amenzilor, recunoaşterea delegaţiei muncitorilor şi promisiunea că nici un muncitor nu va mai fi dat afară de la lucru pentru participare la grevă [101].

În cursul lunii ianuarie, muncitorii de la fabrica de ulei „Olea" din Timişoara au obţinut un succes în lupta cu patronii. Intrînd în grevă în semn de protest contra concedierii unor muncitori, greva s-a transformat într-o luptă de cucerire a altor revendicări. Acţionînd în mod hotărît, pe bază de front unic, după cîteva zile greva s-a încheiat, greviştii obţinînd mărirea salariului cu 10 la sută, un nou contract colectiv şi alte revendicări [102]. Prin lupte hotărîte muncitorii portuari din Orşova au reuşit la 29 ianuarie 1933 să impună un nou contract colectiv [103].

Din aspectele relevate mai sus se desprinde concluzia că, datorită combativităţii lor, luptele muncitorilor de la începutul anului 1933 au reuşit să determine, în cele mai multe cazuri, pe patroni să satisfacă o parte din doleanţele celor ce muncesc.

Puternice acţiuni revoluţionare pentru aplicarea legilor muncii care au creat panică şi derută în rîndul claselor dominante, au fost cele desfăşurate de proletariatul ceferist şi petrolist din primele două luni ale anului 1933, organizate şi conduse nemijlocit de P.C.R. „Partidul a organizat un şir de mari acţiuni muncitoreşti — se arată în raportul prezentat la adunarea festivă organizată cu prilejul aniversării a 40 de ani de la crearea P.C.R. — Ele au culminat cu eroicele lupte... ale munci-

---

[100] „Socialismul", nr. 5 din 29 ianuarie 1933.
[101] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. nr. 807, f. 71.
[102] Ibidem.
[103] „Dimineaţa", nr. 9381 din 9 februarie 1933.

www.dacoromanica.ro

torilor ceferiști și petroliști, care s-au ridicat cu hotărîre împotriva curbelor de sacrificiu, mizeriei, înrăutățirii condițiilor de trai ale clasei muncitoare" [104].

În ziua de 28 ianuarie peste 5 000 de ceferiști de la „Grivița" au încetat lucrul și s-au adunat pentru a discuta programul de revendicări adoptat în ziua precedentă. Fiind conduse direct de către celula de partid din ateliere, luptele aveau un caracter deosebit de combativ. Analizînd modul cum s-au desfășurat acțiunile muncitorilor, celula de partid a completat programul de revendicări cu următoarele puncte: ridicarea salariului cu 40 la sută, recucerirea indemnizației de chirie, a alocației de scumpete, recunoașterea comitetului de fabrică și altele [105]. Lupta pentru obținerea lor însemna lupta pentru aplicarea legislației muncii. La 30 ianuarie ceferiștii au primit avansul integral, deci obținuseră prima victorie.

În această perioadă s-au afirmat cu multă vigoare, alături de luptele ceferiștilor, cele ale muncitorimii petroliste din Valea Prahovei.

Greva de la „Astra Română" din 30 ianuarie a fost declanșată în semn de protest împotriva concedierilor efectuate în ziua precedentă și pentru respectarea contractului colectiv de muncă. Direcția societății a fost nevoită să dea următoarea declarație: „Ne luăm obligațiunea de a respecta în întregime contractul colectiv de muncă încheiat între noi și muncitori. De asemenea și chestiunea delegaților va fi respectată în conformitate cu stipulațiile contractului" [106].

O puternică grevă a avut loc la rafinăria „Româno-Americană" în ziua de 1 februarie. În fața rafinăriei s-au adunat muncitorii de la alte întreprinderi, șomeri și rudele greviștilor. Lozincile lor de luptă erau: „Jos capitalul străin", „Vrem reprimirea la lucru a celor concediați". Acestea exprimau de fapt, pe lîngă obținerea de obiective politice, necesitatea respectării legislației muncii.

Poliția a arestat delegația muncitorilor transportînd-o la Ploiești. Muncitorii, revoltați, s-au îndreptat spre oraș, cerînd eliberarea reprezentanților lor. Sub presiunea maselor, poliția a pus în libertate pe cei arestați. Muncitorii au demonstrat pînă seara tîrziu pe străzile orașului care era în stăpînirea lor [107].

În timp ce pe Valea Prahovei petroliștii forțau pe patroni să respecte contractele de muncă și să acorde revendicările prevăzute în legislația muncii, ceferiștii de la Atelierele C.F.R. „Grivița" se pregăteau pentru noi lupte revoluționare. Mobilizați de partidul comunist, ceferiștii au intrat din nou în grevă la 2 februarie. În această zi peste 7 000 de muncitori au ocupat atelierele. În programul de revendicări aprobat de masa ceferiștilor se prevedeau următoarele: contra scăderii salariilor directe, pentru mărirea lor în raport cu scumpetea (40%), pentru recunoașterea drepturilor răpite (alocație de chirie și scumpete, pensie, ajutor medical, Casa muncii etc.), recunoașterea comitetului de fabrică, pentru asigurarea salariului pe timpul stagnării lucrului din cauze independente de voința muncitorilor,

---

[104] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări 1959—1961*, Editura politică, București, 1961, p. 435.

[105] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. nr. 11, f. 9, 13.

[106] *Ibidem*, fond. 5, dos. 807, f. 78, Raport al societății „Astra Română",

[107] „Dimineața", nr. 9375 din 3 februarie 1933.

www.dacoromanica.ro

pentru anularea globalului, contra concedierilor şi pentru reprimirea tuturor celor concediaţi, plata ucenicilor pe timpul cît stau la şcoală, contra amenzilor şi descalificărilor, pentru asigurarea minimului de existenţă a muncitorilor hamali şi a femeilor [108]. Era un program concret de revendicări izvorît din realitate, din faptul că legile muncii, care cuprindeau cele mai multe din aceste cereri, nu erau respectate.

Cu lupta muncitorilor ceferişti de la „Griviţa" s-au solidarizat ceferiştii de la Iaşi şi Galaţi care în ziua de 2 februarie au ocupat atelierele, şi muncitorii de la fabricile „R.M.S.", „Herdan", „Balcani", „Vulturul" etc. din Bucureşti care au declarat greve demonstrative. O mulţime imensă de oameni, compusă din şomeri, muncitori, familii ale greviştilor s-a strîns în jurul Atelierelor C.F.R. „Griviţa". Guvernul a încercat să intimideze pe muncitori, trimiţînd armata împotriva lor, dar aceştia nu s-au lăsat intimidaţi. Surprins de combativitatea greviştilor, guvernul a retras armata. Ministerul Comunicaţiilor s-a văzut silit să promită satisfacerea tuturor revendicărilor muncitorilor ceferişti, inclusiv recunoaşterea comitetului de grevă. Astfel, lupta muncitorilor ceferişti din 2 februarie se încheie cu un mare succes în obţinerea revendicărilor, dintre care cele mai multe erau de fapt înscrise în legi.

Programul de revendicări prezentat de ceferiştii de la Atelierele C.F.R. „Griviţa" Ministerului Comunicaţiilor a devenit programul de luptă al tuturor muncitorilor ceferişti din ţară care au dezlănţuit un val puternic de acţiuni revoluţionare pentru a fi recunoscut.

Luptele revoluţionare ale proletariatului au culminat cu eroicele lupte ale ceferiştilor de la Atelierele C.F.R. „Griviţa". Muncitorii s-au ridicat cu fermitate împotriva măsurilor represive, luate sub regimul stării de asediu, care în Capitală s-au aplicat în forma lor cea mai brutală, cît şi pentru apărarea drepturilor lor, care erau puternic afectate de aplicarea noii „curbe de sacrificiu".

În dimineaţa zilei de 15 februarie 1933, muncitorii ceferişti au început una dintre cele mai mari bătălii de clasă din perioada respectivă. Ceferiştii au ocupat atelierele şi au instituit în interiorul lor o ordine care sfida toate rigorile stării de asediu. Obiectivele grevei aveau un pronunţat caracter politic şi economic ca : eliberarea imediată a celor arestaţi, recunoaşterea comitetului de fabrică, ridicarea stării de asediu şi respectarea cuceririlor din 2 februarie 1933 [109].

Cele mai multe din revendicările cerute de grevişti erau recunoscute în legile muncii în vigoare, deci lupta ceferiştilor avea ca obiectiv şi aplicarea acestor legi.

În dimineaţa zilei de 16 februarie autorităţile au început atacul asupra greviştilor, trăgîndu-se rafale de mitralieră în plin. Au căzut mulţi muncitori, mulţi au fost răniţi, iar circa 2 000 au fost arestaţi [110]. În luptele de la Atelierele C.F.R. „Griviţa" au căzut alături de comunişti, socialişti-independenţi, social-democraţi, membri ai sindicatelor, lucrători neorga-

[108] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 5, dos. nr. 946, f. 520—521. Vezi şi : „Curentul", nr. 2795 din 4 februarie 1933.

[109] „Scînteia", nr. 4 din 15—28 februarie 1933.

[110] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

nizați ; „frontul unic realizat în aceste lupte — relata ziarul «Descătușarea » — a ținut pînă la moarte" [111].

Dar masacrul care a avut loc la 16 februarie împotriva muncitorilor ceferiști n-a însemnat înfrîngerea luptei acestora, după cum n-a însemnat nici stăvilirea mișcării revoluționare în România, așa cum scontaseră organizatorii acestui măcel.

În pofida sîngeroasei reprimări de la Atelierele C.F.R. „Grivița", cercurile guvernante au fost silite să țină seama de lupta clasei muncitoare și să satisfacă unele din doleanțele majore ale celor ce muncesc. Astfel, greva de la Atelierele C.F.R. „Grivița" a impus burgheziei : suspendarea acordului de la Geneva ; ridicarea stării de asediu ; sistarea „curbelor de sacrificiu" ; renunțarea la scăderea salariilor lor ; sporirea salariilor de bază cu 20% ; sporirea indemnizațiilor de chirie cu 5% ; încetarea concedierilor și reprimirea muncitorilor concediați ; plătirea pensiilor și a salariilor în restanță ; acordarea ajutorului de șomaj și combaterea șomajului *. Luptele de la „Grivița" au constituit prima mare ridicare la luptă împotriva fascismului după venirea lui Hitler la putere în Germania.

Luptele de la „Grivița" s-au încheiat cu victoria obținută de proletariat pe linia impunerii revendicărilor majore ale sale, dintre care multe erau consfințite în legislația muncii. Deci guvernul a fost nevoit să ia măsuri pentru a impune respectarea prevederilor legilor în vigoare.

Acțiunile revoluționare ale maselor muncitoare, conduse de P.C.R., au continuat cu destulă amploare și după luptele din ianuarie-februarie 1933. Lupta proletariatului pentru o viață mai bună și aplicarea legilor muncii s-a împletit strîns cu lupta pentru eliberarea muncitorilor arestați și ajutorarea familiilor celor căzuți pe baricade în luptă cu clasele dominante, pentru obținerea de drepturi politice și economice

În cursul anului 1933, după luptele muncitorești din ianuarie-februarie 1933, acțiunile revoluționare pentru aplicarea legislației muncii nu au stagnat și s-au desfășurat cu multă intensitate silind, deseori, pe patroni să respecte legile muncii în vigoare.

În anul 1933 au avut loc 280 de conflicte colective de muncă din care 56 au fost greve, mai puține ca în 1932, însă de o intensitate, incontestabil, mai mare față de anul precedent și au afectat un număr mai mare de întreprinderi. [112]

În privința cauzelor care au generat conflictele de muncă în anul 1933, ele sînt în general aceleași ca și în perioada anterioară, neaplicarea legislației muncii. Astfel, în 36 de cazuri au fost cereri pentru sporirea de salarii, în 40 de cazuri au fost împotriva reducerii salariilor, 75 de cazuri

---

[111] „Descătușarea", nr. 17 din iulie 1933.

* Datele privind revendicările obținute de cei ce muncesc după greva de la Atelierele C.F.R. „Grivița" sînt luate după un material expus la Muzeul de istorie a partidului, a mișcării muncitorești și democratice din România.

[113] „Buletinul muncii și asigurărilor sociale" XIV, (1934), nr. 1—3, p. 165.

www.dacoromanica.ro

contestații relative la salarii, 133 de cazuri contestații relative la reglementarea muncii, în 20 de cazuri au fost cereri pentru reprimirea celor concediați [113].

Conflictele colective de muncă s-au încheiat în general prin acordarea de revendicări celor ce muncesc. Astfel, în 144 de cazuri au fost admise în întregime cererile salariaților, în 68 de cazuri au fost admise parțial și numai în 66 de cazuri au fost respinse cererile celor ce muncesc [114]. Acest rezultat confirmă, o dată în plus, creșterea combativității clasei muncitoare în lupta cu patronii pentru aplicarea legislației muncii.

*

Acestea sînt numai o parte din faptele și datele care atestă în mod incontestabil că în lupta pentru a determina clasele dominante să adopte și să aplice legislația muncii, proletariatul a obținut, în multe cazuri, cîștig de cauză. Victoriile cîștigate de masele muncitoare au frînat ofensiva patronală dezlănțuită împotriva nivelului de trai al celor ce muncesc, împiedicînd clasele dominante să arunce în întregime greutățile crizei asupra maselor. Faptele prezentate mai sus, în mod succint, sînt edificatoare în acest sens, vorbesc de la sine, constituie, s-ar putea spune, axiome.

Intensitatea mereu crescîndă a luptelor revoluționare în perioada crizei economice, cît și succesele obținute își au izvorul determinant în conducerea maselor populare de către P.C.R. „Afirmîndu-se pe arena luptei politice din România — se subliniază în articolul *Rolul conducător al partidului în etapa desăvîrșirii construcției socialismului* — în împrejurările unei puternice ofensive a claselor exploatatoare împotriva forțelor revoluționare și progresiste, Partidul Comunist Român a înscris prin activitatea sa pagini glorioase de eroism și abnegație revoluționară în analele istoriei poporului român. Înfruntînd prigoana cea mai sălbatică, partidul a organizat masele populare în lupta pentru drepturi și libertăți democratice, pentru răsturnarea orînduirii burghezo-moșierești" [115]. Luptele revoluționare desfășurate de proletariat în perioada crizei economice pentru apărarea intereselor sale vitale, prin adoptarea și aplicarea legislației muncii, cît și succesele obținute în urma acestora au influențat puternic viața cotidiană a României.

[113] Ibidem, p. 168.
[114] Ibidem.
[115] Nicolae Ceaușescu, *Rolul conducător al partidului în etapa desăvîrșirii construcției socialismului*, Edit. politică, București, 1967, p. 7.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

LUCRĂRI CU PRIVIRE LA ISTORIA MONARHIEI HABSBURGICE APĂRUTE ÎN ULTIMII ANI

Conferința istoricilor consacrată destrămării monarhiei austro-ungare, care a avut loc la Budapesta în anul 1964, a stimulat interesul pentru această problemă mai ales în Republica Federală a Germaniei și în Austria. Amploarea acestor cercetări se reflectă în redactarea unor lucrări valoroase apărute între timp, prezentînd interes și pentru istoriografia noastră.

Trecînd în revistă aceste publicații în ordine cronologică, ne oprim mai întîi la teza de doctorat a lui J. Weber, *Eötvös und die ungarische Nationalitätenfrage*[1]. Autorul, un bun cunoscător al literaturii maghiare de specialitate, tratează într-un cadru larg concepțiile lui Eötvös în problema națională și influența lor asupra situației românilor, sîrbilor și croaților în anii dualismului. Meritoasă ne pare și analiza problemei naționale din Ungaria în ajunul revoluției anului 1848, precum și prezentarea evoluției concepțiilor în problema națională concretizată de Weber în formula: de la „natio hungarica" la „natio magyarica".

Fără a diminua meritele incontestabile ale lucrării, nu putem trece cu vederea documentația unilaterală a autorului și nefolosirea lucrărilor de bază apărute la noi în ultimii douăzeci de ani. Astfel autorul prezintă cititorilor *Supplex libellus Valachorum* fără a cita literatura noastră istorică și mai ales lucrările acad. D. Prodan; în schimb folosește ca singur izvor cartea lui Gabor G. Kemény, *A magyar nemzetiségi kérdés története* (Istoria problemei naționale în Ungaria)[2].

Limitele luptelor politice concretizate în *Supplex* sînt just conturate de Weber (p. 45), dar și în aceste limite, acțiunea politică românească din Transilvania e deosebit de importantă. Ridicarea națiunii române la calitatea de națiune politică și reprezentarea ei proporțional cu semnificația ei în viața publică trebuiau să schimbe — ceea ce nu rezultă din expunerea lui Weber — pînă la urmă cu totul fața politică a țării. Mișcarea națională a burgheziei brașovene este calificată de autor „mai democratică". Sînt de fapt deceniile premergătoare anului 1848, cînd negustorii și meseriașii români brașoveni au dus în frunte cu George Barițiu o acțiune progresistă deosebit de tenace. Cadrul lucrării n-a permis o analiză mai complexă a revoluției anului 1848 în Transilvania, Weber limitîndu-se la explicarea poziției lui Eötvös în viitoarea evenimentelor. Acesta se distanțase tot mai mult de atitudinea naționalistă a lui Kossuth în problema națională și se apropiase de Széchenyi.

---

[1] München, Verlag R. Oldenburg, 1966, „Südosteuropäische Arbeiten", nr. 64, 154 p.
[2] Budapesta 1946.

www.dacoromanica.ro

Ceea ce am relevat în legătură cu documentaţia unilaterală a autorului cu privire la istoria românilor, se referă şi la cea a saşilor din Transilvania. Prin utilizarea exclusivă a lucrărilor lui Pukánsky şi ale lui Sárközi, fără să recurgă direct la presa locală în limba germană, autorul retraduce chiar pasaje din limba maghiară în limba germană. În felul acesta citatele sînt firește denaturate. Autorul, care folosește corect aparatul ştiinţific, îşi însuşeşte în mod inevitabil inadvertenţele lui Sárközi. Astfel, pe filologul sibian încă în viaţă Bernhard Capesius, îl trece alături de Nicolae Bălcescu în generaţia paşoptistă.

Weber prezintă lupta naţionalităţilor pentru organizarea independentă a Transilvaniei, după înăbuşirea revoluţiei, şi poziţia lui Eötvös în problema naţională. Ca ecou al expunerii lui se formează o comisie parlamentară pentru a statornici principii echitabile de convieţuire a naţionalităţilor, care n-au putut fi însă aplicate.

Într-un capitol bine documentat autorul relevă poziţia lui Eötvös în elaborarea legii naţionalităţilor din anul 1868. El analizează şedinţele parlamentare din anii 1865—1868, în care s-a dezbătut proiectul de lege a naţionalităţilor. Această problemă a fost pusă la ordinea de zi la 24 noiembrie 1868 şi votată după dezbateri aprige la 1 decembrie 1868. Din numărul mare al deputaţilor maghiari care au participat la dezbateri, unii s-au situat pe poziţiile deputaţilor naţionalităţilor.

Deosebirile de concepţie ale proiectelor propuse au dus la analiza temeinică a problemei naţionale din Ungaria. Deputaţii români din Transilvania şi cîţiva deputaţi români din Banat şi Ungaria susţineau cu hotărîre punctul de vedere al naţionalităţilor. Eötvös a avut o atitudine oscilantă. Iată concluziile lui Weber: „Concepţiile lui Eötvös au evoluat «spre o naţiune politică unitară maghiară» ce îngrădea drepturile celorlalte naţionalităţi" (p. 147—148).

În concluzie, cu toate lipsurile semnalate, lucrarea lui Weber este meritorie şi foarte utilă pentru studii ce abordează poziţia burgheziei române faţă de dualismul austro-ungar.

*

Încă din anul 1848 se dădea o luptă aprigă pe linia obţinerii libertăţii de învăţămînt pentru poporul român care avea cele mai puţine şcoli şi cel mai mare procent de neştiutori de carte. Presa română revendică de aceea, după înăbuşirea revoluţiei, un sprijin mai substanţial pentru şcolile româneşti. Această problemă formează obiectul cărţii lui K. Frommelt, *Die Sprachenfrage im österreichischen Unterrichtswesen 1848—1859* [3], în care autorul, în urma investigaţiilor în arhivele vieneze, consideră greu realizabilă asigurarea „drepturilor egale" tuturor naţiunilor şi naţionalităţilor din imperiul habsburgic. Acordarea unor asemenea drepturi a eşuat — după Frommelt — datorită „tendinţei împăratului de a reglementa personal şi autoritar toate problemele de stat". În principiu aprecierile autorului sînt juste, dar prea unilaterale. Nu putem socoti autocraţia drept unica cauză a situaţiei precare a naţiunilor oprimate, trecînd cu vederea structura economică a statului şi sistemul social-politic, piedică majoră pentru orice rezolvare democratică a problemei naţionale.

Dar cum se aplicau aceste „drepturi egale" pentru naţiunile oprimate? Iată problema crucială a învăţămîntului, complicată şi de pretenţiile perimate de supremaţie a aşa-ziselor „naţiuni istorice", precum şi de juxtapunerea dreptului folosirii limbii materne cu aceea a confesiunii religioase. Frommelt recunoaşte de altfel lipsa condiţiilor obiective materiale în realizarea reformelor şcolare în Transilvania şi în celelalte provincii limitrofe ale imperiului. Pe lîngă dificultăţile semnalate, forurile centrale mai întîmpinau greutăţi şi în privinţa redactării unor manuale româneşti şi în stabilirea unei terminologii ştiinţifice. Ele dispun de aceea — precum rezultă din procesul verbal al şedinţei Consiliului de miniştri din 25 februarie 1850, citat de Frommelt — delegarea unor dascăli români la Viena.

[3] Graz-Köln, Böhlau-Verlag, 1964, 218 p.

www.dacoromanica.ro

Dificultăţi se ivesc ulterior şi în satele cu populaţie mixtă. În ce limbă urma să se predea aici? Dispoziţiile Ministerului Învăţămîntului specificau doar predarea în limba populaţiei majoritare, fără a indica modalitatea de a stabili o asemenea majoritate. Cît de deficitar au fost de fapt aplicate dispoziţiile ministerului se ilustrează prin cîteva date statistice. În anul 1851 românii constituiau — după autor — 57,34% din populaţia Transilvaniei, iar ungurii numai 26,85%; cu toate acestea abia 13,47% din şcolile existente în Transilvania erau şcoli elementare cu limba de predare română. Sînt concluzii firești ce se desprind din materialul prezentat de autor, dar nerelevate de el.

Situaţia învăţămîntului românesc din Transilvania a fost desigur şi mai precară decît se desprinde din datele statistice menţionate mai sus. În multe sate, lipsind un local pentru şcoală, şcoala românească elementară exista numai fictiv în statisticile oficiale (Arhivele Statului Sibiu, Magistratsakten 5462/1851).

O altă dificultate, menţionată de Frommelt, nestudiată încă de istoriografia noastră, rezulta dintr-o dispoziţie a guvernului privind învăţămîntul separat al elevilor ortodocşi şi catolici. În aceste condiţii, fiind prea cunoscute tendinţele de catolicizare ale autorităţilor austriace, este uşor de presupus că mulţi copii români ortodocşi au rămas analfabeţi.

Iată în privinţa aceasta o dispoziţie grăitoare din Arhivele Statului Sibiu (Magistratsakten 5569/1853) nefolosită de Frommelt[4]: „Pentru a preîntîmpina însă între timp orice neînţelegere posibilă, şi mai ales pentru a anihila tendinţele ce ni s-au adus la cunoştinţă ale acelora care agită, din cauza unor tendinţe naţionale extrem de încordate şi nesincere şi a altor tendinţe, împotriva separării confesionale a şcolii, doresc să văd în locul lor constituindu-se şcoli comunale aşa-numite naţionale".

Un alt aspect nerelevat de Frommelt, care a cercetat numai arhivele din Viena, dar nu şi pe cele din Transilvania, este subvenţionarea arbitrară a unor şcoli rurale. În Transilvania, de exemplu, dispoziţiile ministerului au fost nesocotite şi numai dascălii şcolilor catolice au fost retribuiţi în mod corespunzător, în timp ce învăţătorul din satele româneşti umbla după ofrande din casă în casă.

În ceea ce priveşte frecvenţa şcolară constatăm de asemenea multe deficienţe. Deşi legea a fixat obligativitatea învăţămîntului pentru copiii de 6—12 ani, aceasta n-a fost în Transilvania niciodată respectată. Din 75 272 de elevi români şcolarizaţi frecventau în anul 1851 numai 44 306.

Instrucţiunile din 23 septembrie 1853 cu privire la organizarea învăţămîntului mediu sînt lipsite — în ceea ce priveşte învăţămîntul românesc — de spiritul realităţii, acesta fiind reprezentat numai de două unităţi şcolare. La Sibiu, centrul vieţii culturale a satelor româneşti fruntaşe, nu exista un liceu românesc, iar gimnaziul săsesc luteran era frecventat în anul 1851 de 62 elevi români.

Numărul elevilor români în şcolile medii fiind destul de redus, în învăţămîntul superior era şi mai mic. Din 2 925 de studenţi ai universităţii din Viena sînt înscrişi în semestrul de iarnă 1856/1857 numai 22 de studenţi români, iar din 838 de studenţi al universităţii din Pesta numai 5 tineri români frecventează cursurile.

Prin aceste date complimentare se rotunjeşte tabloul prezentat de Frommelt despre structura învăţămîntului la români şi la popoarele slave din Austria în anii 1848—1859.

*

[4] „Um inzwischen jeden möglichen Mißverständnissen zu begegnen und namentlich auch die zu meiner Kenntnis gekommenen Bestrebungen derjenigen zu vereiteln, welche aus überspannten und unlauteren Nationalitäts- und anderen Tendenzen gegen die konfessionele Trennung der Schule eifern, an ihre Stelle gemeinschaftliche oder sogenannte Nationalschulen errichten zu sehen wünschen".

www.dacoromanica.ro

G. A. Craig, istoric cunoscut prin cercetările sale în domeniul istoriei militare, prezintă în cartea *Königgrätz*[5] desfășurarea războiului pruso-austriac din anul 1866. Autorul, deși folosește material documentar oficial din arhivele statelor majore, este în primul rînd preocupat să dea acestor documente o interpretare nouă, personală. El explică strategia și tactica războiului de preferință prin considerentele emoționale, subiective ale conducătorilor de oști. Este un punct de vedere subiectivist — care aminteşte de romanele istorice romanțate ale lui Emil Ludwig — pe care istoriografia marxistă nu și-l poate însuși.

★

După lucrarea lui Hans Mommsen, *Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im habsburgischen Vielvölkerstaat*[6], a fost editată tot în „Europa-Verlag" din Viena cartea lui H. Steiner: *Die Arbeiterbewegung Österreichs 1887—1889*[7]. Ambele lucrări sînt rezultatul unor cercetări serioase și complexe, inițiate de „Arbeitsgemeinschaft für die Geschichte der österreichischen Arbeiterbewegung" și se completează reciproc în mod fericit. Atitudinea social-democrației austriace în problema națională urmărită de Mommsen din anul 1867 pînă în 1907 se profilează acum mai clar pe fundalul mișcării muncitorești din perioada 1867—1889 conturată cu competență de Steiner.

Primul capitol al lucrării *Socialdemocrația și problema națională* este consacrat anului 1867, cînd s-a încheiat pactul dualist între Austria și Ungaria.

Cu mult interes urmărim expunerea autorului despre influența Internaționalei I asupra mișcării muncitorești din Austria. Lipsesc în schimb referiri mai documentate despre influența Internaționalei în Transilvania, unde s-au înființat în același timp — 1868 — organizații muncitorești la Timișoara, Oradea, Oravița, Reșița, Arad, Cluj, Brașov și Sibiu, organizații ce cultivau legături multiple cu conducătorii mișcării muncitorești internaționale[8]. Și în timpul războiului franco-german (1870 — 1871) ziarul vienez „Volkswille", citit și în Transilvania, susține — după constatările lui Steiner — consecvent linia politică a Internaționalei I și salută cu căldură proclamarea Comunei din Paris. Autoritățile interzic, de aceea, în mod arbitrar activitatea organizațiilor muncitorești îndrumate de Internaționala I. În aceste condiții are loc înțelegerea secretă între ministrul austriac Beust și Bismarck în vederea unei ofensive comune împotriva mișcării muncitorești. Ca o completare interesantă semnalată de L. Jordaki amintim urmărirea atît de către poliția austriacă, precum și de către cea prusacă a activității socialistului sibian Friedrich Krasser[9].

Atît în Transilvania, cît și în Austria o dată cu înființarea societăților muncitorești de educație (Arbeiterbildungsverein), muncitorimea se desprinde tot mai mult de sub influența burgheziei liberale. Steiner semnalează însă și influența nefastă a concepțiilor lassalliene, pe care se ferește a le aprecia, scriind: „Ceea ce se califică în Austria drept lassallianism,... se deosebește deseori de ideile, teoriile și practica întemeietorului lui, în Germania, deoarece condițiile politice și economice precum și dezvoltarea istorică, și experiențele dobîndite de mișcarea muncitorească din Austria, formată din aproape o duzină de naționalități, se deosebesc de cea din Germania".

---

[5] Wien-Hamburg, P. Zsolnai-Verlag, 1966, 348 p.

[6] Wien, Europa—Verlag, 1963, vol. I, 467 p.

[7] Wien, Europa—Verlag, 1964, 308 p.

[8] A. Deac, *Despre legăturile mișcării muncitorești din România cu Internaționala I și cu Internaționala a II-a în anii activității lui Marx și Engels*, în *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.*, 1958, nr. 5, p. 74—92; A. Egyed, *Die Tätigkeit der „Temesvarer Allgemeinen Arbeiterassoziation". Ihre Beziehungen zur I. Internationale (in der Periode 1868—1874)*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, Sibiu, 1965, nr. 8/1, p. 49—69; C. Göllner, *Zur Geschichte der Hermannstädter Arbeiterbewegung (1849—1918)*, în *Forschungen...*, 1965, nr. 9/2, p. 21—58.

[9] L. Jordaki. *Zu Friedrich Krassers Tätigkeit in der internationalen Arbeiterbewegung*, în *Forschungen...*, 1966, nr. 9/2, p. 69—71.

www.dacoromanica.ro

Steiner documentează apoi tendințele evidente ale mișcării muncitorești de a găsi o platformă comună pentru toți muncitorii social-democrați, pînă cînd consecințele nefaste ale austro-marxismului au zădărnicit unitatea mișcării muncitorești.

Sînt firește expuse și multe probleme specifice mișcării muncitorești din Viena, care prezintă un interes mai limitat pentru istoriografia noastră, dar în general considerăm lucrarea lui Steiner foarte utilă pentru istoriografia noastră.

★

După scurta autobiografie a lui Renner (*An der Wende zweier Zeiten, Lebenserinnerung*, Wien, 1946) lucrarea lui Jacques Hannak *Karl Renner und seine Zeit*[10] caracterizează mai documentat viața și opera liderului social-democrat, dar păstrează totuși tonul apologetic al autobiografiei. Preocuparea lui Renner de a salva statul burghez și încercarea sa de a separa problema luptei națiunilor asuprite de lupta revoluționară a proletariatului și de a o cantona în soluții autonomiste culturale[11] sînt socotite de Hannak meritorii. Chiar și lucrarea lui Renner *Marxismus, Krieg und Internationale*, reprobată de Lenin și infirmată de cursul evenimentelor, este caracterizată „drept o lucrare care și-a păstrat pînă azi actualitatea ei" (p. 290).

Pentru ideile lui Renner este însă și azi valabilă critica stîngii, pe care G. Proft o exprima încă în octombrie 1917: „Renner a idealizat statul austriac; el s-a proclamat ca apărător al micilor națiuni; el a prezentat statul supranațional ca forma statală cea mai înaltă. Așa cum problema socială nu poate fi rezolvată prin măsuri administrative, tot așa nici problema naționalităților nu poate fi rezolvată prin cîteva măsuri legislative"[12].

Hannak trece cu vederea baza idealistă a concepțiilor lui Renner exprimată în diferite lucrări[13]. Pentru el, națiunea nu este o categorie istorică supusă legilor dezvoltării, nu este o realitate obiectivă, ci una psihologică, un factor de conștiință. Pornind de la eronata definiție a națiunii, Renner a tras firește și concluzii străine de realitatea obiectivă și a dat soluții eronate, care prejudiciau lupta clasei muncitoare. Este însă prea cunoscut că orientarea austro-marxistă a reformiștilor social-democrați din cadrul P.S.D.U. a fost principala cauză care a împiedicat social-democrația să-și îndeplinească misiunea sa istorică de conducător al mișcărilor de eliberare națională a popoarelor asuprite, așa cum o cereau noile condiții din perioada imperialistă.

În schimb sînt intercalate în lucrare observații interesante despre Aurel C. Popovici pe care Renner l-a cunoscut personal. El aprecia lucrările omului de știință român, căruia îi obiecta numai că „o adevărată democratizare" ar fi putut să oprească dezintegrarea imperiului și nu planurile federaliste expuse de Popovici. La întrebarea firească ce înțelegea Renner prin „democratizare", nu găsim în lucrarea de față răspunsul dorit.

★

Tot de perioada la care se referă Hannak se ocupă și cartea lui Fr. F. G. Kleinwaechter: *Von Schönbrunn bis St. Germain. Die Entstehung der Republik Österreich*[14]. Evenimentele ce au dus la destrămarea monarhiei austro-ungare sînt privite de autor prin prisma mișcării pangermaniste austriace de la începutul secolului al XX-lea condusă de G. Schönerer. Sînt idei preconizate de Kleinwaechter încă în anul 1920[15], care a devenit ulterior un protagonist al Anschluss-ului și al desființării Austriei ca un pretins stat „contaminat de popoarele slave".

---

[10] Wien, Europa-Verlag, 1965, 718 p.

[11] M. Constantinescu, *Poziții și curente în problema națională în Austro-Ungaria*, în *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, București, 1964, p. 105—109.

[12] J. Droz, *L'Europe Centrale*, Paris, 1960, p. 235—236.

[13] K. Renner, *Der Kampf der österreichischen Nation um den Staat*, Viena, 1903; *Die Krise des Dualismus und das Ende der deakischen Episode in der Geschichte der habsburgischen Monarchie*, Viena, 1904; *Grundlage und Entwicklungsziele der Österreichischen Monarchie*, Viena, 1906; *Österreichische Erneuerung*, Viena, 1916; *Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen in besonderer Anwendung auf Österreich*, Viena, 1918.

[14] Graz-Wien-Köln, Styria—Verlag, 1964, 336 p.

[15] *Der Untergang der österreichisch-ungarischen Monarchie*, Leipzig, 1922.

www.dacoromanica.ro

Nu este cazul să mai combatem concepţii care au suferit cel mai mare eşec în al doilea război mondial. Mai instructiv ne par considerentele lui Kleinwaechter despre prăbuşirea imperiului habsburgic, apreciată de autor exclusiv ca o consecinţă a unor factori militari şi a unor „acţiuni de trădare". Lupta de eliberare a popoarelor asuprite este minimalizată şi desconsiderată. În felul acesta autorul inversează cauzele cu efectul unui fenomen istoric. Documentele istorice dovedesc în mod incontestabil că înfrîngerile armatelor austro-ungare au grăbit procesul de destrămare a imperiului, dar formarea Cehoslovaciei, a Poloniei, a Iugoslaviei şi unirea Transilvaniei cu România au fost rezultatul luptelor maselor populare pentru eliberarea naţională şi al prefacerilor sociale şi politice ce au avut loc în condiţiile primului război mondial.

*

O îndrumare bibliografică competentă privind lucrările ce tratează lupta popoarelor asuprite ne dă M. Gunzenhäuser; în *Die Bibliographien des Ersten Weltkrieges*[16]. Cartea, o bibliografie a bibliografiilor, cu 450 de titluri referitoare la primul război mondial, îşi propune de a fi şi un „stimulent şi apel pentru întocmirea unei bibliografii internaţionale exhaustive a lucrărilor apărute în ultimii 50 de ani cu privire la primul război mondial. Este desigur o încercare meritorie, care va contribui la o înţelegere mai justă pe plan internaţional şi a poziţiei României în anii 1914—1918.

C. Göllner

[16] *Schriften der Bibliothek für Zeitgeschichte, Weltkriegsbücherei*, Stuttgart, Neue Folge, Heft 3, Frankfurt a. M., Bernard & Graefe, Verlag für Wehrwesen, 1964, 63 p.

www.dacoromanica.ro

SESIUNEA DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE CONSACRATĂ ANIVERSĂRII A 20 DE ANI DE LA PROCLAMAREA REPUBLICII

În zilele de 22—24 decembrie 1967 s-au desfășurat la București lucrările sesiunii de comunicări științifice consacrate aniversării a 20 de ani de la proclamarea Republicii, organizată de Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu" de pe lîngă C.C. al P.C.R., Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., Institutul de cercetări economice al Academiei Republicii Socialiste România, Institutul de filozofie al Academiei Republicii Socialiste România, Institutul de istorie „N. Iorga" al Academiei Republicii Socialiste România. La sesiune au participat academicieni, cadre didactice, cercetători științifici, doctoranzi, lucrători pe frontul ideologic.

Ședința plenară a avut loc la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România. Cuvîntul de deschidere a fost rostit de Grigore Comartin, rectorul Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu" de pe lîngă C.C. al P.C.R. Vorbitorul a relevat semnificația evocării unor evenimente de seamă din cronica luptei revoluționare a poporului român și importanța lucrărilor sesiunii pentru aprofundarea acelor probleme care ocupă un loc de bază în istoria modernă și contemporană a patriei. În continuare au fost prezentate opt comunicări, rod al unei activități îndelungate întreprinse de numeroși specialiști de prestigiu.

Astfel, într-o amplă și documentată comunicare, prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei, și lector univ. I. Șendrulescu, de la Universitatea București, au analizat *Mișcarea antidinastică și republicană din România (1869—1871)*. Autorii au caracterizat poziția diferitelor clase sociale față de dinastie, insistînd asupra atitudinii manifestate de masele populare de la orașe și sate. Acțiuni antidinastice și republicane cu un puternic ecou în rîndurile opiniei publice s-au desfășurat în acei ani la București, Ploiești, Craiova, Buzău și în alte localități.

Un viu interes a suscitat comunicarea *Poziția Partidului Comunist Român față de monarhie (1921—1944)*, prezentată de N. Goldberger, prim-adjunct al directorului Institutului de studii istorice și social-politice, și conf univ. dr. N. Popescu. Autorii au subliniat că, în activitatea sa, Partidul Comunist Român a împletit lupta împotriva regimului burghezo-moșieresc cu lupta antimonarhică. Comuniștii s-au situat cu consecvență în fruntea luptei oamenilor muncii pentru republică, libertate, dreptate socială, independență și suveranitate națională.

Conf. univ. A. Petric, prorector al Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu", și Gh. Țuțui, cercetător la Institutul de studii istorice și social-politice, s-au ocupat de *Premisele social-politice ale înlăturării monarhiei și proclamării Republicii.*

Autorii au prezentat pe baza unui bogat și variat material documentar concluziile principale ce se desprind din analiza condițiilor istorice care au favorizat victoria forțelor populare la 30 decembrie 1947. Comunicarea a trecut în revistă succesele remarcabile obținute de masele

www.dacoromanica.ro

muncitoare sub conducerea P.C.R. în prima etapă a revoluției populare, subliniind că odată cu consolidarea situației interne și externe a regimului democrat din România, la sfîrșitul anului 1947, a devenit posibilă înlăturarea monarhiei și proclamarea Republicii.

Comunicările prezentate de către filozofi și economiști au abordat probleme de mare însemnătate privind experiența dobîndită de partidul și statul nostru în opera de făurire și desăvîrșire a construcției socialismului în România. Pe această linie se înscriu comunicările intitulate : *Cu privire la relația dintre general și particular în construcția socialistă* de dr. I. Rădulescu și P. Pînzaru, lector univ. la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu" ; *Principalele etape și trăsături ale construirii economiei socialiste în România* de prof. univ. dr. E. Hutira și conf. univ. F. Balaure, prorectori ai Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu" ; *Socialismul și evoluția vieții naționale a popoarelor* de conf. univ. dr. C. Vlad de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu" ; *Național și internațional în dezvoltarea socială contemporană* de prof. univ. dr. C. Petre, prorector al Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu", și I. Florea ; *România, factor activ al vieții internaționale* de conf. univ. dr. C. Florea, redactor șef adjunct la revista „Lumea".

Lucrările sesiunii au continuat pe secții la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu" de pe lîngă C.C. al P.C.R. : economie, filozofie și istorie. La secția istorie au fost prezentate 18 comunicări urmate de discuții.

Comunicarea conf. univ. dr. N. Petreanu, decanul Facultății de istoria mișcării muncitorești de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu" de pe lîngă C.C. al P.C.R., și dr. V. Arimia, director adjunct al Arhivelor statului, intitulată *Proclamarea Republicii Populare Române — încununare a ideii de republică în mișcarea muncitorească și democratică din România*, a înmănuncheat într-o expunere documentată evoluția gîndirii românești despre republică de la reprezentanții Școlii ardelene și pînă în epoca contemporană. Autorii s-au oprit pe larg asupra concepției republicane la unele personalități marcante ale culturii și artei naționale — poeți, prozatori, dramaturgi, publiciști, pictori etc.

Prof. univ. dr. docent în științe L. Bányai de la Universitatea București, și Gh. Bodea, cercetător la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., filiala Cluj, au evocat cu căldură *Lupta maselor din Transilvania împotriva Habsburgilor*. Autorii au relevat că lupta maselor din Transilvania pentru eliberarea lor națională și socială s-a contopit cu lupta pentru republică. În lupta de un sfert de mileniu împotriva Habsburgilor, alături de masele de români au militat oameni ai muncii unguri, secui și de alte naționalități.

M. Florescu, cercetător la Institutul de studii istorice și social-politice, a expus în comunicarea *Manifestări antidinastice și republicane în România (1872—1900)* unele aspecte interesante din șirul numeroaselor acțiuni antimonarhice desfășurate în țara noastră în ultimile decenii ale sec. al XIX-lea.

Comunicarea prezentată de I. Iacoș, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice, și A. Porțeanu, cercetător la Institutul de istorie „N. Iorga" al Academiei Republicii Socialiste România, a avut ca temă *Poziția mișcării socialiste față de monarhie și republică*. Autorii au arătat că socialiștii români au dezvoltat și ridicat pe o treaptă mai înaltă ideea de republică prezentă în gîndirea românească începînd din sec. al XVIII-lea.

O atenție deosebită a stîrnit comunicarea intitulată *Industrializarea și implicațiile ei în dezbaterea economiștilor burghezi din România interbelică*, expusă de conf. univ. dr. Nicolae Ivanciu de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu". Într-o expunere logică și sistematică, autorul a prezentat caracteristicile gîndirii economice românești în perioada dintre cele două războaie mondiale. Numărul economiștilor care susțineau teza menținerii României ca o țară eminamente agrară înregistrează în acei ani o scădere tot mai mare. O serie de economiști au arătat necesitatea industrializării țării pentru a asigura astfel României un progres continuu și un loc mai favorabil în economia națiunilor lumii.

www.dacoromanica.ro

Dr. Gh. Unc, șef de sector, și dr. Maria Covaci, cercetător la Institutul de studii istorice și social-politice au scos în evidență principalele *Acțiuni antimonarhice între 1918—1940*. Autorii arată că în perioada interbelică mișcarea muncitorească, opinia largă democratică, preluînd vechile tradiții, au militat permanent pentru republică. Centrul în jurul căreia au gravitat forțele patriotice a fost clasa muncitoare, în frunte cu P.C.R., care s-a manifestat ca cea mai hotărîtă și consecventă forță antimonarhică.

I. Ilincioiu, cercetător la Institutul de studii istorice și social-politice, s-a ocupat de *Lupta antimonarhică reflectată în artă și literatură*. Autorul a subliniat că intelectualitatea democratică legată de popor a stigmatizat de la început regimul monarhic instaurat în România. În diferite epigrame, poezii, pamflete, articole etc. majoritatea scriitorilor și artiștilor, vîrstnici și tineri, au dat glas aspirațiilor republicane ale maselor populare de pe întreg cuprinsul țării.

În comunicarea *Considerații cu privire la schimbările intervenite în conținutul organelor de stat în perioada 1944—1950*, prezentată de lector univ. dr. T. Caraciuc de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu", s-au analizat, în lumina celor mai noi documente de partid, trăsăturile evoluției organizării statale românești în primii șase ani de la eliberarea patriei de sub jugul fascist. Autorul a subliniat rolul hotărîtor pe care partidul comunist l-a avut în opera de creare și consolidare a statului socialist.

Conf. univ. dr. N. Lupu de la Universitatea din București a analizat pe larg *Acțiunea de destrămare a vieții politice din România desfășurată de regele Carol al II-lea*. Autorul s-a ocupat îndeosebi de acțiunile lui Carol al II-lea îndreptate spre fărîmițarea Partidului Național-Țărănesc și a Partidului Național-Liberal în perioada care a premers instaurării dictaturii regale în România.

Paraschiva Nichita, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice, a expus comunicarea *Proclamarea Republicii Populare Române*. Autorul a schițat momentele principale ale luptei maselor populare pentru înlăturarea monarhiei, evidențiind tactica și activitatea P.C.R. și a celorlalte forțe democratice în această bătălie.

Conf. univ. J. Brill, lector univ. T. Negulescu și lector univ. I. Călin de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu" au prezentat comunicarea *Ecoul internațional al proclamării Republicii Populare Române*. Autorii subliniază că opinia publică progresistă din multe țări a întîmpinat abolirea monarhiei și proclamarea R.P.R. cu simpatie. Forțele revoluționare au considerat victoria poporului român ca propria lor victorie înțelegînd că formarea republicii populare, alături de celelalte transformări progresiste care au avut loc în acel timp, contribuia la întărirea frontului antiimperialist, a socialismului și democrației, la slăbirea cercurilor reacțiunii mondiale.

I. Lupescu, director adjunct al Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, și doctorand Șt. Lache, de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu", au analizat unele aspecte și concluzii privind *Politica de alianțe a Partidului Comunist Român în etapa democratică a revoluției populare*.

În comunicarea intitulată *Aspecte ale raporturilor de clasă în perioada luptei pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice (august 1944 — decembrie 1947)*, conf. univ. dr. M. Fătu, prodecan al Facultății de istoria mișcării muncitorești de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu", s-a ocupat de semnificația schimbării raporturilor de clasă în prima etapă a revoluției populare. Pe baza unui bogat material de arhivă, în cea mai mare parte inedit, autorul a caracterizat conținutul, trăsăturile și esența schimbării raporturilor sociale de la orașe și sate, insistînd asupra influenței lor în desfășurarea procesului revoluționar din România.

Ultima comunicare prezentată aparține lectorului univ. C. Mocanu, care a reținut atenția auditoriului cu o interesantă temă: *Contribuția Partidului Comunist Român la fundamentarea principiilor cercetării istoriei patriei și a mișcării muncitorești din România*. Autorul a relevat că principiile, indicațiile din documentele de partid sînt de un mare folos cercetării istorice prin caracterul lor științific. Ele orientează preocupările principale ale cercetării, stimulează spiritul creator, contribuie la fundamentarea istoriei ca știință, la elaborarea istoriei patriei

www.dacoromanica.ro

și a partidului, ca arme științifice-politice care slujesc, în domeniul lor, opera de dezvoltare a construcției socialiste.

Comunicările susținute au suscitat discuții vii, prilejuind aprofundarea unor idei privind lupta pentru republică în societatea românească. La discuții au luat parte: I. Șendrulescu, V. Avramescu, Gh. Zaharia, M. Oișteanu, C. Mocanu, Gh. Bodea, L. Bányai, A. Petric, T. Caraciuc și E. Preda.

În încheiere, conf. univ. A. Petric a arătat că sesiunea a avut un caracter tematic determinat de caracterul evenimentului sărbătorit — a 20-a aniversare a proclamării Republicii. Această tematică a facilitat încă odată strîngerea rîndurilor cercetătorilor de pe frontul istoriei, din institutele de cercetări, institutele de învățămînt, într-o sesiune comună. Sesiunea a reprezentat o contribuție meritorie la adîncirea unor probleme de istoria patriei și a partidului, contribuind la îmbogățirea informației și la evidențierea unor puncte de vedere noi în problemele abordate.

I. Babici

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ CONSACRATĂ ÎMPLINIRII A 50 DE ANI DE LA MAREA REVOLUȚIE SOCIALISTĂ DIN OCTOMBRIE

În zilele de 26—27 octombrie, în sala de festivități a Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării și revoluționare democratice din România, s-au desfășurat lucrările sesiunii științifice închinate semicentenarului Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Sesiunea a fost organizată de Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu" de pe lîngă C.C. al P.C.R. și de Academia Republicii Socialiste România, fiind prezentate 21 de comunicări.

În cuvîntul de deschidere, Ion Popescu-Puțuri, directorul Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., a relevat condițiile istorice în care s-a desfășurat și a ieșit victorioasă Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, importanța sa internațională. Vorbitorul a subliniat că, după victoria revoluției, mișcarea muncitorească din România a sesizat era nouă pe care o deschidea în istoria omenirii, în istoria mișcării revoluționare internaționale făurirea primului stat socialist din lume pe a șasea parte a globului. S-a arătat că largile și diversele manifestări de solidaritate cu revoluția socialistă rusă, cu noua putere sovietică s-au împletit cu puternicul avînt revoluționar al maselor largi populare din România. Popularizarea realizărilor U.R.S.S., combaterea antisovietismului cercurilor reacționare au constituit una din trăsăturile caracteristice ale luptei politice și ideologice desfășurate de forțele progresiste în frunte cu P.C.R., între cele două războaie mondiale. Sîngele vărsat în comun de armatele sovietice și române pe frontul antihitlerist au cimentat și consolidat relațiile de prietenie dintre poporul român și popoarele Uniunii Sovietice.

După insurecția națională antifascistă din august 1944, care a marcat începutul revoluției populare în țara noastră, P.C.R. a condus lupta pentru desăvîrșirea sarcinilor revoluției burghezo-democratice, pentru făurirea statului socialist și a orînduirii socialiste în România, aplicînd creator, conform cu tradițiile luptei revoluționare, cu specificul condițiilor generale de dezvoltare istorică a poporului nostru, teoria marxist-leninistă și învățămintele desprinse din experiența mișcării comuniste internaționale.

Ambasadorul U.R.S.S. în România, A. Basov, prezent la sesiune, a adresat în continuare un salut participanților la lucrările sesiunii. D-sa a făcut o trecere în revistă a realizărilor remarcabile obținute de popoarele U.R.S.S. în cei 50 de ani de la victoria Marii Revoluții Socialiste din

www.dacoromanica.ro

Octombrie, în ciuda grelelor încercări prin care au trecut în anii războiului civil și ai intervenției, iar mai tîrziu în anii marelui război de apărare a patriei. În încheiere, A Basov a evocat rezultatele deosebite obținute de știința sovietică, ilustrate de succesul stației Venus IV, ca și de economia națională a U.R.S.S., care în primele 9 luni ale acestui an a depășit, în industrie, cu 10,5% rezultatele obținute pe aceeași perioadă în 1966.

Vorbitorul a subliniat importanța pe care o are întărirea și dezvoltarea în viitor a raporturilor de prietenie dintre poporul român și popoarele U.R.S.S., dintre Partidul Comunist al Uniunii Sovietice și Partidul Comunist Român.

Seria comunicărilor a fost deschisă de acad. P. Constantinescu-Iași și V. Liveanu, șeful sectorului de istorie contemporană al Institutului de istorie „N. Iorga" al Academiei Republicii Socialiste România, care au dezvoltat referatul *Însemnătatea internațională a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.* După o scurtă prezentare a condițiilor istorice care au permis declanșarea și victoria revoluției socialiste în Rusia, vorbitorii au arătat importanța acestui eveniment ca deschizător de drum al unei noi ere în istoria omenirii, ca și în istoria mișcării revoluționare socialiste și comuniste mondiale.

Grigore Comartin, rectorul Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu", și C. Mocanu, lector universitar, au prezentat în continuare comunicarea *Stadiul de dezvoltare al mișcării muncitorești din România în ajunul revoluției din octombrie.*

Făcînd o trecere în revistă a momentelor celor mai remarcabile din activitatea vechii mișcări socialiste în România, autorii au arătat că, încadrîndu-se în largul front al partidelor socialiste afiliate la Internaționala a II-a, social-democrația română și în special aripa sa cea mai avansată și-a afirmat propria sa personalitate făurită din năzuința de a adapta tezele generale programatice ale marxismului la realitățile istorice concrete din țara noastră. În primii ani ai războiului mondial și în ajunul izbucnirii în Rusia a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, mișcarea muncitorească și socialistă din România cunoștea un stadiu dezvoltat de organizare și luptă politică. P.S.D. din România a luat poziție împotriva partidelor socialiste din majoritatea țărilor beligerante, care părăsind angajamentele luate cu prilejul conferințelor internaționale de la Stuttgart și Basel s-au situat pe poziția „apărării patriei" burgheze. P.S.D. a militat pentru menținerea României în neutralitate, desfășurînd o largă activitate în acest sens cu răsunet pe plan național și internațional. În 1915, din inițiativa sa, la București a avut loc o conferință a partidelor socialiste din țările balcanice. P.S.D. a luat, de asemenea, parte activă la organizarea și desfășurarea conferințelor de la Zimmerwald și de la Kienthal. În timpul războiului, mișcarea socialistă a sesizat că România se afla în pragul unor transformări radicale ale societății. Aripa stîngă preconiza chiar posibilitatea trecerii la revoluția socialistă. În primăvara anului 1917 în Moldova, ca și în teritoriile ocupate de trupele Triplei Alianțe, mișcarea revoluționară cunoaște începutul unui puternic avînt, care va obliga cercurile conducătoare burghezo-moșierești în cap cu regele să promită în iunie 1917 înfăptuirea după război a unei ample reforme agrare, acordarea votului universal și a altor revendicări general-democratice. Sub influența victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie lupta revoluționară a maselor largi din România, izvorîtă din ascuțirea contradicțiilor social-politice interne, a cunoscut un puternic avînt în primii ani după încheierea primului război mondial.

Redactorul șef al revistei „Lupta de clasă", Ștefan Voicu, a dezvoltat tema *Creșterea influenței socialismului pe plan mondial.* Vorbitorul a făcut o interesantă trecere în revistă a situației actuale din țările capitaliste, sub raportul concesiilor pe care cercurile guvernante din aceste țări se văd obligate să le facă în încercarea lor de a contracara influența crescîndă a sistemului mondial socialist și a ideilor revoluționare pe plan internațional. Concesiile merg de la acceptarea unor revendicări strict economice pînă la adoptarea unei terminologii aparent radicale sau chiar socialiste (care, în fapt, se referă la formele capitaliste monopoliste de stat), precum: plan, planificare etc. Revoluția tehnico-științifică contemporană, a arătat vorbitorul, accelerează procesele dezvoltării generale, accentuează și grăbește maturizarea contradicțiilor

www.dacoromanica.ro

social-politice ale lumii capitaliste. Răspîndirea extraordinară în ultimele decenii ale ideologiei marxiste în cele mai largi cercuri ale opiniei mondiale, însăși puzderia de lucrări burgheze despre socialism și comunism, impun marxism-leninismul ca cea mai importantă ideologie a epocii contemporane.

Prof. V. Cheresteșiu și Gh. Unc, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice, au prezentat comunicarea *Participarea pe teritoriul Rusiei a oamenilor muncii din România la apărarea revoluției din octombrie.*

Începînd de la participarea unor români la asaltul palatului de iarnă, numeroși români au luat parte încadrați în batalioane revoluționare românești la Odesa, în Crimeea sau în batalioane internaționaliste pe fronturile din Astrahan, Omsk, Turkestan, Vladivostoc, Poltava și alte fronturi, la lupta pentru apărarea puterii sovietice în anii războiului civil și ai zdrobirii intervenției străine.

Directorul adjunct de la Institutul de studii istorice și social-politice, Augustin Deac, a vorbit despre *Revoluția din Octombrie și desfășurarea luptei de eliberare socială și națională a poporului român.* Autorul a făcut o prezentare a dezvoltării factorilor obiectivi și subiectivi ai situației revoluționare în România postbelică. Relevînd importanța victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie pentru cauza luptei de eliberare socială și națională a popoarelor oprimate, vorbitorul a dezvoltat această temă referindu-se în special la situația revoluționară din Transilvania unde lupta pentru revendicări generale democratice s-a împletit, înaintea primului război mondial, dar mai ales în perioada de început a avîntului revoluționar, cu lupta pentru eliberare națională, pentru desăvîrșirea unității naționale a poporului român.

Ervin Hutira și Florin Balaure, prorectori ai Academiei de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu", au dezvoltat tema *Rolul dezvoltării forțelor de producție în edificarea socialismului.* Relevînd că și în țara noastră construirea socialismului s-a desfășurat în cadrul legilor generale de făurire a acestei noi orînduiri, vorbitorii au subliniat necesitatea obiectivă de a se ține seamă în cursul construirii și desăvîrșirii socialismului de specificitatea, de particularismele, de diversitatea de condiții și situații de la care pornește, ca și de stadiul atins la un moment dat de edificiul socialist într-o țară sau alta din cadrul sistemului mondial socialist, de tendințele revoluției tehnico-științifică. Consolidarea și maturizarea socialismului în fiecare din țările socialiste reprezintă un aport la cauza socialismului în lumea întreagă.

Comunicarea *Probleme ale luptei pentru apărarea Puterii sovietice reflectate în presa socialistă și democratică din România* a fost prezentată de N. Copoiu, șef de sector, și I. Felea, cercetător la Institutul de studii istorice și social-politice. Autorii aduc unele date mai puțin cunoscute publicului larg privind rolul jucat de presa și publicațiile socialiste și democratice în anii avîntului revoluționar pentru formarea în sînul opiniei publice a unui curent favorabil transformărilor revoluționare care aveau loc în Rusia Sovietică, precum și rolul aceleiași prese în clarificarea politică și ideologică a maselor muncitorești, a mișcării socialiste din țara noastră.

Prof. L. Bányai, E. Cimponeriu de la Institutul de istorie „N. Iorga" și V. Huscariu de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu" în comunicarea *Solidaritatea maselor muncitoare din România cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie* au făcut o largă trecere în revistă a evenimentelor revoluționare din România anilor 1917—1920 și din perioada care a urmat creării P.C.R., ilustrînd prin variate exemple ideea că după Revoluția Socialistă lupta pentru progres social și politic în România se împletea în mod necesar cu lupta pentru combaterea antisovietismului și anticomunismului cercurilor reacționare interne, cu lupta pentru stabilirea unor relații de bună vecinătate între România și U.R.S.S.

Prof. univ. M. Oișteanu de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu" a făcut o amplă trecere în revistă a principalelor faze și momente referitoare la *Poziția intelectualității din România față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie,* imediat după revoluție, în perioada dintre cele două războaie și după 23 August 1944. Vorbitorul a arătat că în ciuda propagandei oficiale și oficioase anticomuniste și antisovietice, majoritatea intelectualilor nu s-au situat pe poziții antisovietice, nici chiar în timpul dictaturii fasciste antonesciene.

www.dacoromanica.ro

Intelectualii care au adoptat sau și-au manifestat simpatiile față de ideologia fascistă s-au găsit întotdeauna în minoritate. În schimb în mișcarea antifascistă s-au găsit alături de comuniști, mai ales după 1933, cînd pericolul fascismului devenise o realitate care nu se mai putea ignora, numeroși și valoroși intelectuali din toate domeniile de activitate științifică și cultural-artistică. După 23 August 1944, în cadrul revoluției culturale care a luat naștere și s-a dezvoltat ca urmare a victoriei revoluției populare, majoritatea covîrșitoare a intelectualilor vechi s-a încadrat în ampla operă de construire a socialismului în țara noastră.

Tema *General și particular în făurirea relațiilor de producție socialistă în România* a fost dezvoltată de C. Petre, prorector, și de C. Borgeanu, profesor la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu". Pornind de la tezele de bază ale clasicilor marxism-leninismului, vorbitorii au relevat că relațiile socialiste se realizează în condiții concrete diferite, care variază de la țară la țară, conform particularităților, stadiului de dezvoltare, tradițiilor, nivelului cultural și tehnic-științific al maselor, resurselor naturale și umane ale fiecărei țări în care se construiește socialismul. Înainte de a se trece la realizările sarcinilor revoluției socialiste, în România a fost necesară desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice. Exproprierea marilor întreprinderi și bănci s-a făcut în forme specifice, de asemenea perioada de trecere de la capitalism la socialism a îmbrăcat în țara noastră o serie de forme specifice. Forme particulare a cunoscut și procesul transformării socialiste a agriculturii. În încheiere, vorbitorii au arătat că mersul înainte al societății socialiste nu se poate concepe fără o perfecționare continuă a relațiilor de producție, care trebuie să țină pasul cu dinamismul dezvoltării generale economice, să impulsioneze și să accelereze procesul desăvîrșirii construcției socialiste.

N. Goldberger, prim-director adjunct, și Fl. Dragne, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice, au dezvoltat referatul *Trăsăturile caracteristice ale avîntului revoluționar din România în perioada din 1918—1921.* Una din trăsături a constat în lipsa de drepturi și libertăți fundamentale agravată de starea de asediu care îngusta posibilitatea luptei revoluționare în cadrul legal.

Lupta pentru idealuri socialiste s-a împletit cu lupta pentru satisfacerea unor revendicări general-democratice (vot universal, ziua de muncă de 8 ore, reforma agrară etc.). Lipsa unui partid unic al clasei muncitoare a întîrziat clarificarea politică și ideologică, a necesitat înaintea creării P.C.R. o susținută activitate pentru constituirea unui partid socialist unitar. Partidul socialist unic, partid care avea numeroși membri și se bucura de o mare influență în rîndul muncitorilor, s-a transformat spre sfîrșitul avîntului revoluționar, prin adeziunea majorității covîrșitoare a membrilor săi, în mai 1921 în partid comunist, ceea ce a marcat o victorie a marxismului asupra oportunismului și reformismului în mișcarea muncitorească din țara noastră.

O analiză a structurii social-economice existente în România dinaintea primului război mondial, a evoluției și a particularităților proprii vechii mișcări socialiste din România face R. Pantazi, de la Institutul de filozofie al Academiei, în comunicarea *Ideea transformării revoluționare a societății în documentele programatice ale mișcării muncitorești din România (pînă la 1917).*

Conf. univ. N. Petreanu și Ștefan Lache de la Academia de științe social-politice „Ștefan Gheorghiu" s-au ocupat în comunicarea lor de *Problema agrară din România în anii avîntului revoluționar (1918—1921).*

Prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, și I. Chiper, de la Institutul de istorie „N. Iorga", au prezentat o interesantă comunicare privind *Semnarea Convenției de la Londra pentru definirea agresorului și relațiile româno-sovietice.* Vorbitorii au subliniat ideea că U.R.S.S. și România au ajuns la normalizarea relațiilor diplomatice și la acțiuni de colaborare diplomatică în condițiile în care guvernele celor două țări și-au apropiat punctele de vedere și au acționat împreună pentru prevenirea pericolului unei acțiuni germane spre răsărit.

După aderarea celor două țări la pactul Briand-Kellog și după semnarea protocolului Litvinov s-au creat condiții favorabile stabilirii unor relații diplomatice normale între U.R.S.S.

www.dacoromanica.ro

și România. Colaborarea dintre Titulescu și Litvinov cu prilejul conferinței de dezarmare de la Geneva, sprijinul dat de Titulescu în adoptarea definiției agresorului propusă de Litvinov cu amendamentul privind definirea teritoriului național suveran, poziția negativă a celor două guverne față de Pactul celor patru au fost tot atîtia pași care au dus în cele din urmă la stabilirea relațiilor diplomatice între cele două țări.

Comunicarea *Despre unele trăsături ale revoluției democrat populare în România* a fost prezentată de Gh. Țuțui și V. Zaharescu de la Institutul de studii istorice și social-politice. S-a analizat strategia și tactica P.C.R. care, ținînd seama de specificul și particularitățile condițiilor istorice din România, a folosit în mod creator, uneori într-o împletire strînsă, organică, forme diferite de luptă politică corespunzător etapei date, raportului de forțe, sarcinilor concrete ce stăteau în fața revoluției. S-au relevat trăsăturile specifice, particularitățile procesului revoluționar care a dus în ultimă instanță la victoria deplină a socialismului în țara noastră.

Prof. I. Rachmuth, membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, și Nicolae Ionel au dezvoltat tema *Colaborarea economică și tehnico-științifică a României cu celelalte țări socialiste*. Autorii au relevat că dezvoltarea relațiilor economice ale României cu toate țările socialiste, în condiții reciproc avantajoase de consolidare a independenței economice și a suveranității naționale a fiecăruia dintre parteneri, corespunde atît intereselor poporului român, cît și intereselor unității sistemului mondial socialist în întregul său. Comerțul extern constituie un atribut al suveranității și independenței naționale a fiecăreia dintre țările socialiste. Autorii și-au susținut concluziile lor cu numeroase și variate date. Cota țărilor socialiste din totalul comerțului exterior al României se ridică la 56%, U.R.S.S.-ului revenindu-i o treime din întregul comerț extern al României.

Relațiile româno-sovietice în condițiile existenței Înțelegerii Balcanice a fost titlul comunicării prezentată de Campus Eliza. Pe baza unei largi informări, autoarea analizează mersul ascendent al relațiilor româno-sovietice care culminează cu perioada anilor 1932—1936 de colaborare fructuoasă între Litvinov și Titulescu, cînd s-a ajuns la un pas de încheierea unuipact de asistență mutuală între cele două țări. În comunicare se relevă că și după îndepărtarea lui Titulescu din guvern, România a căutat în mod constant să întrețină relații de prietenie cu U.R.S.S., propunînd în mai multe rînduri guvernului sovietic încheierea unui pact de neagresiune între cele două țări. În fața primejdiei crescînde a agresivității statelor fasciste, guvernul român a căutat să ducă o politică binevoitoare față de U.R.S.S., cele două guverne adoptînd într-o serie de momente (de pildă în timpul crizei cehoslovace) poziții apropiate.

Prof. univ. Ceterchi și Leiss Maria de la Institutul de studii istorice și social-politice au dezvoltat tema *Principiul leninist al unicității puterii de stat și diversitatea formelor de realizare a acestei puteri în statul socialist*. Puterea de stat, au arătat autorii pornind de la tezele leniniste, este unică și indivizibilă, după cum unică și indivizibilă este suveranitatea și independența națională a unui stat. În lumina marxism-leninismului nu se poate vorbi de o separație a puterii de stat, ci de o specializare funcțională a puterii de stat unice, de o multiplicitate a sarcinilor statului socialist, care variază și se dezvoltă pe măsura mersului înainte al socialismului în țara respectivă.

Ultima comunicare a sesiunii a fost prezentată de prof. univ. Gheorghe Macovescu, prim adjunct al ministrului afacerilor externe, care a vorbit despre *Relațiile dintre state și lupta pentru pace*. Făcînd o privire retrospectivă asupra evoluției situației internaționale în ultimele decenii, vorbitorul a arătat că se desprinde cu claritate mersul ascendent al forțelor socialismului. În condițiile consolidării statelor socialiste, a eliberării naționale a majorității popoarelor fostelor colonii de sub jugul colonialismului, națiunile independente și suverane se impun ca o forță care joacă și va juca încă mult timp un rol important în dezvoltarea progresivă a omenirii. Rolul statelor mici și mijlocii în viața internațională crește și se impune atenției opiniei publice mondiale, determină o tratare mai diferențiată, mai nuanțată a problemelor litigioase, ținîndu-se seamă mai diferențiat de interesul tuturor popoarelor mari și mici. România, ca stat socia-

www.dacoromanica.ro

list, militează pentru o politică externă de colaborare cu toate țările socialiste, de înțelegere și colaborare pașnică cu toate țările lumii pe baza principiului egalității, respectului reciproc, al neamestecului în afacerile interne, al respectării suveranității și independenței tuturor popoarelor.

În încheierea lucrărilor sesiunii acad. Athanase Joja, vicepreședinte al Academiei Republicii Socialiste România, relevînd succesele remarcabile înregistrate de forțele socialismului și ale progresului în cei 50 de ani de la victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, a dezvoltat ideea unității organice a patriotismului socialist cu solidaritatea față de toți luptătorii pentru progres, cu respectul arătat față de succesele înregistrate de toate celelalte popoare frățești în aplicarea creatoare, la condițiile istorice ale țării lor, a învățăturii marxist-leniniste. Unitatea tuturor țărilor socialiste, a tuturor partidelor comuniste și muncitorești, a forțelor progresiste de pretutindeni, constituie o armă de preț în lupta pentru creșterea continuă a forței și prestigiului socialismului în lumea întreagă.

Tr. Udrea

CENTENARUL BIBLIOTECII ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Așezămînt de cultură cu temelii adînci în viața spirituală românească, Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, azi cea mai de seamă bibliotecă științifică a țării și deținătoarea celui mai important fond național de publicații, și-a sărbătorit între 25 și 30 septembrie 1967 o sută de ani de existență.

Printre manifestările care au avut loc cu acest prilej a fost și o sesiune de comunicări științifice. Sesiunea s-a deschis printr-o ședință festivă prezidată de acad. Miron Nicolescu, președintele Academiei Republicii Socialiste România, care a rostit cuvîntul de deschidere.

În continuare, prof. Șerban Cioculescu, directorul general al Bibliotecii, membru corespondent al Academiei, a prezentat comunicarea *Biblioteca Academiei la un secol de activitate.* Făcînd mai întîi o incursiune istorică și amintind de donațiile lui Dionisie Romano, episcopul Buzăului, Carol Davila și Timotei Cipariu, care marchează începutul constituirii fondurilor, vorbitorul a arătat cum, în funcție de amplificarea obiectivelor vieții academice de la problemele stabilirii limbii literare la toate compartimentele vieții științifice naționale și pe măsura dezvoltării legăturilor Academiei Române cu instituțiile similare străine, cresc și fondurile bibliotecii și activitatea acesteia. Inițial, inițiativa particulară a fost superioară celei de stat. Donațiile se înmulțesc atît din partea membrilor Societății Academice (Al. I. Odobescu, Ion Ghica, D.A. Sturdza etc.), cît și din afară, din țară și din străinătate. Faptul că alături de cărți intră prin donații și manuscrise sau documente istorice, stampe, hărți, piese numismatice determină crearea mai tîrziu a unor servicii și cabinete de mare viitor. Dar numai donațiile și puținele cumpărături nu puteau asigura dezvoltarea armonioasă a bibliotecii, în funcție de interesele vieții academice și, în general, de necesitățile vieții științifice și culturale naționale. De-abia după aplicarea legii depozitului legal (1885) se putea vorbi de o creștere cuprinzătoare și sistematică, pe baza evidenței tuturor imprimatelor din țară. Iar sub conducerea profesorului Ion Bianu, eminent paleograf, bibliograf și istoric literar, Biblioteca Academiei primește o organizare temeinică, se formează cadrele biblioteconomice și bibliografice necesare, se asigură condiții corespunzătoare funcționării unei mari biblioteci științifice, devenită și bibliotecă națională a țării. Tot lui Ion Bianu i se datorează inițierea publicării unor instrumente indispensabile cercetării, cum sînt: bibliografia națională, a cărților și periodicelor, creșterea colecțiilor, cataloage de manuscrise românești, grecești etc.

www.dacoromanica.ro

Partea a doua a comunicării a fost consacrată prezentării activității de azi a Bibliotecii, prin care se continuă cele mai bune tradiții ale trecutului, răspunzîndu-se în același timp cu promptitudine cerințelor prezentului. Vorbitorul dă cifre grăitoare ilustrînd dezvoltarea impetuoasă a colecțiilor (la 31 decembrie 1965, 4 218 782 de volume, cărți și periodice, în afară de colecțiile speciale) și a frecventării sălilor de lectură (peste o sută de mii de cititori anual) și indică o serie de piese extrem de prețioase intrate în ultimii ani. Se arată cum creșterea și organizarea bunurilor ține seamă de progresul științelor umanistice și ale naturii. Biblioteca Academiei desfășoară de asemenea o intensă activitate de valorificare și popularizare a colecțiilor sale și în general a culturii și științei românești, atît din țară cît și de peste hotare, ea fiind una dintre cele mai mari și mai importante biblioteci în această parte a Europei.

În ceea ce privește contribuția la dezvoltarea cercetărilor istorice, directorul general al Bibliotecii Academiei a subliniat că interesul pentru istorie și arheologie s-a vădit încă de la începuturile activității instituției.

Sortită inițial să sprijine în munca lor pe redactorii dicționarului și gramaticii limbii române, ea și-a schimbat curînd profilul în direcția studiilor istorice, oferind acestora materiale pe cît de prețioase, pe atît de importante. Procesul de unitate națională încheiat în 1918 se găsește cu anticipație oglindit în colecțiile și studiile Academiei și bibliotecii sale, aceasta din urmă constituind un adevărat șantier spiritual pentru cercetătorii istoriei patriei.

Comunicarea prof. Șerban Cioculescu, primită cu deosebit interes de participanții la ședința festivă din aula Academiei, a fost urmată de prezentarea mesajelor și donațiilor de către oaspeții români și străini și de vizitarea expoziției documentare organizată în sala de expoziții a Bibliotecii Academiei.

Ilustrînd prin imagini, grafice și piese originale acumularea, organizarea și valorificarea în timp a colecțiilor Bibliotecii, aportul său la dezvoltarea științei și culturii românești în trecut și azi, expoziția prezintă cîteva din comorile fără de care — așa cum spunea Nicolae Iorga — „nu s-ar putea scrie nimic despre acest neam".

Vizitatorii români și străini au putut vedea aici monede geto-dace de argint și bronz din sec. VI—I î.e.n., podoabe de argint geto-dace din tezaurul de la Coada Malului, raionul Teleajen, din sec. III—I î.e.n., lingouri romane de aur din sec. IV găsite la Feldioara și Crasna și marea camee sculptată în sardonix donată de ing. Orghidan și reprezentînd triumful unui împărat roman din sec. III. Tot în legătură cu vechii locuitori ai țării noastre menționăm o vitrină cu cărți rare donate de Al. Odobescu în 1877, printre care Alfonso Ciaccone, *Historia utriusque belli Dacici*, 1576, Raphaelis Fabretti, *De Columna Traianis syntagma*, Roma, 1683, Baron von Hohenhausen, *Die Alterthümer Daciens in dem heutigen Siebenbürgen*, Wien, 1775.

Dintre piesele reprezentînd evul mediu românesc amintim monedele bătute în Țara Românească, Moldova și Transilvania de Mircea cel Bătrîn, Vlaicu Vodă, Petru Mușat, Ștefan cel Mare, Gabriel Bethlen și orașul Brașov (1601) sau bulele de aur de la Matei Basarab, Mihnea II, Petru cel tînăr, Alexandru II, Petru Șchiopul, portretele gravate în aramă ale lui Mihai Viteazul și Matei Basarab din colecția donată de D.A. Sturdza, care a pus bazele Cabinetului de stampe, pergamente de la Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul (ca domn al celor trei provincii românești), Constantin Brîncoveanu, ultimele împodobite artistic cu ornamente în aur și culori vegetale.

Pentru istoria mai nouă semnalăm un panou cu cinci gravuri austriace de epocă prezentînd eroi și aspecte din reprimarea răscoalei condusă de Horia, Cloșca și Crișan, cunoscutul desen înfățișînd un grup de revoluționari de la 1848 cu cocarde tricolore, *Hora Unirii* de V. Alecsandri, cu muzica de A. Flechtenmacher, tipărită în 1856, și adresa de felicitare trimisă la 26 ianuarie 1859 de Adunarea electivă a Moldovei lui Cuza-vodă pentru înfăptuirea Unirii prin îndoita sa alegere ca domn.

www.dacoromanica.ro

Într-o vitrină dedicată luptei clasei muncitoare din România pentru democrație și socialism atrag atenția prima ediție românească a *Manifestului Partidului Comunist* de Marx și Engels, lucrări teoretice ale lui C. Dobrogeanu-Gherea, manifeste și cîntece ale vechii mișcări socialiste, un manifest din 1918 al muncitorilor socialiști români salutînd Revoluția din Octombrie și încheind cu lozinca „Trăiască Socialismul! Trăiască Revoluția", un exemplar din „Lupta de clasă", XV (1934), nr. 1 (ianuarie), apărut ilegal sub copertă falsă și închinat comemorării a zece ani de la moartea lui Lenin, sau diferite manifeste legate de lupta pentru instaurarea după 23 August 1944 a unei Românii democrate.

În sfîrșit, ca vechi lucrări de istoriografie românească menționăm: manuscrisul capodoperei lui Nicolae Bălcescu *Românii supt Mihai Voevod Viteazul* și un caiet de note bibliografice pentru aceeași lucrare, ambele donate de Ion Ghica și prezentate alături de sigiliul de la 1848 al marelui istoric și revoluționar și de singura sa fotografie, o dagherotipie executată la Paris; manuscrisul lucrării lui G. Barițiu *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, 1890; copii de documente și note consemnate de Nicolae Densușianu într-un caiet datat 1880 și numerotat ca vol. 41 pentru lucrarea sa *Istoria revoluțiunii lui Horia*.

Expoziția mai cuprinde piese manuscrise sau tipărite esențiale pentru cunoașterea culturii române vechi ca: *Psaltirea Voronețiană*, *Pomelnicul de la Bistrița*, tipăriturile lui Macarie și Coresi, *Pravila de la Govora*, *Biblia* lui Șerban Cantacuzino; de asemenea manuscrise ale cărților populare, ale *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* etc. din colecția lui M. Gaster cumpărate la Londra de N. Titulescu, un manuscris al lui N. Milescu spătarul, donat de N. Iorga, și altele. Apoi manuscrise literare moderne de valoare deosebită ca: poeziile lui Mihai Eminescu donate de Titu Maiorescu, versurile lui G. Coșbuc s au G. Topîrceanu și romanul *Ion*, capodopera lui Liviu Rebreanu; desene, gravuri și acuarele de N. Grigorescu, N. Tonitza, Gabriel Popescu, J. Al. Steriadi, Th. Pallady, manuscrise muzicale ale lui E. Wachmann, Ed. Caudella, G. Stephănescu, George Enescu, Dinu Lipatti, corespondență de la Dora d'Istria donată de N. Iorga, sau de la I. Slavici și Al. Vlahuță donată de Iacob Negruzzi.

La interesul stîrnit de valorile artei și culturii românești în rîndurile vizitatorilor s-a adăugat și selectarea din colecțiile Bibliotecii Academiei a unor valori străine ca: un manuscris bizantin frumos miniat din secolul al XI-lea, un *Coran* manuscris pe pergament cu bogate ornamente aurite din secolul al XVIII-lea, incunabule ca *Hypnerotomachia Poliphili* de Franciscus Columna, tipărit la Veneția de Aldo Manuzio cu xilogravuri atribuite lui Giovanni Bellini, o *Livre d'heures* tipărită de Gilles Hardouyn la Paris cu miniaturi pe pergament și ornamente colorate cu mîna (sec. XVI); celebrele atlase ale lui Mercator și Ortelius cu unele dintre primele reprezentări ale țărilor române în occidentul Europei; gravuri originale de Rembrandt, J. Fr. Millet sau Robert Nanteuil, manuscrise autografe ale lui Rossini, Mayerbeer, Mozart, Richard Strauss.

Nu au fost uitate nici bogatele biblioteci ale unor cărturari cunoscuți ca stolnicul C. Cantacuzino și domnitorul N. Mavrocordat, biblioteca cumpărată de N. Bălcescu pentru redacția *Magazinului istoric pentru Dacia* etc.

Impresiile vizitatorilor români și străini ai expoziției au fost consemnate în Cartea de aur a acesteia, atestînd o unanimă prețuire și dorința ca asemenea manifestări să fie mai numeroase.

În continuarea reuniunii care s-a desfășurat în aula Academiei în după amiaza zilei de 25 septembrie și în dimineața și după amiaza zilei următoare s-au prezentat comunicări și referate atît din partea oaspeților de peste hotare și din țară, cît și din partea cercetătorilor din cadrul Bibliotecii Academiei.

Dintre comunicările oaspeților străini s-a bucurat de un mare interes comunicarea prof. dr. Anghel Rugină, de la Universitatea din Boston, care a prezentat o serie de documente prețioase din vremea lui Cuza-vodă, pe care le-a donat Bibliotecii Academiei.

www.dacoromanica.ro

Au mai luat cuvîntul: prof. V.I. Sunkov, membru corespondent al Academiei de științe a U.R.S.R. directorul Bibliotecii Academiei de Științe a U.R.S.S. din Moscova despre *Bibliotecile și știința*, dr. docent Maria Dembovska, directoarea Bibliotecii Academiei de Științe a R.P.Polone, din Varșovia despre *Problemele bibliografiei științei asupra științei*, A. Masson, inspector general al Bibliotecilor din Franța, despre *Noțiunea de serviciu public în biblioteci. Originea sa și dezvoltarea actuală în Franța;* dr. Iosef Stumvoll, directorul general al Bibliotecii Naționale din Viena, despre *Relații bibliotecărești austro-române*; L. Quncy Mumford, directorul Bibliotecii Congresului din Washington, despre *Dezvoltarea actuală a bibliografiei* la Biblioteca Congresului din Washington, prof. Djuza Radovich, directorul Bibliotecii Academiei Sîrbe de Științe și Arte din Belgrad, despre *Cîteva probleme actuale ale marilor biblioteci științifice din Iugoslavia*, Elena Savova, directoarea Bibliotecii centrale a Academiei de Științe a R.P. Bulgaria din Sofia, despre *Cîteva probleme de biblioteconomie și de bibliografie în R.P. Bulgaria*, dr. Rórsa György, directorul Bibliotecii Academiei de Științe a R.P. Ungare din Budapesta, despre *Cîteva contradicții între cercetarea și informarea științifică*, Jiri Zahradil, directorul Bibliotecii Centrale a Academiei de științe a R.S. Cehoslovace din Praga, despre *Organizarea bibliotecii și sistemele de bibliografie.*

Dintre cele 23 de comunicări românești, mare parte aparțin personalului științific al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România.

Dintre oaspeții din Capitală și din țară au luat cuvîntul prof. dr. Dan Simonescu de la Institutul pedagogic din București (*Un mare ctitor și tipograf din secolul al XVI-lea: Coresi*); prof. Damian Bogdan de la Universitatea din București (*Actele lui Ștefan cel Mare din colecțiile Academiei*); prof. Ioachim Crăciun de la Universitatea din Cluj (*Primele cărți tipărite în țara noastră și problema încadrării lor în șirul incunabulelor*); Mihail Triteanu directorul Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei (*Cărturari blăjeni și Biblioteca Academiei*); Ioan Domșa de la aceeași bibliotecă (*Ediții elzeviriene la Biblioteca Filialei din Cluj a Bibliotecii Academiei*); Gh. Ungureanu, directorul Arhivelor statului din Iași (*Documente inedite privind Unirea Principatelor aflate în arhiva Ministerului Afacerilor Străine din Bruxelles*).

Abordînd unul dintre momentele importante ale dezvoltării culturii române vechi, prof. Dan Simonescu, sprijinit pe descoperirea unor materiale arhivistice, propune o nouă prezentare mai cuprinzătoare a activității lui Coresi, stabilind rolul acestuia în organizarea așezămintelor tipografice românești din Brașov, Tîrgoviște și prin discipolii săi și în alte orașe ale Transilvaniei. Lui i se datorește dezvoltarea culturii naționale prin raportarea abilă a intereselor acestora la interesele materiale (hîrtie, capital) și spirituale (reformele confesionale) ale minorităților din sud-estul Transilvaniei, difuzarea în cantități industriale a cărții și organizarea incipientă a comerțului de carte la români. Se propune o cronologie mai rațională a publicațiilor coresiene, prin aplicarea unor metode tehnice moderne.

Cercetînd semnificația istorică, politică și diplomatică a celor mai importante colecții de documente emise de cancelaria lui Ștefan cel Mare, azi păstrate la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, prof. Damian Bogdan insistă asupra elementelor slave vechi și sîrbești, prea puțin studiate, din limba actelor lui Ștefan cel Mare, precum și asupra influenței limbii române în ce privește slavona acestora.

Evidențiind permanența raporturilor dintre Biblioteca Academiei și viața spirituală din Transilvania, M. Triteanu subliniază aportul adus de cărturarii din Blaj la crearea unor instrumente de cercetare de importanță națională, înainte de Unirea din 1918.

În cadrul importantei acțiuni de stat pentru cercetarea arhivelor de peste hotare, în vederea depistării materialului documentar privind istoria patriei, — a arătat Gh. Ungureanu — s-au descoperit de către Direcția generală a Arhivelor statului știri deosebit de interesante în arhiva Ministerului de Externe din Bruxelles. Rapoartele consulare păstrate începînd cu 1850 dovedesc că unii consuli belgieni la București și Iași au urmărit cu deosebită atenție evenimentele politice din Principatele Române [illegible] luptei poporului pentru unitate și libertate. Pe

www.dacoromanica.ro

baza acestor observații consulul la București Jacques Ponmay întocmește în 1866 și o lucrare intitulată *Obiceiurile și caracterul românilor*. Știri de seamă pentru istoricul marelui act al Unirii se găsesc și în corespondența diplomatică din Constantinopol, unde Belgia trimitea cei mai buni diplomați, și în rapoartele primite la Bruxelles din Petersburg, Viena sau Paris.

Din partea cercetătorilor mai vechi și mai noi ai Bibliotecii Academiei s-au prezentat comunicările și referatele: *Contribuția Bibliotecii Academiei la dezvoltarea culturii și științei în țara noastră* (G. Baiculescu); *Biblioteca Academiei și funcția ei de Bibliotecă Națională* (Ioan Lupu); *Bibliografia literaturii în România în trecut și azi* (Nicolae Liu); *Biblioteca Academiei și bibliografia națională* (Valeriu Moldoveanu); *Depozitul legal* (V. Damaschin); *Clasificarea zecimală în biblioteca Academiei Republicii Socialiste România* (J. Moldovanu); *Relațiile internaționale ale Bibliotecii Academiei* (Alice Sterescu). Un număr de comunicări și referate ca: *Odobescu și Biblioteca Academiei* (Tatiana Popescu-Ulmu) și *Rolul lui Constantin Moisil în organizarea și dezvoltarea colecțiilor Cabinetului numismatic* (Octavian Iliescu) au fost dedicate contribuției unor personalități ale culturii românești la dezvoltarea bibliotecii. Altele au prezentat valori deosebite din colecțiile acesteia: *Manuscrise de literatură populară intrate în colecțiile Academiei în anii 1950—1967* (G. Strempel); *Valori deosebite în colecția de corespondență: Scrisorile lui Titu Maiorescu* (Martha Anineanu); *Gravurile lui Rembrandt în colecția Cabinetului de stampe* (Elena Niculescu), *Donația lui Eduard Wachmann și constituirea colecțiilor de la Cabinetul de muzică* (Ion Magnea); *O importantă lucrare geografică de la începutul secolului al XVIII-lea cu privire la Oltenia* (Ana Turdeanu). Două comunicări reprezintă contribuții la cercetarea unor biblioteci personale: *Un catalog necunoscut al bibliotecii domnitorului Constantin Brîncoveanu* (Mihail Caratașu și Corneliu Dima Drăgan); *Cîteva date privitoare la biblioteca lui Teodor Diamant* (I. Cojocaru).

Popas festiv în dezvoltarea istorică a Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, Centenarul acesteia a constituit totodată prin manifestările pe care le-a prilejuit o contribuție însemnată la viața științifică românească, cu ecouri și dincolo de hotarele țării.

Nicolae Liu

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ DE COMUNICĂRI A FACULTĂȚII DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

În zilele de 14—16 octombrie 1967 au avut loc lucrările sesiunii științifice a cadrelor didactice din Facultatea de istorie a Universității din București. Deschizînd aceste lucrări, prof. univ. dr. docent Dumitru Berciu, decanul facultății, a subliniat importanța acestei manifestări științifice.

În prima zi, în cadrul unei ședințe plenare, au fost prezentate următoarele comunicări științifice: *Creștinismul și slavii pe teritoriul României* de prof. univ. dr. docent Ion Nestor, membru corespondent al Academiei; *În jurul papirusurilor de la Derveni și Callatis* de prof. univ. dr. docent Dionisie Pippidi, membru corespondent al Academiei; *Mihai Viteazul și boierii turcofili* de prof. univ. dr. Ion Ionașcu, șeful catedrei de arhivistică de la Facultatea de istorie; *Ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Transilvania* de prof. univ. dr. docent L. Banyai și *Concepția despre revoluție a lui J. Michelet* de conf. univ. Dumitru Almaș, directorul colegiului de redacție al revistei „Magazin istoric".

În comunicările amintite, autorii — folosind un bogat material documentar, bibliografic și de arhivă — au adus contribuții la clarificarea problemelor abordate. Astfel, prof. univ. Ion Nestor, după ce a subliniat meritele istoricului și arheologului Vasile Pârvan, a amintit atît

www.dacoromanica.ro

tezele confirmate de descoperirile arheologice ulterioare, cît și acele ipoteze care au fost infirmate; el a susținut teza continuității pe baza datelor furnizate de arheologie și a textelor lui Nicetas, trăgînd concluzia că nu e vorba în secolele IV—VI de o creștinare în întregime a dacoromanilor de la nord de Dunăre și că slavii au intrat în contact cu creștinismul prin intermediul populației băștinașe. Prof. univ. D. Pippidi, analizînd în mod științific cele două papirusuri descoperite la Derveni și Callatis, susține că sînt din secolul al IV-lea, ultimul fiind o scriere literară cuprinzînd învățături împărtășite de defunctul în mîna căruia a fost descoperit.

Făcînd o analiză a felului cum au fost folosite pînă acum izvoarele în privința dregătorilor și a dregătoriilor în timpul lui Mihai Viteazul, prof. univ. Ion Ionașcu a subliniat în comunicarea prezentată politica lui Mihai Viteazul de folosire a dregătorilor greci și filoturci imediat după luarea puterii, pînă cînd s-a ivit momentul prielnic începerii luptei antiotomane. Boierii turcofili implicați în complotul din 1596 au fost pedepsiți de Mihai Viteazul, însă din concluzia trasă a reieșit că nu toți marii boieri au uneltit împotriva domnului și că clarificarea raporturilor dintre acesta și marea boierime necesită încă cercetări.

Referindu-se la ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Transilvania, prof. univ. L. Banyai s-a oprit în mod special asupra acțiunilor întreprinse în centrele muncitorești transilvane, la conferința ținută la Budapesta de secția română a P.S.D. din Ungaria și la situația existentă în armată. În acele condiții cercuri tot mai largi ale burgheziei popoarelor asuprite s-au depărtat tot mai mult de monarhia austro-ungară. Ziarul „Adevărul", organul secției române a P.S.D. din Ungaria, ca și alte ziare care apăreau în Transilvania, a salutat cu entuziasm revoluția rusă, iar socialiștii români militau pentru o pace democratică, întemeiată pe dreptul fiecărui popor de a dispune de soarta sa. În concluzie, autorul a subliniat caracterul politic, revoluționar al acțiunilor muncitorești din Transilvania din ultimele luni ale anului 1917 și din prima jumătate a anului 1918.

După ce a arătat mediul în care s-a format J. Michelet, conf. D. Almaș a scos în relief concepția acestui mare istoric față de revoluție, subliniind că pentru el revoluția era încoronarea dreptății, a justiției, un simbol a tot ce este mai nobil și mai frumos în istoria omenirii. După J. Michelet actorul principal în revoluție este poporul.

În zilele de 15—16 octombrie lucrările sesiunii științifice s-au desfășurat în două subsecții, de istoria României și de istorie universală, fiind conduse de prof. univ. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei, prof. univ. dr. docent Gh. Ștefan, membru corespondent al Academiei, șeful catedrei de istoria României, prof. univ. dr. docent Mihail Berza, membru corespondent al Academiei, șeful catedrei de istorie universală, și prof. univ. dr. Iorgu Stoian.

În cadrul subsecției de istoria României au fost prezentate următoarele comunicări: *Relații economice româno-austriece în secolele XIV—XVIII* de prof. univ. dr. docent Constantin C. Giurescu; *Duum viri „jure dicundo" în istoria universală a românilor* de prof. univ. Aurelian Sacerdoțeanu; *Atitudinea puterilor europene față de rezolvarea faimentului Strousberg și constituirea societății drumurilor de fier din România* de lector univ. Ion Gh. Șendrulescu; *Contribuții cu privire la regimul administrativ al satelor de colonizare din Țara Românească și Moldova (sec. XVII)* de lector univ. Matei Vlad, prodecan al facultății de istorie-geografie de la Institutul pedagogic de trei ani; *Tendințe reformatoare în gîndirea și activitatea lui Veniamin Costache*, de asistent univ. N. Isar; *Procesul de dispariție a Partidului conservator-democrat din viața politică a României* de preparator Gica Gheorghe (15 oct. 1967); *România și Puterile Centrale în anii 1900—1904* de conf. univ. dr. Ion Gheorghiu, prodecan al facultății de istorie din București; *Planul de eliberare a Transilvaniei al lui Axente Sever*, de lector univ. Vasile Curticăpeanu; *Legea de organizare a învățămîntului public din 1833 în Țara Românească* de asistent univ. Gh. Iscru; *Scurtă privire asupra cercetărilor arheologice din Valea Budurească (raionul Mizil, regiunea Ploiești)*, de preparator Vasile Dupoi în colaborare cu V. Teodorescu, de la Muzeul regional Ploiești; *Contribuții la problema robirilor în sec. al XVIII-lea* de preparator Vitalie Stănică (16 oct. 1967).

www.dacoromanica.ro

La discuțiile pe marginea acestor comunicări au participat profesorii universitari Const C. Giurescu și Ion Ionașcu, conf. univ. C. Nuțu, lectori univ. Ion Șendrulescu și Matei Vlad și asistenții univ. Gh. Iscru și N. Isar, care după ce au apreciat valoarea comunicărilor la care s-a u referit, au subliniat contribuția adusă de autori la rezolvarea științifică a problemelor abordat e, făcînd și unele propuneri menite să ducă la îmbunătățirea unor aspecte ale comunicărilor în vederea publicării lor într-un volum special, așa cum a propus prof. univ. Const. C. Giurescu.

Trăgînd concluziile asupra comunicărilor și discuțiilor care au avut loc în cadrul subsecției de istorie a României, prof. univ. Vasile Maciu și prof. univ. Gh. Ștefan au arătat că toate comunicările prezentate au fost interesante, abordînd probleme importante din istoria României. Ele au fost sprijinite pe un bogat material bibliografic, documentar și de arhivă, iar autorii au adus contribuții și informații noi referitoare la problemele tratate. Declarîndu-se de acord cu sugestiile și propunerile făcute în timpul discuțiilor pentru îmbunătățirea unor aspecte din unele comunicări, prof. univ. V. Maciu și prof. univ. Gh. Ștefan au mai făcut și alte sugestii și propuneri de îmbunătățire. S-a remarcat, în încheiere, creșterea nivelului științific al comunicărilor față de anii precedenți, a exigenței din partea cadrelor didactice tinere și participarea lor activă la comunicări la sesiunea științifică.

În subsecția de istorie universală au fost prezentate următoarele comunicări: *100 de ani de epigrafie tomitană* de prof. univ. dr. Iorgu Stoian; *Contribuții la cunoașterea campaniei lui Sigismund de Luxemburg în Moldova* de conf. univ. dr. Radu Manolescu; *Istoria Rusiei feudale în medievistica sovietică (1917—1967)* de conf. univ. dr. docent Valeria Costăchel; *Din istoricul relațiilor româno-belgiene în prima jumătate a secolului al XIX-lea* de lector univ. Didi Rosenzweig; *Cu privire la unele aspecte ale relațiilor româno-bulgare în anii 1914—1916* de asistent univ. Ema Nastovici; *Poziția României față de Turcia la conferința de la Lausanne* de asist. univ Mircea Popa; *Aspecte social-economice în proza politică a lui Mihail Eminescu* de asistent univ C. Bușe; *Preocupări pentru extinderea și îmbunătățirea transportului cu poșta în prima jumătate a secolului al XIX-lea în Țara Românească* de asistent univ. Liuba Iancovici; *Cu privire la Declarația de neagresiune germano-polonă din 26 ianuarie 1934* de preparator V. Asproiu; *Ideile despre societate în cea de-a doua parte a operei „le Roman de la Rose"* de preparator R. Ciobanu, de la Facultatea de istorie-geografie a Institutului pedagogic de 3 ani din București (15 oct. 1967); *Importul de vin și de untdelemn în Dacia în secolele II—III e.n.* de prof. univ. dr. docent D. Tudor; *Datoria publică externă a României și instabilitatea guvernamentală (iunie 1932 — ianuarie 1933)* de conf. univ. dr. N. Lupu; *Activitatea lui Nicolae Picioli în Țara Românească* de conf. univ. dr. C. Velichi; *Zilele din iulie 1917 în Nijni-Novgorod* de conf. univ. dr. Al. Vianu; *Criza vîrfurilor din Rusia în a doua jumătate a anului 1916* de lector univ. Gh. Cazan; *Noi contribuții privind relațiile româno-sîrbe (1875—1878)* de lector univ. dr. N. Ciachir; *Papirusul juridic de la Tuna-el-Gebel* de lector univ. Achim Popescu și *Aprecieri austriace asupra politicii externe a României în anii 1914—1915* de preparator Clara Asproiu (16 oct. 1967).

În cadrul discuțiilor pe marginea comunicărilor prezentate — și la care au participat conferențiarii univ. Al. Vianu, Radu Manolescu și N. Lupu în ziua de 15 octombrie și profesorii univ. D. Tudor și Iorgu Stoian, conf. univ. Ion Gheorghiu și lector univ. Gh. Cazan în ziua de 16 octombrie, — a fost subliniată participarea masivă a cadrelor didactice cu comunicări științifice interesante, care, bazate pe o bogată bibliografie documentară și de specialitate și pe materiale din diverse arhive, au adus contribuții la problemele abordate. S-au făcut de asemenea sugestii și recomandări menite să ajute pe autori să-și perfecteze comunicările în vederea publicării lor.

În concluziile trase asupra celor două ședințe de comunicări ale subsecției de istorie universală de prof. univ. Mihail Berza și prof. univ. Iorgu Stoian a fost subliniată valoarea comunicărilor prezentate, arătîndu-se că aproape toate au fost bazate pe cercetarea de materiale inedite din arhivele din țară sau din străinătate, ceea ce constituie o chezășie a valorii cercetării la care au ajuns autorii. În cadrul acestor comunicări s-au tratat probleme referitoare la toate

www.dacoromanica.ro

epocile istorice. S-au relevat și unele propuneri în sensul ca autorii unor comunicări să țină seama de sugestiile și recomandările făcute în timpul discuțiilor. Alte propuneri privesc o mai bună organizare a viitoarelor sesiuni științifice, în sensul ca ele să fie organizate pe orînduiri sociale, precum și în ce privește prezentarea unor comunicări de filozofia istoriei.

La sfîrșitul lucrărilor sesiunii științifice cele două subsecții s-au reunit și prof. univ. D. Berciu trăgînd concluziile generale a subliniat că atît comunicările cît și discuțiile pe marginea lor au fost la un nivel ridicat, corespunzător cerințelor științei istorice românești actuale. Comunicările au acoperit toate orînduirile social-economice și a existat un raport just în ce privește tratarea problemelor privind istoria României și cele referitoare la istoria universală. Unele din aceste comunicări sînt legate de temele de doctorat ale cadrelor didactice. Răspunzînd sarcinii de a prelua moștenirea progresistă lăsată de înaintași, de a o valorifica și de a o dezvolta s-au evidențiat în unele comunicări aspecte pozitive într-o problemă dată, din opera lui N. Iorga, V. Pârvan, Gr. Tocilescu, D. Onciu etc. Un grup de comunicări a fost orientat spre problema relațiilor politice, economice, militare și diplomatice ale poporului român cu alte popoare și în primul rînd cu cele vecine. O atenție deosebită a fost acordată Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Numărul mare de comunicări, nivelul lor ridicat și discuțiile interesante care au avut loc au făcut ca sesiunea științifică să-și atingă scopul.

I. Șendrulescu

CONGRESUL INTERNAȚIONAL AL ISTORICILOR HÎRTIEI DE LA OXFORD

La invitația Asociației internaționale a istoricilor hîrtiei și ca trimis al Secției de științe istorice a Academiei Republicii Socialiste România, am participat la cel de-al VII-lea Congres internațional al istoricilor hîrtiei. Congresul a avut loc între 24 și 29 septembrie 1967, la Oxford, într-unul din frumoasele și vechile colegii, Trinity College. La congres au luat parte aproape 60 de delegați din 18 țări, fiind dezbătute 18 comunicări.

Amintim aici că Asociația internațională a istoricilor hîrtiei (International association of paper historians — I.P.H.) a luat ființă după cel de-al doilea război mondial. De fapt încă în 1939 istoricii Henri Alibaux și Alfred Schulte au lansat ideea organizării unei întîlniri internaționale a istoricilor hîrtiei la Geneva pentru a aniversa 100 de ani de la nașterea cunoscutului filigranolog francez, Charles Moïse Briquet. Războiul a împiedicat însă realizarea valoroasei inițiative. În 1955 cercetătorul italian A.F. Gasparinetti a publicat în coloanele cunoscutei reviste „Papiergeschichte" un studiu în care propunea crearea unei asociații internaționale a istoricilor hîrtiei. Realizarea propunerii a mai întîrziat însă încă patru ani și abia în septembrie 1959, la întîlnirea internațională din Bamberg, I.P.H. a luat ființă, întîlnirea fiind considerată primul congres al asociației. De atunci asociația a ținut încă 6 congrese, la ultimul, cel de-al VII-lea, organizat la Oxford, luînd parte pentru prima dată și țara noastră. Asociația are azi 125 de membri și este condusă de un comitet de direcție format din H. Woorn (Olanda) președinte, dr. Th. Gerardy (R.F.G.) vicepreședinte, G. Leissner (R.F.G.) secretară, prof. I. Irigoin (Franța), O.R. Nordstrand (Danemarca), J.S.G. Simmons (Anglia) și dr. W. Weiss (R.D.G.) membri.

Congresul al VII-lea al Asociației este considerat ca fiind cel mai reprezentativ din toate congresele de pînă acum, atît ca amploare a dezbaterilor, cît și ca număr al participanților. Referatele și dezbaterile au cuprins o gamă variată de teme și probleme. În centrul dezbaterilor s-au aflat mai ales metodele noi de investigație în domeniul istoriei hîrtiei, filigranologiei și al morilor de hîrtie, pe lîngă unele referate cu profil istoric informativ.

www.dacoromanica.ro

Un interes mare și discuții vii au provocat referatele prezentate de dr. Th. Gerardy (Hannover) cu privire la particularitățile hîrtiei italiene din secolul al XIV-lea și de prof. I. Irigoin referitor la datarea hîrtie idin secolele XIII-XIV. Fiecare dintre cei doi referenți au pus în discuție un material faptic bogat, căutînd să argumenteze punctul lor de vedere cu privire la metodele de cercetare a filigranelor. Astfel, dr. Th. Gerardy efectuînd o cercetare vastă a filigranelor italiene din secolul al XIV-lea în comparație cu hîrtia din alte țări a ajuns la concluzia că recunoașterea hîrtiei italiene este facilitată de aspectul particular al așezării vărgăturilor și a călușilor. Prin forma specifică în care erau făcute sitele la morile de hîrtie italiene dr. Th. Gerardy caută să definească trăsăturile de bază ale produsului morilor de hîrtie italiene. Ne-a reținut în mod deosebit atenția atît aplicarea metodelor moderne de investigație cît și minuțiozitatea extraordinară a referatului.

În comunicarea sa profesorul francez I. Irigoin a pus în discuție criteriile de datare a hîrtiei italiene din secolele XIII și XIV. D-sa s-a folosit, de asemenea, de un bogat material faptic, a utilizat un mare număr de manuscrise datate, precum și datele pe care le oferă ultimele albume de filigrane cuprinzînd filigrane italiene pe hîrtii datate din perioada studiată. Graficele și materialul statistic prezentat au provocat un viu interes față de comunicarea profesorului francez.

Strîns legate de referatele de mai sus erau cele ale delegaților din Polonia, Cehoslovacia, S.U.A., Olanda și România. În documentata sa comunicare, J. Siniarska-Czaplicka din Polonia (Lódź) a căutat să definească trăsăturile caracteristice ale filigranelor morilor de hîrtie din Polonia secolelor XV — XVIII. D-sa a prezentat și un instructiv material ilustrativ. Interesul românesc față de această comunicare este cu atît mai mare cu cît în epoca arătată se importa în Moldova și Transilvania o însemnată cantitate de hîrtie poloneză. Astfel se explică faptul că multe din manuscrisele românești sînt scrise pe hîrtie poloneză. Definirea trăsăturilor caracteristice, datarea formelor și variantelor de filigrane poloneze vor putea să ușureze mult sarcina datării mai exacte a manuscriselor noastre nedatate. Referatul specialistului cch dr. F. Psota despre progresul înregistrat în tehnica de fabricare a hîrtiei în Boemia a fost interesant mai ales pentru aspectele inedite de istoria tehnicii și tehnologiei. În mod deosebit ne-a reținut atenția faptul că în 1540 un meșter praghez de fabricare a hîrtiei, pe nume Hans Frey, încearcă pentru prima dată pe plan european să introducă la moara de hîrtie din Staré Hory (Altenberg) metode mecanice de fabricare a hîrtiei lucioase. Ne-am pus întrebarea dacă acest Hans Frey, care în 1543 dispare din Staré Hory, nu este identic cu meșterul Hans Frue, care, venit în 1545 la Brașov, instalează acolo prima moară de hîrtie din țara noastră. Această presupunere, care trebuie verificată în viitor, ni s-a părut cu atît mai verosimilă, cu cît din informațiile obținute de la specialiștii polonezi participanți la Congres, reieșea că Hans Frue nu figurează înainte de 1546 printre meșterii din Polonia care au lucrat la morile de hîrtie. Astfel teza despre originea lui poloneză enunțată și în general acceptată pînă acum necesită o reexaminare.

O ședință specială de lucru a fost consacrată referatului prezentat de specialistul olandez E.G. Loeber cu privire la terminologia internațională în domeniul istoriei hîrtiei și al morilor de hîrtie. Încă din 1966 la congresul din Mainz s-a hotărît să fie reluată inițiativa dr. Gasparinetti de a întocmi un dicționar poliglot în care să fie descrișî precis și circumscrișî în mai multe limbi termenii din domeniul istoriei hîrtiei, al morilor de hîrtie și al filigranologiei. E.G. Loeber a prezentat un plan complex de lucru care a provocat vii discuții și unanima adeziune a participanților la ideea întocmirii unui extrem de valoros și necesar instrument de lucru.

Strîns legate între ele au fost referatele prezentate de delegatul din S.U.A., A. H. Stevenson, și subsemnatul cu privire la aplicarea unor mijloace moderne în cercetările filigranologiei. A.H. Stevenson a făcut o interesantă dare de seamă despre rezultatele obținute de domnia sa în datarea unor cărți vechi cu ajutorul fotografierii și reproducerii betaradiografice a filigranelor. D-sa a relevat că după primele betaradiografii făcute la Leningrad, cu izotopi Ca^{45}, în 1966 în laboratorul Muzeului Britanic, Kayser de Dachet a făcut betaradiografii folosind ca izvor în

www.dacoromanica.ro

loc de Ca^{45} Carbon 14. A.H. Stevenson a relevat avantajele noului izvor, cu ajutorul căruia s-a făcut fotografierea filigranului „unicorn" extrem de greu de datat.

În referatul nostru, pe baza experienței acumulate la datarea *Evangheliarului slavo-român* cu ajutorul betaradiografiei filigranului brașovean și a cercetărilor efectuate la noi în țară în ultimii trei ani, am relevat necesitatea aplicării mai largi a izotopilor radioactivi în reproducerea filigranelor. Subsemnatul am formulat propunerea întocmirii noilor albume de filigrane nu pe baza desenelor făcute pe calc, ci pe baza fotografiilor realizate cu plăci de izotopi, care prezintă garanția fidelității absolute a imaginii. Menționăm că în urma unor discuții pasionante congresul a hotărît ca la viitoarea ședință a comitetului de coordonare propunerea noastră să fie luată în discuție din nou pentru a se găsi o soluție cît mai bine chibzuită în privința conținutului și formei noilor albume de filigrane.

În afară de referatele de mai sus, la congres au fost susținute o serie de comunicări extrem de valoroase cu privire la istoricul relațiilor internaționale în domeniul fabricării hîrtiei. Dintre acestea s-a remarcat mai ales documentata comunicare a cunoscutului istoric al hîrtiei din Olanda H. Woorn, care a vorbit despre relațiile anglo-olandeze în istoria fabricării hîrtiei. El a remarcat la început rolul fabricanților de hîrtie și al comercianților olandezi în aprovizionarea Angliei cu hîrtie. A arătat apoi că o serie de meșteri olandezi au lucrat în morile de hîrtie din Anglia. Cît privește aportul englezilor în dezvoltarea producției de hîrtie olandeză, acesta s-a manifestat — după părerea lui H. Woorn — mai ales în domeniul tehnicii. Englezii au furnizat Olandei primele mașini de hîrtie. Și tehnologia fabricării hîrtiei veline a fost introdusă în Olanda din Anglia — a relevat referatul.

Pe o temă asemănătoare s-a axat și cel de-al doilea referat prezentat de Jadwiga Siniarska-Czaplicka din Polonia despre specialiștii englezi care au lucrat în morile de hîrtie din Polonia. Autoarea a prezentat în această privință un bogat material documentar mai ales în ce privește prima jumătate a secolului al XIX-lea. W. Schlieder din Leipzig a prezentat, de asemenea, un referat interesant despre importul de mașini engleze în Germania în prima jumătate a secolului al XIX-lea. D-sa a relevat faptul că în acea perioadă Anglia se afla pe primul loc din lume în ce privește producerea hîrtiei, ceea ce explică exportul masiv de mașini de hîrtie din Anglia în diferite țări, inclusiv în Germania, aducînd în acest sens numeroase date. A. Nadler din Schweinfurt (R.F.G.) a vorbit despre importul însemnat de hîrtie engleză de scris în Germania în cursul secolului al XIX-lea. Studiind filigranele hîrtiei din fondurile mari de corespondență, el a reușit să înfățișeze un tablou vast al exportului de hîrtie engleză în Germania. Delegatul turc M.A. Kağitci a vorbit despre legături englezo-turce în domeniul fabricării hîrtiei după 1843, înfățișînd un scurt istoric al morii de hîrtie din Halkapinar și al Companiei otomane de fabricare a hîrtiei din Istanbul. El a prezentat în completare o scurtă comunicare despre manuscrise turcești medievale pictate, însoțită de proiecții în culori.

Istoricii englezi ai hîrtiei Hary Carter (Oxford) și A.H. Shorter (Exeter) au prezentat trei referate foarte interesante cu privire la istoricul morilor de hîrtie din Anglia. Referatele lor au fost foarte bogat documentate, însoțite de hărți și explicații ample în ce privește tehnica și tehnologia producției de hîrtie englezească, aducînd la congres și modele de hîrtie produse de morile de hîrtie.

Delegații la congres au avut ocazia să vizioneze o proiecție de fotografii în culori despre producția manuală de hîrtie din Japonia, Coreea de Sud și Taivan, prezentată de dr. Hans Drissler, și un film realizat la Muzeul morilor de hîrtie despre producerea manuală a hîrtiei, prezentat de Walls Subira din Barcelona.

Discuțiile la congres au fost instructive și s-au prezentat la un nivel științific ridicat. Țin să remarc în mod deosebit intervențiile substanțiale ale lui J.S.G. Simmons de la Taylor Institution din Oxford, ale președintelui congresului H. Woorn și cele ale doctorului Theo Gerardy.

www.dacoromanica.ro

După congres, o parte din participanți au avut ocazia să facă o foarte interesantă excursie la Muzeul național de istorie a morilor de hîrtie din St. Mary Cray la sud de Londra, deschis în 1963, și care conține piese de mare raritate, iar muzeograful ne-a făcut o instructivă prezentare a muzeului.

Congresul a constituit un veritabil prilej de a cunoaște nivelul la care se află pe plan mondial cercetarea în domeniile filigranologiei, al istoriei morilor de hîrtie și al hîrtiei, de a stabili contacte directe cu specialiști renumiți din multe țări cu tradiții în acest domeniu de activitate științifică ca Franța, Germania, Anglia, Italia și altele. Am avut ocazia să ne cunoaștem, să facem o confruntare de idei în domeniul celor mai moderne metode și mijloace de cercetare.

Nu putem încheia fără să relevăm organizarea excepțională a lucrărilor congresului, în care desigur un rol deosebit a jucat secretarul asociației J.S.G. Simmons (care de altfel s-a îngrijit și de multiplicarea comunicărilor, depunînd o muncă enormă), ajutat de C.F. Eldred și John Wall, precum și de președintele Congresului, H. Woorn. Programul congresului, deși încărcat, a fost însă în așa fel organizat încît zile de lucru intense să alterneze cu zile de vizită la Londra unde am văzut marele Muzeu Britanic, Abația Westminster, Galeria Națională, sau la Strafford upon Avon, unde, pe lîngă excursia făcută la casele memoriale și la mormîntul marelui Shakespeare, am asistat la un excelent spectacol la Teatrul Regal, vizionînd nemuritoarea capodoperă shakespeariană *Romeo și Julieta*. Am rămas profund mișcați de amabilitatea cu care am fost primiți la Trinity College ca și oriunde în Anglia.

L. Demény

CONGRESUL DE ISTORIA JURNALISMULUI DE LA RIMINI — SAN MARINO

Între 20 și 23 septembrie 1967 s-a desfășurat la Rimini și la San Marino cel de-al VI-lea Congres de istoria jurnalismului organizat de Institutul național de istoria jurnalismului din Italia cu sediul la Triest. Potrivit statutului său, scopul acestui institut este de a cerceta istoria fenomenului jurnalistic înțeles în accepțiunea sa cea mai largă : cel tipărit (ziare, reviste etc.), cel vorbit (radio, televiziune) și chiar cel însoțitor al peliculelor de film (jurnalele de actualități). Institutul din Triest se preocupă în primul rînd de istoria jurnalismului italian, dar deseori membrii săi abordează probleme generale a căror rezolvare contribuie la dezvoltarea istoriei universale a jurnalismului. De altfel, profesorul Giuliano Gaeta, președintele institutului, este autorul unei recente *Storia del giornalismo*, în care fenomenul jurnalistic este abordat multilateral, prezentîndu-se în trăsăturile ei esențiale istoria generală a presei de la începuturi și pînă în zilele noastre.

Institutul național de istoria jurnalismului organizează congrese anuale prin intermediul comitetelor provinciale care îi sînt subordonate ; în 1965, de pildă, cel de-al IV-lea Congres a avut loc la Palermo și la Agrigente, în 1966 cel de-al V-lea Congres s-a desfășurat la Torino, iar cel de-al VI-lea Congres s-a întrunit — cum s-a menționat — la Rimini și la San Marino. La aceste congrese participă membrii Institutului — istorici, juriști, ziariști, bibliotecari etc. — și invitați străini. Ele au menirea de a contribui la adîncirea studierii istoriei jurnalismului italian în anumite perioade istorice. Congresul al IV-lea a studiat perioada 1850—1860, cel de-al V-lea deceniul următor, iar cel de-al VI-lea ultimele trei decenii ale secolului trecut.

Congresul desfășurat la Rimini și la San Marino a prilejuit lectura și discutarea unui număr de peste 30 de rapoarte și comunicări. Rapoartele au abordat principalele orientări jurnalistice din epocă : *Presa liberală și moderată* (Aldo Berselli), *Presa socialistă* (Fernando Manzotti)

www.dacoromanica.ro

și *Presa catolică* (Glauco Licata), precum și istoria regională a presei în perioada supusă dezbaterii: *Tendințe și contraste în presa Romagniei* (Luigi Lotti), *Jurnalismul în Republica San Marino de la origini la începutul secolului nostru* (Nevio Matteini), *Jurnalismul trentin între 1870—1900* (Marcella Deambrosis). De asemenea, au fost prezentate unele aspecte speciale ori tehnice ale istoriei jurnalismului italian, tehnica presei postunitare, preistoria paginii a treia, presa periodică destinată copiilor, stenografia și presa etc.

Tot în cadrul congresului unii vorbitori au prezentat rezultatul cercetărilor lor privind istoria jurnalismului pe plan local, în comunicări cu un caracter mai larg (presa radicală și republicană din Genova între 1870 și 1900, periodicele socialiste din Bologna în aceeași perioadă, presa radicală din Padova, orientările presei mantovane după 1870, jurnalele din Friuli între 1870 și 1900, jurnalismul catolic în Emilia etc.) ori comunicări consacrate unor jurnaliști (Maurizio Doffour, Alberto Bergamini, Angelo Mazzolani etc.) sau unor organe de presă singulare („La Roma del Popolo" a lui Mazzini, săptămînalul „L'Operaio Ligure", jurnalul republican socialist „L'89" din Genova, „La Canaglia", „Il Giornale d'Italia", „Il Corriere della Sera" „Il Resto del Carlino", „Il Ladro" din Florența, ecoul căderii Comunei în „Il Lavoro" din Bologna, „L'Avamposto" din Brescia, „Il Giornale di Udine", cotidianul triestin „L'Indipendente", „La Voce del Popolo" din Milano, „Il Martello" din Verona, „L'Alto Adige" din Trentino și „L' Ateneo Veneto").

La dezbaterile congresului de la Rimini și San Marino (ultima zi a lucrărilor s-a desfășurat în această mică republică independentă) a participat ca invitat — singurul străin — Dan Berindei, care a prezentat comunicarea *Eliberarea Romei reflectată în presa progresistă din București (1870)*. Comunicarea a fost primită cu interes atît de participanți, cît și de unele organe de presă italiene care au comentat lucrările congresului. Invitatul român a participat, de asemenea, prin intervenții la dezbateri.

Cel de al VI-lea Congres de istoria jurnalismului a reprezentat în ansamblu o întîlnire constructivă nu numai în privința istoriei jurnalismului italian, dar și în aceea a istoriei generale a jurnalismului, modalitatea de abordare a problemelor, cît și studierea unor chestiuni cu caracter tehnic lărgind cîmpul de investigații istoricilor din toate țările, interesați în astfel de probleme. Modul sistematic de tratare a problemelor istoriei jurnalismului realizat de istoricii italieni merită a fi subliniat și organizarea cercetării — printr-un institut special cu ramificații în întreaga țară și antrenînd în această muncă de investigații diverși specialiști, ca și prin congresele anuale consacrate unei anumite perioade — trebuie, de asemenea, să fie evidențiată. Istoria jurnalismului este un domeniu în care istoriografia italiană a marcat însemnate succese, contribuind totodată prin aceasta la progresul istoriografiei mondiale.

Dan Berindei

CĂLĂTORIE DE STUDII IN REPUBLICA POPULARĂ POLONĂ

Ca delegat al Academiei Republicii Socialiste România, am făcut o călătorie de studii cu o durată de 14 zile în Republica Populară Polonă, în cadrul schimburilor științifice, începînd de la 24 septembrie pînă la 8 octombrie 1967. Scopul călătoriei a fost să fac cunoscut în Polonia progresul cercetărilor românești privitoare la istoria statului și dreptului, precum și să iau cunoștință de actuala dezvoltare a studiilor istorico-juridice poloneze. Academia Polonă de Științe mi-a asigurat condițiile necesare pentru ca această călătorie să fie fructuoasă, dîndu-mi ca ghid la Varșovia pe Andrzej Ajnenkiel, doctor în drept, cercetător din Institutul de istorie,

www.dacoromanica.ro

iar la Cracovia pe Stanisław Grzybowski, doctor în istorie. Lămuriri ample, oferite cu multă solicitudine, am primit în tot timpul de la istoricii statului și dreptului, membri ai Institutului de istorie sau ai corpului didactic universitar.

I. CERCETĂRILE ISTORICO-JURIDICE ROMÂNEȘTI ÎN ATENȚIA ISTORICILOR STATULUI ȘI DREPTULUI DIN POLONIA

În Polonia între disciplinele istorice se acordă o atenție deosebită istoriei statului și dreptului. Se studiază mult istoria instituțiilor de stat și drept din întreaga omenire, metoda comparativă fiind reclamată de noile exigențe ale cercetărilor istorice și constituind totodată un fapt pozitiv al cooperării științifice internaționale. Se înțelege astfel de ce istoricii statului și dreptului din Polonia au voit să cunoască mai îndeaproape și progresul cercetărilor istorico-juridice din România Socialistă.

În acest scop, profesorii Juliusz Bardach, Michał Sczaniecki și Henryk Olszewski, distinși istorici ai instituțiilor de stat și drept din Polonia, mi-au solicitat cu doi ani în urmă pentru „Czasopismo Prawno-Historyczne" (Revista de istoria dreptului), care apare la Poznań, un articol despre *Dezvoltarea cercetărilor privitoare la istoria statului și dreptului în Republica Socialistă România*. Am răspuns invitației, redactînd articolul în limba franceză. Tradus în limba polonă, articolul a fost publicat în menționata revistă (tom. XVIII, 1966, fasc. 1, p. 299—307), cu titlul *Rozwój badań historyczno prawnych w Socjalistycznej Republice Rumunskiej*.

Luînd cunoștință pe această cale de editarea principalelor monumente de drept ale istoriei României, bazate în mare măsură pe izvoare romano-bizantine, precum și de noile cercetări istorico-juridice publicate în țara noastră, aceiași istorici din Polonia m-au invitat să prezint în 1967 la Varșovia o comunicare privitoare la izvoarele vechiului drept scris din țările române. În baza acestei invitații, am fost delegat de către Prezidiul Academiei Republicii Socialiste România să fac călătoria de studii în Polonia și la 29 septembrie 1967 am prezentat comunicarea *La réception du droit romano-byzantin dans les Pays Roumains*, în ședința publică organizată de Institutul pentru istoria instituțiilor de stat și drept din Facultatea de Drept a Universității din Varșovia.

Am pus în lumină faptul că revoluția culturală, ca parte constitutivă a transformărilor sociale care au avut loc în România în anii puterii populare, se oglindește și în domeniul științei istorice și că cercetarea științifică a istoriei instituțiilor statului și dreptului din țara noastră stă în atenția Academiei. Am prezentat o parte din noile ediții ale izvoarelor juridice elaborate de Sectorul de vechi instituții românești din Institutul de istorie „N. Iorga". Am arătat că receptarea unor izvoare romano-bizantine prin utilizarea lor adaptată în pravilele românești a fost pentru poporul român și o cale de revenire la izvoarele romanității și că receptarea aceasta poate fi considerată ca un aspect istoric tardiv al romanității juridice.

Comunicarea a fost urmată de ample discuții, participanții manifestînd interes pentru cunoașterea fenomenului istoric al includerii textelor juridice romane în vechile coduri românești prin filiera izvoarelor bizantine. Cu această ocazie și în prezența secretarului Ambasadei Române la Varșovia, Nae Vasile, învățații polonezi specialiști în istoria statului și dreptului au exprimat aprecieri foarte pozitive cu privire la calitatea edițiilor de izvoare istorice și la progresul cercetărilor de istoria instituțiilor din țara noastră.

Am fost condus să vizitez principalele monumente istorice din Varșovia și Cracovia, precum și din împrejurimile acestor două orașe, am participat ca invitat oficial la ședința solemnă organizată de Universitatea din Varșovia în ziua de 2 octombrie, cu prilejul deschiderii noului an de învățămînt universitar, am avut utile convorbiri mai ales cu principalii istorici ai dreptului și am făcut unele cercetări în arhivele și bibliotecile istorice.

www.dacoromanica.ro

II. CONSTATĂRI PRIVITOARE LA DEZVOLTAREA CERCETĂRILOR ISTORICE DIN POLONIA

Cercetările istorice se desfășoară în Polonia sub îndrumarea Comitetului pentru științele istorice din Academia Polonă de Științe. Subordonat acestui Comitet, Institutul de istorie din Varșovia, creat în 1953, are în prezent 108 cercetători și 47 documentariști; posedă filiale în Cracovia, Wrocław, Gdańsk, Stettin și Poznań. Condus de profesorul Tadeusz Manteuffel, Institutul a elaborat importante opere de sinteză ca: *Istoria Poloniei* (pînă la 1918), apărută în trei volume, *Istoria Sileziei* (pînă la 1850), apărută în două volume, *Istoria statului și dreptului Poloniei*, pînă la 1939, în cinci volume, dintre care pînă în prezent au fost editate trei. Se elaborează în prezent *Istoria Varșoviei* în trei volume și *Istoria Pomeraniei*, de asemenea în trei volume. În planul de cercetări al Institutului pentru anii viitori figurează *Istoria civilizației polone în evul mediu* în trei volume, *Istoria generală a doctrinelor politice și juridice* în patru volume, *Dicționarul istorico-geografic al Poloniei* în șapte volume. Sînt numeroase și variate edițiile de izvoare istorice.

Au fost elaborate monografii de istorie economică și socială, de istorie diplomatică, de istorie ecleziastică, de istorie locală. Secția pentru istoria antichității din acest Institut publică monografii cu un pronunțat conținut de istorie universală. Sînt avansate cercetările Secției de istoriografie. Se elaborează repertorii biografice și bibliografice. Menționăm progresul remarcabil al lucrărilor elaborate de către membrii Secției de istoria statului și dreptului din acest institut. Sub conducerea profesorului Juliusz Bardach, care este redactorul responsabil al amintitei opere de sinteză *Istoria statului și dreptului Poloniei*, această secție editează în afară de periodicul menționat „Czasopismo Prawno-Historyczne", colecția *Pomniki Prawa Polskiego* (Monumentele dreptului polon) din care au apărut zece volume, precum și seria de monografii *Studia nad historia Pa stwa i Prawa* (Studii de istoria statului și dreptului) din care au apărut 12 volume.

Ca subunitate a Institutului de istorie din Varșovia funcționează la Cracovia un *Centru de documentare*, cu trei secții. În prima secție, cu opt membri, sub conducerea lui Emanuel Rostworowski, se elaborează *Dicționarul biografic polon*, editîndu-se în fiecare an cîte un volum-fasciculă; cele 12 volume-fascicule publicate pînă în prezent reprezintă abia o treime din cuprinsul dicționarului. În secția a doua, cu trei membri, sub conducerea lui Jan Baumgart, se redactează *Bibliografia curentă a istoriei Poloniei*, începînd din anul 1944; ultimul volum cuprinde titlurile bibliografice apărute în 1965. Secția a treia, cu trei membri, sub conducerea Elenei Madurowicz-Urbańska, elaborează *Bibliografia retrospectivă a istoriei Poloniei*; din această lucrare, proiectată să apară în trei volume, s-a publicat primul volum cuprinzînd istoriografia polonă pînă la 1795.

Institutul de istorie editează următoarele șapte publicații periodice: „Kwartalnik Historyczny" (Revista trimestrială de istorie), cu patru numere pe an, *Acta Poloniae Historica* — anuar, *Studia Zródloznawcze* (Studii privitoare la descoperiri) — anuar, *Odrodzenie i Reformacja* (Renașterea și Reforma) — anuar, *Najnowsze Dzieje Polski 1914—1939* (Istoria contemporană a Poloniei din 1914—1939) — anuar, *Najnowsze Dzieje Polski 1939—1945* (Istoria contemporană a Poloniei din 1939—1945) — anuar, *Polska Ludowa* (Polonia populară) — anuar, „Czasopismo Prawno-Historyczne" (Revista de istoria dreptului), cu două numere pe an.

Cercetări istorice se mai fac și în unele institute speciale dependente de anumite ministere, precum și în cadrul unor societăți savante sub egida Academiei. Menționăm în acest sens Institutul Sileziei și Institutul Occidental din Poznań, care studiază problemele relațiilor polono-germane. Societatea de istorie, cu filiale în multe orașe, organizează sesiuni periodice, asigurînd colaborarea istoricilor cu profesorii din învățămîntul mediu și cu învățătorii. Din 4 în 4 ani, această societate organizează un Congres Național al istoricilor. În centrele universitare și în unele orașe ca Plock și Gdańsk funcționează Societăți regionale de tip academic, finanțate în

www.dacoromanica.ro

general de către autoritățile locale și urmărind nu numai răspîndirea cunoștințelor științifice, ci și popularizarea rezultatelor noi ale cercetărilor istorice.

Istoria constituie obiect de învățămînt în facultățile de istorie ale universităților care funcționează în : Varșovia, Poznań, Wrocław, Cracovia, Lódź, Toruń și Lublin. Istoria statului și dreptului, ca disciplină istorică specială, se predă în toate facultățile de drept ale universităților. Se mai învață istoria în școlile pedagogice superioare, care cuprind facultăți după modelul universitar. Cercetările istorice în cadrul universităților sînt organizate prin planificări periodice în coordonare cu cele din Academie și sînt sprijinite de Ministerul Instrucției Publice prin burse de studii în străinătate și prin fonduri pentru editarea lucrărilor.

Institutele de cercetare științifică din universități grupează personalul didactic al mai multor catedre. La Varșovia se fac cercetări istorice și se elaborează lucrări științifice de un institut ce funcționează în Facultatea de istorie și de Institutul pentru istoria instituțiilor de stat și drept din Facultatea de drept. Acest ultim institut, sub conducerea profesolului Juliusz Bardach, grupează personalul didactic al celor patru discipline istorico-juridice : istoria statului și dreptului polon, istoria generală a statului și dreptului, dreptul roman și istoria doctrinelor politice și juridice. Acest institut are o bibliotecă proprie, organizează sesiuni științifice cu participarea specialiștilor din întreaga țară și contribuie efectiv la preg ..rea tinerilor oameni de știință în domeniul cercetărilor istorico-juridice.

III. OBSERVAȚII PRIVITOARE LA DOCUMENTAȚIA ISTORICĂ POLONO-ROMÂNĂ

Pentru a cunoaște fie și sumar documentația istorică privitoare la relațiile Poloniei cu țările române, am făcut unele cercetări în Arhivele Centrale și mai cu seamă în bibliotecile Institutului de istorie și ale Universităților din Varșovia și Cracovia. Am găsit în arhivele din Varșovia numeroase documente privitoare la relațiile polono-române din evul mediu, cunoscute în general istoricilor noștri. Delegații Arhivelor Statului din București, mai întîi Mihai Regleanu, apoi Ileana Leonte, au obținut la Varșovia microfilmarea multor documente. Prin alte demersuri, cu cîțiva ani în urmă, au fost obținute microfilme pentru o serie de documente în limba turcă, pe care Mihai Guboglu și Mehmet Mustafa le-au tradus în românește, pregătindu-le pentru primul volum de *Documente turcești privind istoria României.*

Se mai găsesc însă în Polonia și documente care n-au fost cercetate de istoricii români. Pentru depistarea și studiul manuscriselor, ca și pentru verificarea actelor publicate, prin compararea lor cu originalele, este necesar cu Academia Republicii Socialiste România să trimită în Polonia istorici medieviști, care să examineze aprofundat documentarea în diferitele arhive cu privire la țările române și la relațiile acestora cu Polonia. Studiile publicate de unii istorici poloni referitoare la relațiile internaționale ale țării lor ignorează multe din rezultatele obținute de istoricii români care au cercetat vechile legături româno-polone. Aprecieri unilaterale, întrucît nu au fost bazate și pe documentele și studiile românești privitoare la relațiile istorice polono-române, figurează și în marea sinteză *Istoria Poloniei.*

Trebuie reexaminat schimbul de lucrări istorice cu Polonia. În biblioteca Institutului de istorie din Varșovia nu am găsit nici una din lucrările publicate de B.P. Hasdeu, Al. Xenopol, N. Iorga. Lipsesc și lucrările autorilor care, ca P.P. Panaitescu și Ilie Corfus, au studiat temeinic unele aspecte ale relațiilor istorice româno-polone. Nu am găsit volumul III din *Istoria României.* Lipsesc unele din noile ediții ale pravilelor românești și aproape toate volumele din *Cronicile medievale ale României.* Se înțelege că fiind reconstituită începînd din 1953, această bibliotecă nu posedă încă toate lucrările necesare cercetătorilor și de aceea sînt de făcut de către polonezi demersuri pentru completarea fondului de cărți. Dar diligențe ar trebui făcute și din partea serviciilor Academiei noastre în scopul trimiterii cărților ce lipsesc istoricilor din Polonia. Edițiile noastre de izvoare și monografiile istorice nu sînt obiecte de propagandă, ci realizări

www.dacoromanica.ro

științifice pe care trebuie să le facem cunoscute și istoricilor de peste hotare în interesul suprem al cunoașterii adevărului istoric, util tuturor popoarelor.

★

Prin contactul cu istoricii polonezi și prin cercetarea bibliotecilor și arhivelor de istorie, am putut constata că ampla activitate de cercetare științifică în domeniul diferitelor discipline istorice a contribuit în mare măsură la formarea unei noi conștiințe sociale în Polonia. În timpul acestei călătorii de studii, numeroși învățați polonezi au exprimat dorința lor de a cunoaște mai bine îndeosebi rezultatele cercetărilor din țara noastră privitoare la istoria statului și dreptului, manifestînd interes pentru o colaborare științifică mai activă cu istoricii români. Mulți istorici polonezi recunosc că principalele discipline ale științei istorice au în prezent un caracter internațional și se pot studia prin cooperarea internațională.

Gh. Cronț

CRONICA

În ziua de 8 octombrie 1967 a avut loc la Năsăud dezvelirea unui bust al cărturarului și luptătorului revoluționar român Vasile Nașcu. Cu acest prilej, Societatea de științe istorice și filologice, filiala Cluj, a organizat aici o sesiune de comunicări științifice. Istorici și filologi clujeni și năsăudeni au vorbit despre personalitatea gînditorului și omului politic, despre contribuția acestuia la apărarea drepturilor românilor din Transilvania, la întărirea și dezvoltarea învățămîntului în limba română. La muzeul din Năsăud a avut loc deschiderea unei expoziții omagiale Vasile Nașcu. Documente, cărți, scrisori, fotografii, acte oficiale etc. au fost expuse de Biblioteca Academiei și Arhivele statului.

★

În vecinătatea bisericii voivodale „Precista" din Bacău, s-a deschis un important șantier arheologic. Săpăturile au scos la iveală partea subterană a palatului curților domnești, zidită la sfîrșitul secolului al XV-lea în vremea lui Ștefan cel Mare de fiul acestuia, Alexăndrel. Au fost găsite aici ziduri din piatră și cărămidă de format arhitectonic tipic pentru această epocă, vîrfuri de arme din fier și o bogată varietate de ceramică. Au mai fost găsite și fragmente ceramice din sec. al XIV-lea care indică ipoteza existenței orășenești mult anterioare curților domnești. Această descoperire arheologică aruncă o nouă lumină asupra importantelor funcții administrative și economice jucate de Tîrgul Bacăului în acea epocă. Totodată ea contribuie la creionarea profilului istoric, economic și cultural al Moldovei lui Ștefan cel Mare.

★

Muzeul de istorie al orașului Călărași a intrat recent în posesia unui important tezaur monetar. Este vorba de 460 de monede de argint datînd din secolele II-I î.e.n. (dinari romani din timpul republicii), descoperite în vara aceasta la Jegălia (raionul Fetești). Monedele se aflau într-un vas de lut îngropat pe un grind din apropierea Borcei, la adîncimea de 30 cm. Piesele sînt de mare diversitate, ele reprezentînd peste 200 de emisiuni.

Descoperirea de la Jegălia este legată și de alt fapt: în apropiere de locul unde a fost descoperit tezaurul s-a găsit și un bogat material arheologic (ceramică, unelte de muncă străvechi etc.), care dovedește existența aici a unei așezări geto-dacice (sec. V—I î.e.n.). Însuși vasul de lut în care s-au aflat dinarii romani este de factură dacică. Se pare că așezarea respectivă întreținea relații economice cu popoarele de la sud de Dunăre încă cu mult înainte de venirea romanilor și că monedele romane descoperite acum provin de pe urma acestor relații.

www.dacoromanica.ro

R E C E N Z I I

SULTANA SUTA—SELEJAN, *Gîndirea economică a lui Nicolae Bălcescu*

Edit. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1967, 496 p.

Valorificarea gîndirii progresiste din trecut, dar mai ales a celei revoluţionare este o sarcină de mare însemnătate, care stă în atenţia generaţiei actuale de filozofi şi istorici. Ea este o intreprindere care implică nu numai o pregătire teoretică deosebită, ci şi o cunoaştere aprofundată a realităţilor epocii date. Concepţiile sau teoriile progresiste referitoare la evoluţia societăţii elaborate în anii anteriori revoluţiei din 1848 pot fi apreciate ca atare numai în măsura în care ne convingem că au răspuns imperativelor dezvoltării sociale din acea vreme. Cerinţa aceasta este mai imperios simţită în cazul acelor învăţaţi ca N. Bălcescu, care a avut ca ţintă nu numai elaborarea unor teorii, ci şi analiza detaliată a unor procese sau fenomene produse în structura social-economică a Principatelor române în diferite perioade istorice, în vederea fundamentării concluziilor sale privind transformarea revoluţionară a societăţii.

Firește că optica aceasta largă sub care trebuie analizată viaţa şi activitatea unui gînditor progresist constituie un principiu unanim acceptat de toţi exegeţii operei lui N. Bălcescu. Dificultatea se iveşte îndeosebi atunci cînd, deşi declarat, el nu este aplicat în mod riguros ştiinţific. Căci a considera că explicarea epocii în care a trăit şi a activat N. Bălcescu, a concepţiei lui economice s-ar putea face prin utilizarea aproape exclusivă a lucrărilor sale, astăzi, cînd rezultatele cercetării acelei perioade sînt infinit mai bogate decît cele din vremea lui N. Bălcescu, este o gravă eroare. Un asemenea procedeu trebuie respins nu numai pentru faptul că este neştiinţific, ci şi pentru că, preluîndu-se necritic unele teze ale lui Bălcescu, se ajunge la interpretarea greşită a unor fenomene şi procese social-economice. Concepută într-un asemenea spirit, lucrarea despre gîndirea economică a democrat-revoluţionarului român ridică numeroase probleme, unele dintre ele propunîndu-ne a le discuta în prezenta recenzie.

★

O problemă care prin modul cum este rezolvată în lucrare necesită o discuţie specială se referă la concepţia lui N. Bălcescu despre geneza proprietăţii şi a relaţiilor feudale. În această ordine de idei, autoarea îi subliniază meritul de a fi dezvăluit „faptul că *la baza* formării marii proprietăţi funciare feudale nu a stat un efort propriu de muncă al beneficiarilor..., ci voinţa unei forţe străine, respectiv voinţa domnitorului feudal" (p. 209—*subl. ns.*). Această formulare făcută în chip categoric, fără rezerva cuvenită, implică adeziunea autoarei la părerea conform căreia proprietatea feudală s-ar fi format prin danii şi întăriri domneşti, în ciuda faptului că în alt loc (p. 212), printr-un citat din K. Marx, se subliniază rolul diferenţierii obştiilor ţărăneşti în procesul de naştere a feudalismului.

Abordînd, printre altele, problema evoluţiei proprietăţii feudale din Ţara Românească

www.dacoromanica.ro

şi Moldova, lucrarea menţionează la modul general creşterea importanţei rezervei seniori-ale, îndeosebi în prima jumătate a sec. al XIX-lea (p. 27, 30, 46) şi vorbeşte despre intensificarea exploatării ţărănimii ca urmare a acestui proces (p. 276). Constatăm însă că ignorîndu-se o serie de lucrări întocmite în anii din urmă, autoarea n-a reuşit să surprindă unele trăsături distinctive ale transformărilor survenite în structura proprietăţii, anume că rezerva seniorială avea o pondere relativ redusă [1] şi că, peste loturile legiuite, ţărănimea utiliza mari întinderi de pămînt — în schimbul unor obligaţii suplimentare —, sub denumirea de „prisoase" de arătură, de izlaz sau de fînaţ.

Caracterul proprietăţii feudale şi dreptul feudal se subliniază şi se invocă adesea în această lucrare în discuţia pe marginea tezelor susţinute de N. Bălcescu. Dar noţiunile şi mai ales formulele utilizate de autoare sînt imprecise, derutante şi generatoare de confuzii. Astfel, se vorbeşte de un „monopol feudal asupra pămîntului" (p. 105, 281, 344) sau de „monopolul aproape absolut" deţinut de feudali asupra pămîntului (p. 37—38), despre faptul că „democratizarea pămîntului" presupune, în esenţă, „desfiinţarea monopolului feudal asupra pămîntului, înlocuirea lui cu *proprietatea privată de tip nou*" (p. 344); în altă parte se afirmă că „înlocuirea *proprietăţii private feudale* cu *proprietatea privată liberă*" (proprietate privată de tip capitalist) constituia un progres, că N. Bălcescu s-a orientat „spre o formă de proprietate care oferea un cîmp mai larg pentru dezvoltarea forţelor de producţie decît *proprietatea privată feudală*" (p. 374, *subl. ns.*). Într-un alt loc din lucrare se susţine că „*dreptul de proprietate al clasei feudale nu avea un caracter absolut*" (p. 432, *subl. ns.*). Deci — completăm noi — nu era vorba de un „monopol" asupra pămîntului, căci acest cuvînt implică şi noţiunea de drept absolut. În altă parte însă, combătînd teza lui Bălcescu despre caracterul condiţionat al dreptului de proprietate feudal — argument juridic folosit, printre altele, pentru fundamentarea legitimităţii împroprietăririi ţăranilor —, autoarea consideră că „din punct de vedere *riguros juridic*, argumentul lui Bălcescu... în favoarea împroprietăririi ţăranilor *nu este* întemeiat" (p. 433, *subl. ns.*).

Formulările acestea contradictorii relevă, în mod firesc, faptul că autoarea nu face distincţia cuvenită între dreptul funciar feudal, care este condiţionat, şi dreptul burghez, care este absolut. Simplul contact al autoarei cu unele dispoziţii oficiale sau legiuiri elaborate în Ţara Românească şi Moldova i-ar fi permis să constate că boierul era *obligat* să respecte dreptul de folosinţă al clăcaşului (mai înainte al rumânului) asupra pămîntului pentru hrana sa şi a vitelor sale, a locului de casă şi a grădinii din jurul acesteia, în schimbul unor obligaţii în natură, în bani sau în muncă [2]. Cunoaşterea acestor realităţi i-ar fi permis să constate că nu numai *de fapt*, ci şi „riguros juridic" N. Bălcescu putea invoca dreptul ţărănimii la împroprietărire cel puţin pe loturile pe care le avea în folosinţă; autoarea însă n-a sesizat sensul militant dat de democrat revoluţionarul român acestui argument.

Autoarea dovedeşte o optică îngustă atunci cînd vorbeşte despre „idealizarea proprietăţii private" (p. 191) de către Bălcescu, deoarece — aşa cum se afirmă în lucrare — n-a sesizat „consecinţele negative ale generalizării proprietăţii private asupra pămîntului în perspectiva istorică" (p. 431). O astfel de teză trebuie combătută, deoarece N. Bălcescu nu avea menirea să critice sistemul de proprietate preconizat, într-o vreme cînd în Principate domina proprietatea funciară feudală şi se căutau soluţii pentru transformarea ei, ci

[1] I. Corfus, *Evoluţia rezervei feudale din Ţara Românească sub Regulamentul organic pînă la 1848*, în „Studii", nr. 4, 1965, p. 807 — 832.

[2] Vezi, printre altele: *Pravilniceasca condică* (1780), ed. critică, Edit. Acad. R.P.R., 1957, p. 80—86; D.C. Sturdza-Scheeanu, *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, seria I, vol. I, Bucureşti, 1907, p. 50, 57; *Legiuirea Caragea*, ed. critică, Edit. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1955, p. 44—48; *Regulamentul organic al Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1847, art. 140; *Regulamentul organic al Moldovei*, în D.C. Sturdza-Scheeanu, *op. cit.*, p. 124 (art. 123).

www.dacoromanica.ro

să-i arate avantajele, chiar dacă uneori erau înfăţişate în mod exagerat. De altfel trebuie semnalat că afirmaţiile de mai sus nu concordă cu acelea destinate de autoare respingerii tezelor „unor interpreţi" ai operei economice a lui N. Bălcescu, care, căutîndu-i limite, afirmă că acesta „s-a oprit în faţa nimicirii proprietăţii private" (p. 406). În acest caz, autoarea apreciază că, susţinînd forma de proprietate capitalistă asupra pămîntului, Bălcescu are „un merit, şi nu o limită sau nici măcar o umbră de slăbiciune" (p. 406). Semnalînd contradicţia ce se degajă din asemenea afirmaţii, trebuie subliniat că Bălcescu a înţeles caracterul istoric al proprietăţii, susţinînd la vremea lui un punct de vedere *just* şi *realist*. De aceea trebuie respins ca neştiinţific procedeul utilizat de autoare de a găsi limite în concepţia despre proprietate a lui N. Bălcescu şi a altor revoluţionari români din preajma anului 1848, prin judecarea ei în mod abstract (p. 406) sau în comparaţie cu unele teorii mic-burgheze sau socialist-utopice fanteziste (p.403).

Referirea la unele aspecte privind relaţiile agrare în epoca de descompunere a feudalismului comportă, de asemenea, o discuţie mai întinsă asupra aprecierilor care se fac în această lucrare în legătură cu unele procese şi fenomene cu caracter social-economic. Autoarea se ocupă îndeosebi de „legarea de glie" a ţăranilor, de desfiinţarea rumâniei (veciniei) în Ţara Românească şi Moldova (1746, respectiv 1749), de relaţiile agrare şi de problema agrară în perioada regulamentară.

În legătură cu prima chestiune trebuie subliniat că, din punct de vedere juridic, „legarea de glie" a ţăranilor la sfîrşitul sec. al XVI-lea nu s-a produs în „Principatele române" (p. 251), ci numai în Ţara Românească, în timp ce în Moldova acest fenomen a avut loc mai tîrziu şi cu o oarecare deosebire. Este regretabil că într-o lucrare cu un asemenea profil nu se face deosebirea cuvenită între situaţia de rumân (vecin) şi aceea de clăcaşi, căci altfel autoarea n-ar putea să susţină că după „legătura lui Mihai" exsitau pe domeniile feudale „atît clăcaşi, ţărani dependenţi de persoana boierului, cît şi oameni liberi" (p. 259). Terminologia utilizată de autoare pentru definirea relaţiilor agrare din Principate ni se pare improprie conţinutului instituţiilor medievale româneşti. Ne întrebăm de ce se folosesc cuvintele „iobag" şi „iobăgie" în loc de „rumân" („vecini") şi „rumânie", termeni proprii Principatelor române?

Expunînd părerea lui N. Bălcescu în legătură cu reformele lui C. Mavrocordat (1746 în Ţara Românească, 1749 în Moldova), datorită limitării la documentaţia şi argumentaţia democrat-revoluţionarului român, depăşite astăzi într-o oarecare măsură de lucrările speciale publicate, autoarea n-a înţeles suficient cum s-a ajuns la asemenea schimbări şi ce consecinţe au avut ele asupra ţărănimii dependente. Printre altele, autoarea transcrie incomplet titlul dat de N. Bălcescu documentului din 1 martie 1746 referitor la „înstreinaţi", nu la toţi ţăranii dependenţi (p. 262), hrisov ce extinde prevederile actului din 26 octombrie 1745 şi asupra rumânilor fugiţi, cărora li se garanta eliberarea de sub „jugul robiei". Transcrierea aceasta incompletă, îmbinată cu o lectură neatentă au dus la o altă eroare, şi anume la plasarea de către autoare a actului reformei propriu-zise în 1747, deşi N. Bălcescu l-a datat corect: 1746.

Aprecierile despre consecinţele reformei atestă, încă o dată, lipsa oricărui efort serios de informare şi de penetrare a esenţei acestui fenomen. Nesesizînd caracterul militant al studiului lui N. Bălcescu *Reforma socială la români*, autoarea acceptă fără rezerve aprecierile contradictorii ale acestuia asupra reformei de desfiinţare a rumâniei (p. 262 şi 265), preluînd necritic datele şi cifrele prin care N. Bălcescu demonstrează fluctuaţia demografică ulterioară. Astăzi nu se mai poate susţine că reformele lui C. Mavrocordat au avut un caracter pur formal. Prin desfiinţarea instituţiei rumâniei (veciniei) ele au provocat o schimbare importantă în condiţia juridică a foştilor rumâni (vecini), cu urmări apreciabile pentru viaţa şi lupta lor ulterioară. Faptul că se vorbeşte de *iobagi* şi *iobăgie* în Principatele române după aceste reforme — aşa cum se

www.dacoromanica.ro

procedează în lucrare — denotă o eroare ştiinţifică. Clăcaşul are o stare deosebită de cea a rumânului: el este liber din punct de vedere juridic, are drept de folosinţă asupra pămîntului, iar obligaţiile sale sînt reglementate. Persistînd în neînţelegerea caracterului militant al operei lui N. Bălcescu, autoarea citează fără nici un discernămînt pasajul în care acesta asimilează situaţia clăcaşului cu „dependenţa absolută" faţă de stăpînul feudal (p. 372). În scopul justificării acestei teze este utilizată — fără respectarea cuvenitelor proporţii — un citat din K. Marx, în care acesta compară situaţia clăcaşilor din Principate cu cea a negrilor din S.U.A. (p. 267—268). Nesesizarea deosebirilor dintre starea de rumânie (vecinie) şi cea de clăcăşie o face pe autoare să constate că în ajunul anului 1848 ţărănimea dependentă din Principate era constituită din „clăcaşi sau iobagi" (p. 39). Aflăm, de asemenea, că în timpul revoluţiei gruparea democrat-revoluţionară din „ţările române" apăra interesele „ţărănimii iobage" (p. 116) şi lupta pentru „desfiinţarea relaţiilor de *iobăgie*, în care era cuprinsă marea majoritate a ţărănimii dependente" (p. 391), iar N. Bălcescu „s-a opus la emiterea proclamaţiilor care aminau desfiinţarea *iobăgiei*" (p. 399, *subl. ns*). Necunoscînd conţinutul instituţiei desemnată în documentele epocii regulamentare cu numele de „obăgie" sau „obăcie"[3] şi considerînd că este vorba de iobăgie, a cărei existenţă în acea vreme o semnalează în mod eronat de mai multe ori în lucrare, autoarea îşi permite să „corecteze" pe cel mai bun editor de pînă acum al operei lui N. Bălcescu, prof. G. Zane, înlocuind într-un text cuvîntul „obăgie" cu acela de „iobăgie" (p. 455).

O discuţie specială merită aprecierile din lucrare referitoare la clasele sociale şi lupta de clasă. Ocupîndu-se de cadrul social intern în care s-a format N. Bălcescu, autoarea consemnează, în general, adevăruri cunoscute despre feudalitate şi burghezie. Ea face însă unele apropieri forţate cu situaţia din apusul Europei, fapt care atestă o înţelegere insuficientă a rolului unei părţi a boierimii liberale şi mai ales a modului în care s-a format, s-a dezvoltat şi a activat burghezia în Principatele române. Autoarea ignoră aproape complet categoria arendaşilor, care îndeosebi în perioada regulamentară reprezentau instrumentul principal de exploatare şi valorificare a moşiilor. Cît priveşte ţărănimea clăcaşă, ea este considerată cînd o clasă de sine stătătoare (p. 37), cînd formînd o clasă împreună cu ţărănimea liberă (p. 101).

Încercînd să realizeze o delimitare în rîndul diferitelor curente şi poziţii ideologice, lucrarea aruncă boierimea în totalitatea ei în „tabăra reacţionară" (p. 51, 52), chiar dacă — cum afirmă autoarea — alte pături ale clasei feudale manifestau „unele tendinţe liberale pe *fondul general al orientării lor reacţionare*". O asemenea interpretare a poziţiei boierimii liberale este îndreptăţită — susţine autoarea — pentru că ţelul ei politic îl constituia „*tot un stat reacţionar*" (p. 52, *subl.ns.*). Citind asemenea afirmaţii total negative, nu poţi să nu te gîndeşti la boieri liberali şi patrioţi ca Ion Cîmpineanu, fraţii Golescu, fraţii Alecsandri, Costache Negri, Dimitrie Filipescu şi mulţi alţii, care şi-au pus întreaga lor viaţă în slujba celor mai scumpe năzuinţe ale poporului român, pentru progres social şi eliberare naţională.

Formulările imprecise se întîlnesc şi în legătură cu aprecierile care se fac despre burghezia din Principatele române. Ea este tratată în lucrare ca o clasă în mai multe ipostaze, cînd în „formare şi dezvoltare" (p. 40), cînd în „dezvoltare" (p. 49, 132). Ba mai mult, pentru perioada vieţii şi activităţii lui N. Bălcescu autoarea ne asigură că a existat şi o burghezie „bancară" (p. 114), deşi după cîte se cunosc astăzi aceasta nu-şi întemeiase încă o instituţie corespunzătoare. În ce priveşte poziţia burgheziei faţă de revoluţie, apreciind „fără echivoc" hotărîrea cel puţin a unei părţi a acesteia, mai ales a elementelor celor mai hotărîte, autoarea consideră că aceasta, „*era dispusă sau părea că era dispusă* să recurgă la revoluţie pentru înlăturarea

[3] Este vorba de aşa numiţii „slujbaşi volnici" sau slugi, instituiţi prin Regulamentul organic şi recrutaţi dintre săteni în proporţie de 4 oameni la o sută de familii. Cf. *Regulamentul organic al Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1847, art. 143.

www.dacoromanica.ro

feudalilor reacționari de la putere" (p. 56, *subl. ns.*). Din această formulare se desprinde în mod firesc faptul, care ni se pare straniu, că partea cea mai hotărîtă a burgheziei românești nu era decisă să participe la revoluție!

Abordarea unor probleme de istorie politică din perioada regulamentară sau din timpul revoluției din 1848 prilejuiește autoarei ocazia de a dezvălui existența în Principatele române a unor „partide politice", și nu a unei „partide", cum apare această denumire în documentele vremii. În această ordine de idei, din lucrare rezultă că boierimea era constituită în „partidul reacționar... de guvernămînt" (p. 77) sau „*partidul* feudal de guvernămînt" (p. 81). Tot astfel, forțele sociale progresiste — afirmă autoarea — erau grupate în „*partidul* liberal", „*partidul* democrat" (p. 72, 76, 86) „*partidul* democrat-revoluționar" (p. 90, *subl. ns.*). Se afirmă chiar prezența unui „*partid* național" în „țările române" încă din primele decenii ale sec. al XIX-lea, deși — precizează autoarea — „pe acea vreme el nu era constituit în mod formal" (p. 79), ca și cum în jurul anului revoluționar 1848 acesta ar fi fost o realitate!

Confuziile de mai sus s-ar fi putut evita, dacă autoarea — care în alte împrejurări, pentru comoditate, abuzează de citarea clasicilor — ar fi recurs la indicațiile acestora pentru a afla definiția partidelor politice și a împrejurărilor în care apar ele. Căci deși lucrarea ne asigură de existența unei puzderii de „partide politice" înainte de anul 1848, nimeni nu le poate demonstra astăzi existența în mod serios. Greșeala autoarei provine din confuzia pe care o face între „partidă" și „partid" căci N. Bălcescu și alți revoluționari români au vorbit în lucrările lor despre „partidă" ca o grupare eterogenă din punct de vedere social și chiar ideologic, dar cu o platformă comună, care se cristalizase nu atît pe baza unor interese de clasă, cît mai ales pe baza unei poziții similare în lupta pentru realizarea unor deziderate fundamentale mai ales de ordin politic și național.

Poziția lui N. Bălcescu și a altor conducători față de revoluția din 1848 este deseori invocată în această lucrare, fapt care o pune din nou pe autoare în situația de a emite interpretări și judecăți de valoare învechite, unele chiar contradictorii. Astfel, Bălcescu este apreciat cînd ca „cel mai înflăcărat susținător al revoluției sociale" (p. 361, 338) cînd ca un luptător care „nu a putut depăși ideea caracteristică tuturor iluminiștilor potrivit căreia clasele asupritoare ar fi putut fi convinse pe cale rațională de viciile orînduirii în care ele dețineau o situație privilegiată și de necesitatea de a renunța de bunăvoe măcar în parte, la aceste privilegii" (p. 359). De neînțeles ni se pare mai ales încercarea autoarei de a depista „ideile greșite" ale purtătorilor de cuvînt ai țărănimii printre care, evident, se situa și N. Bălcescu, acuzați de cunoașterea insuficientă „a conținutului real al *revendicărilor formulate în lupta antifeudală*" (p. 380). Iată-l, deci, pe N. Bălcescu cunoscînd „insuficient de profund" conținutul „real" al revendicărilor antifeudale!... În ce privește plasarea la 1848 a lui M. Kogălniceanu în fruntea unui așa numit curent burghezo-liberal de nuanță radicală, în lucrare nu se aduc dovezi serioase care să susțină o asemenea afirmație (p. 348).

Complexitatea problemelor privind revoluția de la 1848 a românilor din Transilvania ar fi trebuit să solicite autoarei o poziție critică și un spirit de pătrundere dintre cele mai ascuțite pentru a putea respinge integral unele teze depășite de cercetările recente. În aceste condiții, din lucrare n-au putut fi înlăturate ecourile unei teze neștiințifice, conform căreia N. Bălcescu ar fi avut o înțelegere mai „lucidă" (p. 94), mai „clară" (p. 357) decît Avram Iancu, îndeosebi în problemele referitoare la raporturile revoluției românilor din Transilvania cu evenimentele externe. Or este un adevăr bine stabilit că Avram Iancu și alți conducători români din Transilvania au înțeles cu limpezime năzuințele poporului lor și au acționat pentru unirea forțelor revoluționare române și maghiare în lupta împotriva reacțiunii. Dar cauza nerealizării acestui țel a constituit-o politica greșită a conducerii revoluției maghiare în

www.dacoromanica.ro

problema națională, idee subliniată atît de lucrări românești editate în ultimii ani[4], cît și de scrieri străine[5].

Ne surprinde faptul că autoarea consideră lucrarea lui N. Bălcescu *Question économique des Principautés danubiennes* cînd o variantă în limba franceză a lucrării *Reforma socială la români* (p. 184, 185), cînd o lucrare independentă (p. 250). Or, în general, este știut că, cu unele deosebiri, inerente de la o redacție la alta, avem în față aceeași lucrare! Am fi fost, de asemenea, recunoscători autoarei dacă ne-ar fi indicat măcar una din acele „multe alte nepublicate" scrisori ale lui N. Bălcescu, a căror existență autoarea o afirmă în mod cert (p. 176). Totodată, ne întrebăm cîte legi, coduri de legi, rapoarte și memorii oficiale, jalbe, scrisori particulare etc., din perioada cercetată a utilizat autoarea ca să poată să ajungă la concluzia că asemenea scrieri „la prima vedere par a nu avea nici o legătură cu gîndirea economică" (p. 100)? A cercetat oare autoarea răspîndirea științei de carte, a scrisului în rîndul țăranilor înainte de 1848 în Principate, de preia fără rezerve unele aprecieri din opera militantă a lui N. Bălcescu? Îi este oare clar autoarei înțelesul noțiunilor de barbarie și civilizație, de-și permite să-și însușească fără rezerve aprecierea lui Bălcescu, care, referindu-se la transformările introduse de capitalism, arată că acolo unde s-a înfăptuit împroprietărirea țăranilor s-a realizat „trecerea de la barbarie la civilizație" (p. 426).

În legătură cu sensul unor denumiri mai ales acelea care desemnează teritoriul locuit de români, în lucrare se comit erori datorită utilizării lor improprii. Nu se poate, de pildă, vorbi de *Dacia romană* în decursul migrației popoarelor (p. 205), sau de „țările române", înțelegîndu-se prin aceasta doar Țara Românească și Moldova (p. 28 și altele). Metoda de abordare și de tratare a diferitelor aspecte ale gîndirii economice a lui N. Bălcescu ni se pare, de asemenea, criticabilă, deoarece cartea lasă impresia unei prezentări difuze, pe alocuri problemele fiind greu de urmărit datorită contradicțiilor semnalate și incursiunilor prea ample asupra unor chestiuni adiacente celor tratate. Cît privește aparatul critic, menționăm trimiteri incorecte (p. 40, 348, 386, 387), citarea improprie a unor autori (p. 33, 478—479), transcrierea neexactă a unor nume (p. 130, 136, 454); în sfîrșit, dacă sînt greșeli tipografice erata e incompletă.

★

N. Bălcescu a creat o operă înaintată, pusă în slujba progresului social-economic și politic al țării sale. Unele aprecieri și concluzii elaborate de el au fost în mod firesc afectate, printre altele, de stadiul insuficient al documentării și interpretării unor fenomene istorice din acea vreme. În vederea eliminării acestei carențe, autoarea lucrării era datoare să utilizeze numeroasele studii de specialitate mai vechi sau mai noi, care ar fi ajutat-o să pătrundă, mai mult decît la nivelul unor simple afirmații, dincolo de aspectul general al fenomenelor și să sublinieze particularitățile interne și externe ale dezvoltării istorice a Principatelor române. Totodată, folosirea lucrărilor mai recente și a colecțiilor de documente ar fi contribuit din plin la evitarea aprecierilor și considerațiilor eronate care sînt făcute în lucrare asupra unor procese social-economice. În condițiile unei exigențe sporite și ale luptei pentru utilizarea rațională a spațiului tipografic, este surprinzătoare ușurința cu care Editura Academiei Republicii Socialiste România și-a asumat sarcina imprimării acestei lucrări.

G. D. Iscru și A. Stan

[4] Vezi S. Dragomir, *Avram Iancu*, Ed. științifică, Buc., 1965.

[5] P. Renouvin, *Le XIXe siècle*. I. *De 1815 à 1871*, p. 173.

www.dacoromanica.ro

LUCIA PROTOPOPESCU, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania (1774 – 1805)*,
Edit. didactică și pedagogică, București, 1966 350 (-353) p.

Imperiul austriac a trecut în ultimii 25 de ani ai sec. al XVIII-lea prin mari și adînci frămîntări politice și economice. Ecoul acestora s-a reflectat și în domeniul învățămîntului.

Tocmai acest sfert de veac plin de inconsecvențe și contradicții în domeniul învățămîntului a constituit obiectul de studiu și cercetare al Luciei Protopopescu. Recunoaștem că e de-a dreptul impresionantă această muncă. Citirea a mii de documente latine, germane și ungare din arhivele Vienei și ale Budapestei, sute de alte lucrări aferente subiectului, scrise în aceleași limbi, au cerut ani îndelungați de efort. Desigur, fără o mare pasiune nu s-ar fi ajuns la aceste rezultate.

Epoca asupra căreia și-a concentrat autoarea atenția este una dintre cele mai importante, s-ar putea spune chiar hotărîtoare pentru dezvoltarea ulterioară a învățămîntului transilvan, în special românesc. Totuși, s-au mai făcut eforturi pe această linie; s-a încercat și o sinteză. Dar atît seria de studii și monografii asupra diferitelor școli, institute de învățămînt cît și sinteza semnatarului acestor rînduri (*Istoria învățămîntului românesc din Transilvania pînă la 1800*) conțin multe și mari lacune. Cele mai grave se referă îndeosebi la perioada de timp supusă cercetării de față.

Pînă la apariția acestor *Contribuții*... s-a scris istoria institutelor de învățămînt, dar nu a conținutului acestui învățămînt (din acest punct de vedere și L. Protopopescu a rămas parțial datoare la acest capitol).

Deși titlul se referă la tot învățămîntul din Transilvania, lucrarea e dedicată organizării și dezvoltării învățămîntului românesc. Autoarea s-a servit de prezentarea învățămîntului celorlalte națiuni conlocuitoare mai mult pentru situații comparative, dovedind la tot pasul lipsa de bunăvoință a cercurilor conducătoare față de școala românească. Exemplu: în anul școlar 1786, din suma de 30 405 fl. afectată de guvernul transilvan învățămîntului mediu și superior, pentru gimnaziul din Blaj, singurul gimnaziu românesc, nu s-a alocat nici un ban (*Pro schotis nullus omnnio Fundus asignatus existat*, p. 236–238).

În partea introductivă (*Obiective. Orientări*), autoarea explică funcția educativă a învățămîntului conexat politicii promovate de Curtea din Viena. Văzute, bine înțeles, prin *luminism*, definit ca „idee a necesității de a lumina pe cetățeni," al cărui prim apologet, pe linie de stat, a fost însuși Kaunitz care își permitea, la 1766, să-i scrie lui Iosif II că „izvorul principalelor vicii" stă în lipsa unei educații publice. Se cuvine deci „a da mai întîi moravuri cetățeanului, înainte de a-i cere serviciile; a-l lumina asupra îndatoririlor sale, înainte de a-i cere îndeplinirea acestora", fiindcă „nici de pe cîmp nu se culeg roadele înainte de a-l ara și semăna..." Fundamentarea luministă a învățămîntului o continuă citîndu-l pe Sonnenfels, inspiratorul principalelor reforme din epoca iosefină, pe C. A. Martini, în prelecțiunile și scrierile cărora se stăruia asupra necesității dezvoltării învățămîntului prin înființarea de școli pînă în cele mai îndepărtate cătune (p. 19).

Dar deși progresiști, acești ideologi dornici de „luminare" susțineau și unele teze retrograde: tineretul, oricît de instruit, să rămînă totuși ca cetățean și pe mai departe în interiorul clasei sale... „Masa școlarilor va primi atari noțiuni care să nu-i împiedice în muncile lor, să nu-i facă nemulțumiți de starea lor". Chiar în prima legiferare școlară (*Allgemeine Schulordung für die deutschen Normal und Trivialschulen*, 1774) apare formulată îngrădirea de clasă: „...fiecăruia să i se dea o educație potrivită cu starea sa socială".

Privite de pe pozițiile materialismului istoric, dispozițiile stăruitoare ale Vienei țintind la ridicarea poporului prin lumina cărții, incluse în luminism, capătă o altă interpretare. Dorința de culturalizare a maselor nu mai poate fi atribuită unei presupuse

www.dacoromanica.ro

„generozități", ci pur și simplu unor interese politico-economice.

Mai mult pentru orientare, autoarea trece în revistă legiuirile privind învățămîntul de toate gradele între 1774—1805, începînd cu *Allgemeine Schulordnung*, opera ziaristului Ignatius von Felbiger, continuat cu planul de reformă a învățămîntului gimnazial (mediu) al lui Gratian Marx, în 1777 cu *Ratio Educationis*, care însă n-a avut aplicabilitat în Transilvania, căreia i se dă în 1781 de către însuși Iosif II legea școlară (tipărită la Sibiu) *Norma Regia*, iar ultima, din 1805, e *Politische Verfassung der deutschen Volksschulen*, care, de asemenea, n-a fost extinsă asupra Transilvaniei.

Pe cît de vast, pe atît de valoros prin datele noi pe care le aduce e capitolul consacrat *învățămîntului elementar*. Se fac aici referiri la începuturile de organizare etatistă a școlilor, la măsurile de organizare a învățămîntului românesc popular, la fondul școlilor, la rețeaua școlară, la școlarizare și frecvență, la componența socială a populației școlare din învățămîntul românesc de stat (se analizează situația socială și materială a elevilor de la școala principală din Blaj), la programe de învățămînt (se face o prezentare a programei de studii de la aceeași școală, condusă de Gh. Șincai), la manualele școlare și conținutul învățămîntului, la metode de predare și începuturile de studiere psihopedagogică a elevilor, la primele cadre didactice în învățămîntul de stat românesc și pregătirea învățătorilor, la conducerea și controlul școlilor.

Lucia Protopopescu aduce nu numai bogate și prețioase date noi în fiecare din aceste subcapitole, ci și interpretări juste, prin care se valorifică aceste materiale. Cît relief capătă lupta lui Ioan Piuariu, oculistul, pentru deschiderea a cît mai multe școli de stat românești cu dascăli plătiți din fondul de instrucție al guvernului transilvan, întrucît populația valahă se zbătea într-o cumplită mizerie și n-avea de unde-i plăti! (p. 31) . . . La 7 octombrie 1784 stăruia din nou, aducînd ca suprem argument fuga în Principatele Române a multor tineri dornici de învățătură, aciuați în școlile mănăstirești din: București (p. 121), Argeș, (p. 36), Mănăstirea dintr-un Lemn (p. 42) și Iași (p. 93) și care desigur că înapoi n-aveau de gînd să se mai întoarcă (p. 41).

De asemenea, un material extrem de interesant conține subcapitolul privitor la manualele școlare și la conținutul învățămîntului în care sînt prezentate la un nivel științific corespunzător cele mai importante manuale didactice din perioada studiată, prin ele indicînd și volumul de cunoștințe din fiecare disciplină.

Studierea psihopedagogică este aplicată pe o dare de seamă a școlii principale din Blaj, semnată de Gheorghe Șincai, directorul ei (p. 163—166) și e extinsă și la învățămîntul superior din Blaj — *scholae altiores* — prin prezentarea unor situații calificative date cîtorva elevi de către profesorii aceleiași școli.

Cu toate că cei doi directori supremi, Martonfi și apoi Lerchenfeld, au secondat guvernul atunci cînd se răspundea negativ presiunilor Vienei de a lărgi rețeaua de școli românești — pretextînd lipsa de fonduri, opoziție care reflecta vechea mentalitate feudală, fie prin zelul celor doi directori: Șincai și Eustatievici, fie prin seria de tineri formați în unele institute superioare de învățămînt și numiți apoi ca învățători — școala românească a cunoscut un mare avînt. Nu e deloc exagerată sintetizarea pe care o dă autoarea acestor eforturi: „Trecerea de la tinda bisericii la școala sătească, de la frecvența întîmplătoare la școlarizare, de la bucoavnă și psaltire la manualele școlare pedagogic alcătuite, de la tîrcovnicul bisericii la învățătorul pregătit într-o nouă metodă, de la analfabetism la știința de carte oricît de restrînsă, înseamnă un salt calitativ realizat prin mari și mereu reînoite strădanii" (p. 199).

De o egală atenție se bucură și *învățămîntul mediu* sau gimnazial, capitol în care autoarea supune unei minuțioase cercetări procesul instructiv-educativ de la gimnaziul din Blaj (în comparație, natural, cu altele), lucru pe care nu l-a făcut nici unul dintre istoricii institutelor de învățămînt din acest centru cultural.

www.dacoromanica.ro

Evident, în limitele spațiului de care dispunem, nu putem prezenta nici măcar descriptiv tot materialul documentar referitor la organizarea învățământului gimnazial sau mediu, la conținutul acestui învățământ reflectat în diferite dispoziții și legiuiri. Considerate în bloc, programa și materiile de învățământ erau cele prevăzute în *Norma Regiae*, care le preluase după planul lui G. Marx și din *Ratio Educationis*. Aceste indicii îl duseseră pe N. Iorga pe vremuri (*Istoria învățământului românesc*) la formulări eronate, susținînd că aici, în școlile Blajului, în acea perioadă, s-a făcut carte, multă carte latinească, însă ele n-au încălzit inimile elevilor, n-au trezit duhul național în tineretul care le-a frecventat.

E adevărat că programele nu prevedeau studierea limbii române și nici a istoriei românilor. Însă în comentariile la lecțiile din clasicii greco-latini, cît și la predarea „Antichităților române" s-a admis oficial limba maternă.

Mai mult decît atît, din paginile lucrării de față aflăm că la 1775 s-a dispus ca „în fiecare gimnaziu să se studieze istoria proprie a acelei provincii în care se află gimnaziul respectiv, pentru a da acelor școlari un studiu exact al istoriei țării lor". Această dispoziție îl va fi îndemnat pe Samuil Micu să scrie pentru elevii gimnaziului din Blaj *Istoria românilor cu întrebări și răspunsuri* (p. 228). Pentru trezirea conștiinței și a ideii de unitate națională au putut servi — și desigur vor fi servit — și lecțiile de geografie, întrucît la clasa a II-a (*media gramatices*) sub titlul: *Ex Geographia Moldaviae et Valachiae* (Despre geografia Moldovei și a Valahiei) se vorbește despre relieful, clima, suprafața, locuitorii și localitățile mai importante, precum și despre organizarea lor politică și administrativă și caracterul locuitorilor acelor țări (v. *Anexe*, p. 315—316).

În ultimul capitol, *Forme de învățămînt superior în Transilvania*, după ce face un istoric al tuturor încercărilor de înjghebare a unui învățămînt superior, începînd cu colegiul din Cluj de la 1581, autoarea amintește de seminariile diecezane sau — pentru românii uniți — colegiile din Roma (De propaganda fide), Viena (Pazmaneul și sf. Barbara) și pentru scurtă vreme, Lwov (Lemberg). În afară de seminarul diecezan, cu o durată de trei, apoi patru ani, autoarea a mai identificat — lucru extrem de important pentru istoria învățămîntului românesc transilvan — și o altă formă de învățămînt superior: așa numitul *curs filozofic* de doi ani, în terminologia vremii *Scholae altiores*, care „iniția pe tinerii absolvenți ai celor cinci clase de gimnaziu în logică, metafizică și dreptul natural", pregătindu-i pentru intrarea în facultatea de drept (dacă erau fii de nobili), medicină și teologie. Acest curs l-a predat Petru Maior între anii 1780—1784, lui urmîndu-i Ioachim Pop.

Cartea se încheie cu un prețios material documentar cuprins în *Anexe*, urmat de un tabel bibliografic selectiv.

La cele arătate pînă aici considerăm necesare și unele observații. Se atribuie în deobște luminismului apusean întreaga mișcare politică și culturală românească din Transilvania în sec. al XVIII-lea. Ceea ce înseamnă a recunoaște că românii au acționat în aceste direcții numai sub influența unor imbolduri externe. Aici ar fi să ne întrebăm dacă activitatea politică și culturală a episcopului Ioan Inochentie Micu a putut fi influențată de luminism. Sau dacă P.P. Aron, deschizînd la 1754 școlile Blajului și chemînd tineretul român să se adape la „aceste fîntîni ale darului", cum le-a numit el, a făcut-o sub un impuls luminist ori a reluat și a desăvîrșit pe alt plan acțiunea începută de Ioan Inochentie Micu? Sau oare apostolatul național al lui Grigore Maior tradus prin atitudinea dîrză față de nobilimea infatuată și lacomă și dragostea care l-a legat totdeauna de masele largi populare, a fost rezultatul unei contagiuni „luministe"? Și ca el, Ignatie Darabant, întîi ca vicar general la Blaj, apoi ca episcop la Oradea, postindu-se pe aceleași poziții, demonstra o influență luministă? Reprezentanții Școlii ardelene au preluat acest suflu sau aspirații spre libertate, i-au lărgit și adîncit conținutul punîndu-și de acord gîndirea cu spiritul timpului pe cît le permitea situația lor de clerici.

www.dacoromanica.ro

Autoarea vorbește (p. 23) de prima legiferare școlară aplicată în Transilvania *Allgemeine Schulordnung* etc. E bine să se știe însă că ea nu s-a aplicat decît în Austria; pentru Transilvania Curtea din Viena a emis între 1774—1775 trei decrete, dintre care decretul B. nr. 3028 1775 vorbește și de școlile românești, în special de cele din Blaj. În același decret se prevede ca învățătorii români care urmează a preda la școlile de stat, susținute din fondul școlilor naționale, înainte de a fi numiți să fie obligați la un examen ce-l vor da cu paterul Grieb, directorul școlii normale romano-catolice din Sibiu (mai tîrziu, în fața lui Mártonfi și Lerchenfeld, care aveau și dreptul de control asupra lor). Deci, afirmația autoarei că în 1784 Gh. Șincai a dat prima promoție de învățători, „fiind în curînd numiți la primele 12 școli de stat" (p. 170), unde-i trece cu numele și localitatea, cît și, în aceeași situație, lista primilor „candidați ortodocși" instruiți de Eustatievici în 1786, trebuie corectată. Ei au fost numai confirmați în posturile respective de către Comisia școlară a guvernului, propuși fiind de episcopiile respective (v. de altfel f. 43, nota 1 și anexa V).

La Sibiu n-a existat în sec. al XVIII-lea nici o *școală normală* pentru românii ortodocși. Pentru aceștia funcționa o singură școală trivială în Maieri, condusă prin 1795 de Nicolae Tempea, fratele lui Radu Tempea, viitorul director. Eustatievici, întocmai ca și colegul lui Șincai, a ținut și cursuri pentru pregătirea învățătorilor cu durată de șase săptămîni, cărora li se spuneau *cursuri de normă*.

Școli normale, potrivit Normei Regiae, erau numai în capitalele de provincie. Cea de la Blaj a fost școală principală; i s-a spus *normală* prin derogare de sens.

Termenul de „școală *elementară*" utilizat de autoare este impropriu în contextul epocii; școlile de acest grad s-au numit „triviale" sau „naționale" (v. titulatura lui Gh. Șincai: „Director al școlilor naționale române din Marele Principat al Ardealului"). A doua variantă a „*Cărții trebuincioasă pentru dascălii școlilelor de jos românești neunite*, pe nume: *De lipsă cărticea pentru învățătoriu a neuniților rumânești, mai mici școale*", e o traducere a lui Mihail Roșu după manualul bilingv sîrbo-german: *Handbuch nothwendiges für Schulmeister der Illirischen nicht unirten Trivialschulen*, atribuit lui T. Iancovici de Mirievo.

Toate trei urmează modelul felbigerian: *Handbuch für die Lehre in den Städten und grössern Märkten in den K.K. Staaten. Zweyter Theil.*

Ne surprinde faptul că și după lectura monografiei lui Oct. Bîrlea: *Ex. historia romena. Ioannes Bobb episcopus Fogarasiensis.* (Frankfurt am Main 1964), care obligă pe oricare cercetător să-și revizuiască părerile asupra acestui ierarh urgisit, autoarea își mai însușește vechile puncte de vedere care au vehiculat și mai vehiculează — din păcate — în istoriile literare, deși tot d-sa recunoaște că I. Bob a stăruit mult la Curtea din Viena „pentru amplificarea învățămîntului românesc de stat și formarea intelectuală a clerului unit, pentru pregătirea unor preoți învățați și a unor *învățători destoinici*, imperative situate pe prim plan" (p. 48). Aceste intervenții se repetă an de an. Ba în 1785 propunea chiar un proiect de măsuri organizatorice foarte cuprinzător și bine gîndit. Corespondența existentă în arhivele Blajului ni-l relevă pe I. Bob ca pe un organ de control școlar extrem de vigilent și exigent. Tocmai pe chestiunea învățămîntului a început conflictul dintre el și Șincai care, după 1789, l-a nemulțumit pe episcop.

Tipării s-au distribuit — gratuit — și sub Bob ca și sub urmașul său, Ioan Lemeni.

Considerăm ca nerealiste interpretările de la p. 152, al. 2,4 și nota 5, în legătură cu mutarea școlilor Blajului în alte centre, germane. Șincai a făcut o ironie cerînd mutarea școlii principale din Blaj la Sebeșul Săsesc și a gimnaziului la Mediaș, sau la Sighișoara, întrucît organele de control s-au arătat nemulțumite de progresele făcute la limba germană de elevii Blajului.

Ironiei lui i s-a răspuns cu o aspră observație. Cu atît mai mult, nu putem împărtăși afirmația autoarei că I. Bob „a recomandat transferarea acestor școli în alte localități" (p. 255—256), cînd știm — pe bază de documente — ce luptă dîrză a dus pentru anularea dispoziției Curții din Viena din 1783, care

www.dacoromanica.ro

prevedea contopirea seminarului din Blaj cu cel romano-catolic din Alba-Iulia sau transferarea seminariştilor blăjeni la Cluj, spre a urma facultatea romano-catolică de acolo.

De altfel documentul (citat în n. 3, p. 256) e interpretat greşit, aici nu e vorba de toţi seminariştii, ci numai de cei mai buni (prima classis), care se recomanda să fie trimiş la seminarul din Lemberg (Lwov), unde Blajul avea disponibile 9 burse provenite prin mutarea seminarului sf. Barbara din Viena întîi la Agria, iar de aci în vechea capitală a Galiţiei.

Problema „arghirofiliei" lui I. Bob şi celelalte aprecieri (p. 193) sînt şabloane vechi, nevariabile, ştiut fiind faptul că acest mult hulit episcop a lăsat toţi banii pe care i-a adunat în viaţă neamului său, constituind cea mai mare fundaţie blăjeană din care s-au plătit salariile profesorilor pînă la 1918 şi s-au distribuit sute de burse tineretului din şcoli şi celor dornici a-şi continua studiile pe la diferite facultăţi din imperiu.

Găsim nu numai nefondate, ci chiar excesive opiniile autoarei asupra procesului de înlăturare a lui Şincai din directorat (p. 184—186).

De asemenea, trebuie rectificată afirmaţia că „Radu Tempea — al doilea director al şcoalelor ortodoxe stăruie timp de nouă ani *ca o figură corectă* în istoria învăţămîntului românesc din Transilvania". Lăsînd cursurile de pregătire a învăţătorilor — spre indignarea acestora — în grija fratelui său Nicolae: oare s-a dovedit un funcţionar *corect*? Autorul *Gramaticii româneşti* de la 1797 a fost un distins cărturar, dar slab director. De aceea s-a şi cerut înlăturarea lui.

Observaţiile de pînă aici nu ne împiedică a recunoaşte în aceste *Contribuţii* o lucrare de certă valoare ştiinţifică, înscriindu-se între cărţile de mare utilitate privind istoria învăţămîntului şi a culturii româneşti transilvane.

Nicolae Albu

I. TÓTH ZOLTÁN, *Magyarok és románok. Történelmi tanulmányok* (Ungurii şi românii. Studii istorice),

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, 496 p.

La sfîrşitul anului 1966, sub titlul *Ungurii şi românii* a apărut la Budapesta un volum cuprinzînd o serie de studii istorice ale cunoscutului istoric maghiar I. Tóth Zoltán decedat în toamna anului 1956.

Culegerea a fost întocmită de d. Dániel Csátári de la Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe din Budapesta, autor al unei remarcabile expuneri asupra legăturilor româno-maghiare *Román-magyar kapcsolatok. Történelmi vázlat* (Relaţii româno-maghiare. Schiţă istorică) publicată în anul 1958.

D. Csatári semnează şi o substanţială prefaţă a volumului, în care se înfăţişează, cu valoroase precizări, întreaga biografie şi activitatea istoriografică a decedatului istoric, cunoscut pentru contribuţia sa la istoria poporului român din Transilvania.

Născut la 11 august 1911 în Vîrşeţ, I. Tóth Zoltán, după studiile liceale urmate la Timişoara, s-a înscris la Universitatea din Cluj, formîndu-se astfel în contactul direct cu profesorii şi istoricii români.

În atmosfera intelectuală a Clujului, I. Tóth Zoltán s-a raliat mişcării progresiste a tineretului studios, participînd alături de o serie de intelectuali maghiari ca Balázs Ferenc, Bányai László, Biró Sándor, Demeter János, Dsida Jenő, Jancsó Elemér, László Dezső, Csögör Lajos, Gagyi László, Kovács György, Méliusz József şi alţii la activitatea organizaţiei „Tinerilor transilvăneni". În cadrul acestei organizaţii I. Tóth Zoltán a luat poziţie hotărîtă faţă de partidul maghiar burghez din Transilvania. Cu o remarcabilă vigoare el a combătut politica revizionistă horthystă, sub-

www.dacoromanica.ro

liniind încă în 1932 că „revizionismul este egal cu pieirea sufletească a populației maghiare din Transilvania". Calea adevărată pentru prosperitatea populației maghiare era — arăta I. Tóth Zoltán — în înțelegerea frățească cu poporul român. Ca istoric, I. Tóth Zoltán și-a propus chiar din această perioadă să scrie o istorie a românilor din Transilvania și Ungaria în mai multe volume. „Încă din fragedă tinerețe străduința mea era — scria istoricul maghiar — de a face prin munca mea să progreseze prietenia dintre popoarele maghiar și român". În introducerea sa Csatári schițează un amplu tablou al vieții intelectuale din Transilvania în care s-au cristalizat trăsăturile fundamentale ale istoricului I. Tóth Zoltán. El descrie, pe baza unui material documentar bogat, întreaga complexitate a vieții ideologice din deceniul al patrulea al secolului nostru, urmărește pas cu pas orientarea lui I. Tóth Zoltán spre problemele de istorie românească. Un moment important pe această cale îl constituie anul 1936 cînd istoricul maghiar nota în jurnalul său : „În cadrul studiilor mele de istorie românească mă ocup de eliberarea țărănimii române". Are o deosebită admirație față de actul istoric săvîrșit de Al. I. Cuza și M. Kogălniceanu prin reforma rurală din 1864.

Anul 1937 a produs o nouă cotitură în viața lui I. Tóth Zoltán. Obținînd o bursă de studii, el a devenit student la Sorbona. Dat fiind că la această înaltă instituție un loc proeminent îl ocupa studiul mișcărilor naționale europene, I. Tóth Zoltán își găsește condiții prielnice de cercetare. În seminariile profesorului Jacques Ancel el prezintă o lucrare despre corespondența dintre N. Bălcescu și Alex. Golescu, iar ca lucrare de doctorat a prezentat studiul despre *Românii din Transilvania și opinia publică franceză din sec. al XIX-lea.*

În 1941 fiind numit bibliotecar la Cluj, I. Tóth Zoltán își continua activitatea studiind istoria mișcării naționale române începînd din sec. al XVIII-lea și pînă la 1918. Amintim printre studiile sale din această perioadă : *Românii din Transilvania în sec. al XIX-lea : Dezvoltarea ideii unității naționale la români pînă la 1848* și altele.

Cînd în 1942 I. Tóth Zoltán a fost numit la Institutul de studii transilvănene din Budapesta, el a contribuit la întocmirea bibliografiei mișcării naționale românești, redactînd totodată interesantul studiu despre *Formarea conștiinței naționale române în literatura cronicărească moldoveană și muntenă.*

În ciuda atmosferei puțin indicate pentru asemenea studii, I. Tóth Zoltán nu renunță la planurile sale și în anii 1943—1944 adună materialul documentar pentru principala sa lucrare *Primul veac al naționalismului român din Transilvania,* în care încearcă să înfățișeze procesul de formare a națiunii române burgheze. Lucrarea, publicată după eliberare, a fost apreciată satisfăcător în revistele românești de specialitate.

După eliberarea de sub jugul fascist, I. Tóth Zoltán s-a consacrat cu tot elanul studiilor sale preferate, fiindcă după opinia sa era o datorie patriotică de a face cunoscută publicului maghiar istoria și cultura poporului român. Pînă la moartea sa I. Tóth Zoltán a publicat o apreciabilă serie de studii și monografii consacrate istoriei poporului român, luptei sale pentru eliberarea națională și socială, printre care și o monografie despre Nicolae Bălcescu. Una din aceste lucrări, *Mișcările țărănești în Munții Apuseni pînă la 1848,* a fost tradusă și în limba română.

Cu toate aceste remarcabile contribuții, I. Tóth Zoltán — în studiul *Gelu și Tuhutum* (1946) — a fost tentat și el să plătească un regretabil tribut istoriografiei eronate rösleriene referitor la prezența românilor în Transilvania.

În volumul editat de Csatári, alături de studiile cunoscute cititorilor români sînt publicate o serie de studii inedite sau publicate fragmentar, scoase la iveală din fondul de manuscrise ale lui I. Tóth Zoltán. Primul dintre acestea este intitulat *Ungurii și românii,* în care istoricul maghiar subliniază mai ales laturile pozitive, tradițiile de luptă comună ale celor două popoare. Urmează apoi studiul *Cîteva probleme ale statului multinațional din Ungaria înainte de 1848,* publicat și în limba franceză în volumul delegației maghiare

www.dacoromanica.ro

la cel de-al X-lea Congres internațional de științe istorice de la Roma din 1955. Volumul cuprinde și studiul puțin cunoscut privitor la *Samuil Micu și luminismul românesc transilvănean*, publicat pentru prima dată în 1917 la Cluj. Studiul *Mișcarea țărănească din 1819 în domeniul de mijloc al Zlatnei* constituie un capitol succint al monografiei amintite, despre mișcările țărănești din Munții Apuseni.

Tot pentru prima dată se publică și studiul *Mișcarea țăranilor și a minerilor din domeniul Zlatnei la 1837*, care a fost mai amplu prezentat de I. Tóth Zoltán în monografia menționată. Prima parte a volumului se încheie cu o conferință despre Ecaterina Varga, ținută de istoricul maghiar la „Radio Kossuth" din Budapesta în 1951.

Partea a doua a volumului poartă titlul sugestiv: *Ciocnirile tragice și încercările de apropiere din 1848 — 1849*. Primul studiu din această parte se referă la *Problema națională din Ungaria în 1848 — 1849*, publicat în 1955 și în limba engleză. Cel de al doilea studiu abordează *Problema alianței româno-maghiare în 1848—1849*, în care un loc central îl ocupă prezentarea rolului important jucat de N. Bălcescu. Urmează apoi un remarcabil omagiu adus marelui patriot român, publicat pentru prima dată, la aniversarea a o sută de ani de la moartea acestuia la Palermo.

Această parte a volumului se încheie cu studiile intitulate: *Kossuth, Dragoș și Papfalvi* și *Politica națională a guvernului Szemere*, dintre care primul, scris în 1918, apare pentru prima dată.

În partea a III-a a volumului de studii istorice ale lui I. Tóth Zoltán apar sub titlul general *Problema națională în perioada capitalistă* studiile: *Cu privire la istoria românilor din Transilvania și Ungaria în perioada absolutistă*, *Românii din Transilvania și Ungaria în ultima treime a veacului al XIX-lea*, *Problema națională în primele decenii ale dualismului (1867—1900)* și *Problema națională în perioada imperialistă (1900—1914)*. Cu excepția celui de al treilea studiu, toate celelalte apar în volumul recenzat pentru prima dată și prezintă incontestabil un mare interes științific.

Titlurile lucrărilor lui I. Tóth Zoltán relevă în mod concludent că istoricul maghiar s-a ocupat în mod perseverent de mișcarea națională a românilor trnasilvăneni, subliniind cu tărie pătrunderea în Transilvania a ideilor luministe — pătrundere negată de unii istorici maghiari și austriaci. Urmărind pas cu pas dezvoltarea ideologică a „Școalei ardelene", el ajunge la concluzia că figura centrală a acesteia o reprezintă Samuil Micu, care a avut o amplă contribuție la redactarea mareî petiții cunoscută sub numele de *Supplex libellus Valachorum*.

Analizînd condițiile în care s-a născut *Supplexul*, istoricul maghiar afirmă: „Argumentarea istorică a petiției a fost rodul gîndirii lui Samuel Micu. *Supplex Libellus Valachorum* a fost un act politic născut din înțelegerea dintre cele două confesiuni religioase românești și din voința intelectualității laice cu orientare luministă. Deși determinate de condițiile istorice locale, tendințele fundamentale ce stau la baza *Supplex*-ului reflectă ideile luminismului. Înțelegerea deplină a *Supplex*-ului, conchide istoricul maghiar, e strîns legată astfel de cunoașterea luminismului român din Transilvania. Fără o analiză temeinică a specificului luminismului românesc — arată istoricul maghiar — nici nu se poate discuta în mod temeinic principalul act politic al românilor din Transilvania de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea. Pentru clarificarea acestei probleme el cercetează în mod amănunțit căile de pătrundere ale ideilor luministe în Transilvania, valorificarea lor pe plan local, precum și contactele și interferențele dintre curentele luministe la români, maghiari și sași.

Cu aceeași stăruință a urmărit I. Tóth Zoltán și istoria frămîntărilor țărănești din Transilvania, care au atras adeseori atenția sa. El a cercetat astfel cu o adevărată pasiune răscoala din 1784, mișcările din 1819 și 1837, precum și luptele din Munții Apuseni de la 1848/1949. Interesul și admirația sa pentru țăranii din această regiune se relevă cu prisosință din descrierea domeniului Zlatnei. „Pe teritoriul domeniului Zlatnei, dar mai ales în partea lui centrală formată din împrejurimile Abrudului — scrie istoricul maghiar — locuiau nu țărani obișnuiți, ci iobagi - mineri.

www.dacoromanica.ro

O dată cu înmulțirea și dezvoltarea euptoarelor erariale de redus minereul, creștea și robota. Viața devenea din ce în ce mai grea. Exploatarea intolerabilă făcea să crească tot mai mult rezistența țăranilor mineri și să provoace chiar răscoale armate. În lanțul mișcărilor țărănești — se arată în continuare — un loc de frunte îl ocupă răscoala lui Horia din 1784—1785. Pe aceste meleaguri s-au născut, au luptat și au căzut Horia și Cloșca, aici au fost înăbușite mișcările țăranilor din 1819 și 1837, iar la capătul acestui șir de mișcări se ridică figura cea mai nobilă a revoluției române transilvănene de la 1848: Avram Iancu".

Cu o remarcabilă căldură a studiat I. Tóth Zoltán activitatea și ideile marelui democrat revoluționar român N. Bălcescu, despre care a scris o monografie și ale cărui opere le-a publicat în limba maghiară. La aniversarea a 100 de ani de la moartea lui N. Bălcescu, I. Tóth Zoltán a publicat în revista istorică maghiară „Századok" un amplu studiu din care citățm: „Știința istorică maghiară și întregul popor maghiar sărbătoresc, alături de știința istorică românească și de poporul român frate, pe Bălcescu care a luptat mai mult ca oricine pentru înțelegerea și colaborare adintre cele două popoare prietene. La aniversarea a 100 de ani de la moartea sa și noi, ungurii, evocăm figura nobilă a lui Bălcescu și ne închinăm în fața personalității sale". Adînca prețuire a lui I. Tóth Zoltán față de figura luminoasă a lui N. Bălcescu era determinată de convingerea „că la timpul său nimeni în afară de Marx și Engels n-a avut o privire așa de pătrunzătoare asupra viitorului diferitelor națiuni ca N. Bălcescu. Aceasta — subliniază istoricul maghiar — nu este un lucru întîmplător. În gîndirea lui Bălcescu, în concepțiile sale despre istorie, alături de trăsăturile fundamentale idealiste se împleteau puternice trăsături dialectice și materialiste, lucru constatat și de alți cercetători".

I. Tóth Zoltán remarcă de asemenea faptul că strădania lui N. Bălcescu de a găsi calea colaborării cu revoluția și lupta de eliberare națională maghiară din 1848 a găsit în multe cercuri politice din Ungaria un ecou favorabil. El citează în acest sens o scrisoare trimisă de la Paris lui Kossuth de contele Teleki, tocmai în timpul cînd tratativele româno-maghiare se aflau în plină desfășurare. Citățm din scrisoarea acestuia: „Să fim cît mai largi în acordarea de drepturi față de naționalități. S-a prăbușit nu numai Austria, dar și Ungaria Sfîntului Ștefan. Am crescut o dată cu evenimentele. Ne-a revenit misiunea de a emancipa Europa și, după părerea mea, nu avem altă alegere decît sau să acceptăm acest rol sau să pierim. . . Trebuie să cedăm din corpus iuris, din vechea concepție de stat: trebuie să facem concesii față de croați, sîrbi și români". I. Tóth Zoltán subliniază de asemenea faptul că Teleki se pronunța pentru satisfacerea revendicărilor naționale române legitime.

Vrednice de remarcat, pentru obiectivitatea lor, sînt și paginile consacrate de autor importanței ziarului „Tribuna" de la Sibiu care a militat pentru realizarea unității naționale a poporului român (p. 401), mișcării și procesului *Memorandului* din anii 1892—1894, prin care s-a demascat în fața străinătății regimul de oprimare națională a românilor din Ungaria (p. 404), precum și denunțarea caracterului șovinist al politicii școlare aplicate de guvernul de la Budapesta (p. 431).

Volumul se încheie cu o bibliografie exhaustivă — alcătuită de D. Csatári — a monografiilor, studiilor, recenziilor și notelor redactate și publicate de I. Tóth Zoltán, precum și a manuscriselor acestuia.

Editarea volumului de studii istorice *Ungurii și românii* a lui I. Tóth Zoltán constituie nu numai un omagiu adus la 10 ani de la dispariția acestui cărturar, dar și o reală contribuție la cimentarea relațiilor de prietenie dintre popoarele român și maghiar, bazate pe fundamentul trainic al intereselor și țelurilor comune.

L. Demény și V. Netea

www.dacoromanica.ro

JACQUES LE GOFF, *Il Basso Medioevo*, Milano,

Edit. Feltrinelli, 1967, 382 p. (Storia Universale Feltrinelli, vol. XI)

Cunoscut specialiștilor și publicului printr-un șir de studii monografice și printr-o strălucită sinteză asupra civilizației medievale, istoricul francez Jacques le Goff a editat de curînd, în cadrul colecției germane de istorie universală *Fischer Weltgeschichte*, un volum consacrat evului mediu apusean în secolele XI — XIV, limite în care, de la H. Pirenne și M. Bloch, medieviștii obișnuiesc să cuprindă cea de „a doua vîrstă feudală", epocă de regenerare și expansiune a lumii apusene, în contrast cu îndelungatele secole de „letargie" care au precedat-o. Meritele deosebite ale lucrării, pe de o parte, efortul reușit de integrare a tuturor aspectelor esențiale ale epocii tratate într-o viziune unitară, întemeiată pe cele mai recente rezultate ale cercetării — dintre care unele datorate autorului însuși — și claritatea expunerii pe de altă parte, explică inițiativa editurii Feltrinelli care a dat anul acesta o versiune italiană a sintezei lui Jacques le Goff.

Cele trei secțiuni ale volumului: *Expansiunea occidentului creștin (1060—1180)*, *Apogeul (1180—1270)* și *Criza creștinătății apusene* urmăresc pe toate planurile vieții sociale progresul continuu al lumii apusene, de la sfîrșitul sec. al. XI-lea pînă în pragul celui de-al XIV-lea, cînd forțele de propulsiune par a-și fi oprit acțiunea generînd astfel stagnarea și apoi criza societății medievale europene. Încercăm să desprindem din expunerea foarte concentrată a autorului liniile conducătoare.

La punctul de pornire, mijlocul sec. al XI-lea, investigația surprinde o societate înapoiată din punct de vedere tehnic, economic și cultural, în vădită inferioritate față de civilizațiile bizantină și arabă cu care era confruntată și în raport cu care se definește occidentul.

„O lume săracă, alcătuită din poiene și centre izolate", o lume dominată de pădurea nesfîrșită care separa rarele și slab populatele așezări rurale și centrele urbane embrionare. Dezarmată în fața acestei realități dominante, majoritatea populației trăiește în condiții foarte puțin distanțate de primitivitate; pădurea nu numai continuă să furnizeze o parte substanțială a hranei unei societăți în care culesul și vînătoarea mai îndeplinesc încă o funcție economică esențială, dar îi oferă și materialul de construcție de bază. În arhitectură, civilizația apuseană se află încă în „vîrsta lemnului" și abia în pragul celei a „pietrei".

Exploatat cu o tehnică primitivă, pămîntul răspunde cu sgîrcenie solicitării umane; aratrul primitiv de lemn și fără roate, alături de care cel cu roate e o inovație încă puțin perfecționată și slab răspîndită la nord de zona mediterană, smulge cu greu dublul pînă la quadruplul sămînței îngropate (media aproximativă pentru Europa apuseană înainte de 1200 e apreciată la de trei ori cantitatea însămînțată). Cultivat la suprafață, îngrășat insuficient, solul revendică perioade îndelungate de repaos; asolamentul bienal lasă necultivată cel puțin jumătate din suprafața cultivabilă; epuizate chiar și de acest ritm agricol, unele terenuri sînt chiar definitiv abandonate după un ciclu mai mult sau mai puțin îndelungat, ceea ce dă agriculturii epocii caracter seminomad. Precaritatea și slabul randament al acestei agriculturi care mențin nivelul producției foarte aproape de necesitățile minime ale consumului făcînd imposibilă constituirea rezervelor, transformă în calamități sociale toate vitregiile naturii. Calamitățile generale și locale se succed la răstimpuri apropiate, reducînd marea masă a populației la o condiție de profundă „mizerie fiziologică". Produs al acestei ambianțe materiale, psihologia socială se manifestă mai ales în marile „frici colective" caracteristice sec. al XI-lea; larg difuzate de arta romanică, viziunile apocaliptice și imaginile fantastice alimentează și contribuie la difuzarea unei stări de spirit care face din întruparea diavolului o „realitate" cotidiană. Apelul permanent la supranatural devine unica resursă a unei umanități covîrșite de mizeria fizică și de teroarea spirituală. În această ambianță dispar ultimele

www.dacoromanica.ro

rămăşiţe ale modestului efort de renovare spirituală catalogat în istoria culturii sub denumirea de renaşterea carolingiană. Cultura apuseană înregistrează acum cea mai categorică repudiere a tradiţiei antice şi, o dată cu ea, a oricărei încercări de cunoaştere ştiinţifică : „Platon scrutează secretele naturii, fixează limite orbitelor planetelor, stabileşte cursul aştrilor ; eu îl resping cu dispreţ : Pitagora împarte în latitudini sfera pămîntului ; pe mine nu mă priveşte. Euclide meditează asupra problemelor complicate ale figurilor geometrice, dar nici din el nu am nimic de ales" (Petru Damiani), „Ştiinţa monahală — conchide autorul — se retrage pe poziţii mistice ; ştiinţa profană este la primii ei paşi, în faza de gîngăveală a copilăriei".

Secolul care a înregistrat nivelul cel mai scăzut al evoluţiei materiale şi spirituale a Occidentului medieval a asistat şi la apariţia germenilor reînnoirii, ale cărei semne prevestitoare au fost progresele economice şi tehnice, înfiriparea vieţii urbane şi apariţia trăsăturilor caracteristice acesteia.

Decisivă pentru ansamblul evoluţiei sociale a fost ceea ce medievistica zilelor noastre numeşte curent „revoluţia agricolă". Progresele tehnicii agricole — răspîndirea plugului cu roate şi brăzdar de fier, ameliorarea sistemului de tracţiune animală prin folosirea unui tip superior de atelaj şi prin potcovire, substituirea în proporţii însemnate a forţei de muncă bovine prin aceea a calului, cu eficacitate şi randament mult superior — au făcut posibilă în acelaşi timp extinderea suprafeţei agricole şi exploatarea mai în adîncime a pămîntului, deci mai eficientă. Refulată de acest efort de mari proporţii, amplu reflectat de documentaţia epocii, pădurea cedează teren agriculturii. Paralel cu acest proces, Europa înscrie acum un masiv salt demografic. Consecinţă şi în parte cauză a expansiunii societăţii europene în secolele XII—XIII, creşterea demografică e în acelaşi timp aspectul ei cel mai izbitor.

Stimulat de progresul agricol şi demografic, schimbul începe să-şi lărgească sfera de acţiune, celulele economice fundamentale ale societăţii medievale — domeniul şi gospodăria ţărănească dispunînd acum de excedente agricole, tind să stabilească contacte mai frecvente cu piaţa, în aşteptarea permanetizării lor ; bîlciurile — instituţie tipică a comerţului în faza de tranziţie de la economia de satisfacere la aceea de piaţă permanentă — încadrează într-o reţea din ce în ce mai densă aşezările omeneşti.

Comerţul internaţional sporeşte ca amploare şi capătă direcţii noi ; acum (în sec. al XII-lea şi al XIII-lea) se statornicesc cîteva din marile artere comerciale ale lumii medievale. „Revoluţia comercială", care a restituit monedei funcţia sa esenţială şi a dat un puternic impuls creditului şi activităţii bancare, se înscrie ca o etapă majoră în ansamblul procesului de transformare a societăţii europene. Începe acum procesul de urbanizare care avea să devină una dintre trăsăturile principale ale epocii moderne. Oraşele nu numai se înmulţesc rapid, dar îşi definesc şi funcţia specifică prin concentrarea activităţii meşteşugăreşti, prin aglomerarea demografică, prin rolul determinant dobîndit în sfera schimbului de mărfuri, printr-un nou statut juridic şi, în cele din urmă, printr-o nouă atitudine faţă de lume şi societate.

Progresele tehnice şi economice se răsfrîng pe plan social, mobilitatea unor largi secţiuni ale populaţiei succede imobilismului caracteristic perioadei de contracţie. Se desprind acum de locul de baştină nu numai un număr restrîns de clerici şi cavaleri, ca în trecut, dar şi grupe masive de ţărani în căutarea unor condiţii de existenţă mai bune. Încep acum marile migraţii în direcţia Europei centrale şi răsăritene şi a Spaniei ; negustorul itinerant devine una dintre realităţile cele mai caracteristice ale epocii (în Anglia *piepowders* — picioare prăfuite), ca şi călugării.

Mobilitatea socială este doar una dintre manifestările luptei pentru emancipare, care îşi ia acum avîntul în lumea rurală şi urbană. Lupta pentru „libertate" înregistrează primele mari succese la sfîrşitul sec. al XI-lea şi ia proporţii largi în secolele XII—XIII, pe măsura regresului şerbiei şi mai ales a triumfului oraşului în lupta cu puterea seniorială.

Cum se grupează la nivel politic forţele fundamentale ale societăţii medievale în

www.dacoromanica.ro

secolele XI—XII? Organizarea politică oscilează între doi poli : acela al formulei feudale, încă precumpănitoare, şi acela al formulei urbane, care s-a impus în două zone ale Europei : Flandra şi Italia de Nord.

Pe o treaptă superioară, universalismul gîndirii medievale şi-a găsit interpretul în cele două forţe cu aspiraţii şi politică universale : papalitatea şi imperiul, în vreme ce, pe fundalul tabloului politic, încep să acţioneze forţele care aveau să se dovedească cele mai apte pentru organizarea societăţii europene : monarhiile naţionale.

Elanul reînnoitor care a cuprins societatea europeană în sec. al XII-lea s-a extins şi asupra vieţii spirituale în sfera căreia un puternic impuls interior provoacă o febrilă căutare de noi soluţii. Biserica oficială, în ciuda reformei gregoriene — sau poate tocmai din pricina ei —, s-a lăsat implicată tot mai profund în viaţa social-politică ca forţă dominantă sau cu aspiraţii hegemonice. Marele succes al ordinelor călugăreşti înfiinţate la sfîrşitul sec. al XI-lea şi mai ales în sec. al XII-lea — dintre care doar cel al cistercienilor a proliferat în interval de un secol peste 500 de filiale — trădează intensitatea aspiraţiei spre puritatea spirituală, aspiraţie care în toate mişcările de reformă medievală s-a travestit în formula revenirii la simplitatea originară a vieţii evanghelice.

Decisiv pentru noua orientare spirituală a Europei apusene în sec. al XII-lea a fost însă nu elanul vieţii monahale şi noile formule ale ascezei creştine, cît noul mod de gîndire şi investigaţie filozofică, produs al civilizaţiei urbane embrionare, analizată de autor sub titlul : *Sfidarea la adresa culturii monastice : dezvoltarea culturii urbane*. Spărgînd cadrele tradiţionale ale învăţămîntului, întemeiat pe sistemul celor şapte arte liberale, adăugînd disciplinelor vechi altele noi, şi mai ales adoptînd o nouă metodă de expunere şi cercetare, şcolile urbane, dezvoltate pe terenul vechilor şcoli episcopale, au pregătit cea dintîi mare reînnoire fundamentală în societatea medievală apuseană.

Tradiţia antică greacă şi romană cea dintîi accesibilă doar prin mijlocirea traducerilor din arabă — a furnizat elementele din afară [illegible] cruciadei, sterilă din punct avea să se hrănească întregul efort de reelaborare intelectuală în secolele XII—XIII. Ca şi în alte rînduri, în istoria culturii, inovaţia şi-a croit un drum ocolit, înfăţişîndu-se ca o revenire la antichitate. Noua gîndire, evident, nu a părăsit terenul teologiei creştine, dar s-a străduit să o fundamenteze mai larg. „Fides quaerens intellectum", sub această formulă care defineşte perfect scolastica, a cîştigat, pentru prima oară teren în lumea medievală, investigaţia întemeiată pe raţiune.

Caracteristică pentru noua orientare nu este atît de mult masa de cunoştinţe noi care încep o dată cu traducerile textelor arabe, cît mai ales metoda ştiinţifică nouă la baza căreia se află observaţia şi experienţa. Urmînd această cale, gîndirea scolastică a ajuns la rezultate simţitor diferite de cele ale misticii tradiţionale, care au pus-o în cele din urmă în stare de rebeliune faţă de tradiţie. Cea dintîi rebeliune împotriva autorităţii în lumea gîndirii europene a fost înăbuşită de reacţia tradiţiei, dar germenii noi introduşi de ea aveau să fecundeze abundent în veacurile următoare.

Disproporţia dintre sporul de populaţie şi capacitatea încă foarte limitată a pămîntului de a satisface nevoile ei de hrană s-a aflat la originea marilor pulsaţii demografice ale lumii occidentale, de la sfîrşitul sec. al XI-lea pînă la mijlocul celui de-al XIII-lea. Cuceririle normande în Anglia şi Italia de sud, expansiunea germană în Europa răsăriteană, participarea masivă a populaţiei franceze la Reconquista spaniolă şi la colonizarea teritoriilor cucerite, în sfîrşit, cruciatele au constituit un fel de „invazie în sens invers", prima mare etapă a expansiunii europene. Cruciata — fenomen care, evident, nu se lasă închis într-o simplă explicaţie demografică — a dat curs cîtorva din tendinţele majore ale societăţii apusene la începutul perioadei de expansiune, dar, în geneza ei, decisiv a fost efortul papalităţii de a asuma controlul politic al societăţii — derivat al reformei gregoriene — şi căutarea unui debuşeu pentru surplusul de populaţie.

În opoziţie cu medievistica generaţiilor precedente, autorul minimalizează însemnă-

www.dacoromanica.ro

de vedere politic și cultural; cît despre forțele care au promovat-o — papalitatea și nobilimea feudală — ele au înregistrat un evident regres de pe urma eșecului final al cruciatei. Fără îndoială acest eșec a subminat puternic puterea papalității; dar cititorul nu își va da adeziunea unei judecăți atît de categorice ca aceea formulată de autor în această privință: „la capătul lanțului de urmări ale cruciatei se află Reforma".

Cu totul întemeiată este în schimb constatarea că, raportată la acțiunea istorică a cruciatei, mult mai profundă și durabilă a fost aceea a expansiunii comerciale a orașelor mediteraneene; împrumutînd formula lui R.S. Lopez, autorul își încheie capitolul cu constatarea: „Odiseea negustorilor a precedat, a însoțit și a urmat Iliadei baronilor".

Sec. al XIII-lea a fost, după expresia unui medievist, „punctul extrem atins de pendulul medieval", răstimpul de maximă înflorire a premiselor manifestate în perioada anterioară, vremea sintezelor.

Agricultura, sectorul dominant al vieții economice, continuă să înregistreze substanțiale progrese: procesul de desțelenire se intensifică, randamentul muncii agricole sporește simțitor, agronomia își cîștigă din nou locul în rîndul științelor. Foametea — plagă endemică a secolelor anterioare — e un fenomen în regres, iar expansiunea demografică capătă amploare maximă înainte de a stagna la sfîrșitul secolului. Perfecționată, tehnica extracției miniere și a producției meșteșugărești intensifică ritmul producției, a cărei masă dă un puternic impuls comerțului; zone largi de viață economică sînt smulse structurii autarchice. Cîștigînd în frecvență și volum, comerțul își caută mijloace superioare de realizare: tipuri noi de ambarcațiuni îngăduie încărcarea unui volum mai mare de mărfuri (200—500 tone); apariția cîrmei fixe și folosirea hărților nautice sporesc stabilitatea navelor și precizia navigației. Proporțiile operațiilor comerciale și mai ales caracterul lor nou — plata la distanță sau compensarea prin clearing — impun negustorului păstrarea unei stricte evidențe scriptice; răspunzînd acestei necesități, calculul începe să ocupe un loc însemnat în activitatea comercială și își forțează astfel locul și în învățămînt.

Împrumutul cu dobîndă se dezvoltă pe măsură ce necesitățile vieții economice impun apelul tot mai larg la credit. Adaptîndu-se realității, biserica face concesii imperativelor noilor structuri economice: manuale pentru confesori dezvoltă o întreagă cazuistică pentru a face loc scuzelor și justificărilor în favoarea operațiilor de credit. În sfîrșit, reluarea emisiunilor de aur în Europa apuseană în a doua jumătate a sec. al XIII-lea e indiciul cel mai evident al marilor transformări petrecute în economia europeană.

Impulsul forțelor profunde s-a transmis și la nivelul structurilor politice și s-a tradus printr-o consolidare a puterii publice, fie în forma monarhiilor naționale, ca în Anglia, Franța și Spania, fie în aceea a principatelor teritoriale și a orașelor-state, acolo unde teritoriul național nu a putut fi unificat sub o unică autoritate publică, ca în Germania și Italia. Tendința spre centralizarea puterii politice succede pulverizării feudale; o dată cu recuperarea pozițiilor uzurpate în trecut de forțele centrifugale și cu dezvoltarea organelor și instituțiilor de guvernămînt începe lentul proces de transformare a suzeranității în suveranitate, din care au rezultat statele moderne. Dar, de la fărîmițarea feudală la structura modernă, statul a trecut printr-o formulă de tranziție în care centralism și forțe ale particularismului s-au echilibrat în cadrul monarhiei întemeiate pe stări (der Ständestaat). Condamnate de triumful realităților noi, forțele universaliste pășesc pragul declinului; mai timpuriu imperiul, care încă din sec. al XIII-lea a evoluat ireversibil spre dezagregarea puterii centrale și declinul demnității imperiale, menită să devină o simplă caricatură în veacurile următoare; mai lent universalismul puterii papale, care reușește chiar să dezvolte acum tipul cel mai realizat al formulei monarhice. De la Inocențiu al III-lea la Bonifaciu al VIII-lea, doctrina supremației papale se desăvîrșește progresiv, atît în viața internă a bisericii, cît și în relațiile ei cu statele catolice.

Pe planul evoluției intelectuale, faptul cel mai de seamă în sec. al XIII-lea a fost înflorirea universităților, care au desăvîrșit transfe-

www.dacoromanica.ro

rul centrului de greutate al vieții intelectuale de la mănăstire la oraș. Organizate în corpuri privilegiate, universitățile sînt înzestrate cu statute care reglementează minuțios activitatea și fixează regimul juridic al profesorilor și elevilor. Programul de studii se lărgește simțitor; lectura și interpretarea Bibliei — *lectio divina* — care constituise materia de bază, practic singura, în școlile episcopale și monahale, nu își păstrează locul predominant decît în facultățile de teologie. Școala de tip nou nu numai lărgește conținutul învățămîntului, dar elaborează și o nouă metodă de expunere și cercetare scolastică.

Acumularea cunoștințelor și mai ales spiritul nou în care au fost abordate a impus elaborarea unor lucrări de sistematizare de mari proporții. Sistematizarea rămîne în majoritatea cazurilor exterioară, ca în opera lui Vincent de Beauvais (*Speculum maius*, alcătuit dintr-un *speculum doctrinale*, un *speculum historiale*) și a altor repertorii de cunoștințe, dar ea s-a desăvîrșit și în cîteva sinteze — *summae* —, produs al efortului de înțelegere al cărui punct de pornire nu mai este exclusiv credința, ci, în măsură tot mai largă, și cunoașterea rațională. *Ratio fide illustrata* avea să fie în concepția celui care a realizat cea mai desăvîrșită sinteză a gîndirii scolastice — Toma de Aquino — răspunsul la întrebarea epocii. Revelația și rațiunea automatizată se îmbină într-o armonioasă sinteză, expresie supremă a echilibrului realizat de o societate în expansiune.

Expansiunea, care a fost un proces continuu de la sfîrșitul sec. al XI-lea, încetează la sfîrșitul celui de-al XII-lea. „Criza care se manifestă în occidentul creștin între 1270 și 1330 începe ca o criză de oboseală. Expansiunea care începuse în sec. al XI-lea își încetinește ritmul, apoi se oprește; pe alocuri refluxul se substituie progresului, deși acesta nu încetează pretutindeni. Tendința se face simțită în toată lumea creștină, fără a fi însă generală".

Procesul de desțelenire, atît de intens în secolele anterioare, se oprește brusc; caracteristic epocii nu mai este punerea în valoare a unor noi pămînturi, ci procesul invers, părăsirea a numeroase terenuri anterior cultivate. Tehnica producției meșteșugărești pare să fi atins și ea limitele maxime ale progresului în condițiile date și orașul intră într-o grea fază de adaptare la situația nouă creată de îngustarea puterii de absorbție a pieții. Criza se manifestă și în sectorul edilitar; sporește simțitor numărul șantierelor abandonate; construcția marilor catedrale cu tot mai accentuată tendință spre gigantism devine o sarcină prea apăsătoare pentru o societate în proces de contracție.

Încetează aproape cu totul expansiunea teritorială; în Spania, după succesele răsunătoare dobîndite în secolele precedente, Reconquista se oprește pentru mai bine de două veacuri în fața modestului regat al Granadei. Restaurația bizantină pune capăt Imperiului latin de Constantinopol, în vreme ce în Asia dominația latină se încheie la sfîrșitul secolului.

Criza economică ale cărei cele mai evidente manifestări au fost reapariția marilor cicluri de foamete, instabilitatea monetară și supraproducția în sfera producției meșteșugărești, a declanșat violente conflicte sociale, în lumea rurală și în cea urbană.

În sfîrșit, criza cuprinde și sfera vieții intelectuale, unde biserica se străduiește să pună capăt progreselor rațiunii care subminau dogma.

Evident, cititorul nu se va declara deplin satisfăcut cu considerațiile autorului referitoare la mult dezbătuta problemă a crizei sec. al XIV-lea; rămîn nelămurite încă extinderea crizei și caracterul ei. Cercetări ulterioare vor oferi, fără îndoială, lămuriri suplimentare pentru înțelegerea acestei etape a istoriei evului mediu european. Volumul se încheie cu o excelentă bibliografie selectivă.

Ș. Papacostea

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

„Journal des Savants", Institut de France, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris, nr. 1 — 4, 1965, 760 p., nr. 1 — 4, 1966, 256 p.

Apărut sub auspiciile lui Colbert și patronat, de-a lungul existenței sale, de instituții de prestigiu ca Académie des Inscriptions, Académie des Sciences și Institut de France, „Journal des Savants" și-a sărbătorit în anul 1965 cel de-al treilea centenar. Deși o presă periodică a precedat cu trei decenii apariția acestei reviste, „Journal des Savants" are meritul de a fi primul periodic de caracter savant din Franța și chiar din Europa.

Vestitul erudit Denis de Sallo, fondatorul revistei, a orientat periodicul încă de la început „spre ceea ce este nou în Republica literelor". Problematica explorată s-a caracterizat, în afară de noutate, printr-o mare varietate; erau publicate lucrări de istorie și literatură, teologie și drept internațional, medicină și matematică, astronomie și arte plastice. Pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea revista exercită de jure și de facto un adevărat monopol în materie de presă științifică. Dar prestigiul periodicului este conferit nu atît de locul privilegiat pe care-l ocupă, ci de semnăturile unora dintre cele mai luminate minți ale Europei contemporane — Descartes, Corneille, La Fontaine, Voltaire, Leibniz, Melebranche și alții.

Dispărut în octombrie 1792, în vremea revoluției, reapare în 1816 cînd încearcă să-și reocupe locul de frunte nu printr-o poziție privilegiată legal, ci prin calitatea conținutului său. Aderența la acest principiu și limitarea domeniului său de cercetare prin orientarea treptată spre studii istorice orientale, clasice și medievale marchează pătrunderea sa în lumea modernă, cînd a cunoscut o mare strălucire sub conducerea unor istorici iluștri ca Gaston Paris, René Cagnat și Alfred Marlin.

★

Sărbătorirea celui de-al treilea centenar a prilejuit un număr jubiliar care, prezentînd o serie de studii originale ale unor istorici consacrați, înregistrează o îmbunătățire a conținutului său, unele articole înscriindu-se pe linia unor preocupări majore pentru probleme de istorie social-economică și politică.

Și în numerele de față ale revistei, cele mai numeroase și cele mai valoroase studii sînt dedicate societății medievale. Dintre acestea un loc deosebit îl ocupă cele consacrate istoriei bizantine.

Epoca de trecere de la antichitate la evul mediu a constituit unul din domeniile care au reținut atenția multor specialiști ai istoriei antice și medievale. Recent, Roger Rémondon a adăugat o nouă sinteză[1] numeroaselor lucrări care au abordat studiul acestei epoci. Autorul recentei sinteze semnează în paginile revistei studiul *Militaires et civils dans une campagne égyptienne au temps de Constance II* (1, 1965). Interesul major stîrnit de cele 82 de papirusuri, aparținînd așa-numitei arhive

[1] Roger Rémondon, *La crise de l'Empire romain de Marc-Aurèleà Anastase*, Paris, P.U.F., 1964.

www.dacoromanica.ro

a lui Abinnaeus, comandantul unei unități de cavalerie din Dionysias (Egipt), se datorește faptului că acestea oglindesc o serie de fenomene ce au avut loc în societatea romană la mijlocul secolului al IV-lea. Criza economică, desfășurată pe fondul crizei generale a sclavagismului și care a îmbrăcat forme ascuțite în Egipt, a determinat o accentuare a procesului de sărăcire a gospodăriei țărănești, însoțit însă și de apariția și dezvoltarea unei minorități care, exploatînd dificultățile țărănimii, prin diverse mijloace acaparează sate întregi. Articolul relevă rolul militarilor în acest proces, deveniți unul din factorii de dezordine în provincie. Sprijinindu-se pe autoritatea lor cvasi absolută și pe incapacitatea puterii centrale de a mai controla situația în provincii, militarii au achiziționat imense suprafețe de pămînt și au plasat sub patronajul lor cele mai prospere sate, tinzînd să se transforme într-o castă al cărei membri urmăresc apărarea și augmentarea privilegiilor lor. Acești militari au fost predecesorii familiei Appion și au constituit unii dintre principalii beneficiari ai procesului de regrupare și concentrare a proprietății funciare, de formare a marelui domeniu.

Luînd cunoștință de pericolul grav ce-l reprezentau aceștia pentru puterea centrală, prin decretul din 355 Constanțiu al II-lea interzice abuzurile militarilor, iar prin cel din 360 denunță apariția în Egipt a unui patronaj exercitat de oameni a căror forță provine din funcțiile lor, de comandanții militari înșiși, care s-au transformat într-un concurent al împăratului în provincie. Dar aceste măsuri nu erau de natură să înlăture răul, să oprească un proces ale cărui rădăcini erau mult prea profunde. De altfel repetarea lor sub împărații următori demonstrează ineficiența acestora.

Deși — în cadrul controversei istoriografice privind rolul factorului intern și extern în prăbușirea imperiului — autorul este partizan al priorității factorului extern, el trebuie să recunoască totuși importanța crizei social-economice, prezente pe întreg cuprinsul imperiului, fără a îmbrăca însă forme atît de caracteristice ca cele relevate de papirusuri pentru Egipt, care, în complexul crizei generale a sclavagismului a constituit în timp și ca importanță primul element, generînd și celelalte aspecte ale crizei generale.

Problematica complexă a structurii sociale din Grecia francă nu a format pînă în prezent obiectul unui studiu special aprofundat. Articolul lui Jean Longnon, *La vie rurale dans la Grèce franque* (1, 1965), constituie un punct de plecare în această direcție. Sprijinindu-se pe un număr restrîns de izvoare, autorul, cunoscut pentru studiile sale asupra dominației france din Bizanț [2], abordează una din chestiunile fundamentale ale problemei noastre: aportul cuceritorilor în formarea feudalismului bizantin.

Autorul pornește de la premiza justă că feudalitatea din Bizanț nu a fost rezultatul cuceririi occidentale. Imaginea structurii sociale bizantine în momentul sosirii cruciaților în Grecia, pe care ne-au lăsat-o sursele occidentale, nu este diferită de peisajul social occidental din acea vreme. Cronicarii contemporani sînt aproape unanimi asupra faptului că cuceritorii n-au schimbat nimic în tabloul social grec. Consemnînd acest lucru, un document din 1209 nota lapidar: „Grecos antem tenebit in eo statu quo Emannuelis imperatoris tempore tenebantur". Marii proprietari de pămînt (*arcondes*) au reușit să-și păstreze posesiunile, să fie încorporați în ierarhia feudală a țării și puși în același rang cu cavalerii occidentali. Cultivatorii liberi (*francs hommes*) și-au menținut pămînturile, dar datorau statului impozitul funciar. Cea mai numeroasă categorie socială, parecii (*villani, homines, villains des casaux*), și-a păstrat tenurile (*stasis*).

Autorul remarcă faptul că dominația francă nu a adus modificări în situația parecilor. Dar această observație este valabilă dacă se ține seama de statutul lor juridic. Prin scăderea autorității de stat, impozitul *acrostiche*, serviciul și justiția, care făcuseră parte din atributele exercitate de stat, trec în suverani-

[2] *L'Empire latin de Constantinople et la principauté de Morée*, Paris, 1949; *Problèmes de l'histoire de la principauté de Morée*, în „Journal des Savants", 1946; *Le prince de Morée chansonnier*, în „Romania", LXV, 1939.

www.dacoromanica.ro

tatea seniorului. Multiplicarea și creșterea redevențelor (*gemorum, mostophoria, ycomodium, ycometrium*) și corvezilor au agravat situația socială a țăranilor pareci.

Un capitol special al articolului este dedicat structurii domeniului din Moreea secolului al XIII-lea. O parte a acestuia era formată din tenuri lucrate de pareci, alături de care existau și alți țărani, restrînși ca număr și de condiție puțin diferită de aceea a parecilor (nicarii, jurați, arcași etc.). Cealaltă parte cuprindea rezerva seniorială formată din ogoare, vii, grădini, păduri și lucrată prin corvoada parecilor.

Deși nu împărtășim în întregime punctul de vedere al autorului conform căruia dominația francă a adus Bizanțului în prima sa parte (1204—1261) o mare prosperitate, nu putem nega faptul că viața economică a Moreei a cunoscut o înviorare în această perioadă grație participării sale la comerțul mediteranean și unei lungi perioade de liniște impuse de prinții de Villehardouin. După 1261, în timpul luptelor pentru recucerirea Moreei viața economică este dezorganizată ca urmare a insecurității și a campaniilor de pradă.

Extraordinara aventură a companiei catalane, precursoare a „Marilor Companii" care au înspăimîntat Occidentul european în cursul războiului de 100 de ani, a reținut atenția multor istorici[3]. Studiul lui David Iacoby, *La „Compagnie catalane" et l'état catalan en Grèce. Quelque aspects de leur histoire* (2, 1966), își propune să acorde o atenție particulară unui aspect inedit al problemei : continuitatea instituțiilor companiei în procesul de trecere de la starea seminomadă la așezarea în teritoriul cucerit. Ideea conducătoare a autorului este menținerea sigiliului folosit de compania catalană de-a lungul întregii sale existențe.

Legată direct de evenimentele ce au urmat asasinării lui Roger de Flor, autorul înregistrează prima mențiune asupra sigiliului companiei cu efigia sfîntului Gheorghe, patronul Cataloniei. Atestarea paralelă a unei cancelarii proprii certifică clar independența mercenarilor catalani față de statul bizantin, transformarea companiei într-un corp suveran, înzestrat cu o personalitate juridică. Problemele complexe ce se pun în fața catalanilor după cucerirea ducatului de Atena — raporturile între cuceritori și autohtoni, adoptarea instituțională la noul cadru politic, trecerea la alte activități decît cele militare — nu au afectat structura companiei ca organism militar. Desemnarea ei prin termenii de „exercitus" ori „universitas", ca și menținerea sigiliului și a cancelariei, subliniază continuitatea sa.

Un capitol interesant este consacrat de autor studiului problemei după tratatul din 1312 dintre mercenarii catalani și regatul Siciliei. Sarcinile rezultate din noua condiție a companiei — forță conducătoare în ducat — au obligat pe catalani să recunoască autoritatea și jurisdicția regelui Frederic al II-lea, cu menținerea unor importante privilegii. Semn al acestei noi situații — condominium asupra Atenei — este folosirea celor două sigilii : cel regal și cel catalan. Personalitatea companiei este menținută și după 1316—1317 cînd puterea catalanilor este considerabil redusă în favoarea celei regale, păstrîndu-și totuși instituțiile sale și sigiliul pînă în 1374, cînd dispare în urma luptelor intestine.

Varietatea tematicii articolelor ce se ocupă de studiul evului mediu general face inutilă orice încercare de prezentare sistematică.

Ideea largii răspîndiri a castelelor de piatră în secolele al X-lea și al XI-lea și rolul raidurilor devastatoare vikinge, maghiare și sarazine în acest proces au constituit o adevărată dogmă care a dominat de-a lungul anilor istoriografia medievală. Cu trei decenii în urmă, R. Aubenas și apoi discipolii săi au combătut această teză subliniind numărul redus al castelelor de piatră din acea epocă, ca și ritmul lent al conversiunii lemnului în piatră. Valorificarea ultimelor cercetări i-a permis lui Pierre Héliot să aducă argumente în favoarea tezei lui Aubenas în studiul *Les châteaux*

[3] G. Schlumberger, *Expédition des Almogavares ou routiers catalans en Orient*, Paris, 1902; A. Rubio I. Lluchi, *Diplomatori de l'Orient catalá (1301—1309)*, Barcelona, 1947; S. Tramontana, *Per la storia della „Compagnia Catalana" in Oriente*, în „Nuova rivista storica", 46/1962; Setton, *Catalan Domination of Athenes 1311—1388*, Cambridge (Mass), 1948 etc.

www.dacoromanica.ro

forts en France du Xe au XIIe siècles, à la lumière de travaux récents (2, 1965). În prima fază a feudalismului, principala formă a arhitecturii militare a constituit-o fortăreaţa din pămînt şi lemn, înconjurată de un şanţ, sistem adus de popoarele germaniee. Secolele al XI-lea şi al XII-lea nu au consemnat nici o inovaţie, continuîndu-se tradiţiile arhaice ale fortăreţei nordice pînă şi în regiunile mediteraneene (în Savoia continuă pînă în secolul al XIV-lea), deşi aveau de ales între sistemul nordic şi remarcabila tehnică militară romană. Numărul extrem de redus al castelelor de piatră şi progresele foarte slabe ale arhitecturii militare nu pot fi explicate numai prin forţa autorităţii regale ori ducale, mai ales că puterea regală cunoaşte acum un puternic reflux, ori prin rutină, avînd în vedere progresele deosebite înregistrate de arhitectura religioasă a vremii. Autorul explică această problemă prin analiza evoluţiei raportului atac-apărare. Profunda decadenţă a arhitecturii militare medievale din Occident în raport cu concepţiile antichităţii romane sau ale Orientului medieval se datoreşte mediocrităţii mijloacelor de atac. Armamentul armatelor medievale apusene consista, pînă la începutul secolului al XIII-lea, aproape exclusiv din arme albe. Abia la începutul secolului al XIII-lea are loc ruptura echilibrului stabilit între atac şi apărare prin apariţia unor noi mijloace de asediere, provocînd o puternică reacţie în ceea ce priveşte mijloacele pe care le opune apărarea.

Studiul lui Raymond Cazelles *Etienne Marcel au sein de la haute bourgeoisie d'affaires* (1, 1965) îşi propune să aducă lumină asupra împrejurărilor puţin cunoscute în care a sfîrşit dramatic starostele negustorimii pariziene prin analiza psihologiei şi a elementului accidental din destinul acestuia. Autorul demonstrează că parte din acţiunile lui Marcel din anii 1356—1358 au purtat pecetea ranchiunei faţă de cumnaţii săi din familia lui Pierre des Essars, una din marile familii de bancheri parizieni de la mijlocul secolului al XIV-lea, care l-au deposedat ilegal de averea ce-i revenea din partea soţiei sale. În timpul mişcării orăşeneşti din Paris, Marcel a încercat să-şi reia averea, dar Jean des Essars şi Robert de Loris, puşi sub protecţia lui Jean le Bon şi a delfinului Carol, au fost feriţi de urmărirea judiciară a cumnatului lor. Considerat ca trădător de către această mare familie de parveniţi, deoarece a întrerupt pentru moment ciclul operaţiilor lor fructuoase, E. Marcel a fost asasinat, printre ucigaşi numărîndu-se propriile sale rude : Pépin şi Martin des Essars, Jean de Charmy şi însuşi celebrul Jean Maillart.

În articolul *L'ascension de Théodore de Bèze (1549—1561) au miroir de sa Correspondance* (4, 1965), Etienne Trocmé dovedeşte că strălucita carieră a marelui reformat nu datorează nimic prieteniei cu Jean Calvin. Pe această linie autorul analizează eforturile lui de Bèze din anii 1550—1559 de creare a unui front unit al Reformei (Germania, Elveţia) împotriva ofensivei contrareformei şi apoi activitatea din anii .1559—1561 de atragere la religia reformată a regelui francez şi a consilierilor săi, speriat de tendinţele protestantismului din Franţa de a se transforma într-o mişcare socială în maniera războiului ţărănesc german şi a diverselor curente anabaptiste. Legat de această ultimă parte a activităţii lui Theodore de Bèze, Trocmé aduce un punct de vedere eronat, afirmînd că marile imprudenţe săvîrşite de succesorul lui Calvin au pus biserica reformată din Franţa în slujba unor faţiuni princiare, iar el s-a condamnat să ocupe un loc pe modesta scenă a Genevei. În realitate, la baza destinului religiei hughenote au stat profunde cauze economice, sociale şi politice.

Dintre celelalte studii remarcăm pe acela al lui Michel Roblin : *Le culte de Saint-Martin dans la région de Senlis* (3, 1965), care, pe baza investigării patronajului locurilor sfinte şi a toponomiei, analizează unele aspecte ale istoriei locale şi a geografiei umane în cursul secolelor obscure ale feudalismului (sec. VII—XI), studiul semnat de Ch. Samaran şi Lucie Favier : *Louis XI et Jacques d'Armagnac, duc de Nemours'* (2, 1966), în care autorii înregistrează un episod al luptei marelui rege pentru centralizarea statului francez şi, în sfîrşit, articolul lui Alain Dufour *La paix de Lyon et la conjuration de Biron* (1, 1965), care subliniază legăturile existente între complotul lui Biron

www.dacoromanica.ro

și războiul dus de ducele de Savoia, cu ajutorul spaniol, împotriva lui Henric al IV-lea, ambele avînd ca scop detronarea sau asasinarea bearnezului.

Paginile revistei înscriu și numeroase studii care abordează variate probleme de cultură medievală.

Studiul Taniei Velmans *Les fresques d'Ivanovo et la peinture byzantine à la fin du Moyen Âge* (1, 1965) readuce în discuție problema evoluției artei picturale bizantine din secolul al XIV-lea, precum și a raporturilor acesteia cu cultura balcanică.

Pictura religioasă descoperită într-o biserică din nord-vestul Bulgariei, datînd de la mijlocul secolului al XIV-lea, din vremea țarului Ioan-Alexandru, relevă o serie de trăsături originale, dar trădează și similitudini cu decorațiile murale de la Kaharie Djami, cu frescele din regiunea Novgorodului executate de Theophanes Grecul și discipolii săi și cu miniaturile provenind din mediul constantinopolitan. Pentru a explica aceste date aparent contradictorii — picturi aticizante de origine constantinopolitană decorînd o biserică de preoți hesiaști la sute de kilometri de metropola imperială — autoarea emite două ipoteze asupra originii acestor fresce. Avînd în vedere contextul istoric — vestita diaspora a artiștilor bizantini ca urmare a continuei ofensive otomane — frescele pot aparține unui pictor bizantin. Dar, după părerea autoarei, pictura poate să aparțină și unui pictor local care a copiat figurile după un manuscris grec.

Printre studiile de civilizație mai consemnăm *La vie et les aventures de la reine Guenièvre et la transformation de son personaje* (1, 1965) în care J. Marx reia discuția privind metamorfozarea soției legendarului rege Arthur în romanul lui Chrétien de Troyes, discuție deschisă de Gaston Paris și care a trezit vii controverse, articolul lui Emmanuel Poulle: *Théorie des planètes et trigonométrie au XVe siècle d'après un équatoire inédit, le sexagenaium* (3, 1966) și *Le problème de voyage de Chateaubriand en Amérique* (1, 1965) în care R. Lebègue aduce argumente în favoarea ipotezei lansate de J. Bédier în 1889 că o parte din descrierile marelui scriitor asupra Americii (*Atala, Voyage en Amérique, Mémoires d'Outres-Tombes*) sînt fie fructul imaginației, fie influențe din memoriile lui Mersenne sau Eugène Ney.

În afară de studiile de medievistică, care sînt cele mai numeroase, revista abordează și o serie de probleme de istorie clasică, cum este evoluția galerei clasice grecești și romane, ori de istorie orientală — practica mumificării în Extremul Orient în epoca feudală (China, Tibet, Japonia) sau evoluția raporturilor chino-tibetane în secolele VII—IX.

Pe lîngă rubricile consacrate studiilor, revista „Journal des Savants" posedă și o bogată și variată rubrică de critică și bibliografie. Recenziile și informațiile științifice asupra unor lucrări al căror cîmp tematic este foarte larg constituie încă un element menit să stîrnească interesul lectorului.

★

Nici numerele de față nu depășesc problematica de detaliu cu care ne-a obișnuit revista în ultima vreme. Paginile ei trădează caracteristicile de bază ale istoriografiei burgheze; ea acumulează neîntrerupt cunoștințe prețioase privind aspectele particulare ale dezvoltării istorice și își lărgește continuu orizontul prin extinderea bazei de informare, atrăgînd în sfera cercetării istorice noi izvoare sau chiar noi categorii de izvoare, dar nu reușește să dezvăluie esența și legitățile procesului de ansamblu al dezvoltării istorice, resimțindu-se lipsa unei teorii și metode științifice.

St. Brezeanu

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

ION LUNGU, VASILE RADU, MIRCEA VALEA, GHEORGHE I. IONIȚĂ, CONSTANTIN ENEA, *Pagini din trecutul de luptă al muncitorimii hunedorene (1914—1944)*, Muzeul regional Hunedoara-Deva, 1966, 304 p.

Lucrarea cuprinde șapte capitole, intitulate: *Retrospectivă asupra mișcării muncitorești, Împotriva exploatării și a războiului imperialist, spre unitatea națională, Ani de avînt revoluționar; făurirea Partidului Comunist din România — moment de cotitură în viața mișcării muncitorești din țara noastră, Ani de luptă împotriva ofensivei patronale (1923 — 1928), Lupta revoluționară a muncitorimii hunedorene desfășurată în anii crizei economice (1929—1933), Muncitorimea hunedoreană în lupta împotriva exploatării capitaliste și a pericolului fascist, pentru apărarea independenței și suveranității patriei, Împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist.* La sfîrșit, volumul prezintă în imagini vii, grăitoare, realizările principale din regiunea Hunedoara obținute în anii puterii populare și aspecte semnificative din timpul vizitei conducătorilor de partid și de stat în regiune (1966).

Regiunea Hunedoara este cunoscută în istorie ca un vechi centru muncitoresc al patriei noastre. Pentru a înțelege procesul de formare și dezvoltare a proletariatului, precum și începuturile mișcării muncitorești în regiune, autorii prezintă pe scurt situația economică, socială și politică din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Pe lîngă exploatarea economică și social-politică, populația muncitoare românească era supusă și oprimării naționale din partea autorităților de stat austro-ungare.

Valea Jiului a constituit cel mai însemnat centru muncitoresc din județul Hunedoara. În timp ce în anul 1868 existau în Valea Jiului abia 100 de muncitori, în 1910 numărul lor s-a ridicat la 11 250. Împotriva asupririi sociale și naționale, muncitorimea hunedoreană a răspuns în repetate rînduri prin luptă. „În 1868, muncitorii constructori de la calea ferată Simeria-Petroșani intră în grevă din cauza scăderii salariilor, în 1875 muncitorii mineri din Valea Jiului se ridică la luptă împotriva condițiilor inumane de viață, minerii de la Ruda-Brad desfășoară o puternică acțiune grevistă în septembrie 1890, împotriva condițiilor mizere de lucru, iar în 1892, peste 2000 de mineri din Petroșani participă la greva desfășurată împotriva salariilor de mizerie" (p. 8).

În anii primului război mondial, frămîntările și luptele muncitorești au crescut în amploare pe întreg cuprinsul regiunii. La sate au izbucnit puternice răscoale țărănești împotriva moșierilor și a organelor de stat. Alături de masele largi populare de pe întreg cuprinsul Transilvaniei, oamenii muncii de la orașe și sate din regiunea Hunedoara au luat parte cu însuflețire la adunarea istorică de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Comentînd lupta poporului nostru pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar român, autorii subliniază: „Desăvîrșirea unității naționale a României a creat condițiile pentru unirea pe scara întregii țări a luptei proletariatului și a tuturor maselor muncitoare, a deschis largi coordonate dezvoltării mișcării muncitorești revoluționare" (p. 62—63).

Masele muncitoare din regiunea Hunedoara au fost prezente în mod activ la marile lupte de clasă ale proletariatului român. În toamna anului 1920, muncitorii

www.dacoromanica.ro

hunedoreni s-au pregătit intens pentru a lua parte la greva generală. În volum se menționează că minerii din Valea Jiului au format în acest scop comitete de grevă dublate la fiecare întreprindere carboniferă și au ales un Comitet central pe întreg bazinul minier. La 20 octombrie 1920, peste 17 000 de mineri din Valea Jiului au declarat grevă, fiind astfel alături de lupta muncitorimii din întreaga țară.

Un moment important în activitatea revoluționară a clasei muncitoare din patria noastră, implicit și a muncitorilor hunedoreni, l-a constituit lupta susținută dusă pentru făurirea Partidului Comunist Român. Autorii relevă în lucrare că la Congresul I al P.C.R. din mai 1921 „muncitorimea hunedoreană a fost reprezentată de către: Nicolae Cricoveanu, Dumitru Ciumbrudeanu și Anton Banciu din Alba-Iulia, precum și de către Elec Schwartz din Valea Jiului" (p. 102).

Sub conducerea partidului comunist, oamenii muncii din regiunea Hunedoara și-au spus cuvîntul împreună cu întregul proletariat român, în toate evenimentele mai importante ale țării. În anii de luptă împotriva ofensivei patronale, muncitorii hunedoreni s-au situat printre detașamentele active ale clasei muncitoare. „Greva din primăvara anului 1928 a fost cea mai mare din bazinul carbonifer al Văii Jiului, din perioada anilor 1923—1928 și a constituit un preludiu al marilor lupte de clasă din România din anii următori" (p. 127).

Datele și faptele prezentate de autori dovedesc că, în perioada 1929—1933, muncitorimea hunedoreană s-a încadrat organic în marile bătălii de clasă ce s-au desfășurat în întreaga țară. Volumul se ocupă pe larg de eroica grevă a minerilor din Lupeni (august 1929). În timpul luptelor muncitorești din 1933, muncitorii din Lupeni, Aninoasa, Lonea și Vulcan au organizat, după exemplul ceferiștilor și petroliștilor, demonstrații de stradă, întruniri și alte numeroase acțiuni în cadrul cărora au cerut satisfacerea revendicărilor lor vitale.

Unul dintre cele mai reușite capitole ale lucrării îl constituie cel consacrat contribuției muncitorimii hunedorene la lupta împotriva exploatării capitaliste și a pericolului fascist, pentru apărarea independenței patriei și suveranității naționale. Primul succes însemnat în acțiunea de raliere pe o platformă comună, antifascistă, a forțelor democratice s-a înregistrat la 6 decembrie 1935, prin acordul încheiat la Țebea, sub gorunul legendar al lui Horia, între Blocul democratic, Frontul plugarilor, Madosz-ul și gruparea socialistă de sub conducerea lui C. Popovici. „Încheierea acordului de la Țebea — rod al muncii neobosite duse de P.C.R. pentru ralierea pe o platformă comună a organizațiilor democratice, antifasciste — a fost viu salutată de mișcarea muncitorească din țara noastră. Aprecieri deosebite au fost făcute asupra acordului și în organele de presă ale mișcării comuniste și muncitorești internaționale" (p. 185). Un nou important pas înainte pe linia coalizării forțelor antifasciste l-a reprezentat înfăptuirea frontului democratic în alegerile parlamentare parțiale din județele Hunedoara și Mehedinți (februarie 1936), care a ieșit victorios în aceste alegeri. „Experiența dobîndită în aceste alegeri a călăuzit pe muncitorii hunedoreni și în campaniile electorale și în alegerile ce au urmat. În alegerile județene din Hunedoara, desfășurate la 25 iulie 1937, de pildă, din nou comuniștii și social-democrații, laolaltă cu membri ai Frontului plugarilor, precum și ai P.N.Ț. au luptat uniți pînă la victoria Frontului democratic asupra cîrdășiei liberale-cuziste" (p. 187).

Volumul se ocupă pe larg de aportul maselor muncitoare din regiunea Hunedoara la lupta poporului romîn împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist. „Munca dusă de P.C.R. în rîndurile minerilor în acești ani de cruntă teroare își găsea reflectarea, între altele, în scăderea producției miniere și lovirea în acest fel în producția de război a țării. Față de producția trimestrială medie de 622 533 de tone de cărbune realizate în 1943, în primul trimestru al anului 1944 nu s-au realizat decît 601 574 de tone, iar în al doilea trimestru 516 588 de tone" (p. 232).

Luptele muncitorilor hunedoreni între anii 1914 și 1944 reprezintă pagini importante în cartea glorioasei istorii a mișcării muncitorești din România. Înfruntînd măsurile represive

www.dacoromanica.ro

ale autorităţilor burghezo-moşiereşti şi greutăţile din propriile rînduri, muncitorii din regiunea Hunedoara au reuşit să transforme în decursul anilor acest ţinut străvechi românesc într-o adevărată citadelă revoluţionară a luptei proletariatului şi poporului nostru.

I. Babici

COSTIN C. KIRIŢESCU, *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui*, vol. II, Edit. Academiei, Bucureşti, 1967, 582 p.

În volumul de faţă, Costin C. Kiriţescu continuă studiul sistemului bănesc al leului în perioada 1900—1944, tratînd cu competenţă problemele complexe ale istoriei monedei noastre naţionale în decurs de aproape o jumătate de secol, pe baza unei documentări ample (în parte materiale inedite de arhivă), precum şi a folosirii experienţei personale, dobîndite în timpul activităţii sale în cadrul serviciului de studii al Băncii Naţionale a României.

Planul tematic al volumului se axează pe momentele majore ale istoriei circulaţiei băneşti din România din perioada cercetată: inflaţia din cursul primului război mondial, desăvîrşirea unităţii naţionale a poporului român şi, ca rezultat al acesteia, unificarea monetară din anii 1920—1921, încercarea de revalorizare a leului din 1925, devalorizarea şi stabilizarea monetară din 1929, criza economică din anii 1929—1933, inflaţia din perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial şi inflaţia din anii războiului. Un capitol special din lucrare este consacrat sistemului bănesc din Transilvania, de la adoptarea sistemului naţional în vechea Românie (1867) pînă la unificarea monetară 1920—1921 (fiind elaborat în colaborare cu Acaţiu Egyed şi Iosif Kecskés).

Sistemul bănesc al leului creat în 1867, de la 1890 pe baza monometalismului aur nu a putut rezista mult în secolul al XX-lea, îndeosebi în condiţiile pregătirilor de participare a României la primul război mondial. Încă în perioada neutralităţii, baza monometalistă aur a leului a fost puternic zdruncinată, recurgîndu-se la impozite, împrumuturi şi inflaţie pentru procurarea fondurilor necesare finanţării înarmării. În timpul războiului, această trăsătură caracteristică s-a accentuat. Guvernul român a recurs în primul rînd la inflaţie pentru acoperirea cheltuielilor de război folosind sistemul de credite bugetare speciale, aşa-nu mitele „credite de război", care erau acoperite cu obligaţiuni ale tezaurului. Pe teritoriul ocupat vremelnic de trupele germane, acelaşi mecanism al inflaţiei a început să funcţioneze prin emisiunile de război efectuate de ocupanţi. În mod just, autorul susţine că, de fapt, în timpul războiului, sitemul bănesc al leului cu bază monometalistă aur a fost lichidat, iar de aici înainte, baza acestui sistem va fi constituită din circulaţia banilor de hîrtie.

În primii ani după război, situaţia economică grea a României s-a reflectat şi în domeniul circulaţiei monetare, intensificîndu-se procesul inflaţionist. Leul s-a depreciat în ritm rapid atît pe piaţa internă cît şi pe cea externă. În aceste condiţii, înfăptuirea unificării monetare prin înlocuirea în circulaţie a leilor de război emişi de ocupanţii germani prin Banca generală, a coroanelor austro-ungare şi a rublelor Romanov şi Lwow cu lei emişi de Banca naţională a României era o necesitate stringentă, pentru care nu era întemeiată nici o tergiversare. Amînarea unificării monetare pînă în septembrie 1920 a fost caracterizată de Take Ionescu, ministrul inanţelor, ca „un păcat naţional", „o mare greşeală", „o neiertată greşeală".

„Stabilizarea" monetară din 1929 — caracterizată de autor ca fiind „cea mai amplă şi mai răsunătoare reformă monetară efectuată de regimul burghezo-moşieresc de la adoptarea sistemului bănesc al leului în 1867" (p. 317) — este multilateral analizată în lucrare, fiind pusă în contextul general al politicii economice promovate de cercurile conducătoare din România. Este semnificativ, pentru a demonstra unitatea fundamentală de interese a burghezo-moşierimii în această problemă, faptul că reforma monetară a fost pregătită de un guvern liberal şi pusă în aplicare de un guvern naţional-ţărănesc. Tot-

www.dacoromanica.ro

odată, cauzele care au determinat această schimbare de guvern pun în lumină amestecul capitalului internațional în economia românească. Într-adevăr, poziția mai favorabilă a partidului național-țărănesc față de pătrunderea capitalului străin în România a constituit un factor important în căderea guvernului liberal și formarea unui guvern național-țărănesc, spre a se câștiga încrederea reprezentanților monopolurilor străine în vederea sprijinirii stabilizării monetare.

Interconexiunea dintre reforma monetară și întreaga politică economică este vădită prin faptul că într-o singură zi, la 7 februarie 1929, parlamentul a votat, o dată cu legea monetară, o serie de legi și convenții anexe, a căror enumerare este edificatoare pentru implicațiile acestei reforme: convenția dintre statul român și Banca națională a României privitoare la modificarea statutelor băncii, legea privitoare la înființarea Casei autonome a monopolurilor, convențiile pentru contractarea împrumuturilor în străinătate, măsurile pentru echilibrarea bugetului etc. De aici, este evidentă concluzia autorului că principalul conținut al aplicării reformei monetare din anul 1929 a fost contractarea de împrumuturi din străinătate.

Criza economică din perioada 1929—1933 a anihilat efectele stabilizării monetare, procesul inflaționist continuînd în acești ani și manifestîndu-se, îndeosebi, prin reducerea cursului valutar al leului pe pieţele externe. Sistemul bănesc a fost intens folosit ca o cale de ieșire din criză pe seama maselor muncitoare, fiind practicate asemenea măsuri ca preluarea de stat a „portofoliului putred", lichidarea datoriilor agricole și urbane etc.

Ieșirea din criza economică nu a avut ca efect însănătoșirea sistemului bănesc al leului. Procesul de depreciere a monedei naționale în perioada 1934—1941 a fost determinat de sporirea cheltuielilor de înarmare și de dificultățile provocate de acapararea bogățiilor țării de Germania hitleristă. Suspendarea de fapt a convertibilității bancnotelor a echivalat cu transformarea bancnotelor Băncii naționale în bani de hîrtie; prin suspendarea convertibilității s-a înlăturat principalul obstacol în calea emisiunilor monetare pentru acoperirea nevoilor neproductive ale statului burghezo-moșieresc, precum și pentru finanțarea exporturilor către Germania. Cele două împrumuturi lansate pentru finanțarea cheltuielilor de înarmare (în anul 1934, așa-numitul „împrumut pentru înzestrare" și în 1938, așa-numitele „bonuri pentru înzestrarea armatei") au fost acoperite în mare parte prin reţineri obligatorii din salarii și pensii.

Ultimul capitol al lucrării este consacrat studierii sistemului bănesc al leului în perioada participării României la cel de-al doilea război mondial pînă la 23 August 1944. În această perioadă s-au intensificat acțiunile de exploatare și de jefuire a resurselor țării de către Germania hitleristă, încadrarea României în „noua ordine europeană" avînd drept substrat realizarea planurilor de dominație ale fascismului german. Pe baza unor documente de arhivă, se dezvăluie planul de acaparare a industriei românești de care au luat cunoștință reprezentanții țării noastre la 19 noiembrie 1941, la Berlin, în cadrul unei ședințe ținute la Ministerul Economiei Reichului, la care au participat reprezentanții finanțelor și industriei germane, în frunte cu concernul I.G. Farbenindustrie.

În această perioadă, comerțul exterior al României a devenit un monopol al țărilor Axei, și în special al Germaniei. Sistemul de prețuri practicat în comerțul româno-german dezavantaja considerabil țara noastră, principiul „prețurilor stabile, antebelice" fiind favorabil intereselor Germaniei. Într-adevăr, dacă la exportul românesc de produse petrolifere, respectarea stabilității prețurilor era lesne de urmărit, verificarea aplicării acestui principiu la livrările germane de armament sau mărfuri industriale era practic imposibilă. Dacă la această situație se mai adaugă și urcarea cursului în lei a mărcii germane este evidentă paguba suportată de economia românească de pe urma relațiilor economice cu Germania, ceea ce a determinat scăderea continuă a puterii de cumpărare a leului, atît pe piața internă cît și în străinătate. Funcționarea cliringului central de la Berlin a servit drept instrument financiar pentru realizarea schimbului de mărfuri nechivalent dintre România și Germania, cu consecințe

www.dacoromanica.ro

dezastruoase asupra circulației bănești din România. Acumularea de mărci germane în cliringul României de la Berlin, reflectînd volumul livrărilor și prestărilor de servicii românești pentru care nu s-a primit efectiv nimic din partea germană, a obligat Banca națională a României să facă emisiuni suplimentare de lei pentru a plăti pe exportatorii din țară, sporind astfel inflația. Datele din lucrare despre deprecierea leului în perioada iunie 1941 — septembrie 1944 sînt edificatoare, ilustrînd creșterea inflaționistă a circulației bănești și fiind deosebit de semnificative pentru judecarea consecințelor social-economice ale dezechilibrului economic determinat de război.

Conținutul lucrării lui Costin C. Kiriței interesează deopotrivă pe istorici și economiști aducînd elemente noi într-o serie de aspecte ale istoriei monedei noastre naționale și analizîndu-le în contextul dezvoltării generale a economiei românești. Rezultatele obținute de autor în cele două volume apărute ale istoriei sistemului bănesc național ne îndreptățesc să așteptăm cu deosebit interes volumul consacrat cercetării sistemului bănesc în condițiile socialismului.

M. Horovitz

ISTORIA UNIVERSALĂ

Из взаимо отношенията на балканските народи (Din istoria relațiilor popoarelor balcanice), Edit. Academiei bulgare de științe, Institutul de studii balcanice, Seria „Balcanii", nr. 1, Sofia, 1966 132 p.

Între 22 octombrie și 1 noiembrie 1965, s-a desfășurat la Sofia așa-zisa „Săptămînă balcanică", o sesiune științifică închinată relațiilor istorice dintre poporul bulgar și celelalte popoare balcanice. Materialele au fost strînse într-un volum și publicate de Institutul de studii balcanice, în noua colecție de studii, intitulată „Balcanii".

În prefața volumului se precizează că ședințele au avut loc seara, prezentîndu-se de fiecare dată două sau trei comunicări, axate pe relațiile istorice moderne dintre poporul bulgar și unul dintre popoarele vecine. Prima seară a fost consacrată legăturilor bulgaro-române. În alocuțiunea sa de deschidere, prof. N. Todorov, directorul Institutului de studii balcanice din Sofia, a schițat pe scurt cîteva momente pregnante din istoria secolului al XIX-lea, considerate drept punți de legătură și amiciție între popoarele noastre. A urmat apoi conferința lui Gheorghi Dimov, cercetător principal la Institutul de literatură bulgară, despre *Relații culturale între bulgari și români în perioada redeșteptării naționale.* Înainte de a intra în problemele secolului al XIX-lea, autorul trece mai întîi în revistă cîteva aspecte din istoria medievală a legăturilor bulgaro-române. Datorită faptului că în Principatele Române au existat condiții favorabile, o seamă de scriitori bulgari au putut să se dezvolte și să se manifeste din punct de vedere literar (Sofronie Vracianski, D. Popski, Dr. Beron ș.a.). După cum se știe în Țara Românească a apărut prima carte în limba bulgară modernă și numeroase texte, publicate tot aici, au exercitat o puternică influență asupra evoluției ulterioare a culturii poporului bulgar. Un alt capitol interesant din istoria acestor relații îl formează grupul de ziare, publicate în limbile bulgară și română, în cîteva orașe din Țara Românească, care au contribuit într-o mare măsură atît la întărirea amiciției bulgaro-române, cît și la dezvoltarea conștiinței naționale a poporului bulgar.

România și poporul bulgar în secolul trecut se intitulează un articol semnat de prof. Marin Mihov, în care se arată cum în cursul celui de-al șaptelea deceniu al secolului trecut România a devenit a doua patrie și centrul mișcării de eliberare națională a poporului bulgar. Simpatia și ajutorul acordat de cercurile progresiste din România revoluționarilor bulgari din perioada redeșteptării naționale, participarea voluntarilor bulgari la mișcarea lui Tudor Vladimirescu, solidaritatea dintre sîrbi, greci, români și bulgari în timpul mișcărilor de la Brăila (1841—1843), participarea

www.dacoromanica.ro

activă a bulgarilor la pregătirea evenimentelor din 1848, ca şi alte momente similare sînt tot atîtea verigi din şirul legăturilor bulgaro-române din secolul trecut. Autorul se ocupă apoi de răscoala din aprilie (1876) şi de protestul lui Mihail Kogălniceanu, adresat marilor puteri, inclusiv Turciei, în legătură cu represiunile guvernului otoman. În războiul care a urmat (1877—1878), românii au adus o importantă contribuţie la eliberarea definitivă a poporului bulgar. Urmărind în continuare evoluţia acestor relaţii, prof. Mihov subliniază simpatia cu care poporul bulgar a privit răscoalele ţăranilor români din 1907, precum şi solidaritatea dintre aripa stîngă a socialiştilor bulgari şi mişcarea socialistă din România cu diferite prilejuri.

Volumul mai cuprinde şi comunicările consacrate relaţiilor bulgaro-greceşti, bulgaro-iugoslave, bulgaro-albaneze şi bulgaro-turceşti. Aşadar, primul număr din Colecţia Institutului de studii balcanice din Sofia a fost dedicat relaţiilor dintre popoarele din această parte a Europei, constituind astfel o indicaţie pentru studiile viitoare de balcanistică.

Tr. Ionescu-Nişcov

THEODORE MACKIW, *Prince Mazepa hetman of Ukraine in contemporary english publications 1687—1709.* Chicago, Ukrainian Research and Information Institute, Inc., 1967, 126 p. + 16 il. + 5 hărţi.

Cercetătorul american Th. Mackiw, specializat în istoria cazacilor din secolele XVII şi XVIII şi autor al mai multor studii dedicate hatmanului Mazepa, îşi propune să lărgească cadrul cunoştinţelor dobîndite asupra acestui cunoscut adversar al politicii lui Petru cel Mare, apelînd şi la informaţiile extrase din publicaţiile engleze contemporane. Schiţînd în cîteva pagini biografia lui Ivan Stepanovici Mazepa (1639—1709), hatman al cazacilor din 1687 şi principe al imperiului romano-german la 1707, autorul lucrării încearcă să definească scopurile urmărite de căpetenia ucraineană, care, în dorinţa menţinerii autonomiei şi privilegiilor căzăcimii înstărite atinse de politica autoritară şi centralizatoare a lui Petru cel Mare, caută sprijin la adversarul ţarului, Carol al XII-lea al Suediei. Mackiw trece apoi în revistă principalele izvoare narative şi periodicele contemporane engleze care s-au ocupat de viaţa şi activitatea lui Mazepa, de la alegerea sa ca hatman pînă la fuga din Ucraina, după dezastruoasa înfrîngere suferită alături de aliatul suedez la Poltava (7 iulie 1709). După un scurt capitol — ieşit oarecum din subiect — dedicat istoriei presei engleze din secolul al XVII-lea şi o succintă analiză a acţiunilor de propagandă iniţiate în favoarea Rusiei în Occident de către diplomaţii lui Petru cel Mare, autorul lucrării revine asupra figurii şi acţiunilor lui Mazepa, aşa cum sînt reflectate în izvoarele contemporane engleze. Faptele de arme ale hatmanului sînt înfăţişate în general fără comentarii în memoriile şi jurnalele de campanie ţinute de cîţiva ofiţeri englezi şi scoţieni slujind în armata ţarului, cum ar fi generalii Patrick şi Alexander Gordon sau căpitanul John Perry; numai căpitanul Peter Henri Bruce adoptă o poziţie de condamnare a lui Mazepa, socotindu-l trădător al patriei sale. Ambasadorul britanic la Moscova, lord Charles Whitworth, manifestă, în schimb, o atitudine mai nuanţată, în rapoartele expediate cabinetului de la Londra; astfel, el încearcă să explice defecţiunea lui Mazepa şi trecerea sa de partea inamicilor Rusiei ca o reacţie faţă de tendinţa dominatoare exercitată de statul centralizat al lui Petru cel Mare asupra regionalismului ucrainean, avînd drept ultimă consecinţă abolirea privilegiilor vîrfurilor căzăcimii. Cunoscutul scriitor şi pamfletar englez Daniel Defoe are, la rîndul său, o atitudine divizată faţă de Mazepa, în cadrul a două lucrări dedicate Războiului nordic; în prima dintre aceste publicaţii (*The History of the Wars of His Present Majesty Charles XII King of Sweden...*, Londra, 1715), el se abţine de la luarea unei poziţii bine definite dar în cea de-a doua (*An Impartial History of the Life and Action of Peter Alexawitz, the Present Czar of Muscovy...*, Londra, 1728), înfierează

www.dacoromanica.ro

categoric pe hatmanul pribeag ca trădător. Un ultim — şi cel mai dezvoltat — capitol al lucrării lui Mackiw este dedicat prezentării figurii lui Mazepa în ziarele engleze contemporane. Numele său a devenit cunoscut în Europa încă de pe timpul participării Rusiei la războiul împotriva imperiului otoman, în cadrul Ligii Sfinte, cînd Mazepa, în calitate de hatman al cazacilor din Ucraina, a acţionat împotriva forţelor turceşti şi tătărăşti din Crimeea. Primul ziar englez care menţionează pe Mazepa este „The London Gazette", ce aminteşte în numărul său din 3—6 octombrie 1687, după o corespondenţă primită din Hamburg, de alegerea sa ca hatman. Tot în „The London Gazette" sînt inserate veşti sporadice asupra campaniei cazacilor în Crimeea (1696).

Mai mult interes a acordat însă presa engleză lui Mazepa în timpul Războiului nordic. Ziare ca „The English Post" şi „The Daily Courant" menţionează acţiunile sporadice de hărţuire ale armatelor suedeze de către cazaci, în 1701 şi 1702, iar mai multe magazine şi periodice ca „The Flying Post", „The London Gazette" şi „The Post Man" din 1704 — utilizînd informaţii din presa germană şi olandeză fac cunoscute incursiunile militare ale lui Mazepa în Ucraina de vest şi în Polonia pentru sprijinirea regelui August al II-lea, aliatul ţarului. Operaţiile hatmanului cazăcesc din primăvara anului 1704 în regiunea Niprului au fost consemnate pînă şi în presa engleză din coloniile americane ca de pildă „The Boston News Letter". Alianţa încheiată de hatmanul ucrainean cu Carol al XII-lea al Suediei în 1708 provoacă o anumită surprindere în cercurile diplomatice europene. Presa engleză consemnează pentru întîia oară acest fapt prin „The Daily Courant" în numărul din 29 decembrie 1708. Bătălia de la Poltava îşi găseşte de asemenea un larg ecou în rîndul ziarelor engleze, „The Daily Courant" dînd cea mai amplă relaţie asupra acestui însemnat eveniment militar, în numărul său din 22 august 1709. După unele informaţii eronate primite dintr-o corespondenţă germană, „The London Gazette" şi „The British Apollo" din septembrie 1709 făceau cunoscută pretinsa extrădare a lui Mazepa de către paşa din Oceakov şi remiterea sa în mîinile reprezentanţilor ţarului la Kiev. De fapt bătrînul hatman, fugar şi bolnav, a murit foarte curînd la Bender, la 2 octombrie 1709 (stil nou), fără ca ştirea să mai fie menţionată în presa engleză.

Lucrarea lui Mackiw se încheie cu un capitol de concluzii, rezumînd ideile principale ale expunerii; urmează apoi extrase din presa engleză privitoare la Mazepa şi acţiunile sale, prezentate ca anexe documentare şi o bibliografie — destul de bogată — a izvoarelor şi publicaţiilor edite utilizate. Numeroase ilustraţii cu reproduceri din vechile ziare engleze, portretul lui Mazepa şi cîteva hărţi de epocă însoţesc textul cercetătorului american.

Cîteva informaţii din această lucrare privesc şi ţara noastră. Astfel căpitanul Peter Henry Bruce în jurnalul său de război apreciază în mod pozitiv rolul jucat de Dimitrie Cantemir în timpul campaniei de la Prut din 1711, în contrast cu atitudinea trădătoare a cazacilor rămaşi după moartea lui Mazepa în tabăra lui Carol al XII-lea. De asemenea ziarul „The Daily Courant" menţionează în numărul său din 19 septembrie 1702 că „un corp de cazaci hărţuia trupele suedeze iar alte trupe căzăceşti împreună cu românii (together with the Wallachians) stînjeneau liniile de comunicaţie ale suedezilor" (p. 78), făcînd cunoscută astfel prezenţa voluntarilor moldoveni în rîndurile armatei lui Petru cel Mare[1]. Autorul menţionează în sfîrşit că trupul neînsufleţit al lui Mazepa, răposat la 2 octombrie 1709, la Varniţa[2], suburbie a oraşului Bender, a fost adus la Galaţi şi reînhumat în mănăstirea Sf. Gheorghe din aceas-

[1] Pentru care vezi D. P. Smochină, *Moldovenii din armata lui Petru cel Mare*, în „Cercetări istorice", Iaşi, V—VII (1929—1931), p. 199—215.

[2] Mai multe ştiri privind acţiunile lui Mazepa, trecerea de partea suedezilor şi încetarea sa din viaţă la Varniţa sînt consemnate în corespondenţa lui Constantin vodă Brîncoveanu şi a stolnicului Constantin Cantacuzino cu cancelarii ruşi F.A. Golovin, şi G.I. Golovkin, publicată de A.A.C. Stourdza, *Constantin Brancovan prince de Valachie 1688—1714. Son règne et son époque*, vol. III, Paris, 1915. Alte informaţii la V. Costăchel, *Participarea ţăranilor moldoveni la răscoala cazacilor din 1702—1704*, în „Romanoslavica", V (1962), p. 131—142.

www.dacoromanica.ro

tă localitate la 18 martie 1710 (p. 36), fără să mai amintească însă că mormîntul hatmanului a fost profanat de tătarii care au pustiit Galaţii în timpul campaniei din 1711, iar rămăşiţele sale pămînteşti împrăştiate la ţărmul Dunării [3].

În general, lucrarea lui Th. Mackiw, mai mult expozitivă şi fără a se caracteriza printr-o analiză circumstanţiată a rolului jucat de Mazepa în ansamblul politicii ruse de la începutul secolului al XVIII-lea şi a modului în care acţiunile sale au influenţat relaţiile diplomatice anglo-ruse, rămîne totuşi utilă prin explorarea exhaustivă a vechii prese engleze, ale cărei numeroase articole demonstrează interesul manifestat de guvernul şi opinia publică britanică faţă de evenimentele din răsăritul Europei în timpul Războiului nordic.

P. Cernovodeanu

* * *, *История Византии*, vol. I., edit. „Nauka", Moscova, 1967, 523 p. + 6 pl. + 11 hărţi.

Noua istorie a Bizanţului urmează să apară în trei volume. Primul cuprinde perioada secolelor IV—VII, al doilea pînă în secolul al XIII-lea şi ultimul pînă la cucerirea Constantinopolului de turci. Această istorie este o operă colectivă la care îşi aduc contribuţia cele mai reprezentative personalităţi ale bizantinisticii sovietice. Ea a fost pregătită prin elaborarea în ultimii ani a numeroase monografii.

În partea introductivă scrisă de Z. V. Udalţova se examinează izvoarele istoriei Bizanţului pentru secolele IV—VII. Un interes deosebit este acordat istoriografiei. După cîteva note biografice se adaugă portretul moral al istoricului cercetat, se subliniază apartenenţa de clasă şi grupul din care face parte pentru a se explica anumite tendinţe din operă, apoi se analizează critic aceasta, scoţîndu-se în evidenţă concepţiile social-politice. În continuare sînt stabilite calităţile literare, autoarea se ocupă de limba în care a fost scrisă opera şi de izvoarele folosite. Cîteodată sînt aduse puncte noi de vedere; astfel Agathias din Myrina, care în genere era considerat un epigon al lui Procopie, este văzut într-o cu totul altă lumină.

După istoricii laici sînt cercetaţi istoricii bisericeşti, apoi cronografele, literatura polemică, papirusurile, materialele arheologice, epigrafice şi în sfîrşit cele numismatice.

În capitolul următor semnat de G. L. Kurbatov şi I. F. Fihman după ce se ocupă pe larg de diferitele forme de colonat şi de sclavii cu *peculium*, se ajunge la concluzia că în această perioadă au dispărut rămăşiţele de proprietate sclavagistă, dezvoltîndu-se marea proprietate nelegată de oraş. Cel mai mare proprietar funciar era împăratul, care şi-a mărit fondurile prin confiscarea averii templelor, curiilor şi celor condamnaţi. Din cauză că *res privata* era prost gospodărită, s-a recurs la sistemul arendărilor şi autorii arată evoluţia acesteia pînă la emphiteuză. În perioada cercetată apare un alt mare proprietar funciar — biserica.

În continuare se arată că în aceste secole se dezvoltă formele convenţionale de deţinţiune asupra pămîntului.

În capitolul următor G. L. Kurbatov se ocupă de oraşe, meserii şi comerţ. În secolele IV—V s-au schimbat formele de viaţă social-politică care caracterizau oraşul antic grupat în jurul curiei. Particularismele şi individualitatea vechiului oraş au dispărut o dată cu decăderea păginismului legat de un cult local şi de manifestări specifice fiecărui

[3] N. Costin, *Letopiseţul Moldovei* (ed. M. Kogălniceanu), vol. II, Bucureşti, 1872, p. 69—70; P.P. Panaitescu, *Călători poloni în ţările române*, Bucureşti, 1930, p. 142—143 (relatările iezuitului Francisc Gósciecki din 1712); *Cronica Ghiculeştilor. Istoria Moldovei între anii 1695—1754* (ed. Nestor Camariano şi A. Camariano-Cioranu), Bucureşti, 1965, p. 47 şi 117. Lespedea funerară care acoperea mormîntul lui Mazepa, purtînd o inscripţie în limba ucraineană şi stema sa, a fost dăruită după 1835 de călugării de la Sf. Gheorghe cunoscutului colecţionar Mihail Ghica, fratele domnitorului Ţării Româneşti Alexandru Ghica (cf. M. Kogălniceanu, *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII, Stanislas Leszczynski, Démètre Cantemir et Constantin Brancovan*, partea a II-a, Iaşi, 1845, p. 91—92, nota).

www.dacoromanica.ro

cult. Influența spirituală exercitată altădată în orașe de retori și de spectacole este preluată de biserică. Totuși nu toate formele vieții sociale și-au pierdut caracterul lor laic, de exemplu manifestările din hipodrom.

Concomitent cu schimbările din interior, orașul bizantin timpuriu suferă modificări și în ce privește aspectul său exterior.

Organizarea administrativă nu a suferit în aceste secole prea mari schimbări. Armata păstrează caracteristicile organizării din vremea lui Dioclețian și Constantin. Stabilirea impozitului se făcea pe baza aceluiași sistem complex — *jugatio-capitatio*. În secolele IV—V tendința este de continuă creștere a impozitelor, în special *munera extraordinaria*. Vînzarea funcțiilor și creșterea numărului lor duc la abuzuri și la dezorganizarea aparatului de stat.

M. Ia. Siuziumov se ocupă de organizarea bisericii și începuturile monahismului în secolele IV—VI. Călugării au apărut ca o formă de protest social împotriva rînduielilor existente sub influența stărilor de spirit escatologice despre un sfîrșit apropiat al lumii. Atitudinea călugărilor împotriva abuzurilor și aparatului fiscal le-a atras încrederea maselor muncitoare.

Istoria politică a Bizanțului în secolele IV și V este tratată de M. Ia. Siuziumov în trei capitole succesive. Autorii acestei cărți încep istoria Bizanțului cu întemeierea Constantinopolelui. Cu privire la perioada cînd se poate vorbi de istoria Bizanțului, părerile sînt destul de împărțite și există argumente fie pentru a fi luată ca punct de plecare întemeierea Constantinopolelui, fie moartea lui Teodosie și împărțirea imperiului, fie chiar perioada marilor trnasformări din secolul al VII-lea. După părerea noastră secolul al IV-lea face parte din istoria tîrzie a Imperiului roman. Totuși pentru înțelegerea stărilor de lucruri în secolul al V-lea, o sumară tratare a situației din veacul anterior este necesară.

De asemenea, împărțirea secolelor IV și V în trei capitole ni se pare arbitrară. Astfel, după ce este sumar schițată problema germană în Bizanț în capitolul care încheie istoria secolului al IV-lea, ea este reluată în capitolul următor. Această fracționare dăunează [illegible] un caracter social-politic

nomiei întregii lucrări, ca și separarea capitolelor pe probleme, fiecare capitol apărînd ca o mică monografie izolată de rest și împiedicînd o vedere de ansamblu.

În concluzia acestor capitole, autorul consideră că viața social-politică și religioasă s-a desfășurat pe fondul unor puternice mișcări populare, care păreau să ducă la dezagregarea imperiului. Cu toate acestea la începutul secolului următor, Bizanțul a avut forța necesară pentru a se angaja într-o serie de campanii victorioase în Apus. Autorul caută să explice această situație prin caracterul spontan al mișcărilor. Ideile religioase care însuflețeau adeseori aceste mișcări le îndepărtau de lupta împotriva exploatării și de o apropiere de masele de sclavi. Răscoalele sclavilor în cea mai mare parte proveniți din foști prizonieri urmăreau eliberarea lor, nu reforme sociale. Nici invaziile barbare nu au dat sprijin mișcării revoluționare a maselor. De aceea, cu toate contradicțiile economice, sociale și ideologice, Bizanțul și-a păstrat încă un veac aspectul politic și unitatea administrativă.

Următoarele patru capitole scrise de Z. V. Udalțova sînt consacrate situației interne a imperiului în vremea lui Iustinian. În ce privește politica social-economică, din analiza legislației se constată o intensificare a măsurilor de îngrădire a libertății colonilor. De asemenea o accentuare a luptei pentru forța de muncă între cele două grupări ale clasei dominante : aristocrația funciară și cercurile orășenești (comercianți și meșteșugari).

În reformele legislative s-a reflectat lupta social-politică și ideologică dintre orînduirea veche și feudalismul timpuriu. Relațiile de proprietate deplină de tip sclavagist sînt apărate de legiuitor. O mare importanță este acordată reglementării operațiilor comerciale. Ideea principală ce se degajă din toată legislația lui Iustinian este existența unui imperiu unic cu o religie și o legislație unică stăpînit de un singur împărat cu puteri nelimitate.

Același principiu apare și în politica sa religioasă. Pentru unificarea bisericii, Iustinian a încercat unele compromisuri cu arienii și monofiziții, dar fără rezultate. Chiar în interiorul fiecărei biserici au existat elemente

www.dacoromanica.ro

protestatar. Față de grupările care exprimau protestul social, statul a acționat fără cruțare, ceea ce a dus la emigrarea multor elemente active din imperiu.

Despre răscoala Nika, autoarea crede că a avut o puternică influență asupra politicii externe și interne a lui Iustinian. Politica expansionistă înspre Apus ar fi fost determinată de necesitatea de a sustrage atenția populației de la situația din imperiu. În interior, Iustinian a profitat de această răscoală pentru a lichida opoziția senatorială, a aristocrației municipale și a maselor populare. Pe de altă parte, Iustinian și-a consolidat alianța cu clerul ortodox, dotîndu-l cu pămînturile confiscate. Pe lîngă răscoalele din orașe, din cauza lipsurilor alimentare, în provinciile orientale triburile băștinașe au luptat împotriva tendințelor centralizatoare și asimilatoare ale lui Iustinian.

Într-un alt capitol Z. V. Udalțova se ocupă de politica externă a lui Iustinian : recuceririle din Occident, organizarea administrativă a acestor regiuni, și ajunge la concluzia că ceea ce a subminat cuceririle a fost politica fiscală. Războaiele cu Iranul nu au dus la rezultate pozitive pentru nici unul din beligeranți. Iranul nu a putut ajunge la Marea Mediterană și Marea Neagră, iar Bizanțul nu a putut distruge monopolul iranian asupra comerțului cu țările din Extremul Orient. Informații numeroase privesc situația posesiunilor bizantine din nordul Mării Negre.

Mult mai prudente sînt părerile emise de R. A. Nasledova, față de cele anterioare ale istoricilor sovietici, în ce privește rolul slavilor în imperiul bizantin. Admite de asemenea că pătrunderea slavilor în Peninsula Balcanică a fost determinată nu numai de factori interni, ci și de factori externi.

Tot Z. V. Udalțova se ocupă de situația internă și externă a imperiului în a doua jumătate a secolului al VI-lea și în secolul al VII-lea. După ce arată că politica lui Iustinian a zdruncinat baza economică a imperiului, autoarea consideră că Iustin al II-lea și Tiberiu nu au făcut aproape nimic ca să oprească declinul. De-abia Mauriciu încearcă cîteva reforme, bizuindu-se pe aristocrația provincială: reduceri în aparatul administrativ, diminuarea impozitelor cu o treime, încercări de descentralizare prin crearea exarhatelor. Această politică este continuată de Heraklios, care după părerea autoarei ar fi realizat descentralizarea prin înființarea themelor, reforma militară printr-o armată locală din populația sătească și reorganizarea aparatului central, în special a departamentului fiscal. Toate acestea nu au dat rezultatul scontat și imperiul devine o pradă facilă pentru cuceritorii arabi.

Ultimele trei capitole sînt consacrate științei, culturii, literaturii și artei. Decăderea neoplatonicismului este explicată nu prin rolul dominant căpătat de creștinism, ci fiindcă neoplatonicismul ar fi reflectat interesele aristocrației orășenești antice, care treptat își pierde orice importanță politică și economică. Literatura și arta din secolele IV—VII exprimă lupta și interacțiunea dintre cultura creștină și păginismul antic și dezvoltarea noii ideologii și noilor forme de organizare ale societății. Trecerea înspre noi tendințe s-a manifestat mai ales în arta monumentală.

Cartea este apărută în bune condiții tehnice, bogat ilustrată și cu un aparat critic abundent, dar greu de utilizat, fiind grupat la sfîrșitul volumului.

E. Frances

* * * *Venezia e l'Oriente fra tardo Medioevo e Rinascimento*, a cura di Agostino Pertusi, Venezia, „Sansoni", (1966), XV + 594 p. + 6 f.

Cartea apărută sub îngrijirea istoricului italian Agostino Pertusi este o culegere de studii și articole privind legăturile dintre Veneția și Orient în perioada de timp cuprinsă între evul mediu tîrziu și Renaștere. Tematica articolelor din cartea menționată se înscrie, de fapt, într-o tematică mult mai largă: „Civiltà europea e civiltà veneziana", care își propune să stimuleze cercetările privind rolul Veneției ca punct de legătură între apusul Europei și Orient.

www.dacoromanica.ro

Materialele din prima parte au fost grupate de editor într-un mare capitol, intitulat *Venezia e le correnti di cultura greca*, cu două secțiuni, corespunzînd cadrului cronologic al culegerii : secțiunea *a* — evul mediu tîrziu și secțiunea *b* — Renașterea. Al doilea mare capitol cuprinde articole care tratează legăturile culturale ale Veneției cu Orientul mijlociu și cu Extremul Orient, precum și cu Europa răsăriteană.

Printre cei care au colaborat la alcătuirea culegerii citățm în primul rînd pe Paul Lemerle cu articolul *Byzance et les origines de notre civilisation* ; pe Linos Politis cu un material ceva mai special, *Il teatro a Creta nei suoi raporti con il teatro italiano del Rinascimento e in particolare con la comedia veneziana* ; pe Paul Oskar Kristeller care abordează două teme majore privind raporturile și interferențele culturale dintre Veneția și Bizanț (*Umanesimo italiano e Bisanzio* și *Platonismo bizantino e fiorentino e la controversia su Platone e Aristotele*) ; pe cunoscutul istoric german, specialist în cercetarea trecutului Europei orientale, Franz Babinger, cu articolul *Maometto il Conquistatore e gli Umanisti di Italia* ; pe Marcel Bataillon cu un articol ceva mai întins asupra modului în care se reflectau cunoștințele despre Turcia în literatura apuseană a secolului al XVI-lea ; pe istoricul sovietic al artei, Mihail Alpatov, cu studiul *Le problème de la Renaissance dans l'ancienne peinture ruse.*

Din articolele citate ca și din celelalte — sumarul cuprinde 35 de titluri — se desprinde ideea, subliniată și de Agostino Pertusi, că, în cadrul complex al istoriei europene, Veneția ne oferă poate exemplul cel mai evident, după Constantinopol, al unui oraș cu o mare receptivitate față de cultura și civilizația orientală : întîi față de cultura bizantină, apoi față de cea arabo-maură, în sfîrșit față de cea turcă. Această receptivitate are o dublă explicație : în primul rînd, Veneția a avut ca principale puncte de atracție, pentru comerțul său, orașele orientale, și în al doilea rînd, din cele mai vechi timpuri ale istoriei sale, Veneția a făcut parte din posesiunile bizantine la Adriatica, dependente de exarhatul de la Ravenna.

A. Pertusi, care se ocupă în mod special, în cele două articole ale sale, de legăturile culturale bizantino-venețiene, subliniază că orașul lagunelor, mai mult ca orașele siciliene Palermo și Siracusa, unde totuși elementul grec a continuat să existe fără întrerupere din imperiul roman tîrziu pînă la cucerirea arabă și apoi normandă, a avut rolul unei punți de legătură ideale între Orient și Occident, asimilînd multiple curente de cultură și forme artistice. În același timp Veneția a creat o cultură și o artă originală, care au avut o mare rezonanță în toată perioada strălucitoare a Renașterii.

Desigur, problemele pe care le ridică materialele din culegerea editată de A. Pertusi sînt deosebit de dificile și de complexe, ca de altfel toate problemele care se pun cercetării cînd aceasta se preocupă de regiunile de interferență istorică sau de perioadele de tranziție. În acest sens A. Pertusi recomandă o aprofundare și, în același timp, o extindere a investigațiilor privind componentele fundamentale ale culturii și civilizației venețiene. Aceste componente derivă direct sau indirect nu numai din elementele de cultură și de civilizație ale peninsulei italiene, ci și din curentele de cultură greacă din evul mediu tîrziu, precum și din schimburile culturale cu Orientul apropiat și îndepărtat. Rezultatele unor atare cercetări vor constitui, în mod cert, contribuții pline de interes în acel domeniu al istoriografiei contemporane care are ca principal obiectiv studierea, după criterii comparative, a diferitelor forme de manifestare ale civilizației și culturii umane.

S. Columbeanu

* * * *Европа в новое и новейшее время. Сборник статей* памяти акд. Н. М. Лукина, Moscova, „Наука" 1966, 688 p.

Volumul comemorativ pe care-l prezentăm a fost elaborat cu prilejul împlinirii a 80 de ani de la nașterea cunoscutului istoric sovietic, acad. N. M. Lukin (1885—1940). N. M. Lukin a fost printre pionierii tinerei istoriografii marxiste sovietice (alături de V. P. Volghin, E. A. Bolțicin, D. B. Reazanov), care și-au

www.dacoromanica.ro

dedicat activitatea studierii istoriei universale. Încă în 1923 el a publicat prima lucrare de sinteză în care a fost prezentată de pe poziții marxiste — deși cu unele lipsuri și limite inerente oricărei opere de început — istoria modernă a Europei occidentale. Cercetarea celor mai importante probleme ale istoriei moderne și contemporane europene (marea Revoluție franceză, revoluțiile din 1848, Comuna din Paris, Germania în epoca imperialismului ș. a.), precum și formarea cadrelor pentru studierea istoriei universale au constituit aspecte principale ale activității științifice a lui N. M. Lukin. Meritele deosebite ale lui N. M. Lukin pentru istoriografia sovietică sînt relevate într-un studiu introductiv consacrat vieții și activității sale științifice și politice. Autorul studiului, A. Z. Manfred, consideră că „ceea ce a făcut M. N. Pokrovski pentru istoria Rusiei, N. M. Lukin a efectuat pentru istoria Occidentului" (p. 7).

În prima parte a volumului mai sînt cuprinse cîteva articole semnate de colaboratori sau elevi ai acad. N. M. Lukin — printre care acad. N. M. Drujinin, acad. I. I. Minț, R. A Averbuh — privind diferite aspecte ale personalității și activității sale.

În a doua parte a volumului este publicat un număr de 28 de studii referitoare la unele probleme care au făcut și obiectul cercetărilor lui N. M. Lukin.

M. A. Barg face analiza comparativă a celor două forme de utopii sociale din Anglia de la mijlocul secolului al XVII-lea: o utopie burghezo-nobiliară (S. Hartlif, *Macaria, or a description of a Famous Kingdom*, London, 1641) și o utopie țărănească-plebeiană (un autor anonim, *Tyranipocrit discovered with all his wiles wherewith he vanquishes*, Rotterdam, 1649).

Acad. S. D. Skazkin semnează studiul privind controversatele probleme ale istoriei agrare a Franței în ajunul Marii Revoluții franceze. Autorul arată că ultimele cercetări confirmă teza principală a „școlii ruse" de istorie agrară a Franței (ai cărei întemeietori au fost N. I. Kareev și I. V. Lucițki) că mica proprietate țărănească a existat în Franța încă înainte de 1789: revoluția nu a creat-o, ci numai a eliberat această mică proprietate. A.V. Ado prezintă unele date noi referitoare la mișcări revoluționare din satul francez, în primăvara anului 1792.

G. L. Arș studiază influența marii Revoluții franceze asupra Greciei, precum și a altor țări din sud-estul Europei, printre care și Țara Românească. Atenția autorului este îndreptată în cea mai mare parte spre analiza programului politic al precursorului mișcării eteriste, Rigas Velestinlis, care în perioada 1783—1796 se afla în slujba domnilor români.

L. A. Zak semnează studiul *Congresul de la Viena și problema italiană*. F. V. Potiomkin se ocupă de mișcările țărănești din Franța în perioada afirmării capitalismului („la guerre des demoiselles" din 1830—1831). E. P. Kandel face o cercetare interesantă a istoriei creării primelor documente-program ale comunismului științific, analizînd, în afară de *Manifestul partidului comunist* scris de K. Marx și F. Engels, lucrarea socialistului belgian Victor Tedesco *Catéchisme du Prolétaire* și o serie de articole ale lui M. Hess.

Un număr mai mare de studii sînt consacrate unor probleme ale mișcării muncitorești din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în Anglia, Franța, Germania, Belgia. A. G. Sluțki analizează concepțiile lui Franz Mehring cu privire la Comuna din Paris. Două studii se ocupă de cîteva probleme ale istoriei social-democrației germane de stînga. Unele aspecte ale politicii internaționale — relațiile Rusiei cu Austro-Ungaria, în ajunul primului război mondial, și misiunea lui Arthur Hendesron în Rusia, din 1917 — sînt studiate de I. V. Bestujev și M.M. Karliner. Cîteva studii sînt consacrate unor momente ale istoriei contemporane: mișcarea comunistă și socialistă în perioada dintre cele două războaie mondiale, lupta împotriva fascismului ș. a.

Alături de studii, volumul cuprinde și cîteva materiale cu caracter documentar. Astfel, sînt publicate: carnetul cu adrese aparținînd lui Paul și Laurei Lafargue; o scrisoare a lui Charles Delescluse; cîteva documente ale Cercului de cercetări sociale creat

www.dacoromanica.ro

de un grup de comunarzi emigraţi la Londra; unele documente din arhiva lui P. L. Lavrov; corespondenţa lui E. Zola pentru ziarul „La Cloche" ş. a.

În volum este inclusă de asemenea o bibliografie a operelor lui N. M. Lukin, precum şi a lucrărilor consacrate acestuia.

Alvina Lazea

J. C. HOLT, *Magna Carta*, Cambridge University Press, 1965, 393 p.

Cartea este un adevărat studiu monografic asupra documentului de stat din 1215. Scopul este prezentarea originilor importantului act, în contextul împrejurărilor politice ale Angliei şi Europei în secolele XII şi XIII.

Autorul, profesor de istorie medie la universitatea din Nottingham, dispunînd de întreaga literatură de specialitate şi de alte izvoare contemporane, şi-a îndeplinit scopul propus cu destulă competenţă.

Sînt tratate cuprinzător în tot atîtea capitole: 1, guvernul şi societatea în timpul secolului al XII-lea; 2, privilegiile şi libertăţile feudale; 3, obiceiul şi legea; 4, criza şi războiul civil care au precedat; 5, calitatea actului; 6, realizările lui juridice; 7, de la descurajare la războiul care a urmat, iar într-un capitol final se arată „mitul" creat în jurul actului.

În urma prevederilor actului de la 1215 au loc în Anglia primele fuzionări între nobilimea şi burghezia engleză, fapt care a dat naştere clasei numită „gentry", sau mica nobilime.

Ar fi fost potrivit, credem, ca, după aprecierea elogioasă dată libertăţilor parlamentare — al căror început a fost făcut prin „Magna Carta" —, să se noteze că nu totdeauna acestea au contribuit la rezolvarea promptă a chestiunilor şi legilor statului feudal burghez. Amînările, revenirile, tergiversările şi întregul angrenaj dificil al procedurii parlamentare n-au fost de multe ori în ajutorul rezolvării multor chestiuni importante de stat.

Cartea merită, în general, toată atenţia cuvenită unui mijloc de serioasă informare ştiinţifică.

CHARLES-EMMANUEL DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib aux XIII-e et XIV-e siècles. De la bataille de Las Navas de Tolosa (1212) à l'avènement du sultan mérinid. Abou-l-Hasan (1331)* Paris, 1965, 664 p.

Întemeiat pe un material abundent şi în cea mai mare parte inedit, Ch. Em. Dufourcq se străduieşte şi reuşeşte în mare măsură să ne prezinte un tablou cît mai veridic al relaţiilor catalano-maghrebiene în secolele al XIII-lea şi al XIV-lea.

Dispunerea lucrării în trei părţi marchează tot atîtea etape distincte ale acestei perioade de mai bine de un secol.

Partea întîi, care evocă evenimentele cuprinse între anii 1212 şi 1276, corespunde aproape în întregime domniei îndelungate a lui Jaime Cuceritorul (1213—1276), moment deosebit de important în istoria Aragonului, în care se afirmă puternic tendinţele expansioniste ale negustorilor catalani în bazinul occidental al Mediteranei. De fapt, în urma bătăliei de la Muret (1213), care va pune capăt expansiunii catalane în sudul Franţei, eforturile casei de Aragon se vor canaliza spre sud, spre Marea Mediterană.

În vreme ce în Orient, Veneţia se impune în faţa flotei musulmane în prima jumătate a secolului al XII-lea, în Mediterana occidentală, Genova reuşeşte acelaşi lucru în a doua jumătate a secolului al XII-lea, controlînd comerţul acestei regiuni şi întreţinînd bune relaţii cu imperiul Almohad. Descompunerea imperiului Almohad, cauzată de eşecul de la Las Navas de Tolosa, concurenţa oraşelor de pe ţărmul septentrional al Mediteranei occidentale, ca şi privilegiul de navigaţie acordat negustorilor catalani de Jaime Cuceritorul (1227) va sili Genova să abandoneze Mediterana occidentală pentru a se lansa într-o politică de largi orizonturi în Orient, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Catalanii puteau nădăjdui spre supremaţia în bazinul occidental al Mediteranei. Cucerirea Valenciei, dar mai ales a insulelor Baleare (1230—1235), care constituiau o escală obligatorie între Barcelona şi Mediterana centrală şi orientală şi între ţărmurile septentrionale şi meridionale ale Mediteranei occidentale, constituie începuturile politicii mediteraneene ale Aragonului.

C. Jiga

www.dacoromanica.ro

Răspunzînd doleanţelor comercianţilor şi armatorilor catalani, Jaime ia măsuri practice (1250) pentru dezvoltarea paşnică a comerţului cu regiunile musulmane ale Africii de nord. Cele mai vechi mărturii atestă existenţa unui fondaco catalan la Tunis şi Bougie, în Berberia orientală, la mijlocul secolului al XIII-lea. În Berberia centrală îi întîlnim pe negustorii catalani mai ales la Oran, unde soseau produsele atît de căutate ale Africii: aur, acest metal vital pentru Europa apuseană, piper, fildeş, alaun, sare. Negustorii catalani mai procură din Maghreb blănuri, piei, lînă, cereale. În schimb ei aduc în porturile Africii de nord vestitele postavuri din Flandra şi Franţa de nord, bijuterii, unelte şi obiecte de metal, lemn, diferite metale etc. Foarte rentabil se dovedeşte a fi şi comerţul cu sclavi.

Partea a doua a lucrării este consacrată ultimului sfert al secolului al XIII-lea. Expediţia victorioasă din Sicilia (1282) marchează un început de bun augur pentru politica catalană vizînd Mediterana centrală.

Instabilitatea politică a Maghrebului nu poate fi speculată la maximum de Castilia şi Aragon din cauza rivalităţilor dintre ele. Tratatul de la Monteagudo (1291) pune capăt conflictului castiliano-aragonez şi recunoaşte zona de influenţă a Aragonului în Berberia centrală şi orientală. Relaţiile cu aceste două regiuni continuă să înregistreze o curbă ascendentă şi în ansamblu se poate constata în această perioadă o puternică afirmare a comerţului catalan în Mediterana occidentală şi centrală.

Prin tratatul de la Anagni (1295), Jaime al II-lea este nevoit să renunţe la Sicilia, în urma presiunilor franco-angevine, sprijinite de papă.

În ultima parte a lucrării este prezentată perioada anilor 1295—1331. Clauzele tratatului de la Anagni şi slăbiciunea de moment a Castiliei, după moartea lui Sancho al IV-lea (1295), permit Aragonului să se lanseze într-o politică de şi mai mare anvergură în Mediterana occidentală. Concomitent cu efortul militar de pe coasta spaniolă, care viza în primul rînd Almeria, important centru comercial în Grenada, se constată şi o întărire a poziţiilor comerciale catalane pe coasta africană.

Începutul secolului al XIV-lea marchează revirimentul catalan în Mediterana centrală. În anul 1302, Frederic, fratele lui Jaime al II-lea, este recunoscut rege al Siciliei de către papă şi angevini. În schimb pe coasta spaniolă, Jaime al II-lea eşuează în încercările sale de a supune Grenada.

În Maghreb se înregistrează un recul temporar catalan provocat de mai multe cauze: rivalitatea aragonezo-majorcană care deservea interesele catalane, rivalitatea negustorilor italieni, dispersarea eforturilor catalane (cucerirea Sardiniei în anii 1323—1324; activitatea oamenilor de afaceri catalani la Bruges, Anvers, Londra; călătorii pe coasta atlantică a Africii), oscilaţia constantă între comerţ şi piraterie.

Ni se pare discutabilă importanţa, exagerată după părerea noastră, pe care autorul o acordă intereselor politice catalane în Maghreb. Din moment ce atît Aragonul cît şi Castilia nu reuşiseră să rezolve problema musulmană în Spania, este mai puţin de crezut ca suveranii spanioli să se fi aventurat într-o politică de expansiune şi în alte teritorii musulmane. Numeroasele ambasade la curţile maghrebiene căutau mai degrabă un modus vivendi pentru menţinerea şi dezvoltarea relaţiilor comerciale. Centrul intereselor politice ale suveranilor catalani se afla la acea dată în Mediterana centrală, unde Casa de Aragon avea să intre în conflict cu angevinii. Lupta se va încheia în anul 1442, o dată cu intrarea triumfală în Neapole a regelui Aragonului Alfons al V-lea.

În secolele al XIII-lea şi al XIV-lea, suveranii Aragonului şi oamenii de afaceri catalani urmăreau să obţină venituri cît mai mari de pe urma supremaţiei comerciale şi maritime în Mediterana occidentală şi este de remarcat că aceste năzuinţe s-au şi realizat.

Lucrarea ar fi avut mai mult de cîştigat dacă autorul ar fi studiat mai amănunţit structurile sociale din cuprinsul acestei arii geografice şi nu s-ar fi mărginit la o expunere sumară în acest sens. Analiza legăturilor economice dintre Spania catalană şi Maghreb ar fi cîştigat în profunzime dacă autorul ar fi

www.dacoromanica.ro

integrat aceste raporturi în contextul relațiilor sociale din cele două regiuni [1].

Prin studiul competent și erudit al unei perioade importante din istoria relațiilor hispano-maghrebiene, care se integrează organic perioadei de avînt a comerțului din Mediterana ale cărei începuturi datează din secolul al XII-lea, lucrarea lui Ch. Em. Dufourcq constituie o contribuție care merită atenția specialiștilor.

M. Grosu

MARIA TERESA HUERTA PRECIADO. *Rebeliones indígenas en el Noreste de México en la época colonial*, México, Instituto Nacional de Antropologia e Historia, 1966, 108 p.

Autoarea nu este la prima lucrare de acest gen. Într-un studiu mai vechi, d-sa a analizat problema răscoalelor populației indigene din nord-vestul Mexicului [1].

Volumul începe cu prezentarea condițiilor geografice ale nord-estului, care este o regiune de deșert, de mare întindere, cu o populație rară, unde indienii nomazi considerau vînatul ca bază a existenței lor. Prezența indienilor nomazi i-a obligat pe spanioli să realizeze un nou tip de cucerire (*conquista*), cu totul diferit de cel din regiunile cu indieni sedentari. Spaniolii au pătruns în țara nomazilor între anii 1526 și 1567. Descoperirea minelor de la Zacatecas, care constituiau cel mai mare izvor de bogăție al coloniei, a impulsionat colonizarea nord-estului. Aceste penetrații, realizate de diferiți conchistadori spanioli, au provocat între indigeni manifestări de răzvrătire din cauza brutalităților. Primii care s-au răsculat au fost locuitorii indieni din Zacatecas; prin venirea spaniolilor în această regiune minieră, localnicii au fost transformați în sclavi pentru lucrul în mine. Mulți indieni s-au refugiat din calea colonizatorilor spanioli, pe care-i atacau în noile localități întemeiate pe teritoriile lor de vînătoare.

Lucrarea continuă cu expunerea colonizării și a evanghelizării dintre anii 1567 și 1755, acțiuni care s-au completat reciproc. Din cauza rezistenței și răscoalei nomazilor, ambele acțiuni către nord au fost lente și dificile. Numai existența mineralelor a stimulat pe colonizatorii din acea regiune. Un nou impuls a fost dat colonizării spre nord în Texas, de pericolul ca acest teritoriu practic abandonat să nu cadă sub stăpînirea francezilor. Autoarea ne înfățișează aspectele politice, sociale și economice ale nord-estului și metodele utilizate pentru supunerea nomazilor, care erau considerați cei mai mari dușmani ai colonizatorilor spanioli din nord.

În continuare sînt analizate răscoalele indigenilor din zonele nord-estului. Între anii 1616 și 1618, colonizatorii au trebuit să facă față importantei răscoale condusă de tepehuani în Nueva Vizcaya Occidental. Un articol apărut recent subliniază importanța acelei răscoale [2]. În anii 1621, 1643, 1644 și 1645, tot în aceeași zonă, au mai fost inițiate și alte răscoale împotriva spaniolilor uzurpatori ai pămînturilor indienilor. În anul 1624, indianul Cuajuco a condus o răscoală generală în Nuevo Reino și León. În anii 1634, 1635, 1648 și 1650, indienii s-au răsculat din nou în această zonă. La sfîrșitul secolului al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea se semnalează alte răscoale ale indienilor, însă cea mai importantă răscoală a fost cea din anul 1683 în zona minieră Parral, care prin situația sa era un punct vulnerabil pentru atacul constant al nomazilor din Bolsón de Mapini.

[1] Cf. și observațiile critice ale lui C. Carrère, „Revue historique", 91, t. CCXXXVII (1967), p. 442—444.

[1] Maria Teresa Huerta Preciado, *Rebeliones indígenas en el Noreste de México en la epoca colonial*, México, Universidad Nacional Autonoma de México, 1963, 111 p. Cf. „Historia Mexicana", vol XV (1966), nr 2—3, (58—59), p. 353

[2] Woodrow Borah, *La defensa fronteriza durante la gran rebelión tepehuana* în „Historia Mexicana", vol. XVI (1966), nr. 1(61), p. 15—29.

www.dacoromanica.ro

Cauzele primordiale ale neîntreruptelor răscoale indigene s-au datorat în cea mai mare parte răului tratament impus indienilor de cuceritori, cît şi nomadismului lor. Obligaţia impusă nomazilor de a lucra pe latifundii şi în mine a determinat fuga lor în munţi şi o duşmănie continuă împotriva intruşilor — colonialiştii spanioli.

Ar fi fost bine ca autoarea acestui interesant studiu să sublinieze că răscoalele din nord-est se leagă de numeroasele tulburări şi răscoale din alte zone ale Mexicului, care au contribuit la slăbirea asupririi coloniale. În special cele din secolul al XVIII-lea au premers lupta de eliberare a ţării de sub jugul colonial spaniol.

Ioan I. Neacşu

www.dacoromanica.ro

P. P. PANAITESCU

Puterea de rezistență fizică în fața unei teribile boli care i-a măcinat inexorabil trupul, fără să-i poată atinge calitățile intelectuale și rîvna de muncă, a cedat în sfîrșit, și P.P. Panaitescu s-a desprins dintre noi printr-un act de voință eroică care a acceptat riscul fatal în nădejdea de a se putea reintegra în sistemul lui de muncă științifică.

Noi l-am avut asociat la munca noastră pînă la ultimele zile ale vieții lui. La întoarcerea mea în țară, luna trecută, m-a întîmpinat cu un frumos articol despre Mihail Kogălniceanu și la ultimul nostru Consiliu științific a venit să sprijine candidatura la doctorat a unui tînăr pe care-l aprecia.

P.P. Panaitescu a fost îmbinarea perfectă a unei vaste erudiții cu principiile și metoda materialismului istoric. El a fost unul dintre istoricii generației lui care și-a însușit mai bine materialismul istoric. Înclinarea lui de totdeauna de a căuta explicația evenimentelor istorice și ideile marilor personalități din trecut în împrejurările care le-au produs a făcut ușoară trecerea de la determinismul economic la marxismul înțeles în sensul lui cel mai complex și mai autentic.

P.P. Panaitescu și-a început cariera de istoric cînd era încă pe băncile Universității și a continuat-o pînă la capătul zilelor sale. După studii strălucite la Universitatea din București, unde a avut profesori pe Nicolae Iorga, pe Dimitrie Onciul și pe Ion Bogdan, a petrecut doi ani, în 1922—1924, la Universitatea din Cracovia ca lector de limba română. Acest stagiu a făcut din el un slavist și l-a marcat pentru toată viața. În Polonia, a descoperit noi documente despre spătarul Nicolae Milescu și a strîns materialul documentar pentru *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, care avea să-i servească ca teză de doctorat.

Doi ani de specializare la Paris i-au lărgit orizontul și i-au permis să ia contact cu slaviștii francezi. Materialul documentar polon și legăturile cu istoricii polonezi l-au ajutat să pună în lumină rolul emigraților polonezi în țările române, unde se făcuseră propagandiștii cei mai activi ai ideilor revoluției franceze. Așa a ajuns să stabilească *Planurile lui Ion Cîmpineanu*

Cuvînt rostit la adunarea de doliu din 16 noiembrie 1967.

www.dacoromanica.ro

pentru unitatea națională a românilor. Legăturile lui cu emigrația polonă (1924), *Nicolae Spătar Milescu* (1925), apoi *Influența operei lui Petru Movilă în Principatele Române* și *Dimitrie Cantemir și mișcarea intelectuală rusă în timpul lui Petru cel Mare* (1926).

Cercetări în arhivele polone i-au permis să lămurească o serie de probleme din istoria României, ca de exemplu *Emigrația polonă și revoluția română de la 1848*, *Scrierile în limba poloră ale lui Miron Costin*, *Călători poloni în țările române*, *Unirea Principatelor Române*, *Cuza Vodă și polonii* și altele. Toată viața lui, P.P. Panaitescu a adus puncte de vedere noi pe baza surselor documentare polone.

Cunoașterea limbilor slave i-a înlesnit accesul la sursele ruse și la istoria celorlalte popoare slave. P.P. Panaitescu a devenit slavist și ca atare continuator al operei și învățămintelor lui Ion Bogdan. În afară de o mulțime de articole cu privire la influența slavă asupra culturii românești, istoriografia română îi datorește repertoriul *Manuscriselor slave din Biblioteca Academiei R.P.R.* și reeditarea *Cronicelor slavo-române din secolele XV—XVI*, publicate de Ion Bogdan, *Începuturile istoriografiei în Țara Românească* și *Începuturile scrisului în limba română*.

P.P. Panaitescu a scos ediții critice din *Letopisețele* lui Grigore Ureche și Miron Costin și din scrierile lui N. Bălcescu, pentru care a avut o predilecție și înțelegere deosebite.

Activitatea lui P.P. Panaitescu a fost marcată de trei mari monografii, consacrate lui *Mircea cel Bătrîn*, *Mihai Viteazul și Dimitrie Cantemir*, publicate la intervale de 8 sau 10 ani. Constituind sinteza unor numeroase studii de amănunt, aceste monografii rezumă istoria unui lung proces de evoluție. Seria marilor sinteze s-a încheiat cu *Obștea țărănească*, în care a prezentat istoria unei instituții care a oferit țărănimii libere din Moldova și Țara Românească o bază rezistentă împotriva încercărilor de cotropire ale stăpînilor feudali.

Această vastă și multiplă activitate a permis lui P.P. Panaitescu să aducă o contribuție însemnată la volumele II și III ale *Istoriei Românici* și la *Istoria literaturii române*.

Vasta erudiție a lui P.P. Panaitescu a servit istoriografia noastră și prin lecțiile pe care le-a făcut la Universitate și în Institutul de istorie „N. Iorga", unde a ținut seminarii de paleografie cu tinerii cercetători, și prin referatele asupra unor lucrări din Institut și din afară. Niciodată P.P. Panaitescu nu s-a dat la o parte cînd i s-au cerut referate, pe care totdeauna le-a pregătit cu obiectivitate și simț de răspundere.

Prin moartea lui P.P. Panaitescu, Institutul de istorie „N. Iorga" și istoriografia românească pierd pe unul din cei mai învățați, cei mai activi și mai fecunzi dintre istoricii noștri. El pleacă dintre noi la o vîrstă cînd putea să aducă încă multe și însemnate servicii științei istorice. Pentru dreapta și credincioasa slujbă pe care a adus-o țării și istoriografiei noastre eu îi aduc omagiul Academiei și Institutului de istorie și rog pe îndurerata sa tovarășă de viață, pe colaboratorii și pe elevii săi să găsească în amintirea tuturor acestor realizări mîngîiere în durerea lor, pe care o împărtășim cu toți cei ce l-au cunoscut și prețuit.

Acad A. Oțetea

www.dacoromanica.ro

"Studii" revistă de istorie, publică în prima parte studii, note şi comunicări originale, de nivel ştiinţific superior, din domeniile istoriei medii, moderne şi contemporane, a României şi universale. În partea a doua a revistei — de informare ştiinţifică — sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (studii documentare), Discuţii, Viaţa ştiinţifică, Recenzii, Revista Revistelor, Însemnări, în care se publică materiale privitoare la manifestări ştiinţifice din ţară şi străinătate şi sînt prezentate cele mai recente lucrări şi reviste de specialitate apărute în ţară şi peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să trimită studiile, notele şi comunicările, precum şi materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în patru exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustraţiile vor fi plasate la sfîrşitul textului.

Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, B-dul Aviatorilor nr. 1, Bucureşti.

www.dacoromanica.ro

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- STUDII — REVISTĂ DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE—CLUJ
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE — IAŞI
- STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - — SERIA ARTĂ PLASTICĂ
  - — SERIA TEATRU — MUZICĂ — CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- STUDII CLASICE

www.dacoromanica.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria României**, vol. I, 1960, 891 p. + 190 fig. + 16 pl., 45 lei; vol. II, 1962, 1 159 p. + 20 pl., 45 lei; vol. III, 1964, 1 259 p. + 11 pl., 45 lei; vol. IV, 1964, 863 p. + 16 pl., 45 lei.

* * * **Din istoria Transilvaniei**, vol. I, ed. a 3-a, 336 p. + 15 pl.; vol. II, ed. a 2-a, 552 p. + 1 pl., 1963, 65,60 lei.

ALEXANDRU GRAUR, **La romanité du roumain**, „Bibliotheca Historica Romaniae 9", 1965, 68 p., 2,75 lei.

V. CURTICĂPEANU, **Die rumänische Kulturbewegung in der österreichisch-ungarischen Monarchie**, „Bibliotheca Historica Romaniae 10", 1966, 191 p., 5,75 lei.

N. ADĂNILOAIE și DAN BERINDEI, **La réforme agraire de 1864 en Roumanie et son application**, „Bibliotheca Historica Romaniae 11", 1966, 128 p., 4,25 lei.

ION POPESCU-PUȚURI, AUGUSTIN DEAC, **La première Internationale et la Roumanie**, „Bibliotheca Historica Romaniae 12", 1966, 155 p., 6,50 lei.

DAN BERINDEI, **L'union des Principautés Roumaines**, „Bibliotheca Historica Romaniae 13", 1967, 224 p., 7,75 lei.

MIRON CONSTANTINESCU, V. LIVEANU, **Sur quelques problèmes d'histoire**, „Bibliotheca Historica Romaniae 14", 1967, 159 p., 5,50 lei.

* * * **La désagrégation de la monarchie austro-hongroise 1900—1918. Communications présentées à la Conférence des Historiens du 4 au 9 Mai 1964 de Budapest**, „Bibliotheca Historica Romaniae. Monographies I", 1965, 291 p., 12 lei.

* * * **Nouvelles études d'histoire, IIIe vol., publiées à l'occasion du XIe Congrès des sciences historiques, Bucarest, Vienne, 1965 1965**, 508 p., 29 lei.

* * * **Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească**, vol. I (**1247—1500**), 1966, 633 p., 31 lei; vol. XXI (**1626—1627**), 1965, 596 p., 28 lei.

* * * **Brève histoire de la Transylvanie**, „Bibliotheca Historica Romaniae. Monographies III", Bucarest, 1965, 468 p., 38 lei.

* * * **Inscripțiile medievale ale României**, vol. I, **Orașul București**, 1395—1800, 1965, 936 p., 62 lei.

D. PROTASE, **Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii**, „Biblioteca de arheologie IX", 1966, 251 p., 21 lei.

* * * **Cronici turcești privind țările române**. Extrase, vol. I, sec. XV—mijlocul sec. *XVII*, „Izvoare orientale privind istoria României I", 1966, 563 p., 27 lei.

Sub îngrijirea acad. EM. CONDURACHI, **Histria**, vol. II, 1966, 541 p., 58 lei.

D. BERCIU, **Cultura Hamangia. Noi contribuții**, vol. I, 1966, 323 p., 4 pl., 23,50 lei.

* * * **Arheologia Moldovei**, vol. IV, 1966, 374 p., 3 pl., 39 lei.

ALEXANDRU VULPE, **Necropola hallstattiană de la Ferigile. Monografie arheologică**, „Biblioteca de arheologie XI", 1967, 208 p., 42 pl., 27 lei.

D. PRODAN, **Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea**, vol. I, 1967, 596 p., 37 lei.

CORNELIA BODEA, **Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849**, 1967, 390 p., 23,25 lei.

* * * **Marea răscoală a țăranilor din 1907**, 1967, 970 p., 51 lei.

* * * **Cronici și povestiri românești versificate** vol. I (sec. **XVII—XVIII**), „Cronicile medievale ale României", VI, 1967, 352 p., 35 lei.

I. P. „Informația" — c. 6212

www.dacoromanica.ro

Lei 15.—